

İSTANBUL
ÜNİVERSİTESİ
SOSYOLOJİ
DERGİSİ

Istanbul University Journal of Sociology

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ DERGİSİ
İSTANBUL UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIOLOGY

Cilt/Volume 39 • Sayı/Number 2 • Aralık/December 2019
ISSN 1304-2998 • doi 10.26650/SJ

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi uluslararası ve hakemli bir dergidir.
Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Istanbul University Journal of Sociology is the official peer-reviewed, international journal of the
Istanbul University Department of Sociology. Authors bear responsibility for the content of their published articles.

YAYIN KURULU/EDITORIAL MANAGEMENT

Baş Editör/Editor-in-Chief

İsmail Coşkun (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi)

Sayı Editörü/Guest Editor

Mehmet Fatih Aysan (Doç. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi)
Eric Y Tenkorang (Doç. Dr., University of Western Ontario)

Yönetici Editör/Managing Editor

Murat Şentürk (Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi)

Çeviri Editörleri/English Language Editors

John Zacharias Crist
Kevin A. Collins

EDİTÖRYAL KURUL/EDITORIAL BOARD

- Adem Başpınar (Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli, Türkiye)
Ali Ergur (Prof. Dr., Galatasaray Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
Ayşen Şaturoğlu (Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
Craig Browne (Assoc. Prof., Sydney University, Sydney, Australia)
David R. Segal (Emeritus Prof., Maryland University, Maryland, U.S.)
Douglas Kellner (Prof. Dr., University of California, California, U.S.)
Enes Kabakcı (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
Glenn Muschert (Prof. Dr., University of Miami, Florida, U.S.)
J. Scott Brown (Assoc. Prof., University of Miami, Florida, U.S.)
Jeffrey C. Alexander (Prof. Dr., Yale University, Connecticut, U.S.)
Köksal Alver (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
Kurtuluş Kayalı (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
Mehmet Samsakçı (Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
Michal Illner (Dr., Czech Academy of Sciences - Akademie věd České republiky, Prague, Czech Republic)
Nadir Suğur (Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye)
Philip Smith (Prof. Dr., Yale University, Connecticut, U.S.)
Ryan Kelty (Assoc. Prof., Washington College, DC., U.S.)
Sujatha Fernandes (Prof. Dr., City University of New York, New York, U.S.)
Timothy Shortell (Prof. Dr., City University of New York, New York, U.S.)
William Peter Baehr (Prof. Dr., Lingnan University, Tuen Mun, Hong Kong)
Yücel Bulut (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

*Ada göre alfabetik sırada In alphabetical order by name

Yayıncı Kuruluş/Publishing Company
İstanbul Üniversitesi Yayınevi / İstanbul University Press
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt, Fatih / İstanbul - Türkiye
Phone / Telefon: +90 (212) 440 00 00

Yayın Türü/Type of Publication
Yerel Süreli Yayın

Yayın Dili/Languages of Publication
Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca/Turkish, English, German, French

Yayın Periyodu/Publishing Period
Altı ayda bir Haziran ve Aralık aylarında yayımlanır/Biannual (June & December)

Baskı ve Cilt/Press
Hamdiogulları İçve Dış Ticaret A.Ş.
Adres: ZübeydeZübeyde Hanım Mah. Elif Sokak No: 7/197 Altındağ, Ankara
Sertifika No: 35188
Tel: (0542) 695-7760 • e-Posta: hamdiogullari@hotmail.com

İletişim/Correspondence
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
Ordu Cad. No: 196 34459 Beyazıt İstanbul
Telefon: +90 (212) 455-5700/15998
Web: <http://iusd.istanbul.edu.tr>
Elektronik posta: sosyolojidergi@istanbul.edu.tr

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi; Clarivate Analytics Emerging Sources Citation Index (ESCI), ProQuest CSA Sociological Abstract, EBSCO SocINDEX (with Full Text), Emerging Sources Citation Index (ESCI), ULAKBİM TR Dizin ve Index Copernicus tarafından taranmakta ve indekslenmektedir.

İçindekiler/Table of Contents

EDİTÖRDEN/EDITORIAL

- Demografik Dönüşüm ve Toplum.....225
Mehmet Fatih Aysan, Eric Y Tenkorang

RESEARCH ARTICLE

- Highly Skilled Migration from Lithuania: A Critical Overview of the Period 1990-2018.....229
Liutauras Labanauskas

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

- Suriyeli Mültecilerin Esnaflaşmasını Anlamada Bourdieucu Yaklaşımın Olanakları
Opportunities for Understanding Syrian Refugees' Entrepreneurship in Turkey
Using the Bourdieusian Approach249
Olgu Karan

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

- Türkiye'de Konut Sahipliği, Konut Koşulları ve Konut Kalite Endeksi
Home Ownership, Housing Conditions, and the Housing Quality Index in Turkey277
Kemal Aydın

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

- Türkiye'de Sosyodemografik ve Sosyokültürel Göstergelere Göre Dindarlık Seviyeleri
Socio-demographic and Socio-cultural Predictors of Religiosity in Turkey303
Zübeyir Nişancı, Ümmügülüm Aysan

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

- Erken Cumhuriyet Döneminde Sağlıklı Bireyin İnşası: Pronatalist Politikalar, Çocuk Sağlığı ve Verem
Constructing the Healthy Individual in the Early Republic: Pronatalist Policies,
Child Health, and Tuberculosis.....329
Ceren Gülser İlikan Rasimoğlu

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

- Türkiye'de Kürtajın Yaygınlığı ve Kürtaj Kararını Etkileyen Faktörler
The Prevalence of Induced Abortion in Turkey and the Factors Affecting Its Decision359
Tuğba Adalı, Alanur Çavlin

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

- Türkiye'de Çocuğun Ekonomik Değerini Etkileyen Faktörler: 2016 Aile Yapısı Araştırması
Analizi Üzerinden Sosyolojik Bir Değerlendirme
Factors Affecting Children's Economic Value in Turkey: A Sociological Analysis of the
2016 Family Structure Research.....379
Sutay Yavuz, Fuat Güllüpinar

RESEARCH ARTICLE

- Assortative Mating and Women's Working-Hours Decisions in Turkey.....411
Murat Anıl Mercan

RESEARCH ARTICLE

- Social Contexts of Living with HIV/AIDS in the Eastern Region of Ghana425
Adobea Yaa Owusu

RESEARCH ARTICLE

- Reconsidering the Fundamental Problems of Vocational Education and Training in
Turkey and Proposed Solutions for Restructuring.....455
Mahmut Ozer

INVITED REVIEW

- Iran's Second Demographic Transition and Below-Replacement Fertility:
Implications for Population Policies.....475
Amir Erfani

EDİTÖRDEN/EDITORIAL

Demografik Dönüşüm ve Toplum

Sosyolojinin bir alt dalı olarak kabul edilen nüfus çalışmaları, istatistik, ekonomi, tarih, coğrafya ve sağlık bilimlerini de yakından ilgilendiren disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Modern dönemde John Graunt ile başlatılan demografik çalışmalar, Malthus'tan Notestein'a yüzyıllar boyunca gelişerek dönüştü. Başlangıçta ölüm, doğum ve göç gibi demografik süreçlere odaklanan demografi disiplininde günümüzde; sağlık, yaşlanma, aile, mülteciler, çevre, kalkınma gibi çok daha farklı konular araştırmacılar tarafından çalışılıyor. Sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmeler demografinin kapsadığı konuların çeşitlenmesine ve zaman içinde belli konuların daha çok ön plana çıkmasına neden oldu. Maalesef konulardaki çeşitlenmenin beraberinde teorik yaklaşımları da derinleştirdiği söylenemez. Özellikle sosyolojideki modernleşme kuramından etkilenilerek oluşturulan Demografik Geçiş Teorisi ve türevi yaklaşımlar günümüzde hala demografinin anan teorik çerçevesini oluşturuyor. Bununla birlikte istatistik ve bilgisayar yazılımındaki hızlı gelişmeler demografik analizlerin daha kolay yapılmasına ve demografik çalışmaların hızla artmasına imkân tanıyor.

Nüfus ve Toplum özel sayısı demografi ve ilgili alanlardaki literatürün en güncel ampirik araştırmalarını detaylı bir biçimde okuyucuya sunmayı hedefliyor. Bununla birlikte bu özel sayıda sadece doğurganlık, ölüm ve göç gibi temel demografik süreçler değil aynı zamanda bunların toplumsal yapı, sosyal politikalar, ve ekonomik dinamikler üzerindeki etkileri de inceleniyor. Böylelikle demografik, toplumsal, ekonomik ve çevresel faktörlerin karşılıklı ilişkileri incelenirken, aynı zamanda Türkiye ve farklı ülkelerdeki nüfus ve toplumu etkileyen temel sorunlara da çözüm üretilmeye çalışıyor. Bu sayı, aile dönüşümünden doğurganlık düşüşüne, mültecilerden kalifiye işçi göçüne çok farklı alanlardan ve ülkelerden çalışmaları okuyucuyla buluşturuyor.

Labanauskas, farklı teorik çalışmalardan yola çıkarak, Avrupa'nın en yüksek göç oranlarından birine sahip Doğu Avrupa ülkesi Litvanya'nın kalifiye işçi göçünü inceliyor. Litvanya özelindeki kalifiye işçi göçünün 1990-2018 arası dönemdeki seyrini dört alt başlıkta inceleyen yazar siyasi ve sosyal gelişmelere paralel olarak göç sürecinin niteliğinin de değiştiğini gösteriyor. Avrupa Birliği (AB) üyeliği Litvanya'dan kalifiye işçi göçünü kolaylaştırırken, yerel sorunlar kalifiye insanların bu ülkeyi tercih etmelerini zorlaştırmaktadır. Yazar demografik yaşlanma, istihdam yapısı, ekonomik kalkınma ile ilgili sorunların göçle yakından ilgili olduğunu ve göç sürecini etkilediğini savunuyor. Bu betimsel çalışma, özellikle son yıllarda göç literatüründe artan mülteci çalışmalarından farklı olarak kalifiye işçi göçünü ve bunu doğuran sebepler ile göç veren ülke üzerindeki ekonomik ve sosyal etkilerini incelemektedir. Yazarın da ifade ettiği gibi bu konu hala Orta ve Doğu Avrupa'da yeteri kadar çalışılmamış olup detaylı mukayeseli çalışmalara ihtiyaç var.

Göçmenlerin Türkiye'ye ekonomik uyumları Sosyolojide yeni yeni çalışılmaya başlanan bir konudur. Karan, Suriye'den gelen mültecilerin esnaflaşmasında karşılaştıkları sorunları anlamak için kullanılan kuramsal çerçevelerin, eksikliklerini dile getirip Bourdieu sosyolojisinin kavramlarını kullanarak bu konuya bütüncül bir bakış açısı getirmeyi amaçlıyor. Mülteci esnaflaşmasında karşılaşılan dinamikleri Bourdieucu yaklaşımın alan kuramıyla anlamaya çalışan yazar, Bourdieu'nun çok katmanlı ilişkisel kavramları ile var olan göçmen girişimcilik literatüründeki boşlukları doldurmaya çalışıyor. Böylelikle mülteci esnafların yaşadıkları sorunları anlamada sosyal bilimcilere kullanabilecekleri kuramsal bir çerçeve sunuyor. Karan, Sosyolojide son yıllarda sıklıkla başvuru alan Bourdieu'nun kuramsal çerçevesini ve kavramlarını, göçmenlerin esnaflaşması odağında kullanarak demografi ve göç çalışmalarına teorik katkıda bulunuyor.

Aydın, mukayeseli çalışmasında Türkiye ve AB ülkelerinde 2006-2015 yıllarını kapsayan Gelir ve Yaşam Koşulları araştırmalarının verileri çerçevesinde konut sahipliği, kiracılık, konut kredileri ve konut koşullarını inceliyor. AB ülkelerine kıyasla Türkiye’de konut sahipliğinin düşük olduğunu dile getiren yazar çalışmasında bunun nedenlerini tartışıyor. Aydın, TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları mikro veri setindeki 16 farklı konut değişkenini kullanarak özgün bir konut kalite endeksi sunuyor. Endeks sonuçlarına göre konutların nitelikleri yıllar itibarı ile artmaktadır. Türkiye’de kaliteli konut açığının olduğuna ve konut sektörünün ilerleyen yıllarda canlılığını koruyacağına işaret eden yazar bu alanda yapılan çalışmalara katkı sunuyor. Türkiye’de konut memnuniyetinin AB ortalamasına göre bir hayli düşük, deprem riskinin ise bir hayli yüksek olduğu düşünüldüğünde şehirleşme ve kentsel dönüşümle bağlantılı olarak konut standartlarının önümüzdeki yıllarda sıklıkla tartışılacağı aşikârdır.

Nişancı ve Aysan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Türkiye İstatistik Kurumu ile gerçekleştirdiği Türkiye’de Dini Hayat Araştırması (2013) veri seti kullandıkları çalışmalarında sosyo-demografik ve sosyo-kültürel faktörlerin bireyin dindarlığı üzerindeki etkilerini inceliyorlar. Türkiye’de din sosyolojisi alanında veri setlerinin ve nicel analizlerin oldukça kısıtlı olduğu düşünüldüğünde bu çalışma literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Çalışmada dindarlık, katılımcıların kendilerini ne kadar dindar hissettikleri (öz değerlendirme), namaz kılma gibi dini bir pratik ile İslam hukukundaki miras paylaşımına bakışları olmak üzere üç şekilde ölçülmüştür. Sıralı lojistik regresyon modelinin kullanıldığı bu çalışmada gelir dışındaki tüm değişkenlerin, dindarlık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğu bulunmuştur. Ayrıca ilk iki dindarlık ölçümü (dindarlık öz değerlendirmesi ve namaz kılma sıklığı) ve onları etkileyen faktörler ile İslam hukukundaki miras paylaşımına bakış ve onu etkileyen faktörler arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

İlkan Rasimoğlu çalışmasında, pronatalist politikalar ile vatandaşlık eğitiminin iç içe geçtiği bir halk sağlığı anlayışını incelemekte; verem özelinde dönemin sağlık sorunlarına üretilen çözümleri tartışmaktadır. 20. yüzyıl ile beraber halk sağlığı uygulamalarının temel odak noktasında yaşanan dönüşüm, kişisel hijyenin sosyal sorumluluk alanına itilişi ve modern tıp tarafından sınırsız bir müdahale alanına dönüştürülmesi erken Cumhuriyet dönemi hekimleri tarafından tıp dergilerinde kaleme alınan yazılar üzerinden tartışılıyor. Doğurganlık, sağlık ve ölüm üzerine erken Cumhuriyet dönemindeki tartışmaları hekimlerin gözünden birinci kaynaklara dayanarak veren yazar ülkemizde tarihsel demografi çalışmalarına ve tıp tarihine katkı sunmaktadır.

Adalı ve Çavlin, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları (2008 ve 2013) verilerini kullanarak kürtaj düzeylerindeki değişim ve kürtaj risklerini etkileyen faktörleri inceliyorlar. Araştırmaya göre 2008-2013 yılları arasında kürtaj oranı %10’dan %5’e düşmüştür. 2008-2013 döneminde gerçekleştirilen kürtajları etkileyen faktörler lojistik regresyon analizi ile modellenmiştir ve kürtaj riskini etkileyen faktörler demografik, sosyo-ekonomik ve kültürel belirleyiciler üzerinden incelenmiştir. Lojistik regresyon analizlerine göre gebeliklerin kürtaj ile sonuçlanmasında sosyo-ekonomik özelliklerden çok demografik özellikler etkilidir. Bulgulara göre modern yöntem kullanmış, gebeliği yöntem başarısızlığıyla oluşmuş, hâlihazırda erkek çocuğu olan veya daha az dindar kadınların gebeliklerini kürtajla sonlandırma riski daha yüksektir. Türkiye’deki kürtaj düzeyindeki değişimi ve kürtajı etkileyen faktörleri analiz eden bu güncel çalışma sadece sosyal bilimciler için değil aynı zamanda anne ve çocuk sağlığı üzerine çalışan halk sağlığı uzmanlar için de önemli veriler sunmaktadır.

Yavuz ve Güllüpnar’ın 2016 Türkiye Aile Yapısı Araştırmasının verileri ışığında çocuğun ekonomik değerini inceledikleri çalışmalarında ebeveynlerin çocuklara ilişkin ekonomik beklentilerini etkileyen faktörleri analiz ediyorlar. Verilerin analizi sonucunda, daha az çocuğu olan, daha yüksek eğitilmiş, daha yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip, daha seküler, kentli bireylerin diğerlerine göre çocuklardan ekonomik katkı beklentilerinin anlamlı derecede düşük olduğu bulunmuştur. Türkiye’de modernleşme süreciyle bağlantılı olarak eğitilmiş, sosyo-ekonomik statüsü yüksek, seküler değerleri

benimsemiş ve daha toleranslı ebeveynlerde çocuğun özerkliğine, bireysel yaşantısına ve başarısına verilen önemin artmasına bağlı olarak maddi fayda beklentisinin azaldığı iddia ediliyor.

Türkiye’de eş seçimi ve kadınların çalışma saati kararlarını inceleyen Mercan, çalışmasında kocaların gelirleriyle eşlerinin çalışma saati arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Türkiye İstatistik Kurumunun 2004 ve 2017 arasındaki Hanehalkı İşgücü Anketleri baz alınarak yapılan çalışma, politika yapıcılarına gelir eşitsizliği ve istihdam politikalarına dair önemli bir kaynak sunmaktadır.

Özellikle Sahra altı Afrika’nın büyük bir sorunu olan ve bölgeye dair yapılan demografik çalışmaların odağını oluşturan HIV/AİDS, sadece ölüm ve sağlık açısından değil aynı zamanda ekonomik kalkınma ve sosyal refah açısından da önemli bir meseledir. Derinlemesine mülakat tekniğiyle HIV/AİDS’li 38 kişiyle Gana’da yaptığı çalışmada Owusu, çağımızın vebası olarak da adlandırılan AİDS salgın hastalığına yakalanmış bireylerin sağlık durumları, ekonomik koşulları ve aile ilişkilerine dair derinlemesine bilgi sunuyor. Zor ekonomik şartlarda yaşayan, kötü sağlığa sahip bu bireylerin aile ve yakın çevrelerinden de yeterli destek alamadıkları bulunmuş. Birçoğunun eşi AİDS’e yenik düştüğü ve eşleri ölen bireylerin çocuklarına yalnız bakmak zorunda kaldıkları düşünüldüğünde AİDS’in sadece sağlıkla ilgili bir mesele olmadığı, bunun da ötesinde ekonomik bir sorun olduğu Owusu tarafından vurgulanmaktadır. Bu bulgular ışığında başta ulusal sağlık sistemi olmak üzere devlet tarafından sağlanan sosyal güvenlik ağlarının güçlendirilmesi ve ekonominin geliştirilmesi yazar tarafından öne sürülen çözümlerdir.

Doğurganlık düşüşü uzun yıllar sanayileşme ve şehirleşmenin de beraberinde getirdiği daha çok ekonomik etkenlerle birlikte açıklandı. Ancak son 50 yıllık değişim düşük doğurganlığın sadece ekonomik nedenlerle açıklanamayacağını gösterdi. Erfani İkinci Demografik Geçiş Teorisi çerçevesinde İran’daki doğurganlık değişimini inceliyor. Genellikle Batı Avrupa özelinde kültürel değişimlerin aile yapısı ve doğurganlık üzerindeki etkileri incelenirken, Erfani benzer gelişmelerin son yıllarda İran’da da gerçekleştiğini savunuyor. Evliliğin ötelenmesi, düşen evlilik, artan boşanma oranları, kürtajdaki hızlı artış ve evlilik dışı birlikteliklerin artışı aile yapısı ve düşen doğurganlığı etkileyen gelişmelerin başında geliyor. Yazar, doğurganlığı artırmaya çalışan devletin bireyselleşmeyle birlikte gelen bu durumu doğru okuyup ona göre politikalar üretmesi gerektiğini salık veriyor.

Nüfus ve Toplum özel sayısını hazırlamaya bizi teşvik eden ve süreç içinde desteğini esirgemeyen İsmail Coşkun’a teşekkürü borç biliriz. Murat Şentürk de süreç içindeki katkıları ile bu özel sayının tamamlanmasını önemli katkı sağladı. Editörlük sürecinin her aşamasında bize destek sunan Adem Başpınar zorluklarla karşılaştığımız her an yanımızdaydı. Onun gayretleri olmasaydı böyle bir çalışma gerçekleşmezdi. Özel sayının farklı aşamalarında yardımını esirgemeyen kör hakemlerden çevirmenlere kadar katkısı olan herkese teşekkürü bir borç biliriz. Teşekkürlerin en anlamlısı ise değerli çalışmalarını yayımlanmak için özel sayımıza gönderen araştırmacılar içindir. Nüfus çalışmalarının ülkemizde ve dünyada derinleşerek artması ve akademik çalışmaların sosyal sorunlarımıza çözümler getirmesi dileğiyle.

Sayı Editörleri

Mehmet Fatih Aysan

Eric Y Tenkorang

RESEARCH ARTICLE

Highly Skilled Migration from Lithuania: A Critical Overview of the Period 1990-2018

Liutauras Labanauskas¹

Abstract

Central and Eastern European countries have been undergoing political, social, and economic changes since 1990. The process of international migration has been a cause for concern in many other new European Union member states (Poland, Bulgaria, and Romania in particular). Drawing from a diversity of theoretical works, this paper will attempt to analyze highly skilled migration from Lithuania, an Eastern European country with one of the highest emigration rates in Europe. It will analyze the trends in highly-skilled migration from/to Lithuania over the period of 1990-2018. The Lithuanian phenomenon of highly skilled migration has been argued to signify a qualitative shift in migration policy, from migration seen as a threat to migration/mobility as the main prerequisite of the knowledge economy and development potential. Insights from this analysis may later be used to contribute to analyzing the migration phenomenon in a more comparative regional perspective, as similar structural changes have taken place among the populations and within the labor force of all Central and Eastern European countries. Declining population size, worsening demographic indicators, aging, and labor-force shortages (especially among professionals) have become more and more pronounced.

Keywords

Brain drain • Highly skilled migration • Lithuania

1 Correspondence to: Liutauras Labanauskas, Researcher at the Lithuanian Social Research Centre. Gostauto g. 11 Vilnius Lithuania. Email: liutauras.labanauskas@gmail.com ORCID: 0000-0002-6119-7746

To cite this article: Labanauskas, L. (2019). Highly skilled migration from Lithuania: A critical overview of the period 1990-2018. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 229-248. <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.0106>

Central and Eastern European countries have been undergoing political, social, and economic changes since 1990. The process of international migration has been a cause for concern in many other European Union member states (Poland, Bulgaria, and Romania in particular). Migration in particular has left a deep impact on Central and Eastern European countries. Thus by building upon an empirical framework of mixed methods and drawing from a diversity of theoretical works, this paper will attempt to analyze highly skilled migration from Lithuania, an Eastern European country with one of the highest emigration rates in Europe. The aim of this paper is: 1) to clarify the social and economic factors predetermining the causes of highly skilled migration, 2) to analyze the trends in highly skilled migration from/to Lithuania over the period of 1990-2018, and 3) to present empirically based arguments that the Lithuania highly skilled migration phenomenon signifies a qualitative shift in migration, from being seen as a threat to migration/mobility to being the main prerequisite of the knowledge economy and development potential.

Although this article focuses only on analyzing highly skilled and economic migrations from Lithuania, the insights from this analysis may later be used to contribute to analyzing the phenomenon of migration in a more comparative regional perspective, as similar structural changes are also taking place among the populations and within the labor forces of all Central and Eastern European countries: Declining population sizes, worsening demographic indicators, aging, and labor-force shortages (especially among professionals) are becoming more and more pronounced. Thus, this article uses the term *emigration of highly skilled persons* to define the departure of a highly educated workforce from one country to another, usually for better wages or better working conditions. The concept of a highly skilled workforce varies from country to country, but most often highly skilled migrants are individuals who possess higher education levels or extensive experience, particularly in a specific sector of activity (Iredale, 2001). In this article, the author shall deem as migration any movement of highly skilled Lithuanian nationals moving abroad from Lithuania for more than a year, regardless of freedom of movement. Although this definition of highly skilled persons has shortcomings mainly related to data constraints, it aims to contribute to a better understanding of the highly skilled migration processes in Lithuania. Quantitative and qualitative research should be carried out in the future in order to investigate this topic further.

The Role of Mobility and Migration as a Potential for Innovation: An Overview of Theoretical Models

The hypothesis stating that both mobile and non-mobile highly skilled persons may contribute to the development of a country's national innovation system is not novel. In the literature, this hypothesis is constantly being checked based on one relational migration and innovation model or another. These particular models are briefly reviewed

in the following section. Hart (2007), who analyzed the ways in which the migration of highly skilled persons contribute to innovation potential, suggested analyzing the expenditure (input) and output of the human capital; in other words, highly skilled migration is understood to be an input in the national innovation system. Young highly skilled persons who come to the destination country as students in particular are tied with the institutional, organizational, legislative and political-cultural context of that country; thus they have greater input in the infrastructure of innovation. The origination of innovation positively correlates to cultural diversity; namely, a culturally diverse labor force determines the origination of innovation (Niebuhr, 2010; Stuen, Mobarak, & Maskus, 2010). For example, Stuen, Mobarak, and Maskus (2010), who investigated employees from overseas who were working at universities in the USA, concluded that national diversity among scientists (not just being a foreigner per se) was the determinant factor in the increase in the amount of innovation. Florida (2005) also favors these conclusions and suggested cultural diversity to be the most important factor attracting workers who belong to the creative class to a certain country or region. The model for innovation supplementation states that the arrival of educated people to a country creates a flow of knowledge to certain sectors or areas as well as adjacent sectors and areas in that country, with innovation being the primary consequence of such flows of knowledge (Hunt & Gauthier-Loiselle, 2009). For instance, Hunt and Gauthier-Loiselle analyzed the non-economic merits of migrants in the USA and calculated that 26% of scientists from the USA who had received Nobel prizes in 1999-2000 were migrants (notwithstanding the fact that the General Register of Immigrants shows only 12% of the population to be immigrants). These authors also calculated that, on average, an increase of 1% in the number of immigrants who possess higher education increases the number of patented inventions for one resident of the USA by 6%. According to Hunt and Gauthier-Loiselle, the number of patents for one resident may increase due to the fact that local scientists use the knowledge that immigrants bring, which constitutes a critical mass of specialists in a specific field with the flow of knowledge eventually contributing to innovation in other secondary areas, such as management and enterprise (Hunt & Gauthier-Loiselle, 2009).

Another migration and innovation model may be described as the model where immigration attracts highly skilled personnel. This model states that, although mass immigration is regulated through visa programs, the continuous flow of immigrants is actually maintained by the infrastructure of attraction; namely, the exceptional conditions that exist for studying or conducting scientific research in that country attract highly skilled persons to migrate there. Quite a number of authors have taken the point of view where infrastructure of attraction is the basis for their analysis of the input of highly qualified persons to the infrastructure of innovation. Chellaraj, Maskus, and Mattoo (2008), for example, have determined that the increased number of foreign students in master's degree programs in

universities in the USA to form a positive correlation to the increase of the number of registered patents and inventions. Likewise, foreign doctoral students contribute quite a lot to science production; for example, a 10% decrease in the number of foreign doctoral students in USA universities decreases the number of articles in the fields of physical and engineering sciences and their respective citation levels by 5-6% (Stuen, Mobarak, & Maskus, 2010). Thus, although in summary the quantitative statistical evidence fluctuates on the input of foreign highly skilled persons to the creation of innovation, one can nevertheless state that possessing a critical mass of minds in a country is a positive stimulus for innovation and invention. Psacharopoulos and Woodhall (1997, p. 102) also claimed economic capital and natural resources to be passive factors of production while, at the same time, “Human beings are the active agents who accumulate capital; exploit natural resources; build social, economic, and political organizations; and carry forward national development.” In this respect, the model of creative class that Florida (2005) developed is also worth mentioning. This model suggests that the gathering of personnel with immense knowledge in a particular field in a certain country, region, or city attracts other creative persons of similar thinking to that country, region, or city. In this way, the concentration of human capital and synthesis of ideas create the cycle of innovation encouragement and economic growth. A critical mass of personnel in a particular field in a country acts as a magnet that further attracts creative potential. Hence, the economic prosperity of a country depends both on physical and human resources; therefore both the material and economic capital together with the human resources of a “critical mass” of highly skilled persons are what determine countries’ economic and social development.

The models from migration and innovation research mentioned above are based on quantitative parameters. Meanwhile, we may also find attempts in the scientific literature to analyze the transference of knowledge and innovation in terms of the qualitative aspect for investigating mobility and migration as a culture of knowledge acquisition and display (Williams, 2007). Namely, inter-human/inter-institutional relationships are the basis for the creation of innovation potential (Etzkowitz & Leydesdorff, 2000). Knowledge lies in these relationships; therefore, two forms of knowledge become important when individual knowledge is comprehensively employed: tacit and explicit/precise knowledge (Allee, 1997). Tacit knowledge is the knowledge residing in the heads of individuals and groups due to their experiences, perceptions, beliefs, and values, as well as their rituals, culture, and learning, whereas explicit knowledge is most often documented knowledge (Harris, 2000). Contrary to tacit knowledge, explicit knowledge creates a definite result such as a product or service. According to Harris (2000), one should invest in enhancing tacit knowledge in order to increase the level of explicit and precise knowledge; in other words, one should invest in inter-human/inter-institutional relationships. Because knowledge lies

in the inter-human/inter-institutional relationships and cooperation among individuals, the social and economic structure of a country or institution of transnational networks only provides greater opportunities for sharing explicit and tacit knowledge.

A vast number of researchers have focused on the *brain drain* debate in the context of highly skilled migration. The brain-drain phenomenon in migration studies is often referred to as a gray area as no universal definition or reliable statistics are found for brain drain. Brain drain can be described as an international, voluntary, legal, long-term or short-term, individual or collective, economic, and professional skilled labor migration. Such migration is caused by globalization and is discussed in the context of migration theories and the phenomenon of transnationalism. While analyzing the migration discourse in Lithuanian media, Marcinkevičienė (2004) provided a linguistic explanation for this concept. The metaphor of brain drain has negative associations and implies the vanishing of intellect, abilities, talent, knowledge, and wisdom. The meaning of the concept of brain drain never having been agreed upon among social scientists may be inferred. Due to the application of this metaphor, the causes of brain drain are classified in different ways. Typically, the literature (Wolburg, 2001; Jucevičienė, Viržintaitė, & Jucevičius, 2002) identifies the specific local characteristic (country, region) or global causes (e.g., globalization, multiple citizenships, transnationalism). These causes can also be described as external (the social, economic, legal, and cultural environment of a situation) and internal (the personal needs and aspirations of the situation). The most commonly identified push and pull factors are: difficulties in finding work at home; low salaries; poor living conditions; the desire to live with family (chain migration); career ambitions; unbalanced workload; and a country's historical, social, political, and cultural heritage. Factors such as labor shortages in certain sectors and aggressive foreign country policies for attracting labor are also significant. Networks of highly skilled persons (*scientific diaspora*) are also a significant pull factor. Highly skilled professionals' being very likely to trust each other and therefore share their experiences in matters relating to career is widely believed (Jucevičienė, Viržintaitė, & Jucevičius, 2002). Individual-level causes of brain drain result from macro-level factors. Imbalance between labor supply and demand is a part of the higher education system, which prepares plenty of skilled professionals; this plentitude results in a *skills gap* and risk of structural unemployment. The departure of talented scientists and professionals—the country's intellectual capital—decreases competitiveness in certain areas of economy, especially relating to the intellectual capital of technology and R&D. In transition countries, the brain-drain phenomenon poses a serious threat not only to socioeconomic development but also the development of a middle-class. Although fierce debates exist over the term *social class*, the Lithuanian middle class can be said to be small and to make up 20% of the total population (Taljūnaitė, 2005; Morkevičius & Norkus, 2017; Taljūnaitė & Sviklas, 2018). The abundance of doctors, engineers, IT professionals, and other professionals

is a pre-condition not only for economic growth but also for enabling a stable democratic society, whereas emigration complicates the middle strata development and facilitates the development of bureaucracy, corruption and irresponsible governance (Jucevičienė, Viržintaitė, & Jucevičius, 2002). Talent development and knowledge work contribute to national economic growth, research, innovation, and promotion of entrepreneurship. When knowledge workers arrive in a country, their arrival results in a chain effect where skilled immigrants are able to help employers attract more highly skilled workers; thus no need exists for additional spending on education (Dobravolskas, 2001; Hart, 2007; Niebur, 2010). Another advantage of highly skilled immigration is increased competitiveness. In summary, highly skilled migration and a country's overall macroeconomic situation can be stated as interdependent. One important but highly under-researched aspect of migration relates to value orientations. The literature has argued the importance of including value orientations as a powerful explanatory migration variable. For example, some have used Eurobarometer life-satisfaction scores and concluded the propensity for migration to be even more highly correlated with life satisfaction than with GDP per capita (Blanchflower, Saleheen, & Shadforth 2007; Blanchflower & Shadforth, 2009). Prytula and Pohorila (2012) based their analysis on Herzberg's motivation theory and proved the rates of emigration to be lower in nations with a high prevalence of intrinsic values (e.g., personal self-fulfillment, job task content). Meanwhile, emigration rates are higher in nations with a prevalence of strong extrinsic work values (salary level, physical working conditions, and working hours; Prytula & Pohorila, 2012). According to Prytula and Pohorila, extrinsic values may be conducive to emigration because they are prevalent in periods of social instability (Ardichvili, 2009). To sum up, migration studies have been slow to engage critical debates on values and norms, and little research has been conducted on analyzing the meaning of migration in order to understand the mental models that shape the way migrants think about trust, competition, authority, and other critical variables for values.

Highly Skilled Migration from Lithuania: The Impact on Society and Policy Responses 1990-2018

Lithuania remains a potential source for a highly skilled labor force. The 2011 Census (Statistics Lithuania, 2012) data revealed that since Lithuania regained its independence in 1990, almost 670,000 people (18% of the country's total population) were living abroad for more than one year. Of these, the majority were aged 25-40 and economically active; 20% of them were highly skilled or had had tertiary education. Return migration and immigration have been rather insignificant for maintaining healthy levels of population growth. The return migration for the period of 1990-2018 was rather low, and immigration levels were never high (Statistics Lithuania, 2018).

Since 1990, the policy debate on highly skilled knowledge workers leaving Lithuania has centered on the brain-drain phenomenon. The emigration of highly skilled persons out of the country is generally agreed to have been encouraged by the political, economic, and social changes that started after reestablishing independence. Demographic unbalances, differences in wages, outdated technical and scientific infrastructures, and structural changes in scientific institutions have predetermined the departure of highly skilled persons to other countries. The country was affected by economic developments through the globalization of economic activity, which was related in many aspects to changes in the Lithuanian labor market and membership in the European Union (EU). After Lithuania joined the EU in 2004, it began exporting its workforce, a significant portion of which was well qualified and highly skilled. The academic debate on emigration-immigration of highly skilled persons in Lithuania can be divided into four overlapping phases:

1. The legacy of the Soviet period 1990-2003;
2. Economic migration/emigration: EU freedom of movement and the brain-drain discourse 2004-2009;
3. 2009 and onward... oriented on researchers forming transnational networks and knowledge transfer
4. Immigration and return migration debates beginning in 2014.

Here we present a critical overview of the highly skilled migration trends in Lithuania from 1990 to 2018. The insights of this analysis may be later used to contribute to analyzing the migration phenomenon in a comparative regional perspective as similar structural changes are also taking place among the populations and within the labor forces of all Central and Eastern European countries.

The legacy of the Soviet period: 1990-2003

The problem of highly skilled persons emigrating from Lithuania first entered the academic debate when Lithuania first gained its independence. Highly skilled and knowledgeable workers' emigration has often been perceived as dangerous (Jucevičienė, Viržintaitė, & Jucevičius, 2002; Stankuniene, 1996), and the academic discourse often refers to the emigration of highly skilled persons as brain drain and brain waste. The issue of brain gain (attracting intellectual capital from abroad) has not been researched at all in this period. In the first study on brain drain, conducted in 1995 (see Stankuniene, 1996) an intensive flow of researchers was observed to other branches of the national economy as well as the sizeable emigration frequently being characterized as brain waste rather than brain drain (Stankuniene, 1996). To present the exact data on highly skilled persons leaving Lithuania in this period is problematic due to the lack of statistical

data and sociological research. The changes in Lithuania's political situation had the greatest effect on the branches of science that had been most integrated into the economic, scientific, and ideological structures of the former Soviet Union. Two emigration strategies prevailed in this period: 1) departures to the former USSR as departing researchers were familiar with the working conditions or departing to their ethnic homeland (mainly Russia); 2) departure to Western countries that was affected by several stages: temporary migration in the initial period and a permanent emigration in the later period, which in many cases resulted in brain waste (Stankuniene, 1996). 1995 survey data on the potential of emigration revealed that over 80% of researchers had considered the possibility of moving abroad (Stankuniene, 1996), but not all of them had actually moved. The survey also revealed that researchers who thought their work was needed in Lithuania and state institutions were interested in their research were less likely to emigrate. In contrast, researchers who thought nobody in Lithuania was interested in their research were more inclined to work abroad (Stankuniene, 1996). The transnational networks between the former Soviet republic and Western researchers were likely weak and unstable and did not facilitate mobility. Russia became the main destination country for Lithuanian researchers from 1988 to 1994, with 22.3% emigrating there. Other destinations included the USA (19.1%), Germany (8.5%), and Scandinavian countries (7.4%; Stankuniene, 1996). Although the literature has stated nearly half of all migrant researchers to be involved into some research activity (Stankuniene, 1996) one can still infer from the data that emigration to Western countries frequently resulted in brain waste. Those few individuals who managed to successfully integrate into the Western or American research infrastructure later became important migration network agents who could later facilitate the arrival and adaptation of their colleagues.

During period of 1995-2003, the geographical direction of the brain drain changed gradually from Eastern to Western countries such as Germany, the USA, France, Scandinavian countries, and the UK. However, precise data on the geography of brain drain has never been collected. This period was also characteristic of the shift from widespread research collaboration with Russian researchers to a more widespread collaboration with Western researchers (joint research projects, international funding schemes, and international publications). The available statistical data from this period only reflect the general emigration rates; this doesn't allow the scope of highly skilled emigration to be revealed.

Another study on highly skilled migration was conducted in 2002 (Jucevičienė, Viržintaitė, & Jucevičius, 2002). This study demonstrated perceptions of a good life to be dominated by *economic* values like financial security. It also revealed social-cultural factors such as local environment and participation in cultural life to be of relatively less importance in the decision to migrate. The study also demonstrated researchers' preference for the *expert-type* career path in a rather stable Western research

environment system rather than a preference for possibly contributing to influencing, creating, and developing a new local research environment. The study also demonstrated that the advantages offered by foreign environments (pull factors) were emphasized more than domestic drawbacks (push factors). The 2002 study also demonstrated that researchers were willing to maintain ties with their homeland, did not deny the prospects of returning, and proposed a policy framework oriented toward: (1) creating conditions/incentive systems for keeping intellectual capital at home and (2) making the best use of ties with the emigrant intellectual capital (Jucevičienė, Viržintaitė, & Jucevičius, 2002). Thus, the policy discussions that emerged were based on these conclusions and became the prerequisites for the gradually emerging debate on transnational research networks and their influence on the decision to migrate.

When taking the aspect of policy into account, mentioning that the last five years of the period from 1990 to 2003 were marked by Lithuania's ambition to finally join the EU (which happened in the spring of 2004) is important. Lithuania's research and education system had the prerequisite to evolve from a highly ideological and domestic system to a more open, internationalized system of research and education. As a result of the gradual implementation of Western-oriented research policies and strategies, a system of research and education provided the platform not only for improvements in knowledge exchanges between the East and the West but also for increased emigration of highly skilled persons, especially in the fields of technology and biomedicine.

Economic migration and the brain-drain discourse: 2004-2009

This intensive emigration can be characterized by a high increase in the numbers of unskilled workers moving towards developed Western countries (especially Ireland and the UK) for low- or semi-skilled jobs; it is the beginning of the brain-drain debate as a grey zone in migration research. During this period, Lithuania experienced a high rate of labor emigration that peaked during the early years of EU membership (2004–2008) and later during the economic and financial crisis (2009–2011). This has had some far-reaching economic and social effects, including a significant increase in emigration, brain drain, and brain waste, and a worsening demographic balance. The Economic Migration Regulation Strategy was adopted in 2007 and aimed at responding to the demographic challenges caused by economic migration. It outlined the long-term priorities of the Lithuanian migration policy, underlining return migrations and reducing emigration particularly for young populations and the highly skilled. The main objectives of the strategy were the zero reduction of emigration, focusing on promoting return migration, and immigration from third countries. However, the Economic Migration Regulation Strategy was adopted just before the global economic crisis and this can be considered the main reason why it failed to reach most of the objectives that were set up in the strategy. The strategy

also included many declarative statements and no reliable mechanisms of inter-institutional cooperation for its implementation.

Kazlauskienė and Rinkevicius (2006) analyzed highly skilled emigration from Lithuania in this period with a particular focus on social capital. In their study, six main channels of social ties were revealed as having the most significant role in the highly skilled deciding to migrate. According to Kazlauskienė and Rinkevicius (2006), the academic institutions the would-be migrants had visited prior to deciding to migrate had essentially acted as channels of information about working conditions abroad. Family members abroad were also significant facilitators in the migration process, especially for younger or older less-skilled persons, whereas academic mobility funds served as the primary source of financial support for the highly skilled. Foreign Lithuanian communities were also reported as universal aid providers, especially for the highly skilled or older persons (Kazlauskienė & Rinkevicius, 2006). Their research also revealed the importance of weak institutionalized ties in highly skilled migrations, whereas strong family ties were more important in less-skilled migration. One can possibly conclude from Kazlauskienė and Rinkevicius's research that this may signify the beginning of the formation of transnational networks of highly skilled persons through weak ties among national and international research and education institutions. This was an important step for scientists' further increases in knowledge mobility and the formation of transnational networks. Aidis and Krupickaitė (2009) also concluded the propensity for youths (students as a potential brain-drain pool) to migrate to be related to the attitudes and values within the family. The authors distinguished two groups of students. The first group was motivated for self-realization at home, while the second group was motivated to work and earn more abroad.

Another significant trend in research on highly skilled migration in this period was on professional groups; however, only one study was found in this period, and it focused on the potential of highly skilled medical professionals (Labanauskas, 2006). The case study of nurses and physicians at Vilnius University's Institute of Oncology discussed the brain drain issue in the context of the free movement of people after the EU's enlargement. On one hand, free movement of persons is considered an optimum condition for political, economic, social, and cultural transformations within society; on the other hand, however, the study argued that the brain drain will have a negative impact on Lithuania as the country is in transition. Together with the empirical study of physicians and nurses, this study also theoretically discussed somewhat the potential for brain drain among information technology specialists and researchers in Lithuania. These groups of the population were revealed to have been the most vulnerable to the brain-drain phenomenon (Labanauskas, 2006).

In conclusion, the latter 2004-2009 period for highly skilled migration research can be said to be marked by two main trends. Firstly, research on highly skilled migration loaded itself with values as many authors (including myself) perceived the emigration (or mobility) of the highly skilled mainly as a threat to societal cohesion and economic/social stability. Secondly, research on highly skilled migration focused only on emigration, ignoring the issues of immigration. Moreover, research on highly skilled migration was only national with no comparative studies being conducted.

The debate on the formation of transnational researcher networks, knowledge transfers, and immigration

Since 2009, the debate on highly skilled migration has centered on such issues as the formation of transnational researcher networks, knowledge transfers, and immigration. In 2009, the new Law on Higher Education and Research was adopted. This law aimed at a radical restructuring of the Lithuanian higher education system. The declared objective of the law, which had been referred to as an education reform, was to improve higher education and training through: 1) a new funding model in higher education (student's basket), 2) the internationalization and marketization of higher education, and 3) the optimization of higher education institution networks (universities, colleges, and research institutes). After the law was introduced in 2009, higher education in Lithuania was no longer viewed as a contributor to economic development but rather as a cost. Firstly, despite the consolidated political will and authority of Lithuania's Ministry of Education, the higher education system still had inefficient resource allocations and was generally perceived as having low quality. Secondly, a mismatch remained between the cost and quality of higher education, with concerns that these might act in the long run as a push factor for studying abroad (a positive outcome), but would later gravitate to the permanent emigration of highly skilled people. A survey carried out in 2010 by the National Union of Student Representations of Lithuania at the 50 best-performing secondary schools revealed that 16% (one out of six) of these school graduates had already applied to study abroad. Graduates from the three leading secondary schools (KTU Gimnazija, Kaunas J. Basanavicius Secondary School, and National M. K. Ciurlionis Art School) were ranked as being the most susceptible to emigration: 40%-60% of these best performing secondary school graduates had applied to study abroad (Lietuvos Studentų Atstovybių Sąjunga, 2010).

Another migration trend of the highly skilled since 2009 can be considered in terms of the international and transnational mobility as a global career strategy for many young Lithuanian students (Labanauskas, 2013). A qualitative study on Lithuanian students who had studied abroad and returned to Lithuania after finishing their studies revealed young Lithuanian students' educational mobility to be a very complex

phenomenon (Labanauskas, 2013). Their mobility was based on communication and culture, but not necessarily on territorial attachment. The study's subjects emphasized the importance of the global lifestyle, a cosmopolitan world without borders. Thus, their departure for studying abroad cannot be termed emigration in the classical sense of the concept. Their mobility and return were rather repetitive, but by no means exhaustive or a final phenomenon. Some students' return to Lithuania clearly had an innovative character in that these returnees were challenging the existing ways of doing and thinking, especially in the work environment. More so, the returnees in many cases were not able to employ their high qualifications and highly developed social competences due to the public sector's resistance to knowledge and innovation, despite the fact that a good foreign university diploma gave the informants more life opportunities in the Lithuanian labor market. The study concluded that returnees' competitive advantage had mainly been predetermined in the labor market by two key factors. The first, an internal factor, was the tacit knowledge and developed social competencies that determined the returnees' successful performance at work. The second was the fact that a foreign university diploma in Lithuania as a country with high social inequality had acquired the status of being a rare, expensive, and desirable good that was rather overestimated by employers.

Because of the loss of domestic human capital, by 2009 immigration was likely to gradually reshape the Lithuanian labor market as well as the education system. Thus, the brain-drain debate had shifted towards a discussion on whether skilled immigration could stimulate the country's economic growth or whether highly skilled immigration might bring added value to the country's science and business infrastructures. Immigrant integration measures were put in place in 2009 (better access to the labor market than most Baltic States; Migration Integration Policy Index [MIPEX], 2014) as an increase in the immigrant population was expected over the long run (taking into account the possible impact of formal higher education providers' and employers' active recruitment measures). Thus, taking immigrants into consideration while preparing labor-market and education policies or strategies at the national or institutional levels had already become a necessity for boosting the labor market and education sectors. Developing inclusive integration and education policies became part of the official discourse.

However, the reality immigrants in Lithuania faced differed quite a bit from the official policies. A qualitative study of 45 adult newcomers (28 having permanent or temporary residence status) revealed that adult immigrants' restrictions or non-participation in Lithuanian society through the target language had mainly been related to the lack of educational language learning resources targeting this specific group, considering that the materials currently in local use had been devised before Lithuania became an EU Member-State (Zygmantas, 2011). Furthermore, apart from study purposes, the willingness of these learners to do business in Lithuania (not for citizenship

purposes) was among the most significant reasons for learning the local language (Zygmantas, 2011). Another study (commissioned by The Lithuanian Ministry of Education and Science and carried out by the Lithuanian Social Research Centre in 2009) focused on the immigration policies and practices relevant to non-EU researchers and highly skilled employees in Lithuania. A qualitative study was carried out with non-EU researchers in Lithuania (see Taljunaite, Gumbreviciute, & Labanauskas, 2009). The study included researchers and scholars who had: lived in Lithuania for more than 6 months, were working under an employment contract, or were full-time doctoral students at a university or research institute in Lithuania. The study revealed no accurate data to exist on the highly skilled in Lithuania and the data on the highly skilled from non-EU countries to be very limited. Highly skilled persons dissolve into overall immigration statistics. Based on these figures up to 30 non-EU researchers can be estimated to have been in Lithuania in 2009. Given the fact that the number of those with doctorates had not changed drastically, we can imply the number of foreign researchers to have not changed much. A study of non-EU researchers also proposed a typology of the highly skilled who come to Lithuania (see Table 1).

Table 1
The Typology of non-EU Researchers in Lithuania (2009)

Type according to immigration	Researchers in Lithuania	Notes
Motivation	Came to gain international experience/improve their CV ++	Early stage researchers/PhD students.
	Attracted by money/scholarships (origin state allocated funds, exchange, double degree, competitions, or other programs as well as project funding) ++	Early stage researchers/PhD students.
	Attracted by outstanding research centers?	Little practice; No cases found
	Job vacancy?	Local recruitment procedures were not orientated toward the international job market.
	(Invited) for development purposes?	Developed countries seek to ensure development of the country, and aim to attract foreign researchers through various programs and initiatives. This is particularly true in the health care and IT sectors. In 2006, Lithuania launched the brain-return program, which aimed to promote return migration and research/development through international co-operation with Lithuanian scientists abroad. However, the brain-raising initiative was largely determined by interpersonal relations, not institutionalized ones. In 2009, the Lithuanian government approved the Researcher Career Program, which provided funding for scholars from outside Lithuania for their arrival over a 24 months period; however, no guidelines were provided on the selection criteria for researchers from abroad.

Country	From developed countries to developing/transitional countries +	Lithuania as an immigration country is chosen not only as a place to carry out research but also for economic reasons. The study shows researchers entering Lithuania from developed countries to largely be determined by the advantage of cost-of-living differences.
	From developing/transitional countries to more developed countries +	Research has shown that immigration from developing countries to be instrumental (e.g., obtaining a residence permit/citizenship and freedom to move to another EU country; or arriving from countries with relatively expensive and lower education levels with the aim of returning to the country of origin.
Channel	Employment +	The study shows third-nation researchers to often take unsafe jobs based on a short-term fixed-term contract or longer (up to 4-year scholarships).
	Science/Research +	
	Study +	
	Project activities -	
	Business research?	
Duration	Short-term (up to 6 months.) ++	Short- and medium-term visits are the most characteristic feature of highly skilled immigration to Lithuania. The internationalization of undergraduate studies can produce a new generation of scientists. However, it is expensive. On the other hand, initiatives promoting long-term employment should be evaluated carefully. Properly assessing the potential of Lithuanian researchers and growing a new generation of researchers through education are important.
	Medium-term (1-3 years) +	
	Long-term (more than 3 years) -	
Workplace	Work in less-skilled jobs?	Some developed countries seek to attract experienced researchers from poorer countries to lesser-skilled jobs. If Lithuania behaves similarly in the future, the labor market would become significantly distorted by the fact that Lithuanian researchers would have fewer opportunities for finding employment.
	Neutral workplace?	International recruitment and selection procedures are not common inside universities and research centers.
	Exclusive/prestigious work position?	If foreign researchers in Lithuania would be employed only in exceptional jobs, the attractiveness for locals to pursue a career in science would decrease.

This table is from Taljunaite et al., 2009 and is based on Iredale's (2001) typology.

++ rather frequently; + a few cases; - very few; ? no information;

The mentioned qualitative study reveals that non-EU researchers in Lithuania learned to become an invisible social group (Taljunaite et al., 2009). Contacts with the majority of Lithuanian society were limited to professional and work relationships with the exception of spouses and close friends. Their contacts with the country's symbolic (citizenship) or social institutions were self-limited, as non-EU researchers in Lithuania automatically set themselves apart from the rights and obligations to the host country. Namely, they feel they are tolerated and accepted; economically and socially they feel more or less safe but don't feel they belong; and they consider themselves migrants *par excellence* (Taljunaite et al., 2009).

The debate on immigration and return migration beginning in 2014

After the 2004 EU enlargement, migration became a massive social process influencing all spheres of life. Since 2014, Lithuanian migration policies shifted towards a more immigrant-friendly migration policy; however, it was directed towards return migration rather than toward attracting non-Lithuanian highly skilled migrants or migrant integration. Before 2014, Lithuania had no strategy of immigration policy based on long-term goals; priorities and immigration policy were based on migratory behavior and on the so-called ad-hoc approach (Žibas, 2015a). Highly skilled migration from/to Lithuania and the state policy in this respect were issues of relatively low significance; they did not constitute an important element of Lithuanian policy regulations (Žibas, 2015a). In 2014, the Lithuanian Migration Policy Guidelines were adopted, which aimed at ensuring the management of migration flows in line with national needs and to contribute to national development and social cohesion. In 2011, the program Global Lithuania, as well as action plans for implementing the program from 2011 to 2019, were adopted with an aim to involve Lithuanian emigrants in the life of the state with a focus on regulating emigration policies, particularly those concerning Lithuanian migrant communities abroad. Global Lithuania (2011) and Lithuanian Migration Policy Guidelines (2014) prioritized return migration and attempts to reduce high outflows of the Lithuanian population. In 2014, the Lithuanian Migration Policy Guidelines identified the main priorities in the area of immigration: emigration, return migration, immigration, migrant integration, asylum, the fight against illegal migration, and issues related to the institutional development of the implementation of migration policies. Labor-related immigration became visible in public discourse, as it had triggered debates on the demand for a new approach towards labor-immigration and migrant-integration policies (Žibas, 2015a). However, highly skilled migration issues were only a small part of policies.

When analyzing the legislative and institutional developments in migration management in Lithuania since the restoration of independence, the Lithuanian Migration Policy Guidelines appear as the very first step towards long-term strategy and a vision of migration management in Lithuania (MIPEX, 2014). The amendments to immigration laws were aimed at benefitting from the integration of a few non-EU immigrants, including a very small number of highly skilled persons who had been admitted in recent years (MIPEX, 2014). The Migration Policy Guidelines set out a special chapter on the Integration of Foreigners, and the Social Security and Labour Ministry created a multi-stakeholder work group and finally an Action Plan on the Integration of Foreigners, which intends to lead to new support measures and concrete policy changes in 2015 and beyond (MIPEX, 2014). Consequently, these guidelines seemed to address the increasing number of new immigrants, especially the increased number of foreign students (e.g., for the past several years the number of non-EU students enrolling in a full-time study program has consistently increased from 1,600

in 2011-2012 to around 4,600 in 2015 (but in comparison to other EU countries, these numbers are very low; within the general immigration context, international students amount to 10-15% of all arriving non-EU nationals, or around 2% of all students; the Ministry of Education and Science seeks to increase the number of foreign students 5- to 6-fold; namely, to increase the number of foreign students to 15,000-20,000 per year (International Organisation for Migration, European Migration Network, 2012). Despite this, however, the Ministry of Education and education experts have come to regard foreign students as a potential of highly skilled immigration. As Lithuanian universities face problems with recruitment caused by a demographic decline, no sufficient integration measures are found to be aimed at non-EU researchers or the international students who face problems with complicated residence permit procedures (Taljunaite et al., 2009), discrimination, and hate crimes (Labanauskas, 2019). The inflow of non-EU students is not able to make up for the loss of students resulting from Lithuanian students studying abroad and the out-migration of Lithuanian youths. Moreover, despite some inclusive migration policy measures, the country's labor market is not attractive to immigrants who might want to stay in the country and integrate; schools are poorly prepared to accept immigrant children as they lack the basic infrastructure. Immigrants do not have equal access to general health services, the rights of migrants to participate in the country's political life is restricted, and immigrants have a long and complicated road to becoming citizens (Žibas, 2015b).

Discussion

This article has aimed to analyze the trends in highly skilled migration in Lithuania over the period of 1990-2018. However, research on skilled migration or mobility patterns in Lithuania have clearly often been based on the explanations of economic push-pull migration models. While analyzing highly-qualified migration in Lithuania, three closely inter-related research areas can be distinguished: 1) macro-level analysis of the economic factors of highly skilled migration; 2) analysis of the individual (micro- and mezzo-level) causes and consequences of migration, and 3) analysis of highly skilled persons' propensity to migrate. Although structural/environmental factors such as political changes, economic variables, and social networks have important effects on international highly skilled migration, people respond to external conditions through behaviors that are often mediated by values, subjective perceptions, intentions, and goal-setting. The migration (movement or mobility) of knowledge and highly skilled workers is more a permanent condition than a finished and completed action. Thus the movement of highly skilled persons between countries is determined not only by economic considerations but also by the subjective individual's relationship with the state. Such subjective relationships manifest mainly through the context of normative values. For example, the empirical data in highly skilled migration research demonstrate that decisions to return are more motivated by values and norms than by

economic motives. In other words, while the main reasons for emigrating remain as economic considerations (low paid jobs combined with high responsibilities), the most significant reasons for returning have a normative and psychological character (i.e., the informants have a rather clear vision on how things in their homeland should or ought to be, how to value them, and which things are good/bad). In addition, the migration experience provides resources for acting more effectively in relation to the state environment and may instigate incentives to reform this environment.

Over the period of 1990-2018, the phenomenon of Lithuanian highly skilled emigration signifies a qualitative shift in migration policy from migration seen as a threat, to the development of society, to migration/mobility as the main prerequisite of knowledge economy and a potential for development and brain circulation/exchange. We may conclude that, since 1990, Lithuania has followed a non-interference neo-liberal policy approach for almost 30 years, as migration processes were not regulated until 2007 when the Economic Migration Regulation Strategy was adopted. However, as it was adopted just before the global economic crisis, it failed to reach most of its declarative objectives without any reliable mechanisms for implementing inter-institutional cooperation. Since 2014 after the Lithuanian Migration Policy Guidelines were adopted, the state has started to intervene in the regulation of migration flows internally through administrative, legal, and economic measures with a particular focus on diaspora networks, encouragement of return migrations, the maintenance of Lithuanian identity, engagement in the life of Lithuania, and transformation of the brain drain into brain circulation/exchange. In 2014, emigration flows from Lithuania started to decline, whereas the number of Lithuanian return migrants started to grow (Statistics Lithuania, 2014). However, despite these policy measures, highly skilled Lithuanians have made considerable use of the opportunities that free movement gives to EU citizens; in the context of transnational migration flows, Lithuania remains a highly skilled emigrant country, and emigration continues to be the dominant highly skilled migration pattern in Lithuania.

The purpose of this exploratory paper has also been to identify patterns and analyze changes in highly skilled migration from Lithuania since 1990. Though this research has been descriptive, we can reach some generalizations from this level of analysis. Firstly, highly skilled migration patterns had reacted to social and political changes (e.g, the fall of the Soviet Union, joining the European Union, migration policy changes and education reforms that both triggered emigration, return migration and immigration of the highly skilled). Secondly, the free movement of workers, one of the fundamental rights enjoyed by European citizens, has facilitated highly skilled emigration from Lithuania. Despite the changes in migration policy, the country still sends its educated workforce to regions within the EU to the advantage of the receiving countries, which results in a growing competition for talent and the limited capacity of Lithuania to

create attractive conditions for highly skilled persons. Thirdly, highly skilled migration patterns have changed over time, as well as social and political agendas with respect to migration issues such as integrating immigrants; return migration has changed as well but the problem has failed to be addressed. Finally, policies for attracting and retaining highly skilled persons have been introduced; however, the scope and implementation of these policy measures are insufficient at addressing the qualitative shift in migration policy from migration being seen as a threat to migration/mobility as the main prerequisite of a knowledge economy and potential for development. The institutional and social barriers of attracting highly skilled persons remain, from administrative restrictions; to obtaining work and residence permits; and to xenophobia, racism, discrimination, and hate crimes. The measures and incentives stimulating the return of highly skilled persons remain rather sporadic and inconsistent. The information and research on how migration processes affect men and women differently and in different cities and regions in Lithuania still remains insufficient. Ethnic relations, religion, and race, as well as highly skilled youths with a migration background remain understudied areas in migration research in Lithuania.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grand Support: The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References/Kaynaklar

- Aidis, R., & Krupickaitė, D. (2009). *Kaip neiššvaistyti protų: Lietuvos studentų nuostatos emigruoti*. Vilnius, Lithuania: Vilniaus Universitetas.
- Aidis, R., Krupickaitė, D., & Blinstrubaitė, L. (2005). The loss of intellectual potential: Migration tendencies amongst university students in Lithuania. *Geografija*, 41(2), 33–40.
- Allee, V. (1997). *The knowledge evolution: Expanding organizational intelligence*. San Francisco, CA: Butterworth-Heinemann.
- Ardichvili, A. (2009). The relationship between meaning of working and socioeconomic transformations: The case of post-communist Russia. *Advances in Developing Human Resources*, 218–234. <https://dx.doi.org/10.1177/1523422309332244>
- Blanchflower, D. G., & Shadforth, C. (2009). Fear, unemployment and migration. *The Economic Journal*, 119(535), 136–182.
- Blanchflower, D., Saleheen, J., & Shadforth, C. (2007). *The impact of the recent migration from Eastern Europe on the UK Economy* (Discussion Paper No. 2615). Bonn, Germany: Institute for the Study of Labor.
- Chellaraj, G., Maskus, K. E., & Mattoo, E. (2008). *The contribution of skilled immigrations and international graduate students to U.S. innovation* (Policy research working paper series No. WPS 3588). Washington DC, World Bank.

- Dobravolskas, A. (2001). Laisvos darbo jėgos judėjimo padariniai. *Integracijos Žinios*, 5(25).
- Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: From national systems and “Mode 2” to a triple helix of university–industry–government relations. *Research Policy*, 29, 109–123.
- Florida, R. (2005). *The flight of the creative class: The new global competition for talent*. New York, NY: Harper Business.
- Harris, L. (2000). A theory of intellectual capital. *Advances in Developing Human Resources*, 1, 22–37.
- Hart, D. M. (2007). Understanding immigration in a national systems of innovation framework. *Science and Public Policy*, 34(1), 45–53.
- Hunt, J., & Gauthier-Loiselle, M. (2009). *How much does immigration boost innovation?* (Discussion Paper No. 3921). Bonn, Germany: Institute for the Study of Labor. Retrieved from <http://ftp.iza.org/dp3921.pdf>
- International Organisation for Migration, European Migration Network. (2012). *International students in Lithuania*. Vilnius: Author.
- Iredale, R. (2001). The migration of professionals: Theories and typologies. *International Migration*, 7–26.
- Jucevičienė, P., Viržintaitė, R., & Jucevičius, G. (2002). *Protų nutekėjimo reiškinys ir jo atspindžio Lietuvos intelektiniame kapitale bruožai: žvalgomasis tyrimas*. Vilnius, Lithuania: Lietuvos Mokslo Taryba.
- Kazlauskienė, A., & Rinkevičius, L. (2006). Sociological exploration of migration processes in Lithuania: Brain drain or brain circulation? *Social Sciences*, 4(54), 42–49.
- Labanauskas, L. (2006). Protų nutekėjimo problema Lietuvoje: Medikų emigracija. *Filosofija, Sociologija*, 2, 27–34.
- Labanauskas, L. (2013). Jaunimo įgijusio išsilavinimą užsienyje “sugrįžimo į Lietuvą” patirtys. *Lietuvos Etnologija: Socialinės Antropologijos Ir Etnologijos Studijos*, 13, 35–57.
- Labanauskas, L. (2019). *Response to hate crime and hate speech in Lithuania* (Manuscript submitted for publication). Vilnius, Lithuania.
- Lietuvos Studentų Atstovybių Sąjunga. (2010, May 21). *Tyrimas: Kas šeštas iš gabiausiųjų abiturientų ruošiasi studijuoti užsienyje*. Retrieved from <http://www.lsas.lt/?id=7&nid=560>
- Marcinkevičienė, R. (2004). *Emigracija spaudoje: Požiūrio atspindys ir formavimas*. Retrieved from http://www.civitas.lt/files/Emigracija_pranesimai.pdf
- Migration Integration Policy Index. (2014). *Country report: Lithuania*. Turku, Finland: Author.
- Morkevičius, V., & Norkus, Z. (2017). Towards rediscovery of social class after the post-communist transition: A comparative neo-Weberian analysis of Baltic States. *Filosofija, Sociologija*, 28(2), 128–138.
- Niebuhr, A. (2010). Migration and innovation: Does cultural diversity matter for regional R&D activity? *Papers in Regional Science*, 89, 563–585.
- Prytula, Y., & Pohorila, N. (2012). Socio-economic determinants of international migration. *Journal of Identity & Migration Studies*, 6(1), 3–26.
- Psacharopoulos, G., & Woodhall, M. (1997). *Education for development: An analysis of investment choices*. New York, NY: Oxford University Press.

- Stankuniene, V. (1996). *Mobility of scientists in Lithuania: Internal and external brain drain*. Vilnius, Lithuania: LFSI.
- Statistics Lithuania. (2011). *Lithuanian 2011 population census in brief*. Vilnius, Lithuania: author.
- Statistics Lithuania. (2012). *Lithuanian 2011 Population Census in Brief / 2011 m. gyventojų surašymo rezultatai*. Vilnius, Lithuania: author.
- Statistics Lithuania. (2014). *Database of indicators*. Retrieved from <https://bit.ly/2IG54Oy>
- Statistics Lithuania. (2018). *Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija*. Vilnius, Lithuania: Author.
- Stuen, E., Mobarak, A., & Maskus, K. E. (2010). *Skilled immigration and innovation: Evidence from enrollment fluctuations in U.S. doctoral programs*. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Taljūnaitė, M. (2005). *Pilietybė ir socialinė Europos integracija*. Vilnius, Lithuania: Mykolo Romerio universitetas.
- Taljūnaitė, M., Gumbreviciute, D., & Labanauskas, L. (2009). *Tyrėjų mobilumas ir jo socialiniai aspektai*. Retrieved from http://www.smm.lt/smt/eksp_stud/index.htm
- Taljunaite, M., & Sviklas, K. (2018). *Vidurinė klasė Lietuvoje*. Vilnius, Lithuania: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Williams, A. M. (2007). Listen to me, learn with me: International migration and knowledge transfer. *British Journal of Industrial Relations*, 45, 361–382.
- Wolburg, M. (2001). *On brain drain, brain gain and brain exchange within Europe*. Hamburg Institute of International Economics, Hamburg, Germany: Baden-Baden.
- Žibas, K. (2015a). Immigration policies in Lithuania: Institutional and legislative developments. *Problemy Polityki Społecznej*, 31(4), 59–79.
- Žibas, K. (2015b). *Migration policies: Lithuania (2015)*. The Population Europe Resource Finder and Archive. Berlin, Germany: Max Plank Institute for.
- Zygmantas, J. (2011). *Adult newcomers' difficulties in learning Lithuanian: An ethnographic case study* (Doctoral dissertation, Vilnius University, Vilnius, Lithuania).

Suriyeli Mültecilerin Esnaflaşmasını Anlamada Bourdieucu Yaklaşımın Olanakları

Olgu Karan¹

Öz

Bu çalışmada mültecilerin esnaflaşmasında karşılaştıkları sorunları anlamak için kullanılan kuramsal çerçevelerin, bütüncül bir bakış açısı sağlayamadığı, karşılaştıkları zorluklardaki dinamikleri ve baş etme stratejilerini anlamakta yetersiz kaldığı iddia edilip, bu bağlamda Bourdieu sosyolojisinin kavramlarının sosyal araştırmacılara ne gibi olanaklar sağladığı araştırılmaktadır. Mülteci esnaflaşmasında karşılaşılan dinamiklerin aydınlatılmasında daha bütüncül, ilişkisel bir bakış açısı Bourdieucu yaklaşımın alan kuramıyla sağlanabilir mi sorusunu tartışmaya açmak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de yaşayan mültecilerin esnaflaşmasının dinamiklerini anlamak için Bourdieu sosyolojisinin kavramları işlemselleştirilerek varolan göçmen/mülteci girişimcilik yazınındaki boşlukların Bourdieu’nun çok katmanlı ilişkisel kavramları ile kapatılması hedeflemektedir. Dolayısıyla sosyal araştırmacılara mülteci esnafların yaşadıkları sorunları anlamada kullanabilecekleri kuramsal bir alet çantası sunmayı amaçlamaktadır. Göçmen girişimcilik literatürü üç ana başlık etrafında değerlendirilecektir. Bunlar, fail merkezli teoriler kültürelcilik ve ulusüstüçülük, yapısalcı teori ve sosyal gömülme teorileri olarak gruplandırılacaktır. Farklı analitik araçların ve teorilerin odaklandığı temalar değerlendirilip teorilerdeki boşluklar vurgulanacaktır. Bourdieucu yaklaşımın ilişkisel kavramları tartışılacaktır. Son olarak, bahsi geçen kavramlar işlemselleştirilerek mülteci esnafların yaşadıkları sorunları anlamada kullanılabilecek kavramsal çerçeve sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Suriyeli mülteci esnaflaşması • Aracı göçmen azınlıklar • Geçici göçmen zihniyeti • Etnik kümelenme ekonomileri • Kültürelcilik • Ulusüstüçülük • Yapısalcı teori • Sosyal gömülme teorileri • Pierre Bourdieu

Opportunities for Understanding Syrian Refugees’ Entrepreneurship in Turkey Using the Bourdieusian Approach

Abstract

This study shows that existing theoretical approaches in understanding migrant small-business ownership do not provide a composite, multi-layered framework. The dynamics of hardship faced by Syrian refugees and Syrian survival strategies are asserted to be unable to be fully understood through existing theoretical approaches. The existing literature on refugee-owned small businesses is discussed under three groupings: agency-oriented theories, structuralism, and the mixed approaches of embeddedness. This paper adopts a Bourdieusian approach to exploring the opportunities provided by Bourdieusian sociology in understanding the multi-layered dynamics of Syrian entrepreneurship. The main research questions of the paper are as

1 Olgu Karan (Dr. Öğr. Üyesi), Başkent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara.

E-posta: olgukaran@gmail.com ORCID: 0000-0002-1581-1987

Atf: Karan, O. (2019). Suriyeli mültecilerin esnaflaşmasını anlamada Bourdieucu yaklaşımın olanakları. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 249-276. <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.0010>

follows: What are the possible opportunities in Bourdieu's concepts for shedding light on Syrian small-business ownership? Does Bourdieusian field theory provide a composite, relational approach in understanding Syrian refugee small-business ownership? In so doing, the multi-layered and relational concepts of Bourdieusian sociology are operationalized in order to fill in the gaps within the existing literature on migrant/refugee entrepreneurship. This paper provides researchers with a toolkit for working on migrant/refugee small-business ownership and contains five sections. The first section sets the aim and methodology of the study. The second section discusses the analytical models for understanding migrant entrepreneurship. The third section elaborates on the theoretical approaches that shed light on migrant entrepreneurship. These last two sections critically engage with these models and theoretical approaches by showing the gaps within them. The fourth section sets out the Bourdieusian approach and operationalizes his concepts into the research area of Syrian small-business ownership in Turkey. The paper concludes with key research findings and implications for researchers and practitioners.

Keywords

Syrian refugee entrepreneurship • Middleman minorities • Sojourner mentality • Enclave economies • Culturalism • Transnationalism • Structuralism • Social embeddedness • Pierre Bourdieu

Extended Summary

The Syrian internal war that erupted in 2011 led millions of Syrians to leave their countries looking for refuge in Turkey. According to the figures provided by the Republic of Turkey's Ministry of Interior Directorate General of Migration Management, the number of Syrians under temporary protection with registered biometric data was 3,674,588 as of October 10, 2019 (Mülteci Derneği, 2019). As Turkey hosts more than 3 million Syrians, the refugee integration policies regarding access to health, education, labor market, and citizenship are under intense public debate. Syrian entrepreneurs residing in specifically near border regions and big metropolitan cities like İstanbul are also known to have set up small shops in various sectors. According to the Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey, 173 corporations and 8,038 limited companies operating with Syrian financial capital are found between January, 2013 and April, 2019 (TOBB Kurulan-Kapanan Şirket İstatistikleri, 2019). Accordingly, migrant entrepreneurship has been asserted to not only be able to foster migrant's self-reliance and integration into the host society, but also to be able to ease the social and cultural adaptation processes of migrants into their new environment (Özservet, 2017, p. 3). In this respect, analyzing the dynamics and the difficulties within the field of migrant entrepreneurship is essential.

This study shows that the existing theoretical approaches in understanding migrant small-business ownership do not provide a composite, multi-layered framework. It asserts that the dynamics of hardship faced by Syrian refugees and Syrian survival strategies cannot be fully understood by existing theoretical approaches. The existing literature on refugee-owned small businesses is discussed under three groupings: agency-oriented theories, structuralism, and mixed approaches of embeddedness. However, the paper adopts a Bourdieusian approach to explore the opportunities

provided by Bourdieusian sociology in understanding the multi-layered dynamics of Syrian entrepreneurship. The main research questions of the paper are as follows: What are the possible opportunities for Bourdieu's concepts to shed light on Syrian small-business ownership? Does Bourdieusian field theory provide a composite, relational approach to understanding Syrian refugee small-business ownership? In so doing, the multi-layered and relational concepts of Bourdieusian sociology have been operationalized in order to fill the gaps within the existing literature on migrant/refugee entrepreneurship. By using the full theoretical model of Pierre Bourdieu's multi-layered relational concepts, the study aims to develop a more nuanced understanding of the dynamics in migrant entrepreneurship. The paper provides researchers with a toolkit for working on migrant/refugee small-business ownership.

The paper contains five sections. The first section sets the aim and methodology of the study. The second section discusses the analytical models in understanding migrant entrepreneurship. The third section elaborates on the theoretical approaches that shed light on migrant entrepreneurship. These last two sections critically engage with these models and theoretical approaches by showing the gaps within them. The fourth section sets out the Bourdieusian approach and operationalizes his concepts into the research area of Syrian small-business ownership in Turkey. The paper concludes with key research findings and implications for researchers and practitioners. The methodological approach performs a critical evaluation of the theoretical approaches and analytical models to understand the dynamics within migrant entrepreneurship. Accordingly, a small number of academic studies on Syrian entrepreneurship in Turkey are discussed in relation to the theoretical approaches and analytical models. In addition to the critical elaboration of secondary resources regarding the literature on Syrian entrepreneurship in Turkey, I have utilized the field work observations I made during the research project titled *A New Perspective on the Processes of Adaptation and Integration of Urban Refugees: A Social Innovation Experiment Aimed at Building Inclusive Cities*, which was funded by the Scientific and Technological Research Council of Turkey's (TÜBİTAK) Priority Area R&D Funding Program No. 1003 (117K826) where I worked as a researcher. Next, a multi-level research framework that incorporates the micro, mid, and macro dynamics within Syrian entrepreneurship is presented using Bourdieusian concepts. Finally, the Bourdieusian concepts are operationalized into Syrian small-business ownership.

Rather than borrowing piecemeal from Bourdieu's work, Bourdieu's full theoretical account opens up fresh and innovative possibilities for theoretical and empirical research. The research shows how Bourdieu's concepts, field, habitus, and forms of capital are constitutively bound up within each other. First, one of the advantages of Bourdieu's theory in the context of small business ownership lies in its dynamic approach that enables discussion on how changes in the political economy have affected

migrant labor markets and immigrants' interests and employability, particularly ethnic entrepreneurship. A Bourdieusian approach calls for an assessment of deeper political structures and the power relations that shape the current configuration of social and economic life.

The concept of habitus offers a powerful means for linking the micro and macro processes in ethnic entrepreneurship. The habitus also links past fields to present fields and enables researchers to conduct comparative studies, as habitus takes into account the entrepreneur's own sense of the structures, meanings, and definitions that people bring to their situation in the confrontation and negotiation between themselves and the structures.

Adjusting to the field of entrepreneurship requires investment and the transformation of forms of capital that are needed in small business ownership. The formation and activation of social, cultural, and economic capital, rather than pre-existing, exists solely in relation to the field of entrepreneurship. A Bourdieusian approach enables researchers to focus on the formation and reproduction of concrete social network ties in a specific field. As Bourdieu and Wacquant (1992, p. 101) put it, "Capital does not exist and function except in relation to a field."

Moreover, the findings from the study suggest that not all Syrian shopkeepers possess these capitals equally. The ability to overcome difficulties in small business ownership is dependent on the volume and quality of social capital. Inequalities in the distribution of forms of capital in a particular moment in time could lead to different entrepreneurial strategies within the members of the Syrian community.

This study shows that existing theoretical approaches for understanding migrant small-business ownership do not provide a composite, multi-layered framework. It asserts that the dynamics of hardship faced by Syrian entrepreneurs cannot be fully understood through existing theoretical approaches.

The Bourdieusian framework has a greater potential for explaining the dynamics within Syrian entrepreneurship and provides researcher better analytical tools for understanding the dynamics of Syrian small-business ownership.

Suriyeli Mültecilerin Esnaflaşmasını Anlamada Bourdieucu Yaklaşımın Olanakları

2011 yılında Suriye’de ortaya çıkan iç savaş sonucunda milyonlarca Suriyeli Türkiye’ye göç etmek zorunda kalmıştır. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 10 Ekim 2019 tarihi itibarıyla Türkiye’deki biyometrik verileriyle kayıt altına alınan geçici koruma altındaki Suriyeli sayısının 3 milyon 674 bin 588 kişi olduğunu açıklamıştır (Mülteci Derneği, 2019). Suriyeli mültecilerin sayısının üç buçuk milyonu aşmasıyla beraber Türkiye, Suriyelilerin eğitim, sağlık hakkında erişimi ve işgücü piyasasında istihdamı konusunda entegrasyon politikaları oluşturmaya çalışmaktadır. Suriyeli girişimcilerin özellikle sınır bölgelerinde ve İstanbul gibi büyük metropollerde çoğu küçük ölçekli olmak üzere çeşitli sektörlerde işletme açtıkları bilinmektedir. TOBB istatistiklerine göre 2013 Ocak-2019 Nisan arasında Suriyeli sermayesiyle faaliyet gösteren 173 anonim şirket ve 8038 limited şirket kurulmuştur (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2019) Dolayısıyla göçmen girişimciliği göçmenlerin geldikleri ülkede kendi ayakları üzerinde durabilmesini, sosyal hayatın içinde yer alabilmelerini sağladığı gibi kültürel ve sosyal adaptasyon süreçlerini beraberinde getirebileceği ve psikolojik durumlarını olumlu etkileyebileceği iddia edilmektedir (Özservet, 2017). Dolayısıyla, göçmenlerin girişimcilik dinamiklerini, girişimcilik süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları anlayabilmek, analiz edebilmek önemlidir.

Bu çalışmada mülteci esnafların karşılaştıkları sorunları anlamak için literatürde kullanılan kavramsal ve kuramsal çerçevelerin birleşik, bütüncül bir bakış açısı sağlayamadıkları iddia edilmektedir. Bu bağlamda Bourdieu sosyolojisinin kavramları sosyal araştırmacılara ne gibi olanaklar sağlayabilir? Mülteci esnafların karşılaştıkları çok boyutlu sorunların bir incelemesine dair Bourdieu sosyolojisinin olacağı nedir? Göçmen esnafların karşılaştıkları dinamiklerin aydınlatılmasında daha bütüncül ve ilişkisel bir bakış açısı, Bourdieu sosyolojisinin alan kuramıyla sağlanabilir mi sorusu tartışmak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de yaşayan göçmenlerin esnaflaşma dinamiklerini anlamak için Bourdieu sosyolojisinin kavramlarını işlemselleştirilerek varolan göçmen girişimcilik yazınındaki boşluklar Bourdieu’nun çok katmanlı ilişkisel kavramları ile kapatmayı, sosyal araştırmacılara esnaf göçmenlerin yaşadıkları sorunları anlamada kullanabilecekleri kavramsal pencere sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışma kapsamında, ilk olarak göçmen esnaflaşmasında yaşanan dinamikleri ve sorunları anlamada kullanılan kuramsal çerçeveler değerlendirilecektir. Türkiye’deki Suriyelilerin esnaflaşmasını anlamada yapılan çalışmaların işlemselleştirdiği kuramsal yaklaşımlar ve araştırmaların çerçeveleri bu bağlamda değerlendirilecektir. İkincil kaynakların kullanımına ek olarak bu çalışmanın yazarının araştırmacı olarak görev aldığı TÜBİTAK’ın 1003 – Öncelikli Alanlar Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı

kapsamında Hatay'daki Suriyelilerin adaptasyon süreçlerine dair yapılan saha çalışmasından elde edilen gözlemlerden yararlanılmıştır.

Yazı beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı ve metodolojisi açıklanacaktır. İkinci bölümde göçmen esnaflaşmasını anlamada kullanılan analitik araçlar tartışılacaktır. Üçüncü bölümde göçmen esnaflaşmasına ışık tutan teorik yaklaşımlara odaklanılacaktır. Bu iki bölümde farklı analitik araçların ve teorilerin odaklandığı temalar değerlendirilip bu model ve teorilerdeki boşluklar vurgulanacaktır. Dördüncü bölümde Bourdieu'nun kavramları tartışıldıktan sonra Suriyeli küçük işletme sahiplerinin yaşadıkları dinamikleri anlamak için Bourdieu'nun kavramları alana uyarlanacaktır. Bu bölümde Bourdieu sosyolojisinin kavramları işlemselleştirilerek esnaf göçmenlerin yaşadıkları sorunları anlamada kullanılabilecek kuramsal bakış açısı sunmak amaçlanmaktadır. Sonuç bölümünde Bourdieu sosyolojisinin göçmen girişimciliği çalışan araştırmacılara sağladığı avantajlar belirtilecektir.

Göçmen Esnaflaşmasını Anlamada Kullanılan Analitik Araçlar

Göçmen esnaflaşmasını anlamada kullanılan analitik modelleri ve kuramları üç grupta toplayabiliriz. Bunlar, fail merkezli teoriler (Altınay ve Altınay, 2006; Basch ve ark., 1994; Basu ve Altınay, 2002; McEvoy ve Hafeez, 2007; Light, 1972; Srinivasan, 1995; Werbner, 1984, 1990), yapısalcı teoriler (Aldrich ve ark., 1981; Waldinger ve ark., 1990; Volary, 2007) ve sosyal gömülme teorileri (Kloosterman, Van der Leun ve Rath, 1999; Kloosterman ve Rath, 2001, 2003; Rath, 2002; Pang ve Rath, 2006) olarak gruplandırılabilir.

Analitik araçlar, tipolojik modeller olarak bir olgunun tipolojiye yakınlığını ya da uzaklığını ölçmek için kullanılırlar. Aşağıdaki bölümlerde üç analitik model tartışılacaktır. İlk analitik model aracı göçmen azınlıklardır.

Aracı Göçmen Azınlıklar (Middleman Migrants-Minorities)

Göçmen esnaflaşmasını anlamada Bonacich'in (1973) "aracı azınlıklar" modelinin uzun bir geçmişi vardır. Aracı azınlıklar, bir malın üreticiden nihai tüketiciye ulaşmasına kadar olan aşamalarında alım ve satım işleri ile uğraşan azınlık veya göçmen kişidir. Aracı yaklaşım, geniş nüfus yığınlarına çeşitli servisler tedarik eden belirli etnik gruba odaklanır (McEvoy ve Hafeez, 2007, s. 5). Aracı azınlıklar kavramı etnik işletme sahiplerinin kitleler ve elitler arasında işgal ettikleri pozisyonun analiz edilmesini sağlar.

Bonacich ve Modell'a (1980) göre aracı azınlıklar, yönetici sınıflar ile halk arasında tampon işlevi görür. Kavram, sömürgeleştirilen insanların elit tabakasının sömürülenler ve sömürülenler arasında tampon rolü oynamasına işaret etmesi sebebiyle sömürge

ekonomilerinden devşirilmiştir. Kavram, göçmen girişimciliği yazınında azınlık göçmenler ile egemen etnik grup arasında tampon rolü oynayan küçük burjuva – azınlık elitler – azınlıkları tanımlamak için kullanıma sokulmuştur. Min'in (2008, s. 69) belirttiği üzere “aracı azınlıklar ticari faaliyetlerde yoğunlaşmakta ve genellikle egemen grubun ürettiği ürünleri azınlık tüketicilere satmaktadır”. Azınlıklar asıl üretici olmamakla birlikte, elitlerle halk arasında çalışırlar. Klasik yoruma göre, kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasındaki orta sınıf olarak görülürler. Şehirleşmiş toplumlarda aracı azınlıklar, elitlerin ürünlerini geçim kaynaklarının kıt, polis korumasının sınırlı, gelir seviyesinin düşük, belediyeler tarafından sağlanan yerel hizmetlerin zayıf olduğu yoksul mahallelerde satan kişilerdir. Büyük zincir işletmeler düşük gelir seviyesi, yağmalama ve kundaklama gibi suçların yüksek oranı sebebiyle bu mahallelere yatırım yapmayı tercih etmezler. Bu koşullarda aracı azınlıklar, satılan ürünlere ihtiyaç duyan yoksulların kolay hedefi haline gelir (Gold, 2010). Bonacich'e (1987, s. 461) göre aracı azınlıklar büyük zalimlerin işini yapan paravan yüzüdür. Sömürge ekonomilerinde araçlar, beyaz adamın şehirdeki yüzüdür.

Aracı azınlıklar, etnik işletme sahiplerinin toplumsal yapıda oynadıkları rolü anlamak için analitik bir araçtır. Fakat bu yaklaşım etnik azınlıkların niçin aracı olduklarını, neden ve nasıl esnaflaşmalarını açıklamaz. Söz konusu grubun özelliklerine ve fonksiyonuna odaklanır (bk. Bonaich ve Modell, 1980).

Etnik Kümelenme Ekonomileri (Enclave Economies)

Göçmenlerin esnaflaşmasını anlamak için kullanılan bir başka model ise Portes ve çalışma arkadaşlarının geliştirdiği “etnik kümelenme ekonomileri”dir (Portes ve Bach, 1985; Wilson ve Portes, 1980). Portes'e (1981) göre, etnik kümelenme ekonomilerinin iki özelliği bulunmaktadır: Bir, göçmenlerin yerleşim bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. İki, yerleşim bölgelerinde oturanlar büyük çoğunluğu ortak etnik kökenden oluşmaktadır (Drori ve Lerner, 2002). Yerleşime göre yoğunlaşma etnik kümelenme ekonomilerinin tanımlayıcı özelliğidir (Portes ve Manning, 1986, s. 330):

Etnik kümelenme ekonomisi tamamen oluştuğunda yeni gelen göçmenin bölge sınırları içinde yaşaması, ihtiyaçlarını ve karşılımları mümkündür. İş, eğitim olanaklarına ve çeşitli hizmetlere erişim etnik ekonominin oluştuğu bölgenin sınırları dışına çıkmadan mümkündür. Bu kurumsal eksiksizlik yeni gelen göçmenlerin ekonomik adaptasyonuna olanak sağlar.

Etnik kümelenme ekonomilerindeki esnaflar neredeyse bütünüyle yerelde bulunan etnik ortak kökenden gelen göçmenlerin kaynaklarına bağımlıdır. Bu kaynaklar, enformasyon, sermaye, sosyal ağlar ve işçilerdir (Drori ve Lerner, 2002; Light ve Bonacich, 1988; Light ve Gold, 2000; Waldinger ve ark., 1990).

Aracı azınlıklar modeliyle karşılaştırıldığında, etnik kümelenme ekonomileri etnik ortak kökenden gelen insanların yoğunlaştığı yerleşim bölgelerine odaklanır. Aracı azınlıklar farklı bölgeler ve gruplar arasında hareket ederken, etnik kümelenme ekonomilerindeki göçmenler bir bölgenin sınırları içinde hayatlarını sürdürürler. Etnik kümelenme ekonomileri modelini savunanlara göre, etnik azınlıklar etnik yemek, kitap, müzik, giysi gibi kültürel ürünlere ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaçlar etnik işletme sahiplerince karşılanabileceği düşüncesiyle bu ekonomilerin temel dayanağını oluşturduğu varsayılır. Bu ürünlerin bilgisine sahip etnik işletme sahipleri ürünleri azınlık gruba temin edebilir. Bu yaklaşımı savunanlar etnik kümelenme ekonomilerinde göçmenlerin ana-akım iş piyasasında çalışan göçmenlerden daha iyi maddi kazanç sağladığını iddia ederler (Portes ve Bach, 1985; Portes ve Manning, 1986). Etnik topluluğun yoğunlaştığı bölgeler çok çeşitli göçmen işletmeleri destekler ve etnik grubun farklı sektörlerdeki varlığının devamını sağlarlar.

Etnik kümelenme ekonomileri zamanla ortadan kalkabilir. Örneğin, bölgenin demografik yapısının değişmesi, kümelenmenin dağılmasına bir sebeptir. Yeni gelen göçmenler genellikle etnik kümelenme bölgelerine yerleşir ve bu bölgelerde yeni işyerleri açarlar. Böylece bölge insanlar ve işletmeler bakımından değişir. Birçok durumda, yeni gelen grup göçmen, eski göçmen grubu yerinden eder (Terzano, 2010).

Light ve Gold'a (2010) göre etnik kümelenme ekonomileri yaklaşımına yöneltilebilecek itiraz, modelin bölgesel kümelenmeye bağımlı oluşu sebebiyle sosyal ağların ve ulus ötesi bağlantıların göçmen işyeri sahiplerine kaynak oluşturmadaki önemini yok saymasıdır. Örneğin, göçmenlere kültürel ürün tedarik eden göçmen işletme sahipleri geldikleri ülkelerdeki insanlarla kurdukları düzenli ilişkilere dayanarak göçmenlerin kültürel ürün elde etme ve tüketme arzularını sömürürler. Dolayısıyla, göçmenlerin yoğunlaştığı bölgelerdeki yerel kaynakların sömürüsünün dışında göçmenler yerelin dışındaki sosyal ağlarında kaynak oluştururlar. Etnik kümelenme ekonomilerinin ayrılmaz bir parçası bu nedenle ulus üstü sosyal sermayedir ve sosyal ağlar yerel etnik kümelenme ekonomilerinin dışına taşar. Örneğin, göçmenlerin damak zevkine hitap etmeyi hedefleyen bir göçmen esnaf adayı, söz konusu göçmen grubunun mutfağını iyi bilen bir aşçıya ihtiyaç duyar. Göç edilen ülkenin yerel yemeklerini yapacak aşçıları yetiştirecek okullar ve dolayısıyla aşçıları bulunmuyorsa, lokanta açmak isteyen göçmen işletme sahibi adayı geldiği ülkeden aşçı getirmek zorunda kalacaktır. Bu tür örnekler etnik kümelenme ekonomilerin ne ölçüde kümelenme ekonomileri olduğunu tartışmaya açar. Dahası, perakende sektörü göç edilen ülkeden düzenli gelen ithal ürünlere ihtiyaç duyar.

Geçici Göçmen Zihniyeti (Sourning Mentality)

Göçmenlerin esnaflaşmasını anlamak için kullanılan üçüncü model geçici göçmen zihniyetidir. Geçici göçmen zihniyeti, göçmenlerin ağır, zor koşullarda

uzun saatler çalışmalarının sebebi olarak çokça kullanılmıştır. Geçici göçmenlerin bir özelliği, göçmenlerin uzun yıllar yabancı bir ülkede kalmalarına rağmen asimile olmamalarıdır. Psikolojik olarak geçici göçmen kendisini göç edilen ülkede kalıcı olarak görmez ve kalıcı olmaya yönelik yatırım yapmaz. Geçici göçmen yurt dışında yaşamasına rağmen ana vataniyle olan bağına asla koparmaz (Siu, 1952). Geçici göçmenler bir bakıma ekonomik göçmenlerdir. Geçici göçmen zihniyeti literatürüne göre, göçmenler gittikleri ülkede bir süreliğine kötü yaşam ve çalışma koşullarına göğüs germeyi göze alırlar. Bunu ana vatanlarına döndüklerinde daha iyi yaşam koşullarına sahip olacaklarını düşündükleri için yaparlar. Bu sebeple uzun çalışma saatlerine katlanırlar. Ana vatanlarına işçi dövizini gönderip fazla tüketmezler (Bonacich, 1973).

Geçici göçmenleri yerleşik göçmenler ve ev sahibi toplum ile karşılaştıran çalışmalara baktığımızda, yerlilerin ve yerleşik göçmenlerin tutumluluk davranışı sergilemediği, geçici göçmenlerin ana vatanlarına döndüklerinde rahat bir yaşam sağlamak amacıyla uzun saatler çalıştıkları, geçici göçmenlerin kısa sürede ana vatanlarında kullanmak üzere sermaye biriktirmeyi arzuladıkları ve dolayısıyla göç edilen ülkedeki gayretli çalışmanın ödülünü ana vatanlarına erteledikleri belirtilir (Pecoud, 2004, s. 20).

Ancak Waldinger'in (1989) belirttiği üzere, yerleşik göçmenlerin sahip oldukları küçük işletmeler aşırı rekabet, düşük gelir, yüksek işletme kapanma oranları, işletme sahipleri ve çalışanları için uzun çalışma saatleri ile karakterize olurlar. Ayrıca, fiziksel ve psikolojik sağlık sorunları uzun çalışma saatlerinin bir sonucudur. Bu sebeplerden dolayı geçici ve yerleşik göçmenlerin uzun çalışması, tutumlu olmaları, birikimlerini ana vatana gönderip tüketim için az para harcamaları ortak özellikleridir.

Waldinger'in (1989) gözlemi göçmenlerin iş hayatını anlamak için geçici göçmen ruhu modeline farklı değişkenleri öne sürdüğü için önemlidir. Örneğin, şiddetli rekabet ve düşük gelir, iflaslara engel olmak için işletme sahiplerinin çalışan işçilerin işine son vermelerine veya uzun çalışma saatlerine neden olmaktadır. Dolayısıyla, göç edilen ülkede sıkıntılara göğüs germeye hazır olma eğilimleri kalış süresi ya da ana vatana dönüş planı ile ilgili olmanın ötesinde, içine gömülü oldukları bağlam ile ilgilidir. Geçici göçmen ruhu göçmenlerin içine yerleştikleri yapısal faktörlere odaklanmayıp ruhsal özelliklerine odaklanır.

Göçmen Esnaflaşmasını Anlamada Kullanılan Teoriler

Bu bölümde göçmenlerin esnaflaşma dinamiklerini, sebeplerini anlama ve açıklamakta kullanılan teorik modeller tartışılacaktır. Bu kuramlar üç ana başlık altında toplanmaktadır: fail merkezli kuramlar, yapısalcı kuram ve sosyal gömülme kuramlarıdır.

Kültürelci yaklaşımlar

Fail merkezli teoriler, göçmen esnafların sahip olduğu değerlerin başarı ya da başarısızlıklarına olan etkisine odaklanır. Kültür ve fail odaklı bu çalışmalar, kültürün ve göçmen grubunun karakteristik özelliklerinin girişimciliğe etkisine odaklanır ve kültürel ve demografik farklılıkların, girişimcilerin performansında farklılaşmaya yol açtığını savunur. Esnafların kişisel özelliklerine odaklanan bu çalışmalara bir örnek olarak Özkul ve Dengiz'in (2018) "Suriyeli Göçmenlerin Girişimci Olmalarını Etkileyen Faktörler: Hatay İli Örneği" başlıklı makalesi verilebilir. 400 Suriyeli mülteci ile yapılan anket çalışmasına dayanan bulgular göçmenlerin girişimci olmalarını etkileyen faktörleri incelemektedir. Araştırmada bağımlı değişken olarak Suriyeli göçmenlerin girişimci olması ele alınırken, bağımsız değişkenler ise sırasıyla cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, yaşamının çoğunluğunu geçirdiği yer, mesleki tecrübe, iş kurma tecrübesi, aylık gelir gibi Suriyelilerin karakteristik özelliklerine odaklanan demografik verilerin etkisine odaklanılmıştır. Çalışma kapsamında Suriyelilerin girişimci olmasını etkileyen dışsal faktörlere ve bu faktörlerin algılanışına yer verilmemiştir.

Benzer bir çalışmada Kayalar ve Yıldız (2017), girişimci göçmenlerin mobilize edebileceği kaynaklara odaklanırlar. Yazarlar beşeri, kültürel, sosyal ve finansal sermayenin aktive edilerek farklı ülkelerde yapılan çalışmalarında girişimci göçmenlerin başvurdukları kaynakları incelemektedirler. Kaynakların mobilize edildiği bağlamın özellikleri tartışmanın dışında bırakılmıştır.

Bu araştırmaların varsayımlarına göre, bazı göçmen grupları kültürel olarak girişimciliğe daha yatkındır ve daha donanımlıdır. Kültürel pratiklerin değişmez, sabit olduğu varsayılır ve değişen koşullara uyum sağladıkları göz ardı edilir. Göçmenlerin kendi işinin patronu olma isteği, toplumsal saygı görme ve bağımsız olma arzusu, daha çok para kazanma isteği göçmenleri esnaflaşmaya çeken faktörler olarak kişisel özelliklerine yani faile odaklanır.

Kültürelci yaklaşıma göre göçmenlerin anayurtlarından getirdikleri kültürel özellikler kültürel sermaye olarak görülür. Göçmen girişimci kendisine ait bir işyerini göçmen topluluğunun desteğini alarak sağlar (Cassarino, 1997, s. 3). Göçmenlerin göçtükleri ülkelere aktardıkları kültürel sermayenin ekonomik sermaye elde edilmesini kolaylaştırdığı varsayılmaktadır.

Kültürel açıklamalara farklı perspektiflerden eleştiriler yöneltmiştir. Bu eleştirilerde öne çıkan vurgu göçmen girişimciliğinin sadece göçmenlerin kişisel özelliklerine ve sahip oldukları özelliklere odaklanarak anlaşılacağıdır (Aldrich ve Waldinger, 1990). Kültür modelini eleştirenler, kültürün araştırma alanındaki kullanımı her göçmen grubunu diğerlerinden farklılaştıran ortak değerlerin, normların, geleneklerin olduğunu varsayar (Vermeersch, 2011). Bu görüşe göre, bütün göçmen grupları homojendir ve

“bilinçleri kolektif bir şekilde programlanmıştır” (Hofstede, 1991). Tutumluluk, sıkı aile bağlarına sahip olma, sıkı soydaş bağları, güven ve fedakarlık gibi özellikler göçmenlerin iş yaşamında rekabet etme güçlerini arttırdığı varsayılır (Altnay, 2008; Altnay ve Altnay, 2006; Basu ve Altnay, 2002; Basu 1998; McEvoy ve Hafeez, 2007; Srinivasan, 1995; Werbner, 1984, 1990). Göçmen işyeri sahiplerinin başarılı olmaları, göçmenlerin doğuştan sahip oldukları nitelikler tarafından belirlenir.

Bir başka ifadeyle, göçmenler işletme kültürüne sahip olanlar ve olmayanlar olarak gruplara ayrılır. Werbner (1984, s. 169) İngiltere’de işyeri sahibi olan Pakistanlılarla yaptığı çalışmada, örneğin “fedakârlık, özveri, sıkı çalışmaya ve tasarrufa önem verme (özetle Protestan ahlakı) Pakistanlı ruhunu karakterize ettiğini” belirtmektedir. Benzer şekilde, Altnay (2008, s.33), İngiltere’de Türk küçük işletme sahiplerinin göçmen yerleşim bölgelerinin dışına taşıdığını, bunu da işletme sahiplerinin İslam’la şekillenen geleneksel Türk kültüründen ayrılarak başardıklarını belirtmektedir. Başka bir ifadeyle İslami değerlerin modern kapitalizmle uyumsuz olduğunu varsaymaktadır. Kültürel açıklamalara getirilen eleştiriler bu açıklamaların göçmenler hakkında basmakalıp düşüncelere neden olduğunu (Collins, 2000; Pecoud, 2004), hatta kültürel özelliklerin göçmenlerin doğasından kaynaklandığı varsayılıyorsa, bu teoriler ırkçı açıklamalarla benzerlik göstermektedir (Westwood ve Bhachu, 1988, s. 26). Göçmen olmayan işyeri sahiplerinin birey olarak güçlü girişimci ruhu taşıdıkları varsayılırken, geldikleri ülkelerden getirdikleri kolektif kültürel nitelikler, göçmenlerin ötekiliği esnafların başarılarını belirleyen faktör olarak ölçülür. Böylece, göç edilen ülkelerdeki farklı kültürler ve göçmen grubunun içindeki heterojenlik göz ardı edilir. Kültürelci teorilere göre, göçmenler, azınlıklar ve çoğunluğu oluşturan grup arasındaki eşitsizlik göçmenlerin ötekiliğinin sonucudur dolayısıyla egemen norma olan uzaklıklarını ya da yakınlıklarını ölçmenin bir aracı olarak inşa edilirler. Bir göçmen grubunun ticaretteki başarısı ya da başarısızlığı, uyumsuz ya da uyumlu kültürel özelliklerinin sonucudur. Böylece, göçmen esnaflaşmasına dair kültürelci açıklamalar kapitalist Batı toplumlarıyla diğer toplumlar arasında epistemolojik ve ontolojik fark inşa etmektedirler. Batı dışı toplumlar “ötekilikle” damgalanmaktadır.

Ulusüstücülük

Diğer bir fail merkezli kuram ulusüstücülüktür. Basch ve arkadaşlarına (1994, s. 6) göre ulusüstücülük göçmenleri ana vatanlarıyla yerleştikleri ülkeleri çok yönlü sosyal, ekonomik ve politik ilişkiler sayesinde birbirine bağlayarak ulusal sınırları aşan ulusötesi sosyal alanların yaratılmasıdır.

Benzer şekilde Portes (2001, s. 186), uluslararası, çok uluslu terimleri ulusların, diğer ulusal menşeli kurumların ve tek bir ulus devletinin sınırlarını aşan kurumların yürüttüğü etkinliklere işaret ederken, ulusötesi aktiviteler gruplar veya bireysel ağların

organizasyonu, kurumsal olmayan aktörler tarafından başlatılır ve sürdürülür. Kendileri tarafından yürütülen bu aktiviteler devlet kontrolünün ve düzenlemelerinin dışında gayri resmidir.

Ulusötesi sosyal ağlar kavramı sosyal etkileşim sonucunda gelişen fırsatları işaret eder (Portes, 1995). Bu sosyal ilişkileri aktifleştirme ve böylece kaynak mobilizasyonu sosyal sermaye olarak görülür (Bourdieu, 1986). Fail odaklı bu görüş, dünya çapındaki birbirine bağlılığı derinleştiren, genişleten ve hızlandıran (Held ve ark., 1999; Landolt, 2001) “zaman ve mesafeyi sıkılaştıran” teknolojilerin (Harvey, 1989) önemine vurgu yapar. Ulusötesi girişimciler modern aracı göçmenler olarak adlandırılırlar (Terjesen ve Elam, 2009, s. 1096). En azından iki ülkenin kültürünü bilmek elzemdir. Bu açıdan ulusötesi girişimciler benzersiz perspektifleri ve kaynaklarıyla birden fazla kurumsal ortama girip çıkabilir ve uluslararası ticaret yapabilirler.

Uluslararası göç yazınına en başarılı katkılardan birisini ağ teorisi yapmakla birlikte bu teori göçlerin sebeplerini açıklamaz Ong (1997, s. 1). Kültürelci açıklamalara benzer bir şekilde ulusötesiciliğin sosyal sermayeye ve etnik ağlara olan vurgusu göçmenlerin girişimcilik faaliyetlerindeki niteliksel ve niceliksel farklılıklarının açıklanmasında kullanılır (Engelen, 2001, s. 203). Dolayısıyla, kurumsal boyuta önem verilmeyip göçmen işletme sahiplerinin izole bir biçimde iş gördükleri varsayılır.

Yukarıda tartışılan teorilere ve yaklaşımlara yöneltile eleştiriler ışığında bazı eklettik çalışmalar karma gömülmüşlük teorisini ve sermaye türleri yaklaşımı araştırma gündemlerine almıştır (örn, Ram ve ark. 2008; Vershinina ve ark., 2009). Bourdieu'nün kavramlarını kısmen kullanan bu çalışmalar, onun habitus ve alan kavramlarına odaklanmaktan uzak kalmışlardır. İlerleyen bölümlerde Bourdieu sosyolojisinin göçmen esnaflaşmasını anlamadaki rolüne odaklanılacaktır.

Yapısalcı Açıklamalar

Kültürelci teoriye bir alternatif olan yapısalcı teori, göçmenlerin değişen kültürel, sosyal, ekonomik yapıların bağlamında hareket ettiklerini belirtir. Politik ekonomide meydana gelen değişiklikleri görmezden gelen sanki bir vakumda yaşadıklarını var sayan kültürelci teoriden farklı olarak yapısalcı teori, bireylerin ve grupların tarihsel olarak değişen politik, ekonomik bağlamda hareket ettiklerini vurgular (Pecoud, 2007; Volery, 2007). Yapısalcılara göre göçmen işletmeleri göçmenlerin geldikleri ülkelerden getirdikleri kültürel özelliklerin katkısıyla oluşan izole girişimlerin sonucu olarak ortaya çıkmaz. Bu sebeple, yapısalcılık göçmenlerin karşılaştıkları fırsatların yapısını araştırır. Göçmenlerin dışındaki etkenlerin esnaflaşmaya olan etkisine odaklanır. Göçmenlerin karşılaştıkları yapısal olanaklar ve engeller yapısalcıların araştırmalarının odağında yer alır.

Kültürelci yaklaşımlardan farklı olarak yapısalci araştırmaların merkezinde ekonominin yapısı, hükümet politikaları, ırkçılık, etnik ayrımcılık, şiddet ve taciz göçmen esnaflaşmasının belirleyici etkenlerindedir. Bu açıdan iş yeri açma kararını belirleyen çekici (kültürel) faktörler yerine itici (yapısal) faktörlere odaklanır. Odağında göçmenleri esnaflaşmaya iten dışsal etkenler vardır. Yapısalci bakış açısına göre, hukuki, kurumsal ortam, iş piyasası politikaları, potansiyel piyasanın varlığı göçmen esnafların karşılaştığı fırsatların ve engellerin yapısını belirleyen çok önemli etkenlerdir (Rath, 2000).

Çeşitli sektörlerde göçmenlerin iş yeri açması, göçmen işletmelerinin sundukları ürünlere ve servislere talebin olmasına bağlıdır (Aldrich & Waldinger, 1990). Bir sektörün meta olmaktan çıkarılma ölçüsü tarihsel koşullara bağlı olarak şekillenip göçmen esnafların beklentilerini şekillendirir. Esping-Andersen'a (1990; 1999) göre, sanayi sonrası topluma geçiş deneyimleyen farklı ulusal kurumsal bağlamlarda yapısal dönüşüm farklı istihdam yollarına neden olmaktadır. Esping-Andersen'dan yola çıkarak, farklı kurumsal yapılar, düzenleyici çerçeveler farklı esnaflaşma yollarıyla sonuçlandığı söylenebilir. Örneğin, kurumsal yapının piyasa, aile ve kamuya ait sınırı belirlediğini iddia eden (Kloosterman ve Rath, 2003) bu sınırı şöyle ifade eder:

Kamu sektörü düşük gelir getiren aktiviteleri üstlendiğinde veya aileye dair hizmetlerin ölçüğü göreceli olarak büyükse küçük işletmelere ait faaliyet alanının kapsamı sınırlı olur. Tam tersi durumda ise piyasa aileye ve belediyelere dair bütün servisleri karşılar (Örn, çocuk bakımı, ev temizliği, parkların bakımı gibi).

Hükümetin bu tür servisleri temin etmesi, bu sektörlerde işletmelerin gelişmesine olanak tanımaz (Esping-Andersen, 1990). Dolayısıyla, göçmenlerin ulusal bağlamın düzenleyici çerçevelerine gömülü olması belli bir sektörde esnaf faaliyetinin mümkün olup olmasını belirler. Benzer şekilde çeşitli sektörlerde ücretli işçi olarak çalışan ya da ırkçılık veya ayrımcılık sebebiyle iş bulamayan göçmenler için küçük işletmelere yönelmek bir kaçış olarak ortaya çıkmaktadır.

Karşılıklı Etkileşim Kuramı (Interaction Theory)

Kültürelci ve yapısalci yaklaşımlardan farklı olarak karşılıklı etkileşim teorisi göçmenlerin esnaflaşmasını belirleyen etkenlerin sadece göçmenlerin kişisel özelliklerine odaklanarak ya da yapısalci gibi faili yok sayarak anlaşılamayacağını vurgular (Aldrich ve ark., 1990). Karşılıklı etkileşim teorisine göre, yapısalci ve kültürel analiz göçmen esnaflaşmasının sadece bir yönüne odaklanmaktadır. Bu sebeple Waldinger ve çalışma arkadaşları daha kapsayıcı bir teori ortaya koyarak fırsatların yapısını ve fail odaklı görüşleri bir araya getirmişlerdir. Göçmen esnaflaşması böylece göçmen grubun özellikleriyle fırsatların yapısı arasındaki etkileşimin ürünü olarak görülmeye başlandı (Collins, 2003, s. 16). Karşılıklı etkileşim teorisi, göçmen esnaflaşmasını göçmenlerin fırsatlara erişimine, grup özelliklerine ve değişen tarihsel koşullara gömülü olarak ortaya

çıkan stratejilere bağlar. Fırsatların yapısı piyasa koşullarıyla (özellikle etnik ve etnik olmayan tüketici piyasalarına erişim) ve mülk sahibi olmaya erişim ile ilişkilidir. Etkileşimci kuram fail ile piyasanın yapısı arasındaki ilişkiye odaklanırken çeşitli bölgelerde farklılaşan failin etnik kaynaklarına ve fırsatların yapısına odaklanır.

Fail ve yapıyı bir araya getirmeye çalışan etkileşimci kurama yöneltilen eleştiri, kurumsal yapının ve göçmenlerin esnaflaşmasını destekleyici ya da köstekleyici hükümet politikalarının şekillendirdiği düzenleyici bağlama odaklanmadıkları yönündedir. Yani, etkileşimci teori yeni esnaf adaylarının piyasada faaliyet göstermesini bloke eden düzenlemeleri ve kuralları hesaba katmaz (Kloosteran ve Rath, 2001, s.2).

Karma Gömülmürlük Kuramı (Mixed Embeddedness)

Yakın zamanda etkileşimci teoriye kıta Avrupasından eleştiriler yöneltilmiştir (Kloosterman, Van der Leun ve Rath, 1999; Kloosterman ve Rath, 2001, 2003; Rath, 2002; Pang ve Rath, 2006). Bu eleştirilerin ortak noktası, etkileşimci teorisinin esnaflaşma arzına odaklanması iken, esnaflaşmanın farklı bağlamlarda nasıl yönetildiği ve farklılaştırıldığı göz önüne alınmasıdır (Pang ve Rath, 2006). Örneğin, ABD’de hemen hemen herkesin özel işletme açması mümkünken, Almanya’da ve hatta Avusturya’da bireyler özel lisanslara başvurmak zorundadır. Hatta, lokantalarda, barlarda çiçek satmak için bile belirli bir kurumun onayını almak gerekmektedir (Rath, 2007, s. 5).

Bazı yazarlar (Kloosterman, Van Der Leun ve Rath 1999; Kloosterman ve Rath, 2001, 2003; Rath, 2002) daha sofistike karma gömülmürlük teorisini ortaya atarak düzenleyici yapıların ve piyasa dinamiklerinin önemini vurgulamışlardır. Karma gömülmürlük yaklaşımının avantajı etnik sosyal ağlar ile ekonomik ve politik yapılar arasında karşılıklı etkileşime odaklanmasıdır. Rath’ın (2002, s. 13) belirttiği üzere, karma gömülmürlük yaklaşımının önemi, ilişkilerinin ve ticari faaliyetlerinin ekonomik ve politik kurumsal yapılara gömülmüş olmasından ileri gelir.

Etkileşimci model, etnik işletmelerin politik kurumsal yapılarını araştırma kapsamına sokmaz ve piyasa güçlerinin yarattığı ekonomik fırsatların ve engellerin yapısına odaklanır (Ram ve Jones, 2008, s. 63). Etkileşimci model devleti gözden kaçırarak ülkeler özelinde etnik işletme performanslarındaki farklılığı açıklama gücünden mahrum kalır. Karma gömülmürlük teorisi ise kurumsal çerçeve, piyasa yapısının şekli, etnik girişimcilik arzı gibi faktörleri bir araya getiren bir araştırma güzergâhı sunar.

Fakat karma gömülmürlük teorisi makro yapısal etkenleri gözden geçirir. Etnik işletme sahiplerinin gömülmürlüğü ulusal çerçevelerle sınırlıdır. Bu sınırlılık da küresel politik ekonomide meydana gelen ekonomik yapılardaki değişikliklere yetersiz ilgi gösterilmesine neden olur. Küreselleşme ve göçmenler için değişen fırsatların yapısı arasında ilişki kurulmadığı gibi özellikle göçmen girişimciliğinin yeni yüzlerini anlamada yetersiz kalır.

Bourdieu'nun İlişkisel Kuramı

Fail ve yapı ikiliğini aşan ve bir araya getiren, çok katmanlı ve ilişkisel Bourdieucu teorinin örgüt ve işletme çalışmalarına uyarlanması, akademik yazında 2005 yılında Özbilgin ve Tatlı tarafından yapılmıştır. Bourdieu'nun çok katmanlı ve ilişkisel yaklaşımına dair girişimcilik literatüründe kayda değer çalışmalar ise Karatas-Ozkan ve Chell (2015), Karatas-Ozkan (2011) ve özellikle etnik girişimcilik literatüründe İnal (2007a; 2007b) tarafından yapılmıştır.

Alan

Bourdieu'ya göre alan, ilişkisel olarak yapılandırılmış pozisyon konumlarının birbiriyle rekabet eden bireylerle, bireyler ve kurumlar arasındaki somut ilişkileridir (Bourdieu,1987). Alan kavramı, bağlamsal ve kurumsal güçlerin belirlediği ve yönettiği meşru kuralları ve kaynakları içerir. Alanlar, baskın grup ile madun grubun iktidar, sermaye için mücadele ettiği yerlerdir (Swartz, 2002). Alan kavramını esnaflık araştırmalarında işlemselleştirmek yapısal güçleri sosyal, kurumsal ve örgütsel katmanlarda gün yüzüne taşımak anlamında faydalıdır (Tatlı ve ark., 2014, s. 62–63). Bourdieucu bakış açısı ilişkisel olarak yapılanmış güç ilişkilerinin yapılanmasına odaklanır. Bu yapılanma iş piyasasının sektörel yapısı, ekonomik dönüşümler, yasal düzenleyici çerçeveler, rekabet, güvenlik gibi etkenler tarafından şekillenir.

Bu bağlamda Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV, 2018) Türkiye'deki Suriyeli girişimlerin büyüklüğünü ve performansını analiz etmek ve değerlendirmek için Gaziantep, Mersin, Hatay, Şanlıurfa, Kilis, Adana, Kahramanmaraş ve Mardin'de anket çalışması yapmıştır. Ankette ele alınan konular, altyapı, ticaret, finans, düzenlemeler, vergiler ve işletme ruhsatı almaktan, yolsuzluk, suç ve kayıt dışılığa, işgücü piyasası entegrasyonuna ve iş yapma konusundaki engellere odaklanarak alanın yapısı üzerine bir çalışmaya örnektir. Araştırma kapsamına İstanbul gibi Türkiye'de en fazla Suriyeli barındıran (TEPAV, 2018) bir ilin alınmaması bir eksiklikler. TÜBİTAK tarafından desteklenen proje kapsamında yapılan alan çalışmalarından elde edilen verilere göre Suriye sınırına komşu illerde Arapça bilen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yaşıyor olması Suriyeli girişimcilere ticari faaliyetlerinde kolaylık sağladığı yönündedir. Araştırma kapsamındaki illerle İstanbul arasındaki yapısal farklılıklar karşılaştırılması gereken bir araştırma konusudur.

Bir ülkenin iş piyasasındaki sektörel yapı, göçmenlerin iş olanaklarını belirleyen bir etken olarak önemlidir. Sektörel yapı bir ülkenin sınırları içinde de farklılıklar göstermekte, imalat sanayi ya da tarım işçisine yönelik talep bölgeden bölgeye değişmektedir. Göçmenlerin ücretli işçi olarak çalışabileceği sektörlerin varlığı, sektörlerin iş gücü arzını emebilme potansiyeli esnaflaşma motivasyonunu etkileyen bir faktördür. Örneğin, Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin tekstil, inşaat, mobilya, atık

kâğıt işçisi veya, mevsimlik tarım işçisi olarak (Bakioğlu, Artar ve İzmir, 2018) ücretli iş bulabilmeleri mümkündür. Gelişmiş kapitalist ekonomilerde imalat sanayisinde yaşanan sanayisizleşme ve de-regülasyon sonucu imalat sanayisinin ucuz iş gücünün olduğu bölgelere taşınmasıyla birlikte imalat sanayisinde göçmen emeğine duyulan arz azalmıştır (Karan, 2017). Makro yapısal faktörler sonucunda yeni gelen göçmenlerin karşılaştıkları fırsatların yapısı da değişmektedir. Örneğin, sanayisizleşme ve de-regülasyon politikalarına müteakiben, 1980’lerde İngiltere iş piyasasında meydana gelen dönüşümler sonucunda yaratılan “artık nüfus” kendi kendine yetebilen göçmen esnaf ruhu ile disiplin altına alınmaya çalışılmıştır. Bu politikalar şehir isyanlarını eşgüdümlü olarak gündeme getirilmiş, 1981 Brixton isyanının ardından küçük azınlıklara ait işletmelerin desteklenmesine yönelik politikalar sanayisizleşmenin ve de-regülasyonun olumsuz etkilerine karşı toplumsal güvenliği sağlamaya yönelik önlem olarak ortaya çıkmıştır (Lord Scarman, 1981, s. 11). Dolayısıyla, göçmen girişimciliğine dair fırsatların yapısı yukarıdaki örnekte de tartışıldığı üzere tarihsel koşullara bağlı olarak şekillenir. Yukarıdaki bölümlerde tartışılan teorilerin ve analitik modellerin politik ekonomi gibi göçmenlerin iş olanaklarının fırsatlar yapısını etkileyen makro yapısal etkenlere yeterli ilgiyi göstermediğini söyleyebilir (Collins, 2000, s. 13). Tatlı ve diğerleri (2014, s.64) bu konuda şunları söyler:

...Girişimcilik eylemi, refah sistemlerinin çözüldüğü ve gelir seviyesindeki adaletsizlerin daha da derinleştiği dönemlerde cesaretlendirilmektedir. Fakat politik ekonomiyi verimli ve sorunsuz olarak değerlendiren bu bakış açısı girişimcilik ve küçük esnaf araştırmalarında genellikle eksiktir.

Geçici koruma kapsamında yer alan Suriyelilerin çalışmalarına ilişkin usul ve esaslar 2014 yılında resmi gazetede yayınlanan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca belirlenmiştir.

Bu yönetmeliğe göre:

Geçici koruma kimlik belgesine sahip olanlar, Bakanlar Kurulunca belirlenecek sektörlerde, iş kollarında ve coğrafi alanlarda (il, ilçe veya köylerde) çalışma izni almak için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına başvurabilir. Yabancıların çalışamayacağı iş ve mesleklere ilişkin mevzuatta yer alan hükümler saklıdır. Geçici korunanlara verilen çalışma izinlerinin süreleri, geçici korumanın süresinden fazla olamaz. Geçici koruma sona erdiğinde, bu kapsamda verilen çalışma izni sona erer. Geçici korunanlara verilen çalışma izni, Kanunda düzenlenen ikamet izinleri yerine geçmez.

Karan’ın (2018; 2019) çalışmaları göstermektedir ki geçici koruma kapsamında kayıt yapılan ilden farklı bir ilde işletme işleten bir Suriyelinin işyeri Türkiye kökenli bir T.C. vatandaşına kayıtlıdır. Çünkü yönetmelik gereği girişimci adayı geçici koruma kapsamında kayıtlı olduğu ilde çalışma iznine sahip olabilmektedir. Kayıt olunan ilden

farklı bir ilde iş yeri açmak isteyen bir girişimcinin iş yerini kendi adına kaydettirmesi mümkün olmadığından işletmeyi T.C. vatandaşının üzerine kaydettirmektedir. Ticaret sicil kaydı olmayıp faaliyet gösteren Suriyeli işletme sahiplerine kaydını T.C. vatandaşına üzerine yaptırmış Suriyeli işletme sahipleri de eklenince TOBB verilerine yansıyan Suriyeli işletme sayısının gerçek verileri yansıtmadığını söylemek mümkündür.

İşletme sahiplerinin diğer bir karşılaştıkları sorun ise seyahat haklarına getirilen kısıtlamalardır. Ticari faaliyetleri için seyahat etmek zorunda olan bir işletme sahibi sürekli valilikten izin almak zorunda kalmaktadır. Göç İdaresi Müdürü Bahçeci (Hürriyet, 2016) Suriyelilerin Türkiye içerisinde mobilitelerini azaltmayı ve herkesin bulunduğu ilde ikametinde sabit kalmalarını sağlamayı amaçladıklarını belirtmiştir.

Benzer şekilde, ILO Türkiye Ofisi'nin (2016) "Suriyeli İşçi, İşveren ve Girişimcilerin İşgücü Piyasasında Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı Genel Değerlendirme" raporu Suriyeli girişimcilerin karşılaştıkları sorunları şu maddeler altında toplamaktadır: seyahat kısıtları, yasal düzenlemelerin uygulanmasındaki farklılıklar, mülkiyet hakkı, bankalarda hesap açma sorunu, diploma denklik sorunu, eğitim sorunu ve kamu hizmetlerinde yaşanan dil sorunu.

Sektörden sektöre farklılık gösterse de Suriyeli mülteci iş yeri sahiplerinin başarı şansını etkileyen önemli etkenlerden birisi hem Suriyeli işletmelerin kendi aralarında hem de aynı sektörlerde faaliyet yürüten yerli işletmelerle aşırı rekabet ortamıdır. Yerli işletmelerden farklı olarak etnik ürünler satan Suriyeli işletmeler göreceli olarak korunaklı bir piyasada faaliyet yürütürler. Suriyelilerin kültürel beğenilerine hitap eden yerli işletmenin bulunmayışı Suriyeli işletmeleri yerli işletmelerle doğrudan rekabet etmekten kurtarır. Örneğin, Suriyelilerin damak zevkine hitap eden restoranlar, bakkal, süpermarket gibi perakendeciler, toptancılar, Suriyelilerin tercihlerine uygun giyim mağazaları, Suriyelilerle yerli işletmeleri rekabet için karşı karşıya getirmez. Bu ürün ve hizmetleri talep edenler Suriyelilerle sınırlı kalır. İşletme sahipleri etnik ürün ve hizmetlerin kültürel kodunu bilmek zorundadır.

Kültürel kod bilgisi ve beğenisi gerektirmeyen ürün ve hizmetler, bütün bölgedeki tüketicilere hitap eder. Böyle bir durumda ise yerli işletmeler ile Suriyeli işletmeler rekabet için karşı karşıya gelir. Rekabet, iş yoğunluğuna, işletmelerin elde ettiği karın düşmesine, işyeri kapatmalara ve yerli işletme sahipleri ile Suriyeli işletme sahipleri arasında gerilime neden olur. Örneğin, berberlik ve taksicilik gibi hizmet sektöründe çalışan Suriyeliler, yerli esnafla aşırı rekabete girerek fiyatların ucuzlaşmasına neden olmuştur (Gaziantep27, 2017; Hürriyet, 2018; Sputnik, 2018).

Gaziantep Berberler Odası Başkanı Hacı Darıcı, Gaziantep'te kayıtlı 1300'ün üzerinde, kayıtsız ise 200'ün üzerinde berberlik yapan esnaf bulunduğunu belirtmiştir. Darıcı, sektördeki aşırı arzın fiyatların aşağı çekilmesine, Suriyelilerden de işyeri

kapamalarının yaşanmasına ve işletmelerin sürekli el değiştirmesine neden olduğunu dile getirip; çok ucuza iş yapan berberleri belediyelere, esnaf odalar birliğine bildirdiklerini ifade etmiştir (Gaziantep27, 2017).

İstanbul Umum Berberler Odası verilerine göre kent genelinde Suriyelilerin 81 kayıtlı işletmesi vardır. Bu sayı odaya göre kayıtsızlarla birlikte yüzü geçmektedir. Kayıt dışı çalışan berberlerin birçoğunun piyasanın altında kesim yaptığı ve Suriyelilerin yanı sıra birçok Türk vatandaşı da daha ucuz olduğu için Suriyeli berberleri tercih ettiği belirtilen açıklamada, Suriyeli işletme sahiplerinin yarı fiyatına saç ve sakal tıraşı yaptıkları vurgulanmıştır (Hürriyet, 2018). Başka bir haberde ise İstanbul'da Aksaray, Esenyurt, Bahçelievler, Bağcılar gibi semtlerde yoğunlaşan binlerce berberin vergi levhasız, belgesiz, kaçak çalıştığını, berberler odasının uyguladığı kurallara uymadıklarını oda başkanı tarafından belirtilmiştir (Sputnik Türkiye, 2018). Örneğin, bazı bölgelerde Pazar günleri berberlerin kapalı olması kararına uyulmadığı ve Suriyeli berberlerin dükkân açtıkları vurgulanmış ve yerli berberlerin işlerinin allak bullak olduğu açıklanmıştır.

Aksaray'da berber dükkânı işleten Türkiye kökenli Turgay Gül ise eskiden tüm çalışanlarının Türk olduğunu ancak son dönemde yoğunlaşan Iraklı, Suriyeli ve Arap müşterilerinden dolayı çalışanlarının hepsinin Suriyeli olduğunu belirtmiştir. Gül, “şu an çalışanlarımın çoğu Suriyeli, hem daha ucuza çalışıyorlar hem de müşterilerimizin dilinden anlıyorlar. İki taraf da memnun. Ben de paramı kazanıyorum” demiştir (Sputnik Türkiye, 2018).

Aşırı rekabetin yaşandığı bir diğer hizmet sektörü ise taksiciliktir. Türkiye'de uzun süre tartışılan UBER'in ardından Ankara Altındağ'ın Önder ve Ulubey mahallelerinde “korsan” taşımacılık yapan ve 45 TL'lik yere 25 TL alan Suriyeli mültecilerin Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne ve Ankara Umum Otomobilciler ve Şoförler Esnaf Odası'na defalarca şikâyet edildiği belirtilmiştir (Sputnik Türkiye, 2018).

Habitus

Habitus bireylerin bir alanla ilişkili olarak toplumsal dünyanın algılanışına dair edindikleri zihinsel yapılar ve içselleştirilmiş yapılarıdır. Bourdieu'nun habitus kavramı eserlerinde farklı tanımlar içerir. En bilinen tanımsa şudur:

Belli bir varoluş koşulu sınıfıyla ilişkilenen şartlanmalar habituslar üretir. Bunlar sürdürülebilir ve aktarılabilir eğilimler sistemleri, yapılandırıcı yapılar olarak işleme eğilimi içinde yapılandırılmış yapılarıdır. Yani, amacın ve bu amaca ulaşmak için gerekli işlemlerin bilincinde olunduğunu varsaymadan, nesnel bir şekilde amaçlarına uyumlu olan pratikleri ve tasarımları oluşturan ve düzenleyen ilkelere bunlar (Bourdieu, 1980, s.88'den akt., Jourdain ve Naulin, 2016).

Bunlar dayanıklı ve aktarılabılır kemikleşmiş eğilimler sistemini oluşturur (Bourdieu, 1990). Habitus, bireylerin sosyalleştikleri süre içinde geçmişte içselleşmiş ve benimsemiş oldukları idrak (dünyanın nasıl algılanacağına dair), değerlendirme (nasıl değerlendirileceğine dair), ve eylem (nasıl davranılacağına dair) şablonlarından meydana gelir. Habitus, fail ile yapı arasında aracılık eder. Habitus, bireysel eylem ile makro yapısal süreçleri bağlamada güçlü bir araç olarak görülebileceği gibi bir alandan diğerine geçen bireyin eski alanlarını yeni alanlara bağlar.

Türkiye’deki Suriyelilerin esnaflaşması üzerine az sayıda yapılan araştırmalardan birisi de Ataş’ın “Suriyeli Sığınmacıların İş Kurma Süreci: Laleli-Beyazıt Çevresi” başlıklı çalışmasıdır. Ataş (2017) çalışmasında Laleli bölgesinde küçük işletme açan Suriyelilerin Suriye’de de benzer işler yaptıklarını bulgulamıştır. Benzer şekilde Deniz (2017), Hatay, Gaziantep ve Mersin illerinde 30 girişimci ile yaptığı görüşmede 26’sını Suriye’de de esnaflık yaptığını bulgulamıştır. Suriyelilerin ana vatanlarında elde ettikleri yatkinlıklar, eğilimler Türkiye’deki ekonomik alan tercihlerinde etkili olmaktadır. Suriyelilerin ana vatanlarındaki geçmişlerinde girmiş oldukları ekonomik alandaki sektörler habituslarını oluşturup, Türkiye’ye aktardıkları yatkinlıkları ve eylem şablonlarını meydana getirmektedir.

Sermaye Türleri

Bourdieu’nun sermaye türleri, katmanlaşmış toplumlarda çatışma ve güç ilişkilerini işaret eder. Bourdieu dört çeşit sermaye türü tanımlar. “Ekonomik sermaye”, hemen ve doğrudan paraya dönüştürebilen kaynaklardır. “Kültürel sermaye” üç alt türe ayrılır. Bunlar, bireye gömülü, kurumsal ve nesneleşmiş kültürel sermayelerdir. Bireye gömülü kültürel sermaye türü, köklü bir geçmişe dayanan zihnin ve bedeninin yatkinlıklarıdır: şive, lehçe, vücut dili gibi. Nesneleşmiş kültürel sermaye kitapları, makinaları, sözlükleri, antikalara, resim tablolarını içerir. Son olarak kurumsallaştırılmış kültürel sermaye türü diplomalar, sertifikalar gibi eğitime dair yeterlilik belgelerini içerir. Bunlara ek olarak kültürel sermaye enformel becerileri, aileden, arkadaşlık gruplarından ve sivil toplum kuruluşlarından elde edilen yetenekleri de içerir. “Sosyal sermaye” bireyin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek üzere aktive edebileceği sosyal ilişkilerdir. Son olarak “sembolik sermaye” esnafın belli bir alandaki kuralları değiştirebilmek ve politikaları belirleyebilmek için sahip olduğu politik gücü, toplumsal statüsü ve toplumdaki etkisidir. Sembolik sermaye diğer sermaye türlerinin birleşimidir (Özbilgin ve Tatlı, 2005; Özkan-Karataş ve Chell, 2015). Bourdieucu bir bakış açısı, sermaye türlerinin oluşumunu ve yeniden üretimini araştırmaya olanak verir. Aktörler bir alanla ilişkili olan sermaye türlerine yatırım yaparak sınıfsal yapıdaki göreceli pozisyonlarını geliştirmeyi amaçlarlar. Sermaye türleri bir alanda oluşturulur. Bir alan olmadan sermayeden de söz etmek mümkün değildir. Sermaye türleri bireylere eşit dağılımaz ve bireyler bir sermaye türünü başka bir sermaye türüne dönüştürebilirler (Swartz,

1997, s.74). Aşağıdaki bölümlerde Suriyeli küçük işletme sahiplerinin sözü edilen sermaye biçimlerini nasıl aktive ettikleri ve birbirine dönüştürdükleri tartışılacaktır.

Ekonomik sermayeye dönüşen sosyal ve kültürel sermaye

Bu bölüm sosyal ve kültürel sermayenin ekonomik sermaye elde etmek için nasıl aktive edildiğine ve oluşturulduğuna odaklanmaktadır. Kültürel ve sosyal sermayenin nasıl da ekonomik sermayeye dönüştürülebileceği tartışılacaktır.

Küçük işletme sahibi adaylar birikimlerinden faydalandığı gibi, akrabalarından ve hemşerilerinden kaynak temin edebilmektedirler. Aktive edebildikleri sosyal ağlardan elde edilen kaynaklar ekonomik sermaye elde etmede en önemli sosyal sermaye kaynaklarından birisidir. Dolayısı ile Türkiye’de işletme açmak için yeterli ekonomik sermaye ve ekonomik sermaye temin etmek üzere aktive edilebilecek geniş bir sosyal sermayeye sahip olmayan işletme sahibi (adaylar) girişimcilik sürecinde, hem işletme açmada ve hem de işletmenin işleyişinde zorluklarla karşılaşır. Bourdieu’nun kavramsal çerçevesinde sermaye formları, bir sermaye formunun nasıl başka bir forma dönüştürüldüğünü anlamamıza olanak sağlar. Geniş ailenin dayanışmacı ilişkilerinden mahrum kalan ve anavatan ağları zayıf olan göç edilen ülkenin dilini bilen eğitilmiş göçmenler, aracılık yapıp açtıkları işyerlerini uygun sermayesi olan göçmenlere devretmeleri mümkündür. Boş mekânları küçük bir işletmeye çevirmek için fazla sermayeye ihtiyaç duyulmaz. Küçük işletme sahibi olmak için bilgisi ve becerisi olmayan; işyeri açma izni için gerekli bürokratik işlemleri yürütecek kültürel sermayeden yoksun, açılan dükkânı dekore etme bilgisi olmayan, ucuz ve kaliteli malların nereden temin edilebileceğini bilmeyen Suriyeliler bu hizmetleri kendi dillerini bilen eğitilmiş Suriyelilerden alabilirler. Dolayısıyla, bu hizmetler için bir talep oluşur. Türkiye’de yaşayan Suriyeli esnaf adayı mültecilerin geniş sosyal sermaye hacimlerini soydaşlarının kültürel sermayeleriyle değiştirmeleri mümkündür. Etkin bir şekilde seferber edilecek etnik ağların büyüklüğü ekonomik sermaye temininde hacim açısından zengin, kalite bakımından zayıf olabilmektedir. Böylece, sosyal sermayesi fazla olanlar kültürel sermaye satın alırlar. Aracılar ise kültürel sermayelerinden ekonomik sermaye çıkartırlar. Her bir girişimci adayının sahip olduğu sosyal sermayedeki hacim ve kalite toplumsal sınıf farklılıklarını işaretler. Böylece, bireylerin hacim ve kaliteleri farklı ekonomik, sosyal, kültürel sermaye portföylerini ve işyeri açmalarının farklı stratejilerini karşılaştırırken Bourdieu’nun bireysel temelli sermaye türlerini örneklendirmek mümkündür.

Mültecilerin arasındaki dayanışma her zaman sorunsuz olmaz. Ortaklıklar, verilen borcun geri dönmemesi ve benzer bir işletmenin hâlihazırda var olan bir işletmenin yanına açılması sebebiyle çeşitli çatışma konuları ortaya çıkar. Bu tür çatışma konularının genelde çözüme kavuşturulması dayanışma ilişkilerinin devamını sağlaması bakımından mülteci işletme sahiplerinin kolektif çıkarıdır. Örneğin, hemşeriye faizsiz

sağlanan borcun zamanında geri ödenmesi gelecekte de benzer sorunlar yaşayabilecek bir işletme sahibinin başvurabileceği bir hemşeriyi sağlar. Borcun geri dönmemesi durumunda yaşanan anlaşmazlıkların çözümü konusunda mültecilerin kendi aralarında saygın, güvenilir kişilerden oluşturdukları hukuki mekanizmalar yaşanan sorunların çözümünde etkili olabilmektedir.

Anlaşmazlık çözümü meclisinin aldığı kararlara uyulmaması genellikle rastlanılan bir durum değildir. Çünkü bu meclislere mültecilerin duyduğu güven, meclisin aldığı karara riayet etmenin sağladığı fayda ve uygulanmasa dahi olası yaptırım tehdidi sosyal ağlara duyulan güveni destekler. Yaptırımların gücü uygulanmalarından değil de tehdidinden kaynaklanır (Henry, 2004). Yaptırımlar, aforoz edilme, damgalanma, kovulma, para cezasının ödemeye zorlamayı içerir. Mülteci dernekleri çatışan taraflar arasında aracı rolü oynar. Mülteciler derneklere güven duyar ve kararlarına saygı gösterir.

Dahası, göçmenlerin kurdukları dernekler göçmenlerin yeni toplumlarına uyum ve entegrasyon sürecinde dayanışma ağlarını oluşturan ikincil ilişkileridir (Adıgüzel, 2013). İş, barınacak yer bulma, tercümanlık, hukuk hizmeti sağlama vb. sorunlarda göçmenler derneklerden faydalanırlar.

Dolayısıyla, mülteci derneğine üye olmak bir sosyal sermaye türü olarak çatışan tarafların hak arayabilecekleri bir platform sağlar. Aforoz gibi bir yaptırımın inanılmaz yıkıcı sonuçları olabilmektedir. Çünkü borçlu kişinin sosyal ilişkileri ve ekonomik refahı hemşeri ağlarına bağlıdır. Bunun sebebi, büyük oranda mülteciler arasında oluşan güçlü sosyal sermaye olmakla birlikte mültecilerle eski yerleşikler arasındaki ilişkilerin zayıf olmasından kaynaklanır. Anlaşmazlık çözümü meclisleri mültecilerin kendi aralarında dayanışmalarından doğabilecek riskleri azaltır. Mültecilerin birbirlerine duydukları güveni destekler.

Esnaf adaylarının karşılaştığı sorunlar işyeri açmak için gerekli olan sermayeyi temin etmekle bitmez. Esnaf adayları olası seçenekler hakkında bilgiye gereksinim duyarlar. Aşağıdaki bölüm sosyal ağların bilgiye (kültürel sermayeye) ulaşmadaki rolü hakkındadır.

Kültürel sermayeye dönüşen sosyal sermaye

Göçmenlerin oluşturduğu dernekler ya da göçmenlere yönelik örgütler sağlık, sosyal hizmetler, oturma izni, barınma, esnafın karşılaştıkları sorunların çözümü, yasal haklar gibi çok farklı konularda bilgilendirici toplantılar yaparak Suriyelilerin kendi dillerinde bilgi edinmesinin araçlarından birisidir. Suriyelilerin bulunduğu dernekler, kahvehaneler esnaf adaylarının çeşitli konularda bilgi edinebileceği sosyal platformlardır. Bu sosyal platformlar Türkiye'deki göçmen girişimcilerin ihtiyaç duyduğu kültürel sermaye eksikliğini giderici faaliyetlerle göçmenlerin yararlanabileceği önemli bir sosyal sermaye kaynağıdır.

Örneğin, Avrupa Komisyonu ve İngiliz Ulusal Ajansı tarafından desteklenen “Avrupa’daki Vasıflı Göçmenlerin Girişimcilik ve Kurumsal Girişimcilik üzerine Becerilerinin Geliştirilmesi Projesi” kapsamında gerçekleştirdiği “Türkiye’deki Göçmen Girişimciliği Üzerine bir Araştırma” çıktısı benzer şekilde göçmenlerin kültürel sermayelerindeki eksikliklerine ışık tutmaktadır (MAKRO Yönetim Geliştirme Danışmanlık Şirketi, 2018). Bulgulara göre göçmenlerin Türkçe dil bilgisi, ticari mevzuat bilgisi ve iletişim konularında eğitime, ağ kurma, yaratıcı düşünme ve problem çözme konularında desteğe ihtiyaçları vardır.

Esnaf adayları bir iş yeri açmadan önce yatırım maliyetini ve kar marjını hesaplamak zorundadırlar. Olası kar marjları hakkında güvenilir bilgiye ihtiyaç duyarlar. Bu tür bilgilerin teminini yakın, birbirine kenetlenmiş ağlar sağlar. Suriyelilerin kendi dillerinde çıkan gazeteler, sosyal medya platformları benzer şekilde birçok konuda esnaf adaylarına bilgilendirme sağlar. Esnaf adaylarına destek hizmeti sağlayan kişilerin iletişim bilgileri bu yolla temin edilebilir.

Sonuç olarak Bourdieu sosyolojisinin sosyal sermaye kavramı, Suriyeli mültecilerin nasıl resmi ve enformel ağları aktive ederek genel sosyal hizmetlerden iş ile ilgili çok farklı konularda bilgi erişimi sağladığını açıklar. Sosyal ağlardan faydalanılarak ağızdan ağıza yayılan bilgi, göçmen dernekleri, arkadaş tavsiyeleri ve gazeteler farklı konularda mültecilerin bilgilenmesini sağlar.

Beceriler, eğitim ve iş deneyimi yeni kurulan işletmelerin sahipleri için önemli kültürel sermaye biçimidirler. Birçok Suriyeli mültecinin Suriye’de küçük işletme sahipliği deneyimi bulunmaz. Esnaflık becerisi ve eğitimi iki şekilde elde edilebilir: Resmi eğitim almak ilk yoldur. Resmi eğitim bir işletmede alınan resmi akademik eğitim olabildiği gibi, kısa bir dönem süren eğitici kurslar da olabilir. İş deneyimi kazanmanın ikinci yolu ailenin veya hemşerilerin işletmeleridir. Aile veya hemşeri işletmesinde çalışmak aynı sektörde kendi hesabına çalışmak için atılmış bir adımdır. Kendi hesabına çalışmak için gerekli olan becerilerin kazanımı için atılan adım açılacak olan işletmelerin sermaye ihtiyacını karşılamak için de gereklidir. Benzer şekilde, işçinin kendi işini kurana kadar sömürülmesi patronaj ilişkisidir. İşyeri sahibi hemşerisi ya da akrabaları ucuza kalacak yer ve yemek karşılığı işçinin emeğini sömürürler.

Küçük işletmelerde çocuk emeğinin yaygın kullanımı ve sömürüsü sadece finansal sebeplerle gerçekleşmez. Aynı zamanda, çocuklar işletme içinde çevirmenlik ve ara buluculuk rolleri de üstlenirler (Song, 1999). Ebeveynler, esnaf olmanın bir özelliği olan iyi müşteri ilişkileri kurmanın gereği olarak çocuklarının emeğine ihtiyaç duyarlar. Daimi müşterilerle sohbet etmek, müşterilerin ne istediklerini anlamak ve bazen de müşterilerin sorunlarını dinlemek işin bir parçasıdır. Müşterilerle iyi ilişki kurmanın yolu olarak çocukların kültürel sermayesinden faydalanılır. Dolayısıyla, akrabalık ilişkilerinin sağladığı sosyal sermaye aile içerisinde sosyal sermayeye dönüşür.

Son olarak, işyeri ruhsatı ve sağlığa uygunluk sertifikasının temini gibi konularda bürokratik işlemleri halledebilecek uzman kişilerin ve tercümanların hizmeti işletmelerin kuruluşunda elzemdir. Bu konularda hizmet sağlayan aracı mülteciler kültürel sermayelerini kullanarak ekonomik sermaye elde ederler. Çünkü işletme açmak isteyen mülteciler işyeri açmak için ve lisans başvurusunda bulunmak için yeterli kültürel sermayeye sahip değillerdir.

Sonuç olarak, esnaf adaylarının ya da hâlihazırda esnaf olan mülteciler sosyal ağlarını aktifleştirerek sosyal sermayelerini sertifika, ruhsat, işletme becerileri ve eğitim gibi kültürel sermaye biçimlerini elde etmek için kullanırlar.

Sembolik sermaye

Sembolik sermaye, mültecilerin yeni yaşadıkları ülkede herhangi bir konuda kendi yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla sahip oldukları politik güç, statü ve toplumdaki nüfuzdur. Bu bağlamda sembolik sermaye mülteci esnafın çalışma koşullarında iyileştirme sağlamak amacıyla faydalanılan sermayedir. Mültecilerin kendi seslerini duyurmasında ortaya çıkan politik fırsatların ve engellerin yapısı, esnafın ihtiyaçlarını duyurmaları sahip olunan sembolik sermaye tarafından şekillenir. Dolayısıyla, aynı sektörlerde rekabet edilen büyük şirketlerin sahip olduğu sembolik sermaye sektördeki dominant konumlarını yeniden üretmelerinin aracıdır.

Özatalay'ın (2012, s. 69) belirttiği üzere bu noktada devletle kurulan ilişkiler ön plana çıkar. Sembolik sermayesi yüksek şirketler devlet iktidarına nüfuz ederek kendi çıkarlarına uygun mevzuat çıkarılması ve mülkiyet haklarına sahip olunması bakımından etkileyebilirler. Dahası, sembolik sermaye “devlet teşviklerinden, özel vergi tarifelerinden, AR-GE desteklerinden, devlet ihalelerinden vb. yararlanmak konusunda avantaj elde etmek” (Özatalay, 2012, s. 69) için aktive edilir.

Mültecilerin ana-akım politik kanallarla seslerini etkili bir şekilde duyurmaları genellikle mümkün değildir. Bunun sebebi, mültecilerin Türkiye toplumuyla kurabildikleri zayıf sosyal ağlardır. Bourdieu'nun belirttiği üzere, “zengin sembolik sermaye sahibi, nobiles (etimolojik olarak herkesin tanıdığı, saydığı üst sınıfa mensup kişiler, soylular), kendi çıkarlarına uygun değerleri kabul ettirecek konumdadırlar. Çünkü bilhassa, bizim toplumlarımızda kurumlar üzerinde pratik fiili tekelleri vardır” (Bourdieu, 1989, s. 21). Mülteci esnaf ile yerleşik büyük şirketler arasındaki güç farkı sebebiyle yerleşik şirketlerin alanın kurallarını belirleme potansiyeli daha fazladır. Mülteci esnafın çeşitli konularda sorunları olmasına rağmen sahip oldukları düşük sembolik sermaye sebebiyle karar yapıcılara etki kapasiteleri azdır.

Sonuç Yerine: Bourdieu Sosyolojisinin Avantajları

İlk olarak, Bourdieu'nun alan, habitus ve sermaye türleri kavramları göçmen esnafların karşılaştıkları dinamikleri anlamakta bütüncül ve çok katmanlı bir perspektif sunmaktadır. Bu üç, makro, mezo ve mikro ölçekler birbirleriyle ilişki içindedirler ve birbirlerinden bağımsız şekillenmezler. Örneğin, alanın yapısı göçmen girişimci adaylarının ve hâlihazırda faaliyette bulunan girişimcilerin oluşturmak ve aktive etmek zorunda oldukları sermaye türlerini (ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik) etkiler. Dolayısıyla, ölçeklerden birisine odaklanan kuramsal bir çerçevenin ve alan çalışmasının bütüncül bir perspektif sağlaması mümkün olmadığı gibi göçmen girişimciliğinin dinamiklerini açıklayıcı niteliği de yoktur.

Alan kavramı, Türkiye özelinde küresel politik ekonomiyi, Türkiye'deki sektörel yapıyı, yasal düzenlemeleri, alanda rekabet edilen diğer aktörleri, güvenlik konularını tartışmaya olanak sağlamaktadır. Habitus kavramı göçmen esnafların Türkiye'deki sosyal yapıları nasıl algıladıklarını tartışma olanağı sağladığı gibi, geldikleri ülkelerden taşıdıkları yatkınlıkları Türkiye'de nasıl esnaflıkla ilişkilendirdiklerini anlamamıza olanak verir. Oluşturulan, aktive edilen ve dönüştürülen sermaye formları ise göçmen esnafların alanda karşılaştıkları çeşitli sorunları hangi yollarla çözmeye çalıştıklarını açıklamaya yardımcı olur. Bu kavramlar birbirleriyle ilişkilidir.

Örneğin, Suriyeli göçmen girişimci sermaye türlerinin mobilize edilmesinin, bir sermaye formunun diğerine dönüşebilmesinin ve var olabilmelerinin ön koşulu göçmen girişimcilerinin girebileceği bir alanın var olmasıyla mümkündür. Sermayeler hazır bulunmaz; Suriyelilerin bavullarından hazır bir şekilde çıkmazlar. Dahası Suriyelilere sermaye türleri nitelik ve hacim açısından eşit bir şekilde dağılmazlar. İş yeri açmak ve iş yerinin faaliyetlerini sürdürebilmek için göç edilen ülkede aktive edilmeleri ve birbirine dönüşen sermaye formlarıyla oluşturulmaları gerekir. Bütün bu süreçler incelenmesi gereken alan araştırmalarının problemleridir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma 117K826 kodlu "Kentsel Mültecilerin Adaptasyon ve Uyum Süreçlerine Yeni Bir Bakış Açısı: Kapsayıcı Kent İnşası Amaçlı Sosyal İnovasyon Deneyi" başlıklı proje kapsamında TÜBİTAK (1003) programı tarafından desteklenmektedir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grand Support: This study is supported by TÜBİTAK (1003) program within the scope of the project titled "A New Perspective on Adaptation and Adaptation Processes of Urban Refugees: Inclusive City Construction Purpose" (Project number 117k826).

Kaynakça/References

- Adıgüzel, Y. (2013). Dayanışma ağları üzerinden Eskişehir’de siyaset ve göçmenlik algısı. *Sosyoloji Dergisi*, 2, 73–94.
- Altınay, L., & Altınay, E. (2006). Determinants of ethnic minority entrepreneurial growth in the catering sector. *The Service Industries Journal*, 6, 203–221.
- Aldrich, H., Cater, J., & Jones, T. (1981). Business development and self-segregation: Asian enterprise in three British cities. In C. Robinson, V. Smith, & S. Peach (Eds.), *Ethnic segregation in cities* (pp. 170–190). London, UK: Croom Helm.
- Ataş, Ö. (2017). *Suriyeli sığınmacıların iş kurma süreci: Laleli Beyazıt çevresi* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Bakioğlu, A. Artar, F., & İzmir, H. (2018). *Ankarada’daki Suriyelilerin mültecilik deneyimleri: Göç, gündelik yaşam, geçim deneyimleri ve sosyal dışlanma*. Ankara: Ankara Sosyoloji Derneği.
- Basch, L. G., Glick-Schiller, N., & Szanton-Blanc, C. (1994). *Nations unbound: Transnational projects, postcolonial predicaments, and deterritorialized nation-states*. Amsterdam: Gordon and Breach.
- Basu, A., & Altınay, E. (2002). The interaction between culture and entrepreneurship in London’s immigrant business. *International Small Business Journal*, 20, 371–394.
- Bonacich, E. (1973). A theory of middleman minorities. *American Sociological Review*, 38, 583–594.
- Bonacich, E. (1987). ‘Making it’ in America: A social evolution of the ethics of immigrant entrepreneurship. *Social Perspectives*, 30, 446–466
- Bonacich, E., & Modell, J. (1980). *The economic basis of ethnic solidarity: Small business in the Japanese American community*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.) *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 46–58). New York, NY: Greenwood.
- Bourdieu, P. (1987). What makes a social class? On the theoretical and practical existence of groups. *Berkeley Journal of Sociology*, 32, 1–17.
- Bourdieu, P. (1989). Social space and symbolic power. *Sociological Theory*, 7, 14–25.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An invitation to reflective sociology*. Cambridge, MA: Polity Press.
- Cassarino, J.-P. (1997). *The theories of ethnic entrepreneurship, and alternative arguments of social action and network analysis*. Florence, Italy: EUISPS Working Papers.
- Collins, J. (2000). Ethnicity, gender and Australian entrepreneurs: Rethinking Marxist views on small business. *Journal of Social Change and Critical Inquiry*, 2, 137–149.
- Deniz, D. (2017). *Türkiye’deki Suriyeli mülteci girişimcilerin oluşum süreci ve özellikleri* (Yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Hatay).
- Drori, I., & Lerner, M. (2002). The dynamics of limited breaking out: The case of the Arab manufacturing businesses in Israel. *Entrepreneurship and Regional Development*, 14, 135–154.
- Emirbayer, M., & Johnson, V. (2008). Bourdieu and organizational analysis. *Theory and Society*, 37, 1–44.

- Engelen, E. (2001). Breaking-in and breaking-out: A Weberian approach to entrepreneurial opportunities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27, 203–223.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge, MA: Polity.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Gaziantep27. (2017, January 17). 138 korsan Suriyeli berber var. <https://www.gaziantep27.net/138-korsan-suriyeli-berber-var-500569h.htm> adresinden edinilmiştir.
- Gold, S. J. (2010). *The store in the hood: A century of ethnic business and conflict*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.
- Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity*. Oxford, UK: Blackwell.
- Henry, L. (2004). Citizenship, morality and participatory development: The case of Sebat Bet Gurage. In G. Mohan & S. Hickey (Eds.), *Participation from tyranny to transformation* (pp. 140–156). London, UK: Zed.
- Hürriyet. (2016, 16 Mart). Suriyeli sığınmacılara “seyahat izin belgesi” uygulaması. <http://www.hurriyet.com.tr/suriyeli-siginmacilara-seyahat-izin-belgesi-uygulamasi-37259266> adresinden edinilmiştir.
- Hürriyet. (2018, 7 Ağustos). İstanbul’da yarı fiyatına Suriyeli berber. <http://www.hurriyet.com.tr/istanbulda-yari-fiyatina-suriyeli-berber-40920900> adresinden edinilmiştir.
- ILO Türkiye Ofisi. (2016). *Suriyeli işçi, işveren ve girişimcilerin işgücü piyasasında karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri çalıştay genel değerlendirme*. Ankara, Turkey: ILO Türkiye Ofisi Çalıştay Raporu.
- Karan, O. (2017). *Economic survival strategies of Turkish migrants in London*. London, UK: Transnational Press London.
- Karatas-Ozkan, M., & Chell, E. (2015). Gender inequalities in academic innovation and enterprise: A Bourdieuan analysis. *British Journal of Management*, 26, 109–125.
- Kayalar, M., & Yıldız, S. (2017). Uluslararası göç sonrası ortaya çıkan girişimcilik türleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, 55–62
- Kloosterman, R., & Rath, J. (2001). Immigrant entrepreneurs in advanced economies: Mixed embeddedness further explored. Special issue on immigrant entrepreneurship. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27, 189–202
- Kloosterman, R., & Rath, J. (2003). *Immigrant entrepreneurs: Venturing abroad in the age of globalization*. Oxford/New York: Berg.
- Kloosterman, R., van der Leun, J., & Rath, J. (1999). Mixed embeddedness, migrant entrepreneurship and informal economic activities. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23, 253–267.
- Landolt, P. (2001). Salvadoran economic transnationalism: Embedded strategies for household maintenance, immigrant incorporation and entrepreneurial expansion [Special Issue]. *New Research and Theory on Immigrant Transnationalism*, 1, 217–242.
- Light, I. (1972). *Ethnic enterprise in America: Business and welfare among Chinese, Japanese, and Blacks*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Light, I., & Bonacich, E. (1988). *Immigrant entrepreneurs: Koreans in Los Angeles*. Los Angeles, CA: University of California Press.

- Light, I., & Gold, S. J. (2000). *Ethnic economies*. San Diego, CA: Academic Press.
- MAKRO Yönetim Geliştirme Danışmanlık Şirketi. (2018). *Türkiye'deki göçmen girişimciliği üzerine bir araştırma* (Avrupa'daki Vasıflı Göçmenlerin Girişimcilik ve Kurumsal Girişimcilik üzerine Becerilerinin Geliştirilmesi Projesi, Ankara, Turkey).
- McEvoy, D., & Hafeez, K. (2009). Ethnic enclaves or middleman minority? Regional patterns of ethnic minority entrepreneurship in Britain. *International Journal of Business and Globalisation*, 3, 94–110.
- Min, P. G. (2008). *Ethnic solidarity for economic survival: Korean greengrocers in New York City*. New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Mülteci Derneği. (2019, October 17). Türkiye'deki Suriyeli sayısı Ekim 2019. Retrieved from <https://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> adresinden edinilmiştir.
- Özatalay, C. (2012). Ekonomi teorisi ile ilişki içinde Bourdieu: Bir komprodor mu, bir eleştirmen mi? *Sosyoloji Dergisi*, 25, 57–83.
- Özbilgin, M., & Tatlı, A. (2005). Book review essay: Understanding Bourdieu's contribution to organisation and management studies. *Academy of Management Review*, 30, 855–877.
- Özservet, Y. Ç. (2017). *İstanbul'da girişimci göçmenler, 2017*. İstanbul, Turkey: Marmara Üniversitesi Kent Sorunları ve Yerel Yönetimler Araştırma ve Uygulama Merkezi. <https://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.34018.43201>
- Pang, C. L., & Rath J. (2006). The force of regulation in the land of the free: The persistence of Chinatown, Washington D.C. as a symbolic ethnic enclave. In M. Lounsbury & M. Ruef (eds.), *2006 Volume of research in the sociology of organizations* (pp. 195–220). Greenwich, CT: JAI Press.
- Pécoud, A. (2004). Do immigrants have a business culture? The political epistemology of fieldwork in Berlin's Turkish economy. *Journal of the Society for the Anthropology of Europe*, 4, 19–25.
- Portes, A. (2001) Introduction: The debates and significance of immigrant transnationalism. *Global Networks*, 1, 181–194.
- Portes, A., & Bach, R. L.. (1985). *Latin journey: Cuban and Mexican immigrants in the United States*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Portes, A., & Manning R. D. (1986). The immigrant enclave: Theory and empirical examples. In S. Olzak & J. Nagel (Eds.), *Competitive Ethnic Relations* (pp. 47–68). New York, NY: Academic Press.
- Ram, M., & Jones, T. (2008). Ethnic minority business: Review of research and policy. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26, 352–374.
- Rath, J. (2007, January). *The transformation of ethnic neighborhoods into places of leisure and consumption* (Working Paper 144). University of San Diego, Center for Comparative Immigration Studies (CCIS), San Diego, CA.
- Scarman, L. J. (1981). *The Brixton Disorders*, 10–12th April. London: HMSO.
- Siu, P. C. P. (1952) The Sojourner. *American Journal of Sociology*, 58, 34–44.
- Song, M. (1999). *Helping out: Children's labor in ethnic business*. Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Sputnik Türkiye. (2018, July 5). *Suriyeli berberler; yerli esnafı zora soktu*. https://tr.sputniknews.com/turkiye/201807051034157316-suriyeli-berber-esnaf/?utm_source=https://t.co/JpiAGV6230&utm_medium=short_url&utm_content=hXf6&utm_campaign=URL_shortening adresinden edinilmiştir.

- Srinivasan, S. (1995). *The South Asian petite bourgeoisie in Britain*. Aldershot, UK: Avebury.
- Tatlı, A., Vassilopoulou, J., & Ozbilgin, M. F. (2014). A Bourdieuan relational perspective for entrepreneurship research. *Journal of Small Business Management*, 52, 54–69.
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. (2018). *Syrian entrepreneurship and refugee start-ups in Turkey: Leveraging the Turkish experience*. TEPAV. Ankara: European Bank for Reconstruction and Development. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1566830992-6.TEPAV_and_EBRD_Syrian_Entrepreneurship_and_Refugee_Start_ups_in_Turkey_Lever...pdf adresinden edinilmiştir.
- Terjesen, S., & Elam, A. (2009). Transnational entrepreneurs' venture internationalisation strategies: A practice theory approach. *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 33, 1093–1120.
- Terzano, K. R. (2010). Demographic change and neighbourhood satisfaction: The case of Little Italy, Cleveland. *Policy & The Environment*, 41, 45–50.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. (2019, May). *Kurulan/kapanan şirket istatistikleri*. <http://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php> adresinden edinilmiştir.
- Volary, T. (2007). Ethnic entrepreneurship: A theoretical framework. In L-P. Dana (Ed.), *Handbook of research on ethnic entrepreneurship: A co-evolutionary view on resource management* (pp. 30–41). Northampton, VT: Edward Elgar Publishing.
- Waldinger, R. (1989). Structural opportunity or ethnic advantage? Immigrant business development in New York. *International Migration Review*, 23(1), 48–72.
- Waldinger, R., Aldrich, H., & Ward, R. (1990). Opportunities, group characteristics, and strategies, In R. Waldinger, H. Aldrich, & R. Ward (Eds.), *Ethnic entrepreneurs: Immigrant business in industrial societies* (pp. 13–48). London, UK: Sage.
- Werbner, P. (1984). Business on trust: Pakistani entrepreneurship in the Manchester garment trade. In R. Ward & R. Jenkins (Eds.), *Ethnic communities in business: Strategies for economic survival* (pp. 1–19). Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Werbner, P. (1990). Renewing an industrial past: British Pakistani entrepreneurship in Manchester. *Migration*, 8, 17–41.
- Wilson, K. L., & Portes, A. (1980). Immigrant enclaves: An analysis of the labor market experiences of Cubans in Miami. *American Journal of Sociology*, 86, 295–319.

Türkiye’de Konut Sahipliği, Konut Koşulları ve Konut Kalite Endeksi

Kemal Aydın¹

Öz

Bu çalışmada Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde 2006-2015 yıllarını kapsayan Gelir ve Yaşam Koşulları araştırmalarının verileri analiz edilerek konut sahipliği, kiraçılık, konut kredileri ve konut koşulları incelenmiştir. Türkiye’de konut sahipliği ve ipotekli/kredili konut satın alma yüzdeleri AB-28 ortalamasının altında yer almaktadır. Türkiye’de ev sahipliği oranı %60 AB’de ise %70’dir. Gelir düzeyi ve konut sahipliğinde alt gelir grubunda yer alan hanelerin konut sahipliği oranı %40 civarındadır. Sonuçlar, Türkiye’de konut açığının olduğuna ve konut sektörünün ilerleyen yıllarda canlılığını koruyacağına işaret etmektedir. Konut standartlarının uygun düzeyde olması hayat kalitesinin göstergeleri arasında yer almaktadır. Türkiye’de fiyatlandırma ile ilgili konut fiyat endekslerine ilave olarak detaylı konut kalite gösterge endekslerinin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu makalede TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları mikro veri setinden toplam 16 konut değişkeni kullanılarak bir konut kalite endeksi sunulmaktadır. Endeks sonuçlarına göre konutların nitelikleri yıllar itibarı ile artmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Konut sahipliği • İpotek ve kredili konutlar • Kiraçılık • Konut koşulları • Konut Kalite Endeksi • Gelir dağılımı • Türkiye

Home Ownership, Housing Conditions, and the Housing Quality Index in Turkey

Abstract

This study analyzes the rates of home ownership, mortgages, tenancy, and housing conditions in Turkey and European Union countries. Data from the Income and Living Conditions Surveys conducted between 2006 and 2015 in Turkey and the EU-28 have been used in the analysis. Home ownership rate is 70% in the EU-28 and 60% in Turkey. These results indicate a significant housing shortage to exist in Turkey, with the housing sector maintaining its vitality in the near future. The proper level of housing quality is related to quality of life. Turkey has high numbers for the highly developed housing price index. In addition to this price index, a need is found for developing a detailed housing quality index. This article develops a draft for the housing quality index based on the Turkish Statistical Institute’s (TurkStat) Income and Living Conditions Survey by utilizing a total of 16 housing variables. According to results, quality of housing in Turkey is increasing gradually every year.

Keywords

Home ownership • Mortgage • Tenancy • Housing conditions • Housing Quality Index • Income distribution • Turkey

1 Kemal Aydın (Doç. Dr.), Kocaeli Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Kocaeli.
E-posta: kemal.aydin111@gmail.com ORCID: 0000-0002-2013-7085

Atf: Aydın, K. (2019). Türkiye’de konut sahipliği, konut koşulları ve Konut Kalite Endeksi. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 277-301. <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.107>

Extended Summary

This study examines certain indicators regarding homeownership and the conditions and quality of housing as included in the micro-data from the Income and Living Conditions (EU-SILC) Survey TurkStat carried out between 2006 and 2015 in the context of their relation to socio-economic factors in comparison with the European Union. This study also proposes to develop a housing quality index using 16 variables indicative of housing quality.

The study aims to shed light on the problems to be solved in urban transformation by examining various aspects of the dimensions of housing deprivation in the context of the findings related to Turkey's housing and living conditions.

When evaluating homeownership, Turkey is seen to have a housing deficit. In particular, cities with a population over 20,000 have a homeownership rate of 50%. The homeownership rate for households in lower-income levels is around 35-40%, while the homeownership rate for households in rural areas is 75%. Homeownership in Turkey lags behind European Union countries. The government should provide support in meeting low-income households' housing needs by providing loans that are as favorable as possible. Turkey should facilitate homeownership, especially for households in the lower-income segments of urban areas.

40% of the households in Turkey are tenancies. Turkey still has widespread tenancy compared to other countries. A homeownership rate of 70-75% and tenancy rate of 25-30%, as in the European Union, can be considered as targets for Turkey.

When considering income level apart from the lowest income bracket, not much difference is found in terms of housing conditions among the others; their housing quality index values resemble one another. As such, the lowest income households are the ones facing housing deprivation.

As shown by the results, the housing sector, being an important sector in Turkey, will maintain its vitality as long as conditions remain suitable in the coming years. In addition, Turkey does not appear to have a high probability of crisis due to housing mortgages. Mortgage rates are not high, though they have been increasing annually; while 27% of houses in European Union countries have mortgages, Turkey's rate is 6%.

Home ownership is not a sufficient condition on its own. The housing condition where one lives is extremely important in terms of quality of life. Living in high standard housing has now become people's basic need. A low housing standard is defined as housing deprivation. Houses that do not have enough comfort negatively affect people's quality of life. In this regard, Turkey needs to internalize and institutionalize this need without making any standards concessions while reconciling with the contractors, buyers, and the government that controls them.

In terms of the number of rooms and areas utilized in houses, Turkey ranks higher than European Union averages. The average size of utilized space is 96 m² in the European Union, while this number is 102.3 m² in Turkey. In 2006, the quality indicator index scores of households throughout Turkey increased from 102,000 to 108,000; most importantly, the positive growth of 16% from the low-income to middle-income brackets shows socio-economic development to be continuing.

Compared with EU averages, Turkey continues to have heating problems in houses due to insufficient insulation and 23% of houses are unable to receive enough sunlight. Such problems in the European Union are at a minimum level of 5-6%. While 33.4% of the European Union’s population is very pleased with the houses they live in, this rate is only 5.8% in Turkey. About 70% of the population in Turkey has stated being satisfied with their homes, with 26.3% stating being completely unsatisfied.

Turkey has a highly developed housing price index, but this index is limited to pricing. Therefore, developing new indices with diverse quality indicators will positively impact housing standards in Turkey. This article creates a housing quality indicator index using 16 housing variables. According to the index scores, housing quality, which had had a value of 102,208 in 2006, reached 108,684 in 2015, increasing 1,000-2,000 points annually on average.

The research findings indicate no extreme regional inequality to be present in Turkey in terms of housing quality index scores; housing quality standards are close to one another in all regions.

The housing quality index is a measurement and assessment tool that has been designed to evaluate housing in terms of quality rather than cost. Determining prices by measuring the quality of housing and then publishing these will provide customers with significant benefits.

Türkiye’de Konut Sahipliği, Konut Koşulları ve Konut Kalite Endeksi

Hayatın idame ettirildiği konutların koşulları, yaşam kalitesinin önemli unsurlarından biridir. İnsanların en güvenli ve rahat oldukları mekân içinde yaşadıkları konutlarıdır. Konutların koşulları ve niteliği aynı zamanda, insan sağlığı için de gereklidir. Çoğu ülkede insanlar konut sahibi olmayı istemekte ve barınma giderleri hanelerin bütçesinin önemli bir kısmını teşkil ederek hane halkı refahının ana bileşenini oluşturmaktadır. Bu nedenle konut sahibi olamamak ve konut maliyetleri hanelerin endişe kaynaklarından biridir.

Türkiye’de aileler birikimlerinin büyük bir kısmını konut satın almaya harcamakta ancak deprem kuşağında bulunan Türkiye’de konutlardan memnuniyet endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu konunun önemine binaen pek çok ülkede konutların koşulları ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmakta ve konutların kalitesi çeşitli yollarla ölçülerek yeni standartlar meydana getirilmektedir. Pek çok ülkede “konut kalite endeksleri” hazırlanmakta ve konutlarla ilgili ölçüm ve değerlendirmeler fiyat ve maliyet boyutunu aşarak kaliteyi ön plana çıkarmaktadır. Yeni standartlar ile konutlar detaylı bir ölçüme tabi tutulmakta ve piyasa değeri de bu ölçümler üzerinden işlem görmektedir.

Gelir ve Yaşam Koşulları (*Income and Living Conditions*, EU-SILC) Araştırmaları 2006 yılından itibaren Avrupa Birliği’ne (AB) üye ülkeler ile Türkiye, İzlanda ve İsveç’te yapılmaktadır. Bu araştırmaların amacı her yıl hem kesitsel hem de panel olarak üye ülkelerde gelir dağılımı ve sosyal dışlanmanın boyutlarını tespit etmektir. Bu araştırmalarda konut yoksunluğunu tespit etmek amacı ile konut sahipliği, kredi ve ipotekli olarak satın alınmış konutlar, kiracılık, konut kolaylıkları ve koşullarını kapsayan veriler bulunmaktadır (TÜİK, 2012).

Bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2006-2015 yılları arasında yaptığı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmalarının (GYK) mikro verileri birleştirilerek hane gelir düzeyi ve kır-kent değişkenine göre oturan konutların mülkiyet şekli yer almaktadır. Türkiye’de tüm yerleşim yerleri kapsam dâhilindedir. Örneklem çerçevesi ulusal veri tabanından elde edilerek araştırmalarda tabakalı, çok aşamalı küme örnekleme yöntemi uygulanmaktadır. Kesitsel mikro veriler SPSS dosyasında birleştirilmiş ve toplam hane gelirleri en düşükten en yükseğine kadar %20’lik gelir dilimlerine göre sıralanmıştır. 2006-2015 yıllarını kapsayan 10 yıllık bir sürede toplam 153.549 hanenin konut verileri gelir düzeyi ve kır-kent faktörüne göre çapraz tablolar şeklinde incelenmiştir. 10 yıllık zaman diliminde analiz edilen konutların 38.529’u (%25) kır ve 69.792’si (%75) kentsel bölgelere aittir. Yıllar itibarı ile araştırma yapılan konut sayısı 2006 yılından 2015 yılına kadar toplam 153.549 haneyi kapsamaktadır. Analizlerde 10 yıllık ortalamaların alınması daha doğru ortalama değerlere ulaşmak bakımından önemlidir. Büyük örneklem analizleri hata payını minimuma indirmekte

ve istatistik analizinin gücünü artırmaktadır. Bu çalışmanın yapıldığı sırada 2016, 2017 ve 2018 verileri hazır olmadığı için bu analize dâhil edilmemiştir.

TÜİK araştırmasının mikro verilerinde yer alan konut sahipliği, konutların koşulları ve kalitelerine dair bazı göstergeler AB ülkeleri ile de mukayese edilerek tanımlayıcı istatistik teknikleri ile sosyo-ekonomik faktörlerle ilişkileri bağlamında incelenmektedir. Birinci bölümde Türkiye ve AB ülkelerinde konut sahipliği, ipotekli konutlar ve kiracılık, ikinci bölümde Türkiye’de konut kolaylıkları ve konutların problemlerine ait bazı bulgular incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise toplam toplam 16 konut kalite gösterge değişkeni kullanılarak bir konut kalite endeksi geliştirme önerisi sunulmaktadır. Türkiye’de konut kalite gösterge ölçümleri ile ilgili sınırlı sayıda ve mahalli düzeyde çalışmalar yapılmıştır. Bu makalede ulusal düzeyde bir ihtiyaca yönelik konut kalite endeks önerisi sunulmaktadır.

Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Konut Sahipliği, İpotekli Konutlar ve Kiracılık

Tablo 1’de 2006-2015 yıllarının 10 yıllık ortalama değerleri yer almaktadır. Toplam hane gelirleri en düşükten en yükseğine kadar %20’lik dilimlere göre sıralanmıştır ve toplam 153.549 hanenin konut mülkiyeti verileri gelir düzeyi ve kır-kent faktörüne göre çapraz tabloda yer almaktadır. İncelenen konutların %25’i kır ve %75’i kentsel bölgelere aittir.

Tablo 1
Hane Geliri, Oturulan Konutun Mülkiyet Şekli ve Kır-Kent, 2006-2015 (%)

	Hane Geliri	Ev sahibi	Kıracı	Lojman	Diğer
Kent	1. %20	34,3	46,4	0,1	19,6
	2. %20	42,3	39,0	0,5	18,2
	3. %20	48,6	34,5	1,3	15,5
	4. %20	55,9	28,7	2,0	13,4
	5. %20	64,0	23,9	3,0	9,1
	Toplam	50,9	33,1	1,6	14,5
Kır	1. %20	73,5	8,8	0,2	17,5
	2. %20	73,9	10,1	0,9	15,1
	3. %20	76,3	9,5	2,2	12,0
	4. %20	76,6	9,7	3,6	10,2
	5. %20	80,1	10,2	3,2	6,4
	Toplam	75,4	9,6	1,6	13,4
Toplam	1. %20	56,4	25,2	0,2	18,2
	2. %20	56,0	26,5	0,7	16,9
	3. %20	59,2	25	1,7	14,2
	4. %20	62,3	22,8	2,5	12,4
	5. %20	67,8	20,7	3,1	8,4
	Toplam	60,3	24,0	1,6	14,0

Tablo 1’de sonuçların gösterdiği üzere, Türkiye’de ev sahipliği oranı %60,3’dür. Bu sonuçlar, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve OECD resmi rakamları

ile örtüşmektedir. Bakanlık verilerine göre Türkiye’de ev sahipliği oranı %61, OECD’nin web sayfasında ise %61,1’dir (OECD, 2019). Hanelerin %24’ü kirada, %1,6’sı da lojmanda oturmaktadır. Son sütundaki ‘diğer’ başlığı altında bulunan %14 rakamı da kira ödemedi oturan ya da piyasa değerinin altında kira ödeyen hanelerin oranıdır. Lojmanlar da dâhil edildiğinde Türkiye’de hanelerin %40’ı kirada oturmaktadır.

Türkiye genelinde 2006 yılından 2015 yılına kadar araştırma yapılan toplam 153.549 hanede ev sahipliği oranı en düşük %20’lik gelir grubundan en yükseğine sırası ile %56,4, %56, %59,2, %62 ve %67,8’dir. 10 yıllık ortalamaların da gösterdiği üzere tüm Türkiye genelinde en alt gelir grubu ile en üst gelir grubu arasında ev sahipliği bakımından %11’lik bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar en az bir konut mülkiyeti açısından gelir grupları arasında anlamlı bir eşitsizliğin olmadığını göstermektedir.

Kentlerde en alt gelir grubunda yer alan her 100 haneden 34’ü ev sahibi iken, en üst gelir grubunda yer alan her 100 haneden ise 64’ü ev sahibidir. Konut eşitsizliğinin azaltılması için yapılması gereken şey çok daha fazla sayıda konutun nüfusu yirmi binden fazla olan kentlerde yapılması gerekliliğidir.

Türkiye’de ev sahipliği oranları gelir düzeyi bakımından kırsal ve kentlere göre incelendiğinde kentlerde oturan her iki kişiden birinin ev sahibi olduğu ortaya çıkmaktadır ve kentlerde ev sahipliği oranı %50,9’dur. Ancak kentlerde en alt %20’lik gelir grubundan en üst gelir grubuna doğru ev sahipliği oranı sırası ile %34,3, %42,3, %48,6, %55,9 ve %64’tür. Görüldüğü gibi kentlerde en alt %20 ile en yüksek %20 arasında ev sahipliği oranında iki kat fark ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile kentlerde yaşayan düşük gelirli hanelerin uygun fiyatlarda daha çok sosyal konuta ihtiyacı olduğu görülmektedir (Akalin, 2016). Ancak, en üst gelir diliminde de ev sahipliği çok yüksek değildir.

Nüfusu yirmi binden daha az olarak tanımlanan kırsal bölgelerde yaşayan nüfusun ise %75,4’ü kendi evinin sahibidir. Kırsal bölgelerde yaşayan haneler arasında gelir düzeyine göre ev sahipliğinde anlamlı bir fark yoktur ve en düşük ile en yüksek gelir düzeyi arasında ev sahipliği %74 ile %80 arasındadır. Kırsal bölgelerde lojman ve diğer kategori de dâhil olmak üzere hanelerin %24’ü kirada oturmaktadır. Kırsal bölgelerde piyasa değeri üzerinden kira ödeme oranı %9,6, piyasa değerinin altında ya da ücretsiz kiracılık oranı %15’tir.

1984 yılında kurulan TOKİ, AK Parti tarafından aktif hale getirilmiş, 2002 yılından itibaren 10 sene içinde beş yüz bin konut yapılmıştır. Beş yüz bin konut üretimi ile Türkiye’de kamu eli ile en çok konut üretimine imza atılmıştır. AK Parti iktidarı 2023 yılında bir milyon konuta ulaşmayı hedeflemektedir. Beş yüz bin konut üretimi nicel olarak önemli bir başarıdır fakat bu üretimin %47’si orta ve dar gelirli gruplara yönelik

olarak üretilmiştir. TOKİ’nin ürettiği konutlar önemli olmakla birlikte toplam üretim içindeki payı düşüktür ve toplam konut stokunun sadece %7’si TOKİ tarafından yapılmıştır. İpotekli satışların toplam satış içindeki payı oran olarak artmış olsa da toplam içindeki payı çok düşüktür” (Sarioğlu, 2019).

TÜİK’in en son yayınladığı verilere göre konut sayısı genel olarak artma eğilimindedir. 2008’de 427 bin olan yıllık konut satışı 2013 yılında 1 milyon 157 bine, 2018’de ise 1 milyon 375 bine ulaşmıştır. Ancak konut sayısının artması konut sahipliği oranının da arttığı anlamına gelmemektedir. TÜİK’in paylaştığı en son verilerde konut sayısı artarken konut sahibi oranı artmamaktadır. Yapılan tahminlere göre yüksek gelir grubundaki vatandaşlar yatırım için konuta yönelmekte, dar ve orta gelirli kesim ise son birkaç yılda yaşanan ekonomik zorluklardan dolayı konut sahibi olmakta zorlanmaktadır” (NTV, 2019).

Tablo 1’de ortaya çıkan bulgulara göre Türkiye kentlerinde düşük gelir grubunda bulunan hanelerin %60 ile %65 arasında bir kesimi kısıtlı gelirleri ile kirada yaşamaktadırlar ve gelirlerinin önemli bir kısmı konut masraflarına gitmektedir. Türkiye’de kentlerde üst gelir grubunda yer alan hanelerin de ev sahipliği oranları çok yüksek değildir. Kentlerde yaşayan ve orta gelir grubunda yer alan hanelerin %49’u, üst-orta grubundakilerin %56’sı ve en üst dilimdekilerin %64’ü ev sahibidir. Kırsal bölgelerde ise kentlere göre ev sahipliği %75 ile bütün gelir grupları bakımından bir birine çok yakındır.

Tablo 2’de ise EUROSTAT’ın resmi web sayfasından alınan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmalarının sonuçları değerlendirilmektedir. Bu tabloda AB ülkelerinde 2010 ve 2015 yılları arasında elde edilen sonuçlar 6 yılın ortalaması elde edilerek sunulmaktadır. Örneğin tüm AB ülkelerinde 2010 yılından 2015 yılına kadar nüfusun ortalama %70’i konut sahibidir. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYK); Income and Living Conditions (EU-SILC), EUROSTAT öncülüğünde AB bölgesinde yer alan tüm ülkelerde yapılmaktadır ve sonuçlar değerlendirilerek yaşam koşulları ile ilgili politikalar belirlenmektedir. Tablo 2’nin ilk sütununda konut sahipliği, ikinci sütunda sahip olunan konutların kredi ve ipoteklilik oranları yer almaktadır. Üçüncü sütunda kiracılık oranları, dördüncü sütunda ise çeşitli sebeplerden dolayı piyasa değerinin altında kira ödeyen ya da ücret ödemeyen kiracıların oranları sunulmaktadır. Her ülkede kiracıların bir kısmı piyasa değerinin altında kira ödemektedir. Örneğin, devlet ödeme gücü olmayan hanelere uygun kira bedeli ile sosyal konutlar temin etmektedir. Lojmanlar da bu kategoriye girmektedir. Bunun dışında ebeveynlik, akrabalık ve yakın ilişkilerden dolayı piyasa değerinin altında kira ödeyen haneler de bulunmaktadır. Özetle, dördüncü sütun piyasa değerinin altında kira ödeyen hanelerin oranlarını vermektedir.

Tablo 2

Avrupa Birliği Ülkelerinde Ev sahipliği, 2010-2015 (%)

Avrupa Birliği Ülkeleri	Ev Sahibi	Kredi ve ipotekli konut sahipliği	Kiracı	Düşük bedelle Kiracı
AB 28 üye	70	27	30	11
Belçika	72	42	28	9
Bulgaristan	85	2,2	15	13
Çekya	79	18,2	21	6
Danimarka	65	48	35	4
Almanya	53	27	47	8
Estonya	82	18	18	14
İrlanda	70	34	15	15
Yunanistan	76	15	6	6
İspanya	79	32	9	9
Fransa	64	31	17	17
Hırvatistan	90	4	9	9
İtalya	73	16	13	13
Latviya	82	9	10	10
Litvanya	92	8	7	7
Macaristan	88	20	8	8
Hollanda	68	60	32	0,5
Avusturya	57	25	44	16
Polonya	83	10	17	13
Portekiz	75	35	25	13
Romanya	96	0,6	3	3
Slovenya	77	9	23	18
Slovakya	90	10	10	1,7
Finlandiya	73	42	27	17
İsveç	66	59	34	0,5
Birleşik Krallık	66	39	34	17
Norveç	84	63	16	6
Türkiye	60	6	40	18

Kaynak: EUROSTAT (2019), Income and Living Conditions.

Tablo 2’de 2010-2015 yıllarının ortalamasını gösteren 28 AB ülkesinde nüfusun ortalama yüzde yetmiş konut sahibidir. Tablo incelendiğinde konut sahipliğinde heterojen bir dağılımın olduğu görülmektedir. Konut sahipliği oranında ülkeler üç gruba ayrıldığında ilk grupta yer alan Romanya %96 ev sahipliği ile ilk sırada yer almaktadır. Litvanya’da nüfusun %92’si, Hırvatistan ve Slovakya’da %90’ını ev sahibidir. İkinci grupta %88 ile Macaristan, Bulgaristan (%85), Norveç (%84), Polonya (%83), Estonya (%82) ve Latviya (%82) bulunmaktadır. Ev sahipliği oranının yüksek olduğu bu ülkeler Norveç hariç Doğu Avrupa ve Baltık ülkeleridir. Üçüncü grupta ev sahipliğinde AB ortalamasının üstünde bulunan Çekya ve İspanya’da nüfusun %79’u, Slovenya’da %77’si, Yunanistan’da %76’sı, Portekiz’de %75’i, İtalya ve Finlandiya’da %73’ü ve Belçika’da %72’si ev sahibidir. AB ortalamasının altında yer alan dördüncü gruptaki ülkeler ise Hollanda (%68), İsveç (%66), Danimarka (%65), Fransa (%64) ve %60 ile Türkiye’dir. Avusturya ve Almanya %57 ve %53 ev sahipliği oranı ile en alt kategoride almaktadır ve Türkiye ev sahipliğinde sondan üçüncü sırada

bulunmaktadır. En son 2019 yılında 50 bin sosyal konut projesi için 637 bin başvuru yapılmıştır. İlerleyen yıllarda genç nüfusun da ihtiyaçları göz önüne alındığında Türkiye’de konut sektörünün canlılığını sürdüreceği tahmin edilebilir.

Tablonun ikinci sütununda AB ülkelerinde 2010-2015 yıllarının ortalamasına ait kredi ve ipotekli konut sahipliği oranları yer almaktadır. AB’de konutların %27’si kredi ve ipotekli olarak satın alınmıştır. Kredi ve ipotekli konut sahipliği AB ülkelerinde çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin, Norveç, Hollanda ve İsveç’te konutların %60’ı kredi ve ipoteklidir. Danimarka, Belçika ve Finlandiya gibi ülkelerde ise %40 civarındadır. Söz konusu bu ülkelerde 20-25 yıla yayılmış bir şekilde uzun vadeli kredilerle konut satın almak mümkündür. Mortgage kelimesinin anlamına bakıldığında mortal engagement (ölümüne beraberlik) kredi geri ödemesinin çok uzun süreli olması beklenir. Yurt dışında çoğu örnekte 30 senelik geri ödeme süreleri mevcuttur (Sarioğlu, 2019). Türkiye’de ise son uygulamalara göre konut kredisi vadesi 15 yıla çıkmıştır (Ahaber, 2019).

Ancak her ülkede nüfusun %80’den fazlasının ev sahibi olması o ülkenin başarılı bir ülke olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Örneğin, ev sahipliğinin Romanya’da %96 ve Almanya’da ise %53 olması Romanya’nın Almanya’dan daha gelişmiş bir ülke olduğunu göstermemektedir. Kiracılık çoğu ülkede istenmeyen bir şey olsa da hareketliliği sağladığı için canlılığı da beraberinde getirmektedir.

Bulguların da gösterdiği üzere ev sahipliği ülkeler arasında heterojen bir dağılım arz etmektedir. Avrupa’da konut sahipliği ile ilgili kent araştırmacılarına göre liberal kapitalist piyasa sisteminin hâkim olduğu İngilizce konuşan ülkelerde ev sahibi olmak hanelerin en önemli ekonomik meseleleri arasındadır (Saunders, 1990). Bu ülkelerde ev sahipliği konusunda yapılan araştırmalara göre kiralık bir evde oturmak yerine ev sahibi olmak her insanın en doğal arzudur. Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinde olduğu gibi, insanın kendini güvende hissedeceği korunaklı alan oluşturma ihtiyacı insan tabiatında vardır. Dolayısı ile hükümetler konut politikalarında ev sahibi olmayı teşvik edip kolaylaştırmalıdır. Doğuştan gelen bu özelliklerin yanı sıra ev sahipliğinin kiralamaya tercih edilmesinin başka birçok makul sebepleri vardır. Ev sahipliği uzun vadede kiralamaya göre mali açıdan daha çok kazançlıdır ve aynı zamanda özerklik, güvenlik ve kişisel kimlik hissi sağlamaktadır. Bunun sonucunda ev sahipliği bir norm olarak kabul edilmektedir (Saunders, 1990; Rohe ve ark., 2001; Elsigna ve Hoekstra, 2005).

Ev sahipliği, insanların yaşam memnuniyeti, sağlık ve sosyal katılımına hizmet etmektedir ve dolayısı ile hem toplum hem de birey için faydalıdır. Ev sahibi olmak toplumun gözünde bir statüdür ve bir şeyi ‘başarmış’ biri olarak görülür ve bu da insanların kendine olan saygısını olumlu etkilemektedir. Özetle, Amerikan Rüyasında olduğu gibi ev sahibi olmak güvenlik hissini ön koşuldur ve bir başarı göstergesidir. Ev sahibi olmak kişisel güvenlik elde edip bireysel riskleri dengelemek için önemli

bir yatırımdır (Rohe ve Stegman,1994; Elsinga, 1995; Rossi ve Weber,1996). Dolayısı ile ev sahipliğinin önemi aşırı derecede vurgulanmakta ve ‘ideal’ bir durum statüsüne yükseltilmektedir. Saunders’a (1990) göre bunun tatmin edici bir alternatifi yoktur ve ev sahibi olmak bu nedenle temel güvenlik ve sosyal başarıyı temsil etmektedir.

Yukarıda bahsedilen bu görüşler İngilizce konuşan ülkelerde test edilmiş ve bulgular ile de desteklenmiştir. Ancak, kıta Avrupa’sında bu yaklaşımlar eleştirilmiş ve iyi gelişmiş bir kiralama sektörünün olduğu ülkelerde kiracılığın da kabul edilebilir bir alternatif olduğu savunulmuştur. Eleştirmenler, ev sahipliği algısının ve anlamının ulusal-kurumsal yapı ile ilişkili olduğunu vurgulamışlardır. İyi gelişmiş bir kiralama sektörünün ve güvenliğinin olduğu ülkelerde kiracılığın kabul edilebilir bir alternatif olduğunu savunmuşlardır (Kemeny, 1981; Elsigna ve Hoekstra, 2005).

Eleştirilere göre ev sahipliğine atfedilen avantajlar düşük gelirli haneler için geçerli değildir. Bu kesim daha ucuz fiyata az tercih edilen mahallelerde konut satın almakta ve buralar gelişmemiş mahallelerden oluşmaktadır. Bir tür gettoya dönüşen bu mahallerde ev satın alanların başka bir yere taşınma imkânları da kısıtlıdır. Gettolara dönüşmüş bakımsız mahallelerde konut satın almak bir dez avantajdır (Forrest ve ark., 1990).

Liberal sisteme nispetle refah devleti uygulamaların ve etkin sosyal güvenlik ağlarının bulunduğu Almanya, Avusturya ve İsviçre gibi ülkelerde kiracılık sektörü güvenlidir, gelişmiş bir konut arzı vardır ve kiracılar yasalar ile daha sıkı korunmaktadır. Kira fiyatları ise makul düzeydedir. Bu ülkelerde ev sahibi olmak diğer ülkelerdeki kadar bir güvenlik meselesi değildir. Devlet hem kiracıları korumakta hem de konut sahiplerini mali olarak desteklemektedir. Dolayısı ile kiracılık sistemi düzgün işlediği için ev sahibi olmak bir zorunluluktan çok bireysel bir tercih olarak görülmektedir (Kemeny, 1981; Behring ve Helbrecht, 2002; Elsigna ve Hoekstra, 2005).

İspanya, İtalya ve Yunanistan gibi Güney Avrupa ülkelerinde ev sahipliği oranı yüksektir. Castles ve Ferrera (1996) gibi kent araştırmacıları bu durumu kültürel miras ile izah etmektedirler. Bu ülkelerde ayrıca konut politikaları daha çok konut sahibi olmaya dönüktür ve kiracılık çok zayıf bir sektördür ve yaygın değildir. Bu ülkelerde de ev sahibi olmak bir normdur ve daha çok aile geleneği ve kiralık konutların eksikliği ile ilişkilidir (Castles ve Ferrera,1996).

Sovyetler Birliği döneminde Romanya, Litvanya ve Slovakya gibi Doğu Avrupa ülkelerinde devlet tüm hanelere konut sağlamıştır. Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra Romanya gibi ülkelerde büyük çaplı özelleştirmeler yapılarak konutlar hanelerin özel mülkiyetine devredilmiştir (Buckeley ve Mathema, 2017; Simeleviciene, 2018).

Türkiye, konut sahipliğine verilen önem bakımından liberal kapitalist sistemin başat olduğu ülkelere kısmen benzemektedir. Türkiye’de ve özellikle de kentlerde konut sahibi olmak temel bir güvenlik sorunu, bireysel başarı ölçütü ve statüdür. Almanya

ve İsviçre’de olduğu gibi Türkiye’de hem kiracıların hem de kiraya veren ev sahiplerinin sıkı bir denetiminden bahsetmek zordur. Refah devleti uygulamalarının olduğu Almanya ve İsviçre’de devletin ürettiği sosyal konutları fazla miktarda bulmak mümkündür. Türkiye’de ise konut piyasasında hâkim aktör özel sektördür.

2015 yılı itibarı ile Türkiye’de yaklaşık 16 milyon konut vardır (Milliyet Emlak, 2018), Türkiye’de kredili ve ipotekli konut sahipliği oranı ise %6 ile AB ülkelerine göre düşük bir seyir izlemektedir. Dolayısı ile ipotekli ve kredili satın alınan konutlarda ödeme riskinden dolayı bir sorunun olabileceği ihtimali yüksek bir ihtimal değildir. Her şeyden önce bankalar konut kredisi verirken sıkı bir inceleme sonucu bu kredileri vermektedir. Ödeme garantisi olanlara kredi verilmekte ve riski olan tüketiciler konut kredisi alamamaktadırlar. Türkiye’de konut kredisi alanlar yeterli geliri ve iş güvencesi olan tüketicilerdir. Garanti Bankası’nın 2016 yılı için yayınladığı bir raporda, ipotekli konut satışının yüzdesi her geçen yıl artmaktadır. Toplam konut satışları içinde, ipotekli konutların satış payı %34,4 olmuştur (Garanti Bankası, 2016). Bu sonuçlar, Türkiye’de satın alınan konutların hala yüksek oranda peşin ücret ile alındığına işaret etmektedir. Türkiye’de ipotekli ve kredili satın alınan konutların oranının düşük olmasının bir diğer önemli nedeni artan faizlerdir. AB ülkelerinde aylık ve yıllık konut kredisi faiz oranları 0,027 ve 0,32 iken Türkiye’de 0,90 ve 13,8’dir.

Hanehalkı bütçesinin büyük bir kısmı konut maliyetlerine gitmektedir. Kira, gaz, elektrik, su, mobilya, onarım gibi giderler de eklendiğinde birçok aile için büyük harcama kalemini teşkil etmektedir. OECD ülkelerinde hane halkı harcanabilir gelirin yaklaşık %21’ini konut masraflarına ayırmakta iken Türkiye’de ise harcanabilir gelirin %20’si konut maliyetlerine gitmektedir (OECD, 2019).

Her ülkede devlet ödeme gücünü çeken hanelere sosyal konutlar sağlamaktadır ve ayrıca lojmanlar da her ülkede bulunmaktadır. Bazı durumlarda ise ebeveynlik, akrabalık ve yakın ilişkilerden dolayı piyasa değerinin altında konutlar kiralanmaktadır. AB’de kiracıların %20’si piyasa değeri ile kiralarken %11’i de piyasa değerinin altında ya da ücretsiz ikamet etmektedir. İngiltere, Fransa, Slovenya, Avusturya, Polonya ve İtalya gibi ülkelerde sosyal konutlar yaygındır ve bu ülkelerde de piyasa değerinin altında kira ödeme %13 ile %18 arasındadır. Türkiye’de ise %40 olan kiracıların %18’i piyasa değerinden daha düşük bir fiyatla kira ödemektedir. Türkiye’de ebeveynlerin evlerinde oturma durumu AB ülkelerine göre çok daha yaygındır.

Türkiye’de Konutların Durumuna Ait Bazı Bulgular

Konut sahipliği önemli olmakla birlikte içinde hayatın idame ettirildiği konutların koşulları da üzerinde durulması gereken bir diğer boyuttur. Bu çalışmanın aşağıda yer alan ikinci bölümünde Türkiye’de konutların koşullarına dair konutların ortalama

büyüklüğü, ortalama oda sayısı, sıcak su sistemi gibi konut kolaylıklarına ait veriler gelir düzeyi, yıllar ve kırsal-kent faktörüne göre çapraz tablolarda özetlenmektedir. Bu bölümde ayrıca konut ve çevre problemleri ile ilgili oturlan konutta sızdıran çatı, ısı yalıtımı, yeterli ışık sorunu, hava ve çevre kirliliği gibi sorunlar incelenerek AB ülkeleri ile mukayese edilmektedir.

Tablo 3
Oturlan Konutun Özellikleri

Yıl	N	Metre kare büyüklüğü				Mutfak, banyo ve tuvalet hariç oda sayısı				Merkezi sıcak su
		Ortalama	Std. Sapma	Varyans	Medyan	Ortalama	Std. Sapma	Varyans	Medyan	Var (%)
2006	10823	97,19	29,763	885,812	96	3,4	0,879	0,773	3	68,1
2007	10672	97,96	30,325	919,627	98	3,4	0,884	0,781	3	70,0
2008	11145	98,59	29,795	887,731	100	3,39	0,86	0,74	3	72,9
2009	11795	99,35	30,394	923,802	100	3,39	0,85	0,723	3	74,9
2010	12022	100,18	30,808	949,146	100	3,4	0,843	0,711	3	77,1
2011	14946	101,74	32,258	1,040,565	100	3,43	0,855	0,731	3	78,8
2012	17482	102,65	31,933	1,019,743	100	3,44	0,866	0,751	3	79,8
2013	19436	103,51	32,204	1,037,077	100	3,45	0,864	0,747	3	82,0
2014	22642	104,73	33,108	1096,14	100	3,46	0,854	0,73	3	83,5
2015	22586	106,08	33,451	1,118,952	100	3,47	0,847	0,717	4	85,7
Toplam	153549	102,03	31,925	1,019,179	100	3,43	0,86	0,739	3	-

Kaynak: TÜİK (2015), Gelir ve Yaşam Koşulları.

Tablo 3'te örneklerde yer alan toplam 153.549 konutta faydalanılan alanın metrekare olarak büyüklüğünün yıllar itibariyle ortalamaları, oda sayısı ve merkezi sıcak su sisteminin mevcut olma durumu görülmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, faydalanılan alanın metrekare olarak büyüklüğü ortalamalarının 2006'dan 2015'e kadar kayda değer bir değişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Konutlarda ortalama faydalanılan alan, düzenli bir biçimde artarak on yılın sonunda 10 metrekare genişlemiştir. Medyan sonucuna göre ise Türkiye'de konutların yarısı 100 metre karenin üzerinde diğer yarısı ise 100 metre karenin altındadır.

AB ülkelerinde konutta faydalanılan alanın ortalama metrekare büyüklüğü 96, Almanya'da 94, Fransa'da 93,7 Türkiye'de ise 102,3 metrekaredir. En yüksek ortalama değer 130 metre kare ile İzlanda'da kaydedilmiştir (EUROSTAT, 2019).

Türkiye'de yaygın anlayış üç oda ve bir salondur ve oda sayılarının ortalaması 3,43'dür. Yıllar itibarı ile oda sayıları 2006 yılında ortalama 3,40 odadan 2015 yılında 3,47'ye yükselmiştir. Diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında Türkiye'de haneler geniş alanlı

ve en az üç oda bir salon anlayışına uygun konutlarda yaşamayı tercih etmektedir. Medyan değerlerine bakıldığında ise Türkiye’de konutların yarısının 3 odadan daha fazla diğer yarısının ise 3 odadan daha az olduğu ortaya çıkmaktadır (iki oda bir salon vs.).

Tablo 3’ün son sütununda hanelere ait konutlarda yıllar itibariyle merkezi sıcak su sisteminin bulunup bulunmadığına ilişkin oransal değerler yer almaktadır. Tablodan da anlaşılacağı üzere, sıcak su sisteminin bulunduğu konutlar ortalamasının kayda değer bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. 2006 yılında Türkiye’de kır ve kent dâhil konutların %68,1’nde merkezi sıcak su sistemi mevcutken bu oran 10 yıl içinde %18 artarak 2015 yılında %86’ya çıkmıştır.

Tablo 4
Konut ve Çevre Problemleri (%)

Gelir düzeyi	Oturulan konutta sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçeveleri gibi bir problemin mevcut olma durumu	Oturulan konutta, konutun ısı yalıtımından dolayı ısınma sorunu	Oturulan konutta, odaların karanlık olması veya yeterli ışık almaması
1. %20	60,8	57,5	30,1
2. %20	46,9	46,8	26,0
3. %20	38,1	41,1	22,8
4. %20	31,7	35,4	21,3
5. %20	20,8	25,0	16,7
Toplam	39,6	41,1	23,4

Kaynak: TÜİK (2015), Gelir ve Yaşam Koşulları.

Türkiye genelinde konutların %40’ında sızdıran çatı, nemli duvar ve çürümüş pencere çerçeveleri gibi problemler vardır. Tablo 5’te 2006-2015 hane gelirlerine göre en alt gelir grubunda bulunan hanelerin %60’ında, ikinci alt dilimde %47 oranında sızdıran çatı, nemli duvar ve çürümüş pencere sorunu bulunmaktadır. Üst gelir gruplarında da %20 oranında bu sorunun bulunması konut yapımında malzemeye çok fazla dikkat edilmediğini göstermektedir. Yıllar itibarı ile bu problemin yavaş bir oranda azaldığı görülmektedir. AB ise aynı yıllar itibarı ile nüfusun %15,5’i yaşadıkları konutlarda söz konusu bu sorunun olduğunu rapor etmişlerdir (EUROSTAT, 2018b).

2006-2015 yılları arasında Türkiye’de nüfusun %41,1’nin oturduğu konutlarda ısı yalıtımından dolayı ısınma sorunu olduğu görülmektedir. En alt gelir grubunda bulunan hanelerin %58’i, alt-orta grubunda bulunan hanelerin %46,8’inde ve orta gelir grubunda yer alan hanelerin de %41’inde ısı yalıtımından dolayı ısınma sorunu olduğu rapor edilmiştir. En üst gelir grubunda dahi her yüz konuttan 25’i yeteri kadar izole edilmediği için ısınma problemi ile karşı karşıyadır. Bu konutlarda yeterli ısı yalıtımı olmadığı için dışarıdaki hava ısınmakta ve daha fazla fatura ödenmektedir. Yeterli ısınmama sorunu ayrıca hastalıklara da yol açmakta ve hanelerin bütçesini oldukça etkilemektedir.

Yalıtımsız binalar yüzünden her yıl ortalama 7,5 milyar doların ülkemizde israf edildiği belirtilmektedir (Dünya, 2012). Ancak 2011 yılında yeni bir döneme girilerek

Enerji Kimlik Belgesi ve ısı yalıtımı yaptırmak yeni binalar için zorunlu hale gelmiştir. Sonuçların da işaret ettiği gibi geçimini zor sağlayan alt gelir grubundaki ailelerin finansal teşvik almadan bunu yapmaları zordur.

Yetkililer, herkesin ısı yalıtımı yaptırabilmesi için finansal desteklerin önemine değinmektedirler. Devlet destekli, çok düşük faizli ve uzun vadeli yalıtım kredileri, yalıtım ürün ve uygulamalarındaki KDV'nin düşürülmesi, yalıtımlı binaların enerjiyi daha ucuza satın alması gibi teşviklerin uygulamaya konularak yalıtımsız binanın kalmaması gerektiğini belirtmektedirler (Dünya, 2012).

Türkiye'de konutların %23'ü yeterli ışık alamamaktadır. En düşük %20'lik gelir grubunda yer alan hanelerin oturduğu konutların %30'u, alt-orta gruptakilerin %26'sı, orta gelir grubunun %22,8'i, üst-ortadaki hanelerin %21,3'ü ve en üst gelir grubunda bulunan hanelerin konutlarının %16,7'si oturdukları konutların yeterli güneş ışığı alamadığını rapor etmişlerdir.

Aynı yıllarda AB ülkelerinde ise oturduğu konutun karanlık ve yeterli ışık alamadığını rapor eden nüfusun oranı %10'dur. Yeterli güneş ışığı alamamak tüberküloz gibi hastalıklara zemin hazırlamaktadır. Güneş görmeyen kötü koşullardaki rutubetli evler hastalık açısından risk oluşturmaktadır. Özellikle bu tür konutlarda gereğinden fazla insan da barınıyorsa hastalık riski artmaktadır.

En düşük %20'lik grupta bulunan hanelerin %30'u bu koşullar altında yaşamasına rağmen en üst gelir grubunda da bu duruma dikkat edilmemekte ve üst gelir gruplarında bulunan hanelerin %20'ye yakın bir kısmı odaların yeterince ışık alamadığını beyan etmiştir.

Bu türden 10 kattan daha fazla küf kokulu apartmanlarda yaşayan haneler güneş ışığı ile birlikte yeşil bir ağaç göremeden ve kuş sesi dahi duyamadan yıllarca bu konutlarda yaşamak zorunda kalmaktadırlar. AB'de ise toplam nüfusun %6'sı odaların karanlık ve yeterli ışık alamadığını rapor etmiştir (EUROSTAT 2018c).

Yukarıda incelenen değişkenlere ilave olarak Türkiye'de konutların %17'sinde komşulardan veya sokaktan gelen gürültü probleminin olduğu rapor edilmiştir bu sorun bütün gelir dilimlerinde aynı orandadır. Aynı değişkenin AB ortalaması ise %20'dir. Almanya'da nüfusun %25,8'i, Malta'da %24,8'i Hollanda'da %24,7'si ve Romanya'da %22'si komşulardan ve sokaktan gelen gürültü probleminin olduğunu rapor etmişlerdir. En düşük oranlar ise Makedonya (%7,5), İrlanda (%8), Hırvatistan (%8,4), Estonya (%9,4), Bulgaristan (%9,7) ve Norveç'te (%10,2) kaydedilmiştir (EUROSTAT, 2018).

Yaşanılan çevrede trafik veya endüstrinin neden olduğu hava ve çevre kirliliği ve diğer çevre sorunları bakımından ise Türkiye'de konutların bulunduğu mekânın

%24’ünde bu türden sorunların olduğu belirtilmiştir. AB üyesi 28 ülkede ise konutların ortalama %14’de hava kirliliği ve diğer çevresel sorunların olduğu tespit edilmiştir. Bu ülkelerde hava kirliliği ve çevresel sorunlara maruz konutların oranı Danimarka, İrlanda, Hırvatistan, Finlandiya ve İngiltere’de %10 ve en yüksek oran %32 ile Malta olarak rapor edilmiştir (EUROSTAT, 2018e). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmalarında konutlar farklı boyutları ile ölçülmekte ve aynı zamanda genel memnuniyet düzeyini belirten bir değişken Tablo 5’te özetlenmektedir.

Tablo 5
Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Konut Memnuniyeti (%)

	Çok Memnun	Memnun	Memnun Değil
AB 28 ülke ortalaması	33,4	55,9	10,7
Almanya	33,5	55,2	11,2
İspanya	28,0	59,7	12,4
Fransa	52,8	40,1	7,2
İtalya	18,2	70,8	11,0
Latviya	15,5	69,5	14,9
Hollanda	65,0	31,4	3,6
Avusturya	50,2	41,4	8,4
Polonya	16,9	65,4	17,7
Portekiz	20,8	69,1	10,2
İngiltere	53,0	41,3	5,8
İzlanda	52,4	43,9	3,8
Norveç	50,4	46,9	2,7
İsviçre	54,5	39,3	6,2
Türkiye	5,8	67,9	26,3

Tablo 5’te EUROSTAT sayfasından alıntılanan bulgular aslında tabloların özeti. Tablo 5’te AB ülkeleri ve Türkiye’de konutlardan memnuniyet düzeyi görülmektedir. 28 üyeli AB ülkelerinde nüfusun %33,4’ü yaşadıkları konutlardan çok memnun olduğunu, %56’sı memnun ve %10,7’si de memnun olmadığını rapor etmiştir. Buna karşılık, Türkiye’de ise nüfusun %5,8’i yaşadıkları konutlardan çok memnun olduklarını, %67,9’u memnun ve %26,3’ü memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Türkiye %26,3 oranında memnun olmama düzeyi ile AB ülkeleri arasında en alt düzeyde yer almaktadır. Hollanda, İzlanda ve Norveç’te nüfusun %95’den fazlasının ve diğer ülkelerde de %90’ının yaşadıkları konutlardan memnun oldukları görülürken bu oran Türkiye’de %73’tür. (EUROSTAT, 2012).

Konutların nitelik ve kalitelerini ölçmenin kayda değer bir yönü de çeşitli istatistiksel yöntemlerle endeksler oluşturarak ekonomik verilerdeki değişimi analiz etmektedir. Türkiye’de gelişmiş bir konut fiyat endeksi bulunmaktadır. Fakat bu endeks fiyatlandırma dışında bir niceliksel ve niteliksel değerlendirmeye imkân vermemektedir. Günümüzde refahın ölçülmesi ve yaşam standartları belirlemede ekonomik temelli ölçütlere alternatif olarak yeni endeksler önem kazanmaktadır. Bu makalenin üçüncü bölümünde kısaca Türkiye’de yaygın olarak kullanılan ekonomik temelli konut fiyat

endekslerinden bahsedilmekte ve bu endekslere ilave olarak konut kalite endeksi geliştirme üzerinde durulmaktadır.

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde, daha ayrıntılı kıstaslar ile bir konut kalite endeksi geliştirilmesi fikrinden hareketle, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmalarında yer alan, konutların nitelikleri ile ilgili ayrıntılı değişkenlerin değerlendirilmesi cihetine gidilmiş; söz konusu araştırmaların mikro verilerinden hareketle toplam 16 değişkenin gösterge olarak kullanıldığı bir konut kalite endeksi geliştirilmiştir.

Konut Kalite Gösterge Endeksleri

Türkiye’de konut fiyat endeksi (KFE) isimli bir endeks “konut piyasasındaki fiyat değişimlerinin takip edilmesine yönelik ülke genelini kapsayan bir endeks hesaplamasıdır. Bu endeksin hesaplanmasında, yapım yılına bakılmaksızın, satışa konu olan tüm konutlara ilişkin fiyat verileri kullanılmaktadır. Kullanılan endeks verileri konut kredisi kullandıran bankalar tarafından, bireysel konut kredisi kullanılması aşamasında hazırlanan değerlendirme raporlarından derlenmektedir. Konut fiyat endeksinin üretilmesinde, heterojen yapıda olan konut piyasası için belirli bir fiyat değişim ölçütü oluşturabilmek amacıyla “tabakalanmış ortanca fiyat yöntemi” uygulanmaktadır” (Merkez Bankası, 2018; Emlak Kulisi, 2016).

Konut kalite endeksleri ise konutların maliyetten ziyade kalite temelinde değerlendirmek için tasarlanmış bir ölçüm ve değerlendirme aracıdır. AB ülkelerinde konutlar ile ilgili çok sayıda gösterege yer veren ve oldukça çok parametrelili endeksler geliştirilmiş bulunmakta ve konut fiyatlaması, vergilendirme gibi alanlarda daha objektif bir araç olarak kullanılabilir. Örneğin, İngiltere’de National Affordable Home Agency Kurumu 250 maddenin üzerinde gösterge belirleyerek konutların kalite standardını geliştirmiştir. Bu kurum geliştirilen uluslararası standartlara uygun olarak konutları 10 başlık altında bir değerlendirmeye tabi tutmakta ve her başlık yaklaşık 20 kıstastan meydana gelmektedir. Bu başlıklar konum, görsel etki, düzen, peyzaj, açık alan, rotalar, hareket, boyut, düzen, gürültü, ışık, uygulanabilirlik, erişilebilirlik, sürdürülebilirlik ve dış çevre gibi onlarca ana bileşenden oluşmaktadır (Cao ve Wei, 2010; National Affordable Home Agency Britain, 2017).

Türkiye’de konut kalite gösterge ölçümleri ile ilgili sınırlı sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmalar daha çok mahallî düzeyde bazı illerin semtlerinde yapılmış olup ve çevresine ilişkin memnuniyet düzeylerine etki eden faktörler üzerinde durmuşlardır (Kellekçi ve Berköz, 2006; Şekeroğlu, 2016; Aksoy ve Şiranlı, 2011; Öznam, 2013; Kahraman ve ark., 2017; Gür ve Sezer, 2018). Kolay erişilebilirlik, çevresel kalite, güvenilirlik, komşuluk ilişkileri, görünüm ve konutun ekonomik değeri, fiziksel boyut, mekânsal ve duygusal bağ, yeşil alan, öncelikli olarak depreme dayanıklılık, benzer sosyal statüdeki aileler ile birlikte yaşamak ve trafik

önem verilen konular arasında yer almıştır. Bu araştırmalarda geliştirilen ölçekler de ilave edilerek Türkiye’de profesyonel düzeyde konut kalite gösterge endeksleri geliştirmek mümkündür.

OECD daha iyi yaşam endeksinde yer alan konut alt-endeksinde, en yüksek değeri alan ülkeler, sırasıyla ABD, Kanada, Norveç, Avustralya ve İrlanda iken, Türkiye, en düşük değeri alan ülkeler arasında, Rusya, Polonya, Meksika ve Şili grubundan hemen önce yer almaktadır (OECD, 2019). Endeksler, aynı zamanda, ülkelerin refah durumunun objektif bir biçimde ölçülmesinde ve kalkınma ve refah planlanması açısından hedefler belirlenmesinde bir temel olarak kullanılmaktadır. Bir ülkede, konutların kalitesi ve konut refahı ile ilgili durumun daha ayrıntılı ve objektif bir biçimde tespiti, bu açıdan bölgeler, şehirler ve bir şehirde çeşitli yerleşim bölgesi ve semtler arasındaki farklılıkların belirlenmesinde, endekslerin önemli bir araç olarak kullanılması mümkündür.

Türkiye’de söz konusu bu ayrıntılı ölçütlerin tamamı olmasa bile konut yapımında kullanılan malzemeler de olmak üzere yaklaşık 100 madde eklenerek yeni bir konut kalite endeksinin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Türkiye’de, konutların durumu ve konut ile ilgili algısal değerlendirmeleri özetleyici akademik standartları gözeterek çalışmalara duyulan ihtiyaç dikkate alınarak detaylı konut endekslerinin geliştirilmesi gerektiği açıktır¹.

Veriler, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasının hane dosyasında konut ve konut kolaylıkları ile konut ve çevre problemleri başlığı altında bulunmaktadır. 2006 ile 2015 yılları arasında yapılan bu anketlerin mikro verileri SPSS programında birleştirilerek 10 yıllık bir zaman diliminde Türkiye genelinde konutların niteliklerine ilişkin veriler yer almaktadır. Endekste kullanılan değişkenler aşağıda listelenmiştir:

1. Oturulan konutun tipi: Müstakil konut, ikiz ya da sıralı ev, 10 daireden az apartman, 10 ve daha fazla daireden oluşan apartman ve diğer şıklardan oluşmaktadır
2. Oda sayısı: Oturulan konutta mutfak, banyo ve tuvalet hariç oda sayısı
3. Faydalanılan Alan m²: Oturulan konuttaki faydalanılan alanın metrekare olarak büyüklüğü
4. Isıtma sistemi: Oturulan konutun ısıtma sistemi, soba, kalorifer, klima ve diğer araçlar
5. Yakıt Türü: Oturulan konutta ısınma amacıyla en fazla kullanılan yakıt türü

¹ Mevcut haliyle bu çalışma alanda ilk endeks denemesi olup bilahare yeni göstergeler eklenerek çeşitlendirilebilecek bir yöntemle geliştirilmelidir.

6. Banyo-Duş: Oturulan konutta banyo veya duşun mevcut olma durumu
7. Oturulan konutta ev içinde tuvaletin olma durumu ve sayısı
8. Bağımsız Mutfak: Oturulan konutta bağımsız mutfağın mevcut olma durumu
9. Borulu Su Sistemi: Oturulan konutta borulu su sisteminin mevcut olma durumu
10. Sıcak Su Sistemi: Oturulan konutta sıcak su sisteminin mevcut olma durumu
11. Rutubet Problemi: Oturulan konutta sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçeveleri gibi bir problemin mevcut olma durumu
12. İzolasyon Isınma Problemi: Oturulan konutta, konutun yalıtımından dolayı ısınma sorunu olup olmadığı
13. Aydınlatma Problemi: Oturulan konutta, odaların karanlık olması veya yeterli ışık almaması gibi bir sorun olup olmadığı
14. Gürültü Problemi: Oturulan konutta, komşulardan veya sokaktan gelen gürültü probleminin olup olmadığı
15. Hava ve Çevre Kirliliği: Yaşanılan çevrede trafik veya endüstrinin neden olduğu hava kirliliği, çevre kirliliği veya diğer çevresel sorunların olup olmadığı
16. Çevrede suç ve şiddet yoğunluğu: Yaşanılan çevrede suç veya şiddet olayları ile yoğun bir şekilde karşılaşılıp karşılaşılmadığı

Bu değişkenlerin her birisine önem sırasına göre ağırlıklı puanlar belirlenmiştir. 16 değişkenin toplam puanı 165.000'dir. Örneğin oturulan konutta sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçeveleri gibi bir problem varsa sıfır yoksa 5000 puan; yalıtımdan dolayı ısınma sorunu yoksa 5000 puan varsa sıfır puan. Odaların karanlık olması veya yeterli ışık alamaması gibi bir sorun yoksa 15000 puan varsa sıfır; gürültü problemi yoksa 10 bin puan varsa sıfır puan olmak üzere 16 değişkenin toplam puan 165.000 olarak belirlenmiştir. Hesaplama yöntemi formüle döküldüğünde

$$\text{Konut Yaşam Endeksi} = X1(\text{ağırlık puanı}) + X2(\text{ağr. } p) + \dots + X16(\text{ağr. } p) = 165.000.$$

OECD, daha iyi yaşam araştırmasının konut alt endeksinde uzmanlar tarafından gerçek değerlerin puanlamasına dayanan bir yöntem kullanmaktadır. OECD'nin hesaplamasında minimum puanlar sıfır değeri almamaktadır. Ancak, konut değişkenlerinde minimum değer belirlemek için oldukça profesyonel bir hazırlığın yapılması gereklidir. Hazırlanan bu endeks minimum değer olarak sıfır atanmasına dayanmakta ve ancak kaba bir nitelik taşımaktadır. Dolayısı ile bu endeks taslağı bu açıdan bir başlangıç çalışması olarak geliştirilmeye açık ve ilave değişkenler ekleyip

minimum olarak sıfır yerine gerçek değerlere dayanan minimum puan ataması yapılmalıdır. Değişkenlerin nominal dikotomik kategorilendirmeyi aşan bir ölçümüne imkân verecek şekilde gözlenmesi ve puan atamada ilgili uzmanların reel değerleri dikkate alan puanlama desteği sağlandığında, endekse daha gerçekçi bir nitelik kazandırılması mümkün olacaktır.

Tablo 6
2006-2015 Yılları ve Konut Kalite Gösterge Endeks Değerleri

Yıl	N	Ort.	Ss	F	P
2006	4258	102,208	20,114		
2007	4245	104,495	20,753		
2008	4205	106,085	19,994		
2009	4279	105,316	20,333		
2010	4128	105,205	20,118	19,043	0,000
2011	5005	106,024	19,569		
2012	5898	106,567	19,156		
2013	6511	107,574	19,075		
2014	4156	108,973	20,834		
2015	5294	108,684	19,481		

Kaynak: TÜİK (2015), Gelir ve Yaşam Koşulları.

Hesaplamalar sonucu ortaya çıkan ortalama endeks değerleri yıllar itibarı ile Tablo 6’da yer almaktadır. İleride yapılacak hesaplamalarda veriler güncellenip daha fazla sayıda gösterge eklenerek geliştirmek mümkündür ve bu nedenle de bu endeks açık uçludur.

Tablo 6’da görüldüğü gibi 2006 yılında ortalama 102.208 değeri alan konutların kalitesi her yıl ortalama bin-iki bin puan artarak 2015 yılında 108.684 değerine yükselmiştir. Endeks değerlerinin yıllara göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacı ile yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonuçlarında grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($F=19$ ($F=19,043$; $p=0,000<0,05$)). Farklılıkların kaynaklarını belirlemek amacı ile tamamlayıcı post-hoc analizi sonuçlarına göre de ortalama puanlar 2009 ve 2010 yılı hariç yıllara göre anlamlı bir derecede yükselmiştir.

Kır ve kentlerde bulunan konutlar bakımından endeks puanları değerlendirildiğinde nüfusu yirmi binden daha az olarak tanımlanan kırsal alanda yer alan 38.529 konutun ortalama endeks puanı toplam 165.000 puan üzerinden 98.979, nüfusu yirmi binden fazla olan kentlerde ise puanlamaya tabi tutulan toplam 69,729 konutun endeks puanı 111.940’dır. Kır ve kentlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($t=-105,731$; $p=0,000<0,05$).

Tablo 7

Hane Gelir Düzeyi ve Kalite Gösterge Endeks Puanı

Gelir düzeyi	N	Ort	Ss	F	P
1. %20	22.739	97,043	20,654		
2. %20	16.938	104,475	18,755		
3. %20	11.512	108,589	17,487	1,845,296	0,000
4. %20	8691	112.084	16,441		
5. %20	6261	116,385	14,227		

Kaynak: TÜİK (2015), Gelir ve Yaşam Koşulları.

Gelir düzeyine göre endeks puanları Tablo 7’de yer almaktadır. Anova testi sonucuna göre konut gösterge indeks puanları bakımından gelir grupları arasında fark olduğu görülmektedir ($F=1845,296$; $p=0,000<0.05$). En alt %20’lik gelir grubunda yer alan hanelerin endeks puanları 97, alt-orta gruptakilerin 104, ortanın 108, üst-ortanın 112 ve en üst gelir grubunun ise 116 bindir.

Tablo 7’deki endeks sonuçları gelir dağılımı ve düzeyi ile ilgili bilgiler sağlamaktadır. Tablo 7’nin ikinci sütununda yer alan N dağılımları incelendiğinde 2006 ile 2015 yılları arasında anket yapılan bireylerin %34’ü alt-gelir grubu, %55’i orta gelir grubu ve %11’i de en üst gelir grubunda yer almaktadır. Bu konuda daha önce yapılan bir diğer araştırma sonucu (Aydın, 2012) ile karşılaştırıldığında 2006 ile 2015 yılları arasında alt gelir grubunda %11’lik bir azalma ve orta gelir grubunda ise %16’lık bir artışın olduğu görülmektedir. Türkiye’de orta gelir grubunun %70’li bir rakama ulaşması uzun vadede beşeri sermayenin eğitilmesi ile mümkün olmaktadır (Bilen ve Yumuşak, 2000).

Bölgelere göre endeks puanları incelendiğinde ortalama 118.224 puan ile İstanbul ilk sırada yer almaktadır. İstanbul’un ardından Doğu Marmara ve Doğu Karadeniz bölgesinde bulunan konutlar 110 bin gösterge puanına ulaşmaktadır. Batı Marmara, Ege, Batı Anadolu, Batı Karadeniz, Ortadoğu Anadolu ve Akdeniz Bölgelerinde ise konut kalite gösterge endeks puanları 101 bin ile 108 bin arasında değişmektedir. 96 ve 99 bin puan ile Güneydoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleri diğer bölgelere göre nispeten daha düşüktür. Anova testi sonucuna göre konut gösterge indeks puanları bakımından bölgeler arasında fark olduğu görülmektedir ($F=1396,202$; $p = 0,000<0.05$), fakat farklılıklar aşırı değerlerde değildir. Bu bulgular Türkiye’de konut kalite açısından bölgeler arasında anlamlı bir eşitsizliğin olmadığını ve hayat standartlarının bütün bölgelerde bir birine yakın olduğunu göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Kapitalist piyasa ilişkilerinin hâkim olduğu bir ortamda konut sahibi olabilmek ve standartlara uygun konutlarda barınmak her sosyo-ekonomik statüdeki insan için kolay değildir. Bundan dolayı da haneler birikimlerinin büyük bir kısmını konut sahibi olmaya ve uygun konut koşullarında yaşamak için sarf etmektedir.

Konut sahipliği değerlendirildiğinde Türkiye’de konut açığının olduğu görülmektedir. Özellikle, nüfusu 20 binden büyük kentlerde konut sahipliği oranı %50’dir. Gelir düzeyi ve konut sahipliğinde alt gelir grubunda yer alan hanelerin konut sahipliği oranı %35-40 civarındadır. Kırsal bölgelerde yaşayan hanelerin %75’i kendi konutlarında yaşamaktadır. Türkiye konut sahipliği AB ülkelerinin gerisinde yer almaktadır. Devletin mümkün olduğu kadar uygun şartlarda kredi sağlayarak düşük gelirli hanelerin konut ihtiyaçlarını karşılamada destek olması zaruridir. Türkiye’de özellikle de kentlerde yaşayan ve alt gelir grubunda bulunan hanelerin ev sahibi olmalarının yolu kolaylaştırılmalıdır.

Kira öder gibi ev sahibi olmak herkes için avantajlıdır. Fakat konut fiyatları ve kredileri yükseldiğinde kirada oturmak daha kazançlı olabilmektedir. Türkiye’de hanelerin %40’ı kiracıdır. Diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında kiracılık Türkiye’de hala yaygındır. AB’de olduğu gibi %70-75 ev sahipliği ve %25-30 kiracılık oranı Türkiye için bir hedef olarak düşünülebilir. Fakat kiracılığın da ülke içinde hareketliliğe yol açarak belli bir yere sıkışmışlığı ve durağanlığı bertaraf ettiği için bazı avantajları da vardır.

Gelir düzeyi itibarı ile Türkiye’de konutların koşulları açısından en alt gelir grubu hariç diğer gruplar arasında fazla bir fark yoktur ve endeks değerleri birbirine yakındır. Dolayısı ile konut yoksunluğu ile en alt gelir düzeyinde bulunan haneler yüz yüze gelmektedir. Yoksulluğu detaylı ölçmenin bir diğer boyutu da konut yoksunluğu ortaya çıkarmaktır.

Sonuçların da gösterdiği gibi Türkiye’nin önemli sektörlerinden olan konut sektörü koşullar uygun olduğunda önümüzdeki yıllarda canlılığını koruyacaktır. Ayrıca, Türkiye’de ipotekli satın alınan konutlardan dolayı kriz olabileceği ihtimali yüksek bir ihtimal gibi gözükmemektedir. İpotekli konut oranı her geçen yıl artmasına rağmen yüksek değildir ve konutların Avrupa Birliği ülkelerinde %27’si ipotekli iken bu oran Türkiye’de %6’dır. Konut sektörünün canlılığını koruması konut kredi faizlerinin makul düzeyde olmasına bağlıdır. Ayrıca hali hazırda mevcut olan konutların da ortalama yapılış tarihi nispeten eskidir ve yenilenmeye ihtiyacı vardır. Her ülkede insanların konut edinme hakkı vardır ve çoğu insan konut sahibi olmayı istemektedir. AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye’de ipotekli ve kredili konut satışlarının yaygınlaştırılması gerektiği açıktır. Ayrıca, dini inançtan dolayı Türkiye’de faizli ve kredili konut satın almaya mesafeli insanlar bulunmaktadır. Türkiye’de maddi birikimlerin betona gömüldüğü sıkça dile getirilen bir eleştiridir. Diğer yandan gelir grupları arasında ve kentlerde konut açığının bulunduğu da göz önüne alındığında beton ekonomisinin ilerideki yıllarda da devam etmesi muhtemeldir.

Türkiye son 70 yılda dünyada en hızlı kentleşen ülkelerden biridir. Yüz yıl bile geçmeden nüfusu 10 milyondan 82 milyona ulaşmış ve %80’i kentlerde yaşayan bir toplumda “başımı sokacak dört duvar bir çatı olsun” anlayışı geride kalmıştır. Ancak

bütün bu alt üst edici değişime rağmen sonuçların da gösterdiği gibi yıllar itibarı ile Türkiye’de konutların kaliteleri yavaş da olsa yükselmektedir.

Ev sahibi olmak tek başına yeterli bir koşul değildir. Hayatın idame ettirildiği konutların koşulları, nitelikleri yaşam kalitesi bakımından son derece önemlidir. Standardı yüksek konutlarda yaşamak günümüzde insanların temel ihtiyacı haline gelmiştir. Konutların düşük standartlı olması konut yoksunluğu olarak nitelendirilmektedir. Yeteri kadar konfor olmayan konutlar insanların yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Bu konuda ülkemizde yapılması gereken şey, konutları yapanların, satın alanların ve bunu denetleyen devletin uzlaşarak standartlardan taviz vermemeyi içselleştirip kurumsallaştırması gerekmektedir.

Konutlarda faydalanılan alan ve oda sayısı bakımından Türkiye AB ortalamasının üzerinde yer almaktadır. AB’de faydalanılan alanın ortalama büyüklüğü 96 metre kare iken Türkiye’de 102,3 metre karedir. 2006 yılında ülke genelinde oturlan konutların kalitelerinin 102 binden 108 bine çıkması ve en önemlisi alt gelir grubundan orta gelir grubuna doğru %16’lık bir yukarı doğru ivme sosyo-ekonomik kalkınmanın devam ettiğini göstermektedir.

AB ortalaması ile karşılaştırıldığında Türkiye’de konutlarda hala yalıtımdan dolayı ısınma sorunu devam etmekte, konutların %23’ünde yeterli ışık alamama sorunu bulunmaktadır. AB ülkelerinde ise bu tür sorunlar %5-6 gibi minimum düzeydedir. Yeterli güneş ışığı alamamak tüberküloz gibi hastalıklara zemin hazırlamaktadır. Güneş görmeyen kötü koşullardaki rutubetli evler hastalık açısından risk oluşturmaktadır. Özellikle bu tür konutlarda yeterinden fazla insan da barınıyorsa hastalık riski artmaktadır.

Özetle, bulguların da işaret ettiği gibi Türkiye’de konutların durumu ortadadır. AB ülkelerinde nüfusun %33,4’ü yaşadığı konutlardan çok memnun iken Türkiye’de bu oran sadece %5,8’dir. Türkiye’de nüfusun %68’i konutlarından memnun olduğunu ve %26,3’ü ise hiç memnun olmadığını ifade etmiştir.

Özellikle de deprem riskinden dolayı Türkiye’de konutların standartlarının geliştirilmesi aciliyet arz etmektedir. Deprem kuşağında yer alan Türkiye’de konutların kalite ve niteliğini taviz vermeden yükseltip sağlamlaştırmak Türkiye’nin en önemli beka sorunları arasındadır. Kentsel dönüşüm çalışmalarının yoğunlaştığı bu dönemde sadece konutların zemin ve kolonlarını sağlamlaştırmak yeterli değildir. Bu çalışmada bahsedilen ısıtma sistemi, rutubet, aydınlatma problemleri, hava ve çevre kirliliği gibi sorunlar da kentsel dönüşümde gündeme gelmelidir.

Türkiye’de bir hayli gelişmiş konut fiyat endeksi bulunmaktadır fakat bu endeksler fiyatlandırma ile sınırlıdır. Dolayısı ile kalite göstergelerinin çeşitlendirildiği yeni endekslerin geliştirilmesi konut standartlarını da olumlu yönde etkileyecektir. Konut

kalite endeksleri konutların maliyetten ziyade kalite temelinde değerlendirmek için tasarlanmış bir ölçüm ve değerlendirme aracıdır. Konutların kalitelerini ölçüp yayınlamak fiyatların belirlenmesi tüketiciler için önemli bir kazanç olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grand Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Akalın, M. (2016). Sosyal konutların Türkiye’nin konut politikaları içerisindeki yeri ve TOKİ’nin sosyal konut uygulamaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 107–124.
- Aksoy, T. ve Şiranlı, T. Y. (2011). Farklı yapım yıllarına göre konut kullanıcı memnuniyetinin istatistiksel değerlendirmesi: Elazığ örneği. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/186148> adresinden edinilmiştir.
- Aydın, K. (2012). Türkiye’de kişisel gelir dağılımının sosyo-ekonomik ve demografik belirleyicileri. *Çalışma ve Toplum*, 1, 147–166.
- Bilen, M. ve Yumuşak, İ. G. (2000). Gelir dağılımı-beşeri sermaye ilişkisi ve Türkiye üzerine bir değerlendirme. *K. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 77–96.
- Buckley, R., & Mathema, A. (2017). Housing privatization in Romania: An Anti-common tragedy. *Economics of Transition and Institutional Change*, 26(1), 127–145. <https://doi.org/10.1111/ecot.12140>
- Castles, F., & Ferrera, M. (1996). Home ownership and the welfare state: Is Southern Europe different? *South European Society and Politics*, 1(2), 163–185.
- Cao, M., & Wei, J. (2010). Valuation of housing index derivatives. *The Journal of Futures Markets*, 30(7), 660–688.
- Dünya. (2012). *Yalıtımsızlık 7,5 milyar dolar harcatıyor*. <https://www.dunya.com/gundem/yalitimsizlik-75-milyar-dolar-harcatiyor-haberi-167055> adresinden edinilmiştir.
- Elsigna, M., & Hoekstra, J. (2005). Home ownership and housing satisfaction, *Journal of Housing and the Built Environment*, 20, 401–424.
- Emlak Kulisi. (2016). *Konut fiyat endeksi nedir?* <https://emlakkulisi.com/konut-fiyat-endeksi-nedir-kfe-ne-demek/285212> adresinden edinilmiştir.
- EUROSTAT. (2019). *Income and living conditions*. Retrieved from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvho02&lang=en
- EUROSTAT. (2018a). *People in the EU: Home ownership, EU-SILC*. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_in_the_EU_-_statistics_on_housing_conditions#Home_ownership
- EUROSTAT. (2018b). *Share of total population living in a dwelling with a leaking roof, damp walls, floors or foundation, or rot in window frames of floor, EU-SILC*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tessi292>

- EUROSTAT. (2018c). *Total population considering their dwelling as too dark, EU-SILC*. Retrieved from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mdho04&lang=en
- EUROSTAT. (2018d). *Pollution, grime or other environmental problems, EU-SILC*. Retrieved from <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do>
- EUROSTAT. (2018e). *Noise from neighbors or from the street, EU-SILC*. Retrieved from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mddw01&lang=en
- EUROSTAT. (2012). *Distribution of population by level of overall satisfaction with the dwelling and household type, EU-SILC*. Retrieved from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_hcmp04&lang=en
- Forex Brokerleri. (2018). *Konut kredisinin en düşük olduğu ülkeler hangileri*. <https://forexbrokerleri.com/haber/konut-kredisinin-en-dusuk-oldugu-ulkeler-hangileri/> adresinden edinilmiştir.
- Forrest, R., Murie, A., & Williams, P. (1990). *Home ownership: Differentiation and fragmentation*, London: Unwin Hyman.
- Garanti Bankası. (2016). *Tüik'in İpotekli Konut Satış Raporları*. <https://www.garantimortgage.com/tuikin-ipotekli-konut-satisi-raporlari.aspx> adresinden edinilmiştir.
- Gür, M. ve Sezer, F. (2018). *Konut tercihinde popülerite-kullanıcı memnuniyeti üzerine bir araştırma: Bursa örneği. Tasarım ve Mimarlık Dergisi, 14*. http://www.mtddergisi.com/dergiayrinti/konut-tercihinde-popularite-8211-kullanici-memnuniyeti-uzerine-bir-arastirma-bursa-balat-ornegi_295 adresinden edinilmiştir.
- Kahraman, Z., Özdemir, E. ve Senem, S. (2017). Kentsel dönüşümü gündeme gelen bir alan için konut memnuniyeti araştırması: Türk-iş Blokları. *Megaron, 12*(4), 619–634.
- Kain, J., & Quigley, J. (2012). Measuring the value of housing quality. *Journal of American Statistical Association, 65*, 532–548.
- Kellekçi, Ö. L. ve Berköz, L. (2006). Konut ve çevresel kalite memnuniyetini yükselten faktörler. *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi, 5*(2), 167–178.
- Kemeny, J. (1981). *The myth of home ownership*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Milliyet Emlak. (2018). Türkiye’de kaç konut var? <https://www.milliyetemlak.com/dergi/turkiyede-kac-konut-var/> adresinden edinilmiştir.
- NTV. (2019). *Türkiye’de konut sayısı artıyor ama ev sahibi sayısı geriliyor*. https://www.ntv.com.tr/emlak/turkiyede-satilan-konut-artiyor-ama-ev-sahibi-sayisi-geriliyor,7_USmPI78kCPaJHvCO5PCQ adresinden edinilmiştir.
- OECD. (2019). *OECD Statistics*. Retrived from <https://stats.oecd.org>
- Özname, B. (2013). *İstanbul’da kamu kontrolünde yaptırılan toplu konut alanlarının yeşil alan kriterleri açısından değerlendirilmesi: Ataşehir-Esenkent-Halkalı Örnekleri*. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/175458> adresinden edinilmiştir.
- Rohe, W. M., van Zandt, S., & McCarthy, G. (2001). *The social benefits and cost of home ownership: A critical assessment of research, low-income homeownership* (Working paper series, Joint Center for Housing Studies of Harvard University), Boston.
- Rohe, W. M., & Stegman, M. A. (1994). The impacts of home ownership on the self-esteem, perceived control and life satisfaction of low income people. *Journal of the American Planning Association, 60*, 173–184.
- Rossi, P. H., & Weber, E. (1996). The social benefits of homeownership: Empirical evidence from national surveys. *Housing Policy Debate, 7*, 1–81.

- Sarıoğlu, P. (2019). *Türkiye’de dönüşen konut politikaları, kiralık ve ev sahipliği sektörleri*. www.academia.edu/32357700/T%C3%BCrkiyede_De%C4%9Fi%C5%9Fen_Konut_Politikalar%C4%B1_Kiral%C4%B1k_ve_Ev_sahipli%C4%9Fi_Sekt%C3%B6rleri adresinden edinilmiştir.
- Şekeroğlu, M. B. (2016). *Ailelerin konut ve çevresel kalite memnuniyetine etki eden faktörlerin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile ve Tüketici Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- T.C. Merkez Bankası. (2018). *Konut fiyat endeksi*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Konut+Fiyat+Endeksi/> adresinden edinilmiştir.
- The National Affordable Homes Agency. (2017). *Housing Quality Indicators (HQI) Form, Britain*. Retrieved from https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/366634/721_hqi_form_4_apr_08_update_20080820153028.pdf
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2012). *Gelir ve yaşam koşulları araştırması*. Ankara: Yazar.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2015). *Gelir ve yaşam koşulları mikro veri seti*. Ankara: Yazar.

Türkiye’de Sosyodemografik ve Sosyokültürel Göstergelere Göre Dindarlık Seviyeleri

Zübeyir Nişancı¹ , Ümmügülsüm Aysan²

Öz

Bu makale cinsiyet, eğitim, çalışma durumu, gelir seviyesi, medeni durum gibi sosyodemografik faktörler ile mezhep, dindarlık, yerleşim yeri kökeni gibi sosyokültürel faktörlerin Türkiye’deki bireylerin dindarlık seviyeleri üzerindeki etkilerini nicel analizlerle araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırmada Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Türkiye İstatistik Kurumu ile gerçekleştirdiği Türkiye’de Dini Hayat Araştırması veri seti kullanılmıştır. Dindarlık seviyesi; katılımcıların kendilerini ne kadar dindar hissettikleri (self evaluation), vakit namazları kılama sıklıkları ve İslam hukukundaki miras paylaşımına bakışları olmak üzere üç şekilde ölçülmektedir. Bu üç farklı dindarlık göstergesinin sosyodemografik ve sosyokültürel faktörler ile ilişkileri, sıralı lojistik regresyon modeli ile analiz edilmiştir. Analiz bulgularında öne çıkan sonuçlar incelendiğinde her üç ölçümde de gelir dışındaki tüm değişkenlerin, dindarlık üzerinde anlamlı etkileri olduğu görülmektedir. Ayrıca ilk iki dindarlık ölçümü (dindarlık seviyesi ve namaz kılama sıklığı) ve onları etkileyen faktörler ile miras dağılımına bakış ve onu etkileyen faktörler arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler

Dindarlık seviyeleri • Namaz kılama sıklığı • Miras paylaşımı • Dindarlık ölçümleri

Socio-demographic and Socio-cultural Predictors of Religiosity in Turkey

Abstract

Using quantitative techniques, this article explores the unique effects of the socio-demographic factors of gender, age, employment status, income level, and marital status, as well as the socio-cultural factors of education, rural-urban background, and religious denomination on levels of religiosity in Turkey. The data set comes from the Survey of Religious Life in Turkey (Türkiye’de Dini Hayat Araştırması) which was conducted by the Presidency of Religious Affairs (Diyanet İşleri Başkanlığı) in Turkey. This study measures religiosity in three ways. The first includes self-reported religiosity levels. The second is the frequency of performing the five daily prayers. The third measure explores the degree to which participants agree with the Islamic religious practice of inheritance where male descendants inherit twice the amount that females do. Therefore, this article investigates how individuals’ socio-demographic profiles and socio-cultural backgrounds predict these three aspects of religiosity in the ordinal logistic regression models. All the variables except income have

1 Sorumlu Yazar: Zübeyir Nişancı (Dr. Öğr. Üyesi), İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul.
E-posta: zubeyirnisanci@sehir.edu.tr ORCID: 0000-0001-6418-9912

2 Ümmügülsüm Aysan (Dr. Öğr. Üyesi), Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul.
E-posta: ummugulsu.aysan@sbu.edu.tr ORCID: 0000-0002-5489-763X

Atf: Nişancı, Z. ve Aysan, Ü. (2019). Türkiye’de sosyodemografik ve sosyokültürel göstergelere göre dindarlık seviyeleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 303-328. <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.108>

significant effects on religiosity in all three measures. The findings indicate differences to be present in the ways this study's independent variables predict the first two measures of religiosity (self-reported religiosity levels and frequency of daily prayers) compared to how they predict the last (perception of gender differences in inheritance).

Keywords

Religiosity levels • Frequency of prayer • Inheritance • Religiosity in Turkey • Measures of religiosity

Extended Summary

Historically, the sociology of religion has dealt mostly with macro sociological problems. Perhaps the most important of these is whether religion has been able to continue its existence and influence as a social institution since modernization. These debates have been shaped around secularization theories and studied extensively up to the 1980s. Later on, as sociologists in general began working on micro-level problems, sociologists of religion started working on micro-issues such as how religion affects individuals' lives. The proliferation of research on micro problems has made ethnographic field research and quantitative methods more visible.

Using quantitative techniques, scientists have tried to answer questions regarding the differences between men and women in their religiosity (Cornwall, 1989; de Vaus & McAllister, 1987), the differences in religiosity between younger and older adults (Young & Dowling, 1987), and the effects of education on religion (Albrecht & Heaton, 1984; Hunsberger, 1978). Similarly, studies examining the effects of religious groups and socialization experiences on individuals' religiosity can be mentioned within this framework.

Understanding religiosity's interactions with individuals' attitudes and behaviors emerged as the next step in quantitative studies on religiosity. In this context, sociologists have studied the effects of religiosity on choosing friends, work, and where to live, as well as political preferences (Malka, Lelkes, Srivastava, Cohen, & Miller, 2012), voting behaviors (Gerber, Gruber, & Hungerman, 2016; Miller & Wattenburg, 1984; Smith & Walker, 2013), consumption habits (Wilkes, Burnett, & Howell, 1986), participation levels in volunteer activities (Park & Smith, 2000; Taniguchi & Thomas, 2011; Wuthnow & Hodkinson, 1990; Yeung, 2004), civic engagement levels (Smidh, 1999; Wuthnow, 1999), life satisfaction (Willits & Crider, 1988), and marital satisfaction (Brown, Orbuch, & Bauermeister, 2008; Dudley & Kosinski, 1990; Gaunt, 2006; Hunt & King, 1974; Shehan, Wilbur, & Lee, 1990).

Because sociology of religion focuses more on theoretical discussions in Turkey, the number of religious studies conducted using quantitative methods is very low. Moreover, the findings from these few studies have been shared only as descriptive statistics, with no competent studies based on advanced analyses being produced.

International studies such as the World Values Survey and the International Social Survey Program (ISSP), which enable comparisons around the world, have also included questions about religiosity. However, given that their primary focus is to make international comparisons, their sample sizes are too small to make national analyses. No study is found in Turkey to have examined the effects of socio-economic and socio-demographic variables on religiosity using multivariate techniques.

This article attempts to fill this gap in the literature. The effects of demographic variables such as age, gender, and marital status and social class variables such as education level, rural or city origin, family religiosity, and sect on religiosity in Turkey have been examined using multivariate analysis.

Religiosity is a multidimensional concept encompassing several unique but interrelated dimensions such as religious beliefs, religious practices, and saliency of religion. This article uses three different measures of religiosity: self-reported religiousness, frequency of performing the five daily prayers, and attitudes towards Islamic inheritance where male descendants inherit twice as much as female descendants.

Method

This article uses the dataset from the Survey of Religious Life in Turkey (SRLT, 2013), which was prepared by the Directorate of Religious Affairs (DRA) with the support of the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT). The purpose of SRLT is to determine the religious tendencies of citizens and their reflections on daily life. The sample consists of 21,490 participants and is representative of the entire Turkish population over 18 years of age.

This study is based on the multiple regression analysis, as it aims to reveal the effects of many variables simultaneously and separately. Logistic regression analysis is preferred more than other methods for explaining the relationship between variables in cases where the dependent variable is categorical. Because religiosity is an ordinal dependent variable, this research needs to use ordinal logistic regression analysis. The three models have the same independent variables.

Independent Variables

Self-rated religiosity has been measured by asking the participants the question, “Which of the following statements reflects your sense of religiosity?” The answers given to this question are (1) “I am quite religious,” (2) “I am religious,” (3) “I am neither religious nor non-religious,” (4) “I am not religious,” and (5) “I am not at all religious.” In order to convert this to a positive sequence, the values for this variable have been reverse coded. The second dependent variable, the frequency of performing the five daily prayers, is measured through the question, “How often do you perform

the five daily prayers?” The answers are (1) “Always,” (2) “Most of the time,” (3) “Occasionally,” (4) “Rarely,” and (5) “Never.” This variable has also been reverse coded. The third dependent variable is measured by the question “Indicate your views on the following statements: When distributing inheritance, I give men a double share.” The answer categories are (1) “I agree,” (2) “I partially agree,” and (3) “I disagree.” This item has also been reverse coded so that higher values mean higher religiosity.

Independent Variables

This research uses the following variables as the independent variables: (1) gender, (2) education, (3) age, (4) employment status, (5) income level, (6) marital status, (7) settlement (rural-urban), (8) family religiousness, and (9) sect.

Findings

Gender

Gender appears to have a statistically significant effect on religiosity levels for all three models. Even when controlling the effects of other independent variables, women have been observed to be more religious than men in the first two models. Women define themselves as more religious than men. Similarly, women pray more often than men. Unlike the first two models, however, women are less religious than men when taking attitudes towards inheritance distribution into consideration.

Age

Age has a positive effect on religiousness. In the first two models, religiosity gradually increases with age. However, the effect of age on attitudes towards inheritance sharing is slightly more limited.

Settlement

According to the first two models, people living in the city are less religious than those living in rural areas. Indeed, those living in the city feel less religious and pray less frequently than those living in rural areas. However, the third model shows that those who live in rural areas have a more negative attitude toward Islamic inheritance distribution than those living in the city.

Employment Status

In all three models, those who work actively in a job are less religious than those who do not work.

Marital Status

All three models show that married people are more religious than unmarried people are.

Education

According to the first model, the highest level of religiosity is observed among secondary school graduates, followed by post secondary vocational college and primary school graduates, respectively. Those who have no formal education pray the most frequently, whereas university graduates pray more frequently than high school graduates. Those with no formal education have a more positive attitude towards Islamic inheritance distribution than university graduates.

Family Religiosity

In all three models, family religiosity appears to have a positive effect on religiosity. As family religiosity increases, participants are more likely to feel religious, pray more frequently, and have a more positive attitude towards Islamic inheritance distribution.

Sect

According to the regression results, sect has a significant effect on religiousness levels. In all three indicators of religiousness, Hanafi and Shafi’i individuals are more likely to be religious than those from other sects. Shafi’i individuals are the most religious with respect to all three indicators.

Conclusion

The findings from the three models show level of religiosity in Turkey to not change with respect to income groups. One important finding from this study is that age has significant implications for religious self-assessment and frequency of prayer. Similarly, many studies conducted in Turkey and in the world have shown a positive relationship to exist between age and religiosity (Argue, Johnson, & White, 1999; Taplamacıoğlu, 1962). Consistent with the literature, married people are found to be more religious than unmarried people. Furthermore, family religiosity has a positive effect on religiosity. Another prominent finding from this study is that the factors affecting the attitudes towards heritage shares in Islamic law differ from those that affect the level of self-evaluated religiousness and frequency of prayer. Another result of the research is the significant effect sect has on religiousness. Hanafi and Shafi’i individuals have been found to be more religious than other sects for all three measures.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grand Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Türkiye’de Sosyodemografik ve Sosyokültürel Göstergelere Göre Dindarlık Seviyeleri

Din sosyolojisi, tarihsel olarak ortaya çıkışı itibariyle, daha çok makro sosyolojik sorunlarla ilgilenmiştir. Bu sorunların belki de en önemlisi, dinin toplumsal bir kurum olarak, modernleşme sürecinde varlığını ve etkisini devam ettirip ettiremeyeceğidir. Bu tartışmalar, sekülerleşme teorileri etrafında şekillenmiş ve 1980’lere kadar yoğun bir şekilde incelenmiştir. Sosyoloji disiplinde makro seviyelerde formüle edilip tartışılan soru ve yaklaşımlardan, mikro seviyeleri ilgilendiren sorulara geçişle neredeyse eş zamanlı olarak din sosyolojisinde de mikro alanlara bir yönelim başlamıştır. Örneğin, dinin bireyin hayatındaki iz düşümleri ve etkilerini anlamaya yönelik mikro araştırmalar yaygınlaşmıştır. Mikro konulardaki araştırmaların yaygınlaşması, iki araştırma yönteminin oldukça yaygın bir şekilde kullanılmasıyla daha görünür hale gelmiştir. Bunlardan birincisi, daha çok mikro süreçlerdeki dinamikleri anlamaya yoğunlaşan etnografik alan araştırmaları, ikincisi ise nicel yöntemler ile yapılan araştırmalardır.

Nicel yöntemlerle yapılan ve mikro verilere dayanan araştırmalar, dini bireylerin özelliklerine ve tutumlarına dair değişkenlere indirgeyerek yorumlamaya çalışmıştır (Alston, 1975; Glock, 1962; Glock ve Stark, 1964). Hangi bireylerin daha çok ya da daha az dindar olduğunu ve bu farklılıkların sebeplerini tespit etmeye çalışan araştırmalar, bu türün ilk örneklerindedir. Örneğin, kadınlar ve erkekler arasında dindarlığın farklı olup olmadığı ve varsa bu farklılığın sebeplerinin neler olabileceği (Cornwall, 1989; de Vaus ve McAllister, 1987), yaş gruplarındaki dindarlık farklılıkları (Young ve Dowling, 1987), eğitimin dindarlığı nasıl etkilediği (Albrecht ve Heaton, 1984; Hunsberger, 1978) nicel tekniklerle cevaplanmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde bireylerin ait oldukları dini gruplar ve sosyalleşme tecrübelerinin, dindarlıkları üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar da bu çerçevede zikredilebilir (Kenny, Cromwell ve Vaughan, 1977; Nudelman, 1971; Weigert ve Thomas, 1970). Toplumsal dönüşüm ve dindarlığın dönüşümünü irdeleyen çalışmalar da vardır (Heeles ve ark., 2003). Davie (2012) ise dindarlığın ve kurumsal dini aidiyetin düşüşte olduğu buna mukabil, maneviyatın ve bireysel dindarlığın yükselişte olduğunu iddia etmektedir. Bu amaçlara yönelik çalışmalar, ağırlıklı olarak Kuzey Amerika ve nispeten daha az sayıda Avrupa ülkelerinde, yapılmıştır. Bu çalışmaların yapıldığı ülkelerin nüfusunun çoğunluğunu Hristiyanlar oluşturmaktadır.

Dindarlığın bireylerin tutum ve davranışları ile etkileşimini ve bu etkileşimin biçimlerini anlamak, dindarlık üzerine yapılan nicel çalışmaların bir sonraki basamağı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda sosyal bilimciler, dindarlığın; arkadaş seçimi, iş seçimi, yaşanılacak mekan seçimi, siyasal tercihler (Malka, Lelkes, Srivastava, Cohen ve Miller, 2012), oy verme davranışları (Gerber, Gruber ve Hungerman, 2016; Miller ve Wattenburg, 1984; Smith ve Walker, 2013), tüketim alışkanlıkları (Wilkes, Burnett ve Howell, 1986), gönüllülük faaliyetlerine katılım seviyeleri (Park ve Smith, 2000; Taniguchi ve Thomas, 2011; Wuthnow ve Hodkinson, 1990; Yeung, 2004), sivil katılım düzeyleri (Smidh, 1999; Wuthnow, 1999), yaşam memnuniyeti (Willits ve Crider, 1988), evlilik memnuniyeti (Brown, Orbuch ve Bauermeister, 2008; Dudley ve Kosinski, 1990; Gaunt, 2006; Hunt ve King 1974; Shehan, Wilbur ve Lee, 1990) ve sağlıklı yaşam tercihleri (Ellison ve Levin, 1998; Levin, 1994; Wallace ve Williams, 1997) üzerindeki etkilerini araştırmışlardır.¹

Türkiye’de din sosyolojisi alanında daha çok teorik tartışmalara odaklanıldığından, Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinden farklı olarak, nicel yöntemlerle yapılmış dindarlık araştırması sayısı oldukça azdır. Din sosyolojisi alanındaki çalışmaların daha çok nicel yöntemlerin yaygın olarak kullanılmadığı ilahiyat fakültelerinde yapıyor olması da Türkiye’deki çalışmaların sıklıkla teorik alanda kalmasına neden olmuştur.

Türkiye’deki en geniş kapsamlı dindarlık araştırması, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tarafından 2013 yılında yapılan, Türkiye’de Dini Hayat Araştırması’dır (TDHA). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) desteğinde Türkiye’nin 81 ilinden tabakalı örneklem yöntemi ile seçilen 21,490 bireyle görüşülerek, temsil kabiliyeti yüksek bir veri seti oluşturulmuştur. Araştırmanın betimleyici bulguları DİB tarafından bir rapor halinde kamuoyu ile paylaşılmıştır (DİB, 2014). Ancak bu araştırmanın verileri kullanılarak yapılmış, regresyon modelleri gibi çok değişkenli analizler ile dindarlık seviyeleri üzerinde etkili olabilecek farklı sosyodemografik ve sosyokültürel faktörlerin etkilerini test etmeye olanak sağlayan çalışmalar, henüz mevcut değildir.

Şimdiye kadar yapılan araştırmaların büyük bir kısmı, genel olarak Türkiye’deki dindarlık seviyelerinin sosyodemografik ve sosyokültürel faktörlerden nasıl etkilendiğini anlamaktan ziyade, (i) Türkiye dışında geliştirilen dindarlık ölçeklerinin Türkiye’deki geçerliliklerini test etmek (Özer, Özbek, Elçi ve Aydın, 2015), (ii) yeni dindarlık ölçekleri geliştirmek (Arslan, 2003; Çayabatmaz, 2016; Ok, 2011; Yapıcı, 2006) veya (iii) belirli sosyal grupların dindarlık seviyelerini belirlemek üzere yapılmıştır.

1 Bu tür çalışmalar “Sociology of Religion”, “Journal for the Scientific Study of Religion”, “Review of Religious Research”, “Social Compass” gibi günümüz din sosyolojisinde önde gelen akademik dergilerdeki makalelerin ve “Society for the Scientific Study of Religion” ve “Religious Research Association” gibi önde gelen din sosyolojisi konferanslarında sunulan araştırmaların büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır.

Türkiye genelini yansıtmak üzere yapılmış “Türkiye’de Dindarlık” (Akşit, Şentürk, Cengiz ve Küçükural, 2012), “Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset” (Çarkoğlu ve Toprak, 2000) ve “Türkiye’de Muhafazakarlık: Aile, Din, Devlet, Cinsiyet” (Yılmaz, 2006) gibi akademik çalışmalar da mevcuttur. Ancak bu çalışmaların bulguları sadece betimleyici istatistikler şeklinde paylaşılmış, verilerden çoklu analize dayanan yetkin çalışmalar üretilmemiştir.

Dünya çapında kıyaslamaları da mümkün kılan Dünya Değerler Araştırması (*World Values Survey*) ve Uluslararası Sosyal Araştırma Programı (ISSP) gibi araştırmalar da dindarlıkla ilgili sorular içermektedir. Ancak bu tür araştırmalar, Türkiye’deki sosyodemografik ve sosyokültürel farklılıkları yansıtabilecek örneklem temsil kabiliyetine sahip değildir. Ayrıca öncelikli hedef uluslararası karşılaştırma yapmak olduğundan, sorular dar kapsamlı olarak tasarlanmıştır. Bu sebeple, genel olarak çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde, özelde ise Türkiye’de dindarlık seviyelerini (örneğin namaz kılma gibi dini pratiklerin yapılma sıklığı) ve onları etkileyen faktörleri (örneğin mezhep) tespit etme noktasında yetersiz kalmaktadırlar.

Bu makale, literatürdeki bu boşluğu doldurmak amacıyla TDHA verileri kullanılarak yapılmıştır. Türkiye’de dindarlık seviyelerinin, bireylerin; yaş, cinsiyet ve medeni durum gibi demografik; eğitim seviyesi, kır kent kökeni, aile dindarlığı ve mezhep gibi kültürel ve gelir seviyesi gibi sosyal sınıf dinamiklerinden nasıl etkilendiği incelenmektedir. Analizlerde çok değişkenli analiz (*multivariate*) teknikleri kullanılmıştır.

Dindarlık, makalede üç farklı şekilde ölçülmektedir. Bunlardan birincisinde, insanların kendilerini ne kadar dindar hissettikleri bir ölçek üzerinden ölçülmektedir. Çok değişkenli analiz modellerinin ilki, öz değerlendirme şeklinde beyan edilen dindarlık seviyesini etkileyen faktörleri incelemektedir. Ancak öz değerlendirme, sosyal kabul edilebilirlik ön yargısından (*social desirability bias*) çokça etkilenebildiği için, dindarlık seviyelerini ve onu etkileyen faktörleri her zaman doğru tespit etmekte yeterince güvenilir değildir (Jones ve Elliott, 2017). Bu nedenle öz değerlendirme yanında, katılımcıların dini pratikleri hangi sıklıkla yaptıklarına da bakmak, dindarlık seviyelerinin daha iyi anlaşılması için önemlidir. Bu amaçla, makalede ikinci olarak, yukarıda bahsi geçen sosyodemografik ve sosyokültürel faktörlerin, namaz kılma sıklığı üzerindeki etkileri de incelenmektedir. Son olarak bu çalışma katılımcıların sosyodemografik ve sosyokültürel özelliklerinin, İslam fihhının öngördüğü kadın ve erkek arasındaki miras paylaşım şekline dair tutumlarını nasıl etkilediğini incelemektedir. Öz ve baba bir kardeşler arasında kadının hissesinin erkeğinkinin yarısı olduğu (Aktan, 1991) miras paylaşımı, özellikle günümüzde, toplumsal cinsiyet rolleri gibi seküler kritiklere maruz kalmış fihhi kurallardan biridir. Bu sebeple makalede, dindarlığın miras paylaşımına dair tutuma etkisi, diğer dindarlık göstergelerinden farklı bir durum arz edip etmediği ve sosyodemografik ve sosyokültürel dinamiklerden nasıl etkilendiği de incelenmektedir.

Veri Seti ve Metot

Bu makalede 2013 yılında DİB tarafından, TÜİK desteği ile, yapılmış olan TDHA veri seti kullanılmıştır.² TDHA’nın amacı, vatandaşların dini eğilimlerinin ve bunların gündelik hayattaki yansımalarının belirlenmesidir. Araştırma, Türkiye’deki temel demografik parametreler üzerinden temsiliyeti yakalayabilmek için, tabakalı örneklem metodu kullanılarak, 81 ilde ve kır kent farklılıklarını da kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Toplamda, seçilen her örnek haneden 18 ve üzeri yaşta uygun bir fert olacak şekilde, 21,490 katılımcı anketin tamamını cevaplamıştır.

Bu çalışma, birçok değişkenin etkisini aynı anda ve birbirinden ayrışık olarak ortaya koymayı amaçladığından çoklu regresyon analizleri üzerine kuruludur. Araştırmada kullanılan bağımlı değişkenler normal dağılım özellikleri göstermedikleri için sıralı lojistik regresyon analizi kullanılmıştır. Lojistik regresyon analizi, bağımlı değişkenin kategorik olduğu durumlarda değişkenler arasındaki ilişkinin açıklanmasında tercih edilen bir yöntemdir. Bağımsız değişkenlerin çok değişkenli normal dağılıma uygun olması, grupların varyanslarının homojen olması gibi varsayımlara ihtiyaç duymadan kullanılabilmesi bunun en önemli sebeplerindendir (Akın ve Şentürk ,2012).

Araştırmanın konusunu teşkil eden dindarlık bağımlı değişkeni için de lojistik regresyon analizinin kullanılması daha uygundur. Lojistik regresyon analizinin, bağımlı değişkenin özelliğine bağlı olarak, binary lojistik regresyon, multinomial lojistik regresyon ve sıralı lojistik regresyon gibi 3 türü mevcuttur. Dindarlık çok kategorili, niteliksel ve sıralı bir bağımlı değişken olduğu, için bu araştırmada sıralı lojistik regresyon analizinin kullanılması gerekmektedir. Bu analizde bağımsız değişkenler ise sürekli veya kategorik olabilir. Dindarlık üç farklı şekilde ölçüldüğü için, her üç ölçek için birer sıralı regresyon modeli oluşturulmuştur. Üç modeldeki bağımlı değişkenler farklı, bağımsız değişkenler ise ortaktır.

Bağımlı Değişkenler

Bu araştırmanın üç farklı bağımlı değişkeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi katılımcıların beyan ettikleri dindarlık seviyeleri, ikincisi vakit namazları kılama sıklıkları ve üçüncüsü ise İslam hukukundaki kadın ve erkek arasındaki miras paylaşımına dair tutumdur. Dindarlık hissi değişkeni öz değerlendirme (*self evaluation*) şeklinde bir dindarlık ölçümü olup insanların kendilerini ne kadar dindar hissettiklerini ölçmektedir. TDHA’da dindarlık hissi “Aşağıdaki ifadelerden hangisi dindarlık hissinizi yansıtmaktadır?” şeklindeki bir soru ile ölçülmüştür. Bu soruya verilen cevaplar ise (1) “Oldukça dindarım”, (2) “Dindarım”, (3) “Ne dindarım ne değilim”, (4) “Dindar değilim” ve (5) “Hiç dindar değilim” şeklinde 1’den 5’e giden bir sıralama ile

2 TDHA, İstanbul Şehir Üniversitesi’nin Diyanet İşleri Başkanlığı ile yapmış olduğu özel protokol çerçevesinde, Şehir Üniversitesi’nden sınırlı sayıda akademisyenin kullanımına açılmıştır. Bu çalışmada bu protokol çerçevesinde alınan izinle, TDHA veri setini kullanılmaktadır.

sunulmuştur. Yüksek değerler düşük dindarlığı, düşük değerler ise yüksek dindarlığı gösterdiği için, bu madde negatif bir dizilime sahiptir. Bu dizilimi pozitif dizilime çevirmek için bu değişkenin değerleri ters kodlama (*reverse coding*) ile pozitif dizilime çevrilmiştir. Yeni dizilimde, dindarlık değişkeni 1’den 5’e gitmekte, 1 en düşük seviye olan “Hiç dindar değilim”e karşılık gelirken 5 ise “Oldukça dindarım” seçeneğini ifade etmektedir.

İkinci bağımlı değişken olan vakit namazları kılma sıklığı değişkeni de “Aşağıdaki namazları hangi sıklıkla kılarırsınız? Vakit namazlar:” sorusu ile ölçülmüştür. Cevaplar ise (1) “Her zaman”, (2) “Çoğunlukla”, (3) “Ara sıra”, (4) “Nadiren” ve (5) “Hiçbir zaman” seçeneklerinden oluşmaktadır. Dindarlık değişkeninde olduğu gibi, namaz değişkeni de negatif dizilime sahip olduğu için ters kodlama ile pozitif dizilimli hale getirilmiştir. Bu durumda, 1 (hiçbir zaman) en düşük seviyeyi, 5 (her zaman) en yüksek seviyeyi ifade etmektedir.

Araştırmanın üçüncü bağımlı değişkeni olan miras dağılımına dair tutum da TDHA anketindeki “Aşağıdaki ifadelerle ilişkin görüşlerinizi belirtiniz” başlıklı soru kapsamındaki “Miras paylaşımında erkeklere iki kat pay veririm” maddesi ile ölçülmüştür. Cevap kategorileri sırası ile (1) “Katılıyorum”, (2) “Kısmen katılıyorum”, (3) “Katılmıyorum”, (4) “Fikrim yok” ve (5) “Cevap vermek istemiyorum” şeklindedir. Bu cevaplardan son iki tanesi (“fikrim yok” ve “cevap vermek istemiyorum”) sıralı dizi elde etmek ve regresyon analizlerinde kullanabilmek için kayıp veri olarak kodlanmıştır. Diğer üç cevap kategorisi de ilk iki bağımlı değişkende olduğu gibi, en küçük değer en düşük dindarlık seviyesini ve en yüksek değer en yüksek dindarlık seviyesini göstermesi için, ters kodlama yapılarak yeniden kodlanmıştır. Böylece en düşüğü “katılmıyorum” ve en yükseği “katılıyorum” olmak üzere 1’den 3’e gidecek şekilde pozitif dizilimli bir değişken elde edilmiştir.

Bağımsız Değişkenler

Bu araştırmada (1) cinsiyet, (2) eğitim, (3) yaş, (4) çalışma durumu, (5) gelir seviyesi, (6) medeni durum, (7) yerleşim yeri (kır-kent), (8) aile dindarlığı ve (9) mezhep olmak üzere dokuz ayrı bağımsız değişken kullanılmıştır. Cinsiyet değişkeni için erkekler referans grubu olarak regresyon modellerinde dışarda bırakılmıştır. Yaş değişkeninde farklı yaş grupları arasında doğrusal olmayan farklılıklar olup olmadığını anlamak için dört ayrı yaş grubu kodlanmıştır. Bu yaş grupları (1) 18-24, (2) 25-44, (3) 45-64 ve (4) 65 yaş ve üstü şeklindedir. Regresyon analizlerinde dışarda bırakılan referans grubu “65 yaş ve üstü” dür. Katılımcıların eğitim seviyesi TDHA veri setinde (1) “Bir okul bitirmedim”, (2) “İlkokul”, (3) “İlköğretim/Ortaokul veya Mesleki Ortaokul”, (4) “Lise veya Mesleki Lise”, (5) “2 veya 3 Yıllık Yüksek Okul”, (6) “4 Yıllık Yüksek Okul veya Fakülte”, (7) “Yüksek Lisans” ve (8) “Doktora” şeklinde kategorize edilmiştir. Son iki seviye olan “Yüksek Lisans” ve “Doktora” mezunlarının toplamının,

örneklem toplama oranı %1’in altında olduğundan, anlamlı kıyaslama yapabilmek için bu gruplar “üniversite mezunları” ile birleştirilerek 6 kategorili yeni bir eğitim değişkeni elde edilmiştir. Regresyon analizlerinde en yüksek kategori olan “üniversite mezunları” referans grubu olarak kullanılmıştır.

Gelir getiren bir işte çalışıp çalışmama durumu, veri setinde (1) “çalışan” ve (2) “çalışmayan” şeklinde kodlanmıştır. Regresyon analizlerinde dışarıda bırakılan referans grup “çalışmayan” kategorisidir. Gelir seviyesi değişkeni ise açık uçlu sayısal bir ölçektir ve katılımcıların toplam aylık hane gelirini ifade etmektedir. Belirtilen gelir seviyesi veri setinde sıfır (0) liradan 8,820 liraya kadar çıkmaktadır. Bu aralık büyüklüğü (8,820) regresyon model uyum seviyelerini (*model fit*) düşürebileceği, regresyon varsayımlarını ihlal edebileceği ve regresyon çarpanlarını (*coefficient*) çok küçülebileceğinden, gelir değişkeninin doğal logaritması (*natural logarithm*) alınarak regresyon modellerinde kullanılmıştır.

Katılımcıların medeni durumu, TDHA veri setinde yedi grupta şu şekilde tasnif edilmiştir: (1) “Hiç Evlenmedi”, (2) “Boşandı”, (3) “Eşi Öldü”, (4) “Evli, Resmi Nikahlı”, (5) “Evli, Dini Nikahlı”, (6) “Evli, Ayrı Yaşıyor”, (7) “Birlikte Yaşıyor”. Bu çalışmada halen evli olup birlikte yaşayanlar diğer bütün medeni durum kategorileri ile kıyaslanmaktadır. Bu amaçla bir tarafta halen evli olup birlikte yaşayanlar ve diğer tarafta ise diğer bütün medeni durum kategorilerinin olduğu bir kukla değişken (*dummy variable*) oluşturulmuştur. Buna göre “Evli, Resmi Nikahlı” ve “Evli, Dini Nikahlı”lar evli grubunda, diğer bütün kategoriler ise “diğer” grubundadır. Regresyon analizlerinde de referans grubu “diğer” olarak alınmıştır.

Aile dindarlığı, TDHA veri setinde 5 grupta şu şekilde tasnif edilmiştir: (1) “Ailem dindardır”, (2) “Ailem oldukça dindardır”, (3) “Ailem ne dindardır ne değildir”, (4) “Ailem dindar değildir”, (5) “Ailem hiç dindar değildir”. Dindarlık değişkeninde olduğu gibi, aile dindarlığı değişkeni de negatif dizilime sahip olduğu için ters kodlama ile pozitif dizilimli hale getirilmiştir.

TDHA veri setinde katılımcıların mezhep bilgileri de dokuz kategori ile sunulmuştur. Bu dokuz kategori şunlardır: (1) “Hanefi”, (2) “Şafii”, (3) “Maliki”, (4) “Hanbeli”, (5) “Caferi”, (6) “Diğer”, (7) “Hiçbiri”, (8) “Bilmiyorum” ve (9) “Cevap vermek istemiyorum”. Bunlardan son ikisi (“Bilmiyorum” ve “Cevap vermek istemiyorum”) kayıp veri olarak kaydedilmiştir. Geri kalan yedi kategoriyi de anlamlı bir şekilde kıyaslanabilecek yapıya kavuşturmak için mezhep değişkeni üç kategoriye indirilmiştir. Bunlardan birincisi (1) “Hanefi”, ikincisi (2) “Şafii” ve üçüncüsü de (3) “diğer”dir. Üçüncü grup olan “diğer” asıl değişkendeki “Maliki”, “Hanbeli”, “Caferi”, “Diğer”, ve “Hiçbiri” kategorilerinin birleştirilmesi ile elde edilmiştir. Regresyon analizlerinde “diğer” kategorisi referans grup olarak dışarda bırakılarak, Hanefi ve Şafii olan katılımcılarla kıyaslanmıştır.

Bulgular

Betimleyici İstatistikler

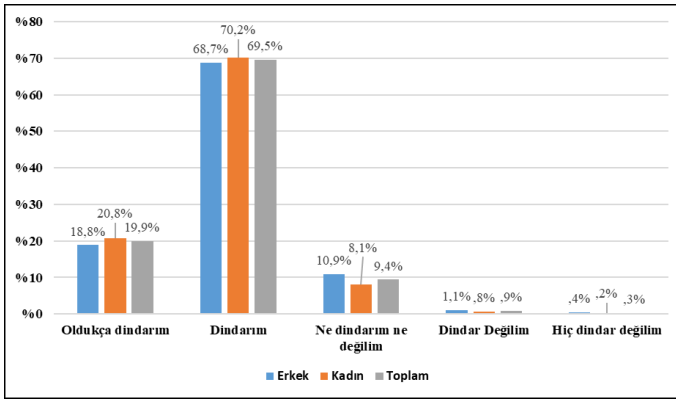
Tablo 1, TDH araştırmasına katılan 18 yaş ve üstü bireylerin temel özelliklerini göstermektedir. Buna göre katılımcıların %46'sı erkek %54'ü kadındır. Yaş kategorileri incelendiğinde %9'u 18-24 yaş grubunda, %21'i 25-44 yaş grubunda %23'ü 45-64 yaş grubunda ve %19'u 65 yaş ve üstü yaş grubundadır. Eğitim seviyesi açısından incelendiğinde katılımcıların yaklaşık %46'sı ilkokul mezunudur. Bu grubu %20 ile lise mezunları takip etmektedir. Yüksekokul mezunu sayısı ise %5 ile en düşük kategoriyi oluşturmaktadır. Ankete katılanların %37'si bir işte çalışmakta, %63'ü ise çalışmamaktadır. Ankete katılanlar 18 yaş ve üstü grup olduğundan %80 gibi yüksek bir kesimi evli bulunmaktadır. Katılımcılardan %78'i Hanefi, %11'i Şafii, %10'u ise diğer mezheplere mensuptur. Katılımcıların aylık geliri ise 2014 yılında 1,351 Türk lirasıdır.

Tablo 1

Katılımcıların Temel Özellikleri

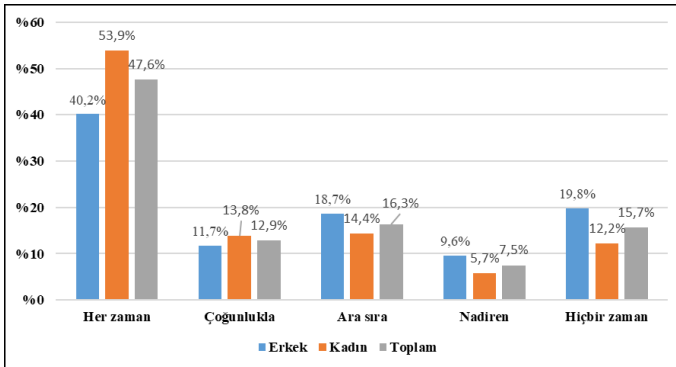
		%	Ortalama	Std. S.
Cinsiyet	Erkek	45,6	-	-
	Kadın	54,4	-	-
Yaş	18-24	8,6	-	-
	25-44	21,1	-	-
	45-64	22,7	-	-
	65 ve üstü	18,5	-	-
Eğitim	Bir Okul bitirmede	6,3	-	-
	İlkokul	45,5	-	-
	Ortaokul	15,8	-	-
	Lise	19,7	-	-
	Yüksekokul	4,9	-	-
İş durumu	Üniversite	7,8	-	-
	Çalışan	36,8	-	-
Medeni Durum	Çalışmayan	63,2	-	-
	Evli değil	19,8	-	-
Yerleşim	Evli	80,2	-	-
	Kır	31,9	-	-
Aile Dindarlığı	Kent	68,1	-	-
	Ailem oldukça dindardır	26,4	-	-
	Ailem dindardır	66,6	-	-
	Ailem ne dindardır, ne dindar değildir	6,1	-	-
	Ailem dindar değildir	0,6	-	-
Mezhep	Ailem hiç dindar değildir	0,2	-	-
	Hanefi	77,5	-	-
	Şafii	11,4	-	-
Gelir	Diğer	10,1	-	-
		-	1351	977

Şekil 1 Türkiye geneli için dindarlık öz değerlendirmelerini göstermektedir. Buna göre Türkiye’de bireylerin büyük çoğunluğu kendilerini dindar (%70) ya da oldukça dindar (%19,9) olarak tanımlamaktalar. Bu durumda kendilerini en azından dindar olarak tanımlayanlar Türkiye toplumunun %90’ıdır. Dindar değilim ya da hiç dindar değilim diyenlerin toplamı ise ancak %1 civarındadır. Toplumun yaklaşık %11’i kendisini ortada (ne dindar ne de değil) görmektedir. Şekil 1’e bakıldığında kadınlar ve erkekler arasında dindarlık öz değerlendirmeleri arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Aradaki fark çok yüksek olmasa da kadınların erkeklerden daha dindar olduklarını söylenebilir. Örneğin, “oldukça dindarım” diyen erkeklerin oranı %18,8 iken, bu oran kadınlar için %20,8’dir. Benzer bir farklılık “dindarım” diyenler için de geçerlidir.

Şekil 1. Cinsiyete göre dindarlık özdeğerlendirmesi.

Not. Şekilde görülen farklılıklar Ki-Kare testi sonuçlarına göre $p < 0,001$ seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Şekil 2. Cinsiyete göre beş vakit namaz kılma sıklığı.

Not. Şekilde görülen farklılıklar Ki-Kare testi sonuçlarına göre $p < 0,001$ seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

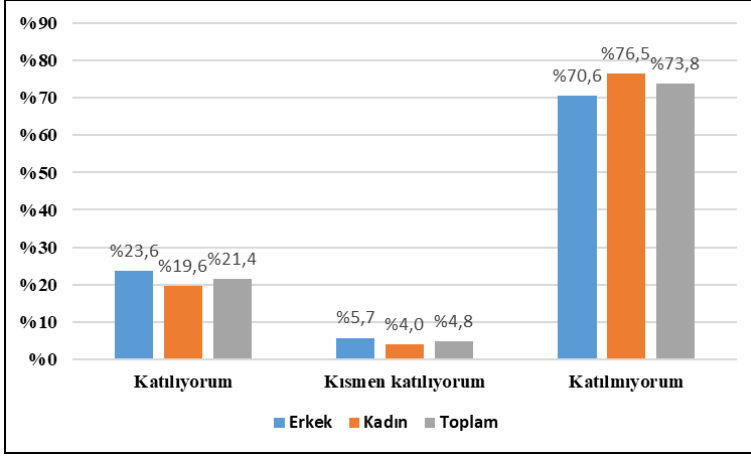
Şekil 2, Türkiye genelinde vakit namazı kılma oranlarını göstermektedir. Buna göre katılımcıların yarıya yakını (%47), her zaman beş vakit namaz kıldıklarını belirtmişlerdir. Hiçbir zaman namaz kılmadıklarını beyan edenlerin oranı %15,7'dir. Bu durumda her zaman namaz kılanlar hiçbir zaman namaz kılmayanların tam olarak üç katına tekabül etmektedir. Geri kalan %36,7'lik kesim ise düzensiz olarak (nadiren, ara sıra veya çoğunlukla) namaz kıldıklarını ifade etmişlerdir.

Şekil 2'de kadınlar ve erkekler arasında vakit namazı kılma sıklığında farklılıklar olduğu görülmektedir. Zira genel olarak kadınlar erkeklerden daha yüksek oranlarda sürekli namaz kılmaktadırlar. Kadınların %53,9'u her zaman namaz kıldıklarını ifade ederken, erkeklerde bu oran %40'a kadar düşmektedir. Aynı şekilde "hiçbir zaman namaz kılmıyorum" diyen kadınların oranı %12,2 iken, bu oran erkekler için %20'dir. Bu durumda erkekler arasında her zaman namaz kılanların oranı, hiçbir zaman namaz kılmayanların yaklaşık iki katı iken; kadınlar arasında her zaman namaz kılanların oranı, hiçbir zaman namaz kılmayanların yaklaşık 4 buçuk katıdır. Namaz kılma oranları cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, kadınlar erkeklerle göre daha dindar görünmektedirler.

Bu çalışmada kullanılan dindarlık ölçümlerinin üçüncüsü olan İslam hukukundaki miras paylaşımına bakışın dağılımı, Şekil 3'te verilmiştir. Dindarlık öz değerlendirmesi ve namaz kılma sıklığındaki tablonun aksine, Türkiye toplumunun büyük çoğunluğu dindarlık olarak algılanabilecek seçeneğin karşısını tercih etmekte, yani bu uygulamaya katılmadığını beyan etmektedir. Katılımcıların yaklaşık olarak dörtte üçü (%73,8) bu uygulamayı doğru bulmadıklarını belirtmektedir. Yaklaşık yüzde beşlik (%4,8) bir kesim ise kısmen katıldığını beyan etmiştir. Yalnızca yaklaşık beşte bir oranındaki katılımcı miras paylaşımındaki farklılığı doğru bulduğunu belirtmiştir.

Miras paylaşımına bakışta da kadınlar ve erkekler arasında farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Dindarlık öz değerlendirmesi ve namaz kılma sıklığına göre kadınlar daha dindar bir görünüm arz ederken, miras paylaşımına bakışta bu durum erkeklerin lehine değişmektedir. Erkeklerin %70,6'sı erkeklerin mirastan 2 kat pay almasını doğru bulmadığını söylerken, kadınlarda bu oran %76,5'e çıkmaktadır. Miras dağılımını doğru bulan erkeklerin oranı %23,6 iken, kadınlarda bu oran %19,6'dır.³

3 Diğer bağımsız değişkenlere göre dindarlık oranları için Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Dini Hayat Araştırması'na başvurulabilir.

Şekil 3. Cinsiyete göre miras paylaşımına bakış.

Not. Şekilde görülen farklılıklar Ki-Kare testi sonuçlarına göre $p < 0,001$ seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Parametrelerin Yorumlanması

Tablo 2, dindarlık öz değerlendirmesi, vakit namaz kılma sıklığı ve miras dağılımına bakışı, yukarıda belirtilen bağımsız değişkenlerin etkisine birlikte bakarak tahmin eden, üç ayrı sıralı regresyon modelinin sonuçlarını içermektedir. Tablodaki verilere göre 9 bağımsız değişkenden 8’inin belirli kategorileri itibariyle anlamlı çıktığı görülmektedir. Gelir dindarlığın her üç göstergesinde de anlamlı bir etkisi olmayan tek değişkendir.

Tablo 2

Dindarlık Seviyesi, Namaz Kılma Sıklığı ve Miras Paylaşımına Akışını Tahmin Eden Sıralı Regresyon Modelleri

	Dindarlık Seviyesi			Namaz Kılma Sıklığı			Miras Paylaşımı		
	Estimate	S.E	Sig.	Estimate	S.E	Sig.	Estimate	S.E	Sig.
Cinsiyet (Kadın)	.269	.049	***	.425	.036	***	-.446	.044	***
Cinsiyet (Erkek)	0 ^a			0 ^a			0 ^a		
Yaş Grubu: 18-24	-.753	.102	***	-1.524	.078	***	.010	.093	
Yaş Grubu: 25-44	-.487	.081	***	-1.141	.063	***	.168	.071	*
Yaş Grubu: 45-64	-.314	.077	***	-.602	.061	***	.079	.068	
Yaş Grubu: 65 ve üstü	0 ^a			0 ^a			0 ^a		
Eğitim: Bir Okul bitirmedi	.201	.122		.300	.092	***	.215	.106	*
Eğitim: İlkokul	.221	.089	*	.127	.063	*	-.069	.079	
Eğitim: Ortaokul	.277	.094	**	-.037	.067		-.074	.084	
Eğitim: Lise	.167	.087		-.144	.062	*	-.057	.078	
Eğitim: Yüksekokul	.245	.114	*	.039	.081		-.008	.102	
Eğitim: Üniversite	0 ^a			0 ^a			0 ^a		

Çalışan		-.154	.053	**		-.422	.038	***		-.151	.047	**
Çalışmayan		0 ^a				0 ^a				0 ^a		
Gelir (ln)		.055	.039			-.018	.029			.014	.035	
Medeni durum: Evli		.317	.059	***		.286	.043	***		.133	.055	*
Medeni durum: Evli değil		0 ^a				0 ^a				0 ^a		
Yerleşim Birimi: Kent		-.207	.048	***		-.135	.035	***		.158	.043	***
Yerleşim Birimi: Kır		0 ^a				0 ^a				0 ^a		
Aile dindarlığı		3.680	.044	***		.796	.028	***		.293	.033	***
Mezhep: Hanefi		.519	.096	***		1.408	.072	***		.522	.107	***
Mezhep: Şafii		.645	.116	***		2.325	.089	***		1.047	.119	***
Mezhep: Diğer		0 ^a				0 ^a				0 ^a		
Eşik	1	6.107	.405	***	1	1.961	.258	***	1	2.955	.322	***
	2	9.060	.360	***	2	2.551	.258	***	2	3.234	.322	***
	3	13.021	.364	***	3	3.529	.259	***				
	4	18.699	.383	***	4	4.188	.259	***				

Not. Tabloda görülen farklılıklar *** $p < .001$, ** $p < .010$ ve *** $p < .050$ seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Cinsiyet

Cinsiyetin, her üç modelde de, dindarlık seviyeleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Diğer bağımsız değişkenlerin etkisi kontrol edildiğinde dahi ilk iki modelde kadınların erkeklere göre daha dindar olduğu görülmüştür. Kadınların kendilerini, erkeklere göre daha dindar olarak tanımladığı görülmüştür. Benzer şekilde kadınlar erkeklere göre daha sık namaz kılmaktadır. Miras paylaşımına bakış açısından değerlendirildiğinde ise, ilk iki modelden farklı olarak, kadınlar erkeklere oranla daha az dindar bir görünüm arz etmektedir.

Yaş

Yaşın da öngörülebildiği üzere, dindarlık üzerinde pozitif bir etkisi vardır. İlk iki modelde, yaş grubu arttıkça dindarlık kademeli olarak artmaktadır. Ancak yaşın miras paylaşımına bakıştaki etkisi biraz daha sınırlıdır. Miras paylaşımına bakışta, yalnızca 25-44 yaş grubu, referans grup olan 65 yaş ve üstü grubundan istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu yaş grubu, İslam hukukuna uygun miras paylaşımına, referans gruba kıyasla daha olumlu bakmaktadır.

Yerleşim Yeri

İlk modele göre yaşayanlar kırsal alanlarda yaşayanlara göre daha az dindardır. Nitekim şehirde yaşayanlar, kırdaki yaşayanlardan daha az dindar hissetmekte (-0.207) ve daha seyrek namaz kılmaktadır (-0.135). Ancak üçüncü model, kırdaki yaşayanların miras paylaşımına bakışta şehirde yaşayanlara (0.158) göre daha olumsuz bir bakış açısına sahip oldukları görülmektedir. Regresyon modelinden bağımsız olarak, betimleyici tablolarda da kır ve kent arasında bu şekildeki bir fark ortaya çıktığı görülmektedir. Tablo

3’e göre kırdaki yaşayanlar ile şehirde yaşayanlar arasında çok küçük de olsa istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir. Kırdaki yaşayanların %21,4’ü İslami miras paylaşımını doğru bulurken kenttekilerin %21,5’i bunu doğru bulmaktadır. Bu fark, “Katılmıyorum” diyenlerde biraz daha belirgindir. Bu dağılımı doğru bulmayanların oranı kırdaki yaşayanlar için %74,6 iken şehirde yaşayanlar için %73,3’tür.

Tablo 3

İslam Hukukundaki Miras Paylaşımına Bakışın Kır ve Kente Göre Dağılımı (%)

	Kır	Kent	Toplam
Katılıyorum	21,4	21,5	21,4
Kısmen katılıyorum	4,0	5,2	4,8
Katılmıyorum	74,6	73,3	73,8

Not. Tabloda görülen farklılıklar Ki-Kare testi sonuçlarına göre $p < 0,001$ seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Çalışma Durumu

Bir işte aktif olarak çalışanlar, çalışmayanlara göre daha az dindardırlar. Her üç modelde de benzer bir durum olduğu görülmektedir. Çalışanlar kendilerini çalışmayanlara göre daha az dindar hissetmekte (-0.154) ve daha seyrek namaz kılmaktadırlar (-0.422). Benzer şekilde İslami miras paylaşımına, çalışanların olumlu yaklaşma ihtimali, çalışmayanlara göre daha düşüktür (-0.151).

Medeni Durum

Her üç model de evlilerin, evli olmayanlara kıyasla daha dindar olduğunu göstermektedir. Evlilerin kendilerini dindar hissetme ihtimali, referans kategorisi evli olmayanlara göre daha yüksektir (0.317). Namaz kılma sıklığı açısından incelendiğinde regresyon sonuçlarına göre evlilerin daha sık namaz kılma ihtimali, evli olmayanlara göre daha yüksektir (0.286). Benzer şekilde, evlilerin İslam hukukuna uygun miras paylaşımına olumlu bakma ihtimalleri, evli olmayanlara kıyasla daha yüksektir (0.133).

Eğitim

Regresyon sonuçlarına göre Türkiye’de eğitimin dindarlık üzerinde doğrusal olmayan bir görüntü arz ettiği görülmektedir. Birinci modele göre, en yüksek dindarlık seviyesi ortaokul düzeyinde gözlemlenirken, ortaokul mezunlarını sırasıyla yüksekokul ve ilkököl mezunları takip etmektedir. Referans kategorisi olan üniversite mezunlarına kıyasla, ortaokul mezunları (0.277), yüksekokul mezunları (0.245) ve ilkököl mezunlarının (0.221) kendilerini daha yüksek ihtimalle dindar olarak tanımlamaktadırlar. Daha az dindar olduklarını beyan eden bir okul bitirmeyen ve lise mezunları ile üniversite mezunları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. İkinci modele göre bütün eğitim grupları içinde en az vakit namaz kılma ihtimali, lise mezunlarına aittir. Lise mezunlarının namaz kılma sıklığı (-0,144), referans grup olan üniversite mezunlarına göre daha düşüktür. Üniversite mezunları, yüksekokul ve

ortaokul mezunları ise birlikte en düşük namaz kılma sıklığı belirten ikinci grubu oluşturmaktadır. Ancak bu üç grup arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. En sık namaz kılan grup “bir okul bitirmeyenler”dir (0.300). İlkokul mezunları da üniversite mezunlarına kıyasla daha sık namaz kılma ihtimaline sahiptirler (0.127). Miras paylaşımına bakışta ise sadece “bir okul bitirmeyenler” ile referans grup olan “üniversite mezunları” arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. “Bir okul bitirmeyenler”in miras paylaşımına olumlu bakma ihtimali, üniversite mezunlarının olumlu bakma ihtimalinden daha yüksektir (0.215). Diğer gruplar ile referans kategorisi arasında ise anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Aile Dindarlığı

Her üç modelde de, aile dindarlığının, dindarlığı pozitif olarak etkilediği görülmektedir. Ailesi ile ilgili olarak daha yüksek dindarlık seviyeleri beyan eden katılımcılar, ele alınan üç modelde de kendileriyle ilgili olarak daha yüksek dindarlık seviyeleri beyan etmektedirler. Aile dindarlığı arttıkça, katılımcıların kendilerini daha dindar hissetme ihtimalleri (3.680), daha sık namaz kılma ihtimalleri (0.796) ve İslami miras paylaşımına olumlu bakma ihtimalleri (0.293) artmaktadır.

Mezhep

Regresyon sonuçlarına göre mezhebin dindarlık seviyeleri üzerinde belirgin bir etkisi olduğu görülmektedir. Her üç dindarlık göstergesinde de Hanefi ve Şafii olanların dindar olma ihtimali, “diğer” mezheplerden olanlara göre daha yüksektir. Şafiilerin, her üç göstergeye göre de en dindar mezhep grubu olduğu görülmektedir. Hanefilerin kendilerini dindar olarak tanımlama ihtimali “diğer” kategorisine referansla daha yüksektir (0.519). Aynı şekilde Şafiilerin kendilerini dindar olarak tanımlama ihtimali “diğer” referans grubuna göre daha yüksektir (0.645). En büyük fark ise namaz kılma sıklığında görülmektedir. Şafiilerin namaz kılma sıklığı, referans grubu olan “diğer” mezhep kategorilerine göre daha yüksektir (2.325). Yine aynı şekilde Hanefilerin daha sık namaz kılma ihtimali “diğer” mezhepler kategorisine göre daha yüksektir (1.408). Şafiilerin İslami miras paylaşımına olumlu bakma ihtimali “diğer” mezhepler kategorisine mensup bireylerinkine göre daha yüksektir (1.047). Yine Hanefilerin İslami miras paylaşımına olumlu bakma ihtimali “diğer” mezhepler kategorisine mensup bireylerinkine göre daha yüksektir (0.522).

Tartışma ve Sonuç

Dindarlık seviyesinin, her üç ölçüm türünde de gelir gruplarına göre değişmemesi, Türkiye’de dindarlığın ekonomik sınıf yapısına dayalı bir olgu olmadığını göstermektedir. Ancak şunu da göz önünde bulundurmak gerekir ki, Türkiye’de yapılan anket çalışmalarında genellikle gelir seviyeleri olduğunun altında beyan edilmektedir

(Tosuner ve Demir, 2008). Bu durum, daha çok üst gelir gruplarının tespitini zorlaştırmakta ve böylece gelir değişkeninin, diğer sosyal olgularda olduğu gibi, dindarlığa etkisinin de güvenilir bir şekilde istatistiki metotlarla analizini güçleştirmektedir. Dolayısı ile ya dindarlıkla ilgili nicel araştırmalarda ekonomik durumu ölçen araçlar iyileştirilmeli ya da farklı araştırma metotları (alan araştırması vb.) uygulanmalıdır.

Dindarlık öz değerlendirilmesi ve namaz kılma sıklığı üzerinde yaşın önemli etkileri olduğu, araştırmanın öne çıkan bulgularındandır. Türkiye’de ve dünyada yaş ve dindarlık arasında pozitif bir ilişki olduğunu gösteren araştırmalar mevcuttur (Argue, Johnson ve White, 1999; Taplamacıoğlu, 1962). Bu araştırma da Türkiye genelinde, yaş ve dindarlık arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Beyan edilen dindarlık seviyesi ve namaz kılma sıklığının yaş grubu yükseldikçe düzenli olarak arttığı görülmektedir. Ancak bu bulgulara bakarak, nesiller arası dindarlık farklılığı olduğunu söylemek ve dolayısı ile Türkiye toplumunun giderek sekülerleştiğini ileri sürmek kolay değildir. Benzer şekilde yaş arttıkça insanların dindarlaştığı gibi bir kanaate de sadece buradaki veriler ışığında ulaşamayız. Zamanla toplumun genel olarak dindarlık seviyesinin azalıp azalmadığını görebilmek ya da yaşlanmayla birlikte dindarlığın ne şekilde değiştiğini tespit edebilmek için, bireylerin hayatlarının farklı evrelerindeki dindarlık seviyelerinin ölçüldüğü, panel verilere ihtiyaç vardır. Türkiye’de zaman serisi şeklinde yapılmış kapsamlı dindarlık araştırmaları mevcut olmadığından, bu araştırmanın sonuçlarını önceki yıllarla kıyaslamamız şu an için mümkün değildir.

Araştırmanın öne çıkan bulgularından bir diğeri ise, çalışma durumunun dindarlığın her üç ölçümü üzerindeki negatif etkisidir. Çalışmayanların çalışanlara göre daha yüksek dindarlık özdeğerlendirmesine sahip olduğu ve daha sık namaz kıldığı görülmektedir. İslam hukukundaki miras paylaşımına olumlu bakma olasılığının da çalışanlara kıyasla çalışmayanlarda daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada gelir düzeyi, eğitim durumu, yaş, cinsiyet faktörleri kontrol edildiğinden, çalışma durumu bu değişkenlerden bağımsız olarak dindarlık üzerinde bir etkiye sahiptir. Bunun alternatif birkaç izahı olabilir. Birincisi Weber’in rasyonelleşme argümanıdır. Buna göre, modern rasyonel prensipler üzerine kurulu olan çalışma hayatının çalışan insanları da rasyonelleştirerek dindarlıktan uzaklaştırdığı iddia edilebilir (Weber, 2013). Ancak Weber’in rasyonelleşme-din kıyaslaması, kendi içinde barındırdığı felsefi ve sosyolojik sorunlar bir yana, daha çok Hristiyanlığın ve özellikle Katolikliğin kutsal-dünyevi dikotomisinden beslenmektedir. Toplumsal hayatta da karşılığı olacak şekilde, yatay olarak düzlemsel ve mekânsal ayrışmayı da ima eden bu ayrımın Müslüman toplumlar için de geçerli olduğunu söylemek kolay değildir.

Çalışmanın dindarlık üzerindeki negatif etkisi şehirlileşme üzerinden Durkheim’in sosyal dayanışma kuramlarına referansla da izah edilmeye çalışılabilir. Durkheim

tarım ekonomisine dayalı modernite öncesi toplumlardaki mekanik iş bölümünde toplumsal fonksiyonu dolayısı ile dinin güçlü olduğunu, şehirleşme ile güçlenen organik dayanışmanın da dinin bu fonksiyonunu zayıflattığını vurgular (Durkheim, 2014). Hatta profesyonel iş ahlakının ve onun getirdiği ahlaki sorumlulukların, dinin yerini alabileceğini iddia eder. Bu durumda, çalışanların daha az dindar olmasının şehirlileşmenin etkisini dolaylı olarak yansıttığı iddia edilebilir. Ancak bu çalışmada kullanılan modeller kır-kent ayrımının etkisini de kontrol etmektedir. Dolayısı ile bireyin istihdama katılımının etkisini sadece şehirleşme ile izah etmek de mümkün değildir. Bir başka izah ise sosyalleşme ve sosyal baskıdır. Türkiye’de iş hayatı son yıllara kadar, özellikle kamuda, politik olarak daha çok seküler, hatta otoriter sekülerist olarak kurgulanmıştır. Bunun sonucu olarak, ağırlıkla seküler ortamlarda sosyalleşen ve otoriter sekülerizmin baskısını hisseden çalışanların, çalışmayanlara kıyasla daha az dindar oldukları iddia edilebilir. Ancak elimizdeki verilerden hareketle bu tür çıkarımlar yapmamız, metodolojik olarak mümkün değildir. Bu soruların daha yetkin bir şekilde cevaplanabilmesi için Türkiye’de iş hayatı ve dindarlık ilişkisine dair nitel yöntemlerin de kullanıldığı kapsamlı ve derinlemesine çalışmalara ihtiyaç vardır.

Bu çalışmanın öne çıkan bulgularından bir diğeri ise İslam hukukundaki miras paylaşımına bakışı etkileyen faktörlerin, dindarlık seviyesi ve namaz kılma sıklığını etkileyen faktörlerden farklılaşmasıdır. Çalışma bulgularına göre kadınlar, hem dindarlık öz değerlendirmesine hem de namaz kılma sıklığına bakıldığında erkeklerden daha dindarlardır. Miras paylaşımına bakışa göre değerlendirildiğinde ise erkeklere mirastan kadınların iki katı pay verilmesine, erkekler kadınlardan daha çok destek vermektedir. Erkeklerin kendi çıkarlarına daha yakın gördükleri anlayışı daha çok desteklemeleri doğrudan cinsiyet ile ilişkili olarak yorumlanabilir. Öte yandan, feminizm gibi kadın hakları hareketlerinin kadınların miras ve cinsiyet eşitliği hakkındaki düşüncelerini değiştirdiği de iddia edilebilir.

Cinsiyete benzer şekilde, kırsal alanlarda yaşayanlar öz değerlendirme ve namaz kılma sıklığında şehirlilere kıyasla daha dindar görünmektedir. Miras paylaşımına bakışta ise dinin öngördüğü miras paylaşımına şehirde yaşayanlar, kırdaki yaşayanlardan daha fazla destek vermektedir. Bu bulgular öngörülebilir ve ilk başta akla gelebilecek sonuçlardan farklı görünmektedir. Zira genellikle kırdaki yaşayanların kentte yaşayanlara göre, gelenekselliğin yansıtıcısı olduğu düşünülecek uygulamaları, daha çok kabul etmeleri beklenir. Geleneksel kadın-erkek arası ilişkiler bu uygulamalara dahildir. TDH araştırması verilerine bakarak, ilk bakışta akla gelebilecek sonuçlardan farklı olan bu sonuçları başka bir değişken veya değişkenler üzerinden izah etmek mümkün görünmese de sorulara verilen cevapta, sosyal kabul edilebilirlik önyargısının etkili olduğu düşünülebilir. Örneğin, “köylüler kadınlara eşit miras vermez” gibi bir stigmadan haberdar olan bazı katılımcıların, bu stigmanın tersi yönünde cevap vermiş oldukları düşünülebilir. Ancak, sosyal kabul edilebilirlik önyargısının, bu sonuçların ortaya

çıkmasında etkili olup olmadığını mevcut veri seti ile cevaplamamız mümkün değildir. Bununla birlikte başka bir açıklama ise kırsal kesimde toprak paylaşımının refah için oldukça önemli olduğu ve miras paylaşımı sürecinde sıkıntı yaşayan insanların bu konuda duyarlılıklarının arttığı da söylenebilir. Doğrudan miras dağılımı uygulamalarına bakarak veya nitel araştırmalarla ile bu sorulara daha sağlıklı cevaplar edilebilir.

Araştırma sonuçlarından bir diğeri de mezhebin dindarlık üzerindeki belirgin etkisidir. Her üç ölçümde de Hanefi ve Şafilerin diğer mezheplere göre daha dindar oldukları görülmektedir. Şafiler dindarlık seviyesi en yüksek olan mezhep grubudur. Buradan, dolaylı olarak etnisitenin etkisine dair de yorum yapılabilir. Elimizdeki veri setinde katılımcıların etnisitelerine dair bir soru bulunmamaktadır. Ancak Türkiye’de Şafii mezhebine mensubiyetin Kürt vatandaşlar arasında yoğun olduğu göz önünde bulundurulursa, Kürt vatandaşların dindarlık seviyelerinin daha yüksek olduğu yorumu yapılabilir. Lakin bu, daha kapsamlı araştırmalarla teyit edilmeye muhtaç bir yorumdur.

Aile dindarlığının her üç dindarlık ölçümü üzerindeki pozitif etkisi, dindarlığın Türkiye’de de dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi, büyük ölçüde aileden intikal ettiğini göstermektedir. Zira beyan edilen aile dindarlığı yükseldikçe, katılımcıların kendi dindarlık seviyelerinde de artış gözlemlenmektedir. Ancak burada rapor edilen aile dindarlık seviyeleri daha çok öznel değerlendirmeler ve toplu bildirimler olduğu için, aile dindarlık seviyeleri ve aile içindeki dindarlık farklılıkları hakkında tam olarak güvenilir bilgiler vermeyebilir. Ayrıca aile kavramı bazen çekirdek aile bazen de geniş aile ve akrabayı kapsayabileceği unutulmamalıdır. Örneğin, anne ve babanın ve bunlardan ayrı olarak geniş ailenin dindarlık seviyelerine dair veriler olması halinde, görece daha güvenilir çıkarımlar yapabilmek mümkündür.

Öne çıkan bulgulardan bir diğeri ise eğitim ile dindarlık seviyeleri arasındaki ilişkinin doğrusal olmayışıdır. Örneğin, namaz kılma sıklığında en dindar olan grup hiç okula gitmemiş olanlar iken, en seyrek namaz kılanlar en yüksek eğitim seviyesinde olan üniversite mezunları değil, lise diplomasına sahip olanlardır. Bu farklılıklar eğitimin içeriğinden daha çok Türkiye’deki dindarlık ile sosyalleşme arasındaki güçlü ilişki ile izah edilebilir. İlkokul bitirmemiş olanların, sosyal mobilitesi daha az olabileceği için daha çok geleneksel ve dindar sosyal çevrelerde yetiştikleri ve çoğunlukla da bu geleneksel dindarlığı devam ettirdikleri söylenebilir. Üniversite mezunlarının lise mezunlarından daha çok namaz kılıyor olmaları ise Türkiye’de dini cemaat ve tarikatların daha çok üniversite öğrencileri üzerine yoğunlaşan faaliyet ve mobilizasyon stratejileri ile izah edilebilir. Ancak bu çıkarımın da niteliksel çalışmalar ve daha detaylı anket sorularından elde edilecek bilgilerle kontrol edilmesi gerekir.

Bu araştırmanın sınırlılıklarından biri, araştırmanın bağımlı değişkenlerinin toplumun genelinin dindarlığını ölçüp ölçemeyeceği ile ilgilidir. Ele alınan üç bağımlı

değişikenden birincisi olan dindarlık öz değerlendirmesi, inanç grubu farklılıklarına bakılmaksızın hemen herkese uygulanabilecek bir sorudur. Zira hemen herkes, dini aidiyetinin olup olmaması veya herhangi bir din, mezhep veya ekol ile bağı olup olmamasına bakılmaksızın, ne kadar dindar olup olmadığına dair bir soruyu cevaplayabilir; bu soru üzerinden bireylerin değişik sosyal gruplar arasındaki dindarlık farklılıkları ele alınabilir. Ancak araştırmanın ikinci ve üçüncü bağımlı değişkenleri olan namaz kılma sıklığı ve İslam hukukundaki miras paylaşımına bakış ise daha çok İslam dinine mensup Sünni Müslümanlar için uygulanabilir sorulardır. Dolayısıyla, özellikle bu iki soru üzerinden yapılan analizlerin bu sınırlılığının, göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ancak bu sınırlılık, yukarıda sunulan tablolardaki bulguların güvenilir olmadığı anlamına gelmez. Özellikle modellerde mezhep değişkenine yer verildiği, Hanefi ve Şafii dışındaki mezhepler referans grup olarak değerlendirmeye alındığı için; bulguların en azından bu iki mezhebe (Hanefi ve Şafii) mensup bireyler için daha güvenilir olduğu söylenebilir. Hanefi ve Şafililerin de Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğunu teşkil ettiği göz önüne alındığında, bu sonuçların Türkiye toplumu için büyük ölçüde güvenilir olduğu iddia edilebilir. Ancak bundan sonra ülke çapında yapılacak çalışmaların anket sorularının, diğer dini grupların (örneğin, Aleviler) dini pratiklerini de göz önünde bulunduracak şekilde hazırlanması araştırmacılara daha açıklayıcı ve genelleştirilebilir bulgular sunacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grand Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Akın, H. B. ve Şentürk, E. (2012). Bireylerin mutluluk düzeylerinin ordinal lojistik regresyon analizi ile incelenmesi. *Öneri Dergisi*, 10(37), 183–193.
- Akşit, B., Şentürk, R., Cengiz, K. ve Küçükural, Ö. (2012). *Türkiye’de dindarlık: Sosyal gerilimler ekseninde inanç ve yaşam biçimleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktan, H. (1991). *Mukayeseli İslam miras hukuku*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Albrecht, S. L., & Heaton, T. B. (1984). Secularization, higher education, and religiosity. *Review of Religious Research*, 26(1), 43–58. <https://doi.org/10.2307/3511041>
- Alston, J. P. (1975). Three measures of current levels of religiosity. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 14(2), 165–168. <https://doi.org/10.2307/1384739>
- Argue, A., Johnson, D. R., & White L. K. (1999). Age and religiosity: Evidence from a three-wave panel analysis. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1, 423–435.
- Arslan, M. (2003). Popüler Dindarlık Ölçeği’nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması.

- Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(4), 97–116.
- Brown, E., Orbuch, T. L., & Bauermeister, J. A. (2008). Religiosity and marital stability among black American and white American couples. *Family Relations*, 57(2), 186–197. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2008.00493.x>
- Cornwall, M. (1989). Faith development of men and women over the life span. In S. J. Bahr & E. T. Peterson (Eds.), *Aging and the family* (pp. 115–139). Lexington, MA, England: Lexington Books/D. C. Heath and Com.
- Çarkoğlu, A. ve Toprak, B. (2000). *Değişen Türkiye’de din, toplum ve siyaset*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı.
- Çayabatmaz, E. (2016). *Kur’an’ı Kerim bağlamında İslami Dindarlık Ölçeği denemesi* (Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Davie, G. (2012). From believing without belonging to vicarious religion: Understanding the patterns of religion in modern Europe. In D. Pollack & D. V.A. Olson (Eds.), *The role of religion in modern societies* (pp. 171–182). New York, NY: Routledge.
- de Vaus, D., & McAllister, I. (1987). Gender differences in religion: A test of the structural location theory. *American Sociological Review*, 52(4), 472–481. <https://doi.org/10.2307/2095292>
- Diyaret İşleri Başkanlığı. (2014). *Türkiye’de dini hayat araştırması*. Ankara: Yazar.
- Dudley, M. G., & Kosinski, F. A. (1990). Religiosity and marital satisfaction: A research note. *Review of Religious Research*, 32(1), 78–86. <https://doi.org/10.2307/3511329>
- Durkheim, E. (2014). *The division of labor in society*. New York, NY: Simon and Schuster.
- Ellison, C. G., & Levin, J. S. (1998). The religion-health connection: Evidence, theory, and future directions. *Health Education & Behavior*, 25(6), 700–720. <https://doi.org/10.1177/109019819802500603>
- Hunt, R. A., & King, M. B. (1978). Religiosity and marriage. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 17(4), 399–406. <https://doi.org/10.2307/1385403>
- Hunsberger, B. (1978). The religiosity of college students: Stability and change over years at university. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 17(2), 159–164. <https://doi.org/10.2307/1386159>
- Gaunt, R. (2006). Couple similarity and marital satisfaction: Are similar spouses happier? *Journal of Personality*, 74(5), 1401–1420. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2006.00414.x>
- Gerber, A. S., Gruber, J., & Hungerman, D. M. (2016). Does church attendance cause people to vote? Using Blue Laws’ repeal to estimate the effect of religiosity on voter turnout. *British Journal of Political Science*, 46(3), 481–500. <https://doi.org/10.1017/S0007123414000416>
- Glock, C. Y. (1962). On the study of religious commitment. *Religious Education*, 57(4), 98–110. <https://doi.org/10.1080/003440862057S407>
- Glock, C. Y., & Rodney, S. (1965). *Religion and society in tension* (Pencil Margin Notes ed.). Rand McNally.
- Heelas, P., Woodhead, L., Seel, B., Szerszynski, B., & Tusting, K. (2005). *The spiritual revolution: Why religion is giving way to spirituality*. Oxford, UK: Blackwell.
- Jones, A. E., & Elliott, M. (2017). Examining social desirability in measures of religion and spirituality using the bogus pipeline. *Review of Religious Research*, 59(1), 47–64.
- Kenney, B. P., Cromwell, R. E., & Vaughan, C. E. (1977). Identifying the socio-contextual forms of religiosity among urban ethnic minority group members. *Journal for the Scientific Study of*

- Religion*, 16(3), 237–244. <https://doi.org/10.2307/1385694>
- Levin, J. S. (1994). Religion and health: Is there an association, is it valid, and is it causal? *Social Science & Medicine*, 38(11), 1475–1482. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(94\)90109-0](https://doi.org/10.1016/0277-9536(94)90109-0)
- Miller, A. H., & Wattenberg, M. P. (1984). Politics from the Pulpit: Religiosity and the 1980 Elections. *Public Opinion Quarterly*, 48(1B), 301–317. <https://doi.org/10.1093/poq/48.1B.301>
- Malka, A., Lelkes, Y., Srivastava, S., Cohen, A. B., & Miller, D. T. (2012). The association of religiosity and political conservatism: The role of political engagement. *Political Psychology*, 33(2), 275–299. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2012.00875.x>
- Nudelman, A. E. (1971). Dimensions of religiosity: A factor-analytic view of Protestants, Catholics, and Christian scientists. *Review of Religious Research*, 13(1), 42–56. <https://doi.org/10.2307/3510323>
- Ok, Ü. (2011). Dini Tutum Ölçeği: Ölçek geliştirme ve geçerlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 528–549.
- Özer, G., Özbek, V., Elçi, M., & Aydın, K. (2015). Concurrent validity of different religiosity scales used in researches of marketing ethics and a proposal for a new religiosity scale, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 15–28.
- Park, J. Z., & Smith, C. (2000). “To whom much has been given...”: Religious capital and community voluntarism among churchgoing Protestants. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 39(3), 272–286.
- Shehan, C., Wilbur Bock, E., & R. Lee, G. (1990). Religious heterogamy, religiosity, and marital happiness: The case of Catholics. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 73–79. <https://doi.org/10.2307/352839>
- Smidt, C. (1999). Religion and civic engagement: A comparative analysis. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 565(1), 176–192. <https://doi.org/10.1177/000271629956500112>
- Smith, L. E., & Walker, L. D. (2013). Belonging, believing, and group behavior: Religiosity and voting in American presidential elections. *Political Research Quarterly*, 66(2), 399–413. <https://doi.org/10.1177/1065912912443873>
- Taniguchi, H., & Thomas, L. D. (2011). The influences of religious attitudes on volunteering. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 22(2), 335–355.
- Taplamacıoğlu, M. (1962). Yaşlara göre dinî yaşantının şiddet ve kesafeti üzerinde bir anket denemesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 141–151.
- Tosuner, M. ve Demir, C. İ. (2008). Ege Bölgesi'nin vergi ahlak düzeyi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 355–373.
- Wallace, J. M., Jr., & Williams, D. R. (1997). Religion and adolescent health-compromising behavior. In J. Schulenberg, J. L. Maggs, & K. Hurrelmann (Eds.), *Health risks and developmental transitions during adolescence* (pp. 444–468). New York, NY, US: Cambridge University Press.
- Weber, M. (2013). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. New York, NY: Routledge.
- Weigert, A. J., & Thomas, D. L. (1970). Socialization and religiosity: A cross-national analysis of Catholic adolescents. *Sociometry*, 33, 305–326. <https://doi.org/10.2307/2786160>
- Wilkes, R. E., Burnett, J. J., & Howell, R. D. (1986). On the meaning and measurement of religiosity in consumer research. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 14(1), 47–56. <https://doi.org/10.1007/BF02722112>

- Willits, F. K., & Crider, D. M. (1988). Religion and well-being: Men and women in the middle years. *Review of Religious Research*, 29(3), 281–294. <https://doi.org/10.2307/3511225>
- Wuthnow, R. (1999). Mobilizing civic engagement: The changing impact of religious involvement. In T. Skocpol & M. Fiorina (Eds.), *Civil engagement in American democracy* (pp. 331–364). Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Wuthnow, R., & Hodgkinson, V. A. (1990). *Faith and philanthropy in America: Exploring the role of religion in America’s voluntary sector*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Yeung, A. B. (2004). An intricate triangle—Religiosity, volunteering, and social capital: The European perspective, the case of Finland. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 33(3), 401–422. <https://doi.org/10.1177/0899764004265426>
- Yapıcı, A. (2006). Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve üniversiteli gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 5–38.
- Yılmaz, H. (2006). *Türkiye’de muhafazakarlık: Aile, din, devlet, cinsiyet* (Yayımlanmamış Araştırma Raporu).
- Young, G., & Dowling, W. (1987). Dimensions of religiosity in old age: Accounting for variation in types of participation. *Journal of Gerontology*, 42(4), 376–380. <https://doi.org/10.1093/geronj/42.4.376>

Erken Cumhuriyet Döneminde Sağlıklı Bireyin İnşası: Pronatalist Politikalar, Çocuk Sağlığı ve Verem

Ceren Gülser İlikan Rasimoğlu¹

Öz

Bu makale, Erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde nüfus meselesini çocuklara ve çocukların sağlığına atfedilen anlamlar üzerinden değerlendirerek incelemektedir. Makalede pronatalist politikalar ile vatandaşlık eğitiminin iç içe geçtiği bir halk sağlığı anlayışı anlatılmakta; verem konusu özelinde dönemin sağlık sorunlarına üretilen çözümler tartışılmaktadır. Hekimler tarafından dönemin sağlık propagandası dergilerinde kaleme alınan yazılar üzerinden 20. yüzyıl ile beraber halk sağlığı uygulamalarının temel odak noktasında yaşanan dönüşüm, kişisel hijyenin sosyal sorumluluk alanına itilişi ve modern tıp tarafından sınırsız bir müdahale alanına dönüştürülmesi konu edilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Verem • Sağlık sosyolojisi • Nüfus • Erken Cumhuriyet Dönemi • Çocuk sağlığı • Pronatalist politikalar • Öjeni • Tıp tarihi

Constructing the Healthy Individual in the Early Republic: Pronatalist Policies, Child Health, and Tuberculosis

Abstract

This article studies the issue of population in Turkey during the Early Republican Period by assessing the meanings attributed to children and children's health. The article discusses the approach to public health, wherein pronatalist policies and citizenship education are intertwined, and deliberates the solutions produced for the health problems of the period by focusing on the case of tuberculosis. By examining articles physicians wrote in health propaganda journals of the period, this article discusses how the focus of public health practices transformed in the 20th century, the direction personal hygiene took towards an area of individual responsibility, and how modern medicine was transformed into an unlimited field of intervention.

Keywords

History • Medical sociology • Population • Early Republican Period • Child health • Pronatalist policies • Eugenics • History of medicine

1 Ceren Gülser İlikan Rasimoğlu (Dr. Öğr. Üyesi), Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul. E-posta: ceren.rasimoglu@acibadem.edu.tr ORCID: 0000-0001-7586-4813

Atf: İlikan Rasimoğlu, C. G. (2019). Erken Cumhuriyet döneminde sağlıklı bireyin inşası: Pronatalist politikalar, çocuk sağlığı ve verem. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 329-357. <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.104>

Extended Summary

As in many other countries, public health practice during Turkey's Interwar Period was focused on children. The result of socially redefining the body since the late 18th century had positioned health policies at a leading position. The influence of positivism in every field resulted in glorifying the sciences that study society and paved the way for interventions in areas such as crime, poverty, and productivity. In addition, this interest was taken over by the republic and reshaped in the context of constructing the nation and citizenship.

This article explores the relationship between pronatalist policies and citizenship education in the Early Republican Period. It analyzes the meanings attributed to the children of the country and reveals the relationship between the fight against tuberculosis and these meanings. The study has not considered childhood experiences from an insider perspective nor has it included children's voices as a source. Instead, the article focuses on the meanings and biopolitical discourses adults and physicians in particular imposed on children in the Late Ottoman and Early Republican Periods, historicizing these starting from the Late Ottoman Period.

The main sources used in the article are texts that discuss the population problems of the period which physicians produced in the first quarter of the century. In this period, physicians occupied an important place in state cadres and played a decisive role in producing health and population policies. Therefore, the texts written by the members of this profession provide information on how the population problem was handled in the eyes of the state. The texts generally include articles on health, epidemics, and children deaths, as well as chapters prepared for children to read in publications from the Istanbul Society for the War against Tuberculosis.

The article discusses the impact of the idea of biopolitics on the newly founded Turkey in terms of children's health and tuberculosis. It establishes on a historical basis the process of modern medicine's expansion into areas that intervened in individuals' daily lives and its engagement in population debates. For this purpose, the study first discusses the theoretical framework of the relationship between the national population problem and children's health, then describes the course of concrete discussions about children's health in the Late Ottoman and Early Republican Periods, and lastly explains the place tuberculosis occupied in the field of children's health, the forms of health propaganda, and the discourse produced over the citizen child.

In the Early Republican Period, population policies were shaped to support pronatalism and these policies were able to be implemented with the support of the educated elites of the period, especially physicians. Physicians and bureaucrats attributed as much importance to propaganda as they did to inaugurating a national health system because they believed that health propaganda could prevent epidemics

and decrease child death rates. But health propaganda, rather than mere health, also included the discourse produced for realizing the civilization project that was envisioned as an inherent part of nationalization. In other words, being able to behave healthily also became one of the basic skills expected of a responsible citizen.

Three elements have been found that made this transformation possible: medical, scientific, and political. The medical aspect involved transitioning from an understanding of public health based on sanitary conditions to one based on personal hygiene. New public health practices spread the idea of the risk of transmitting diseases from a particular area to all areas, and thus the area medical knowledge was able to reach became unlimited. Observation and intervention in the field of the infinite danger zone included new administrative techniques and discourses; as a result, citizenship education was able to be included in health education.

Secondly and scientifically, although germ theory had been produced in the previous century, it had only been able to become widespread in the 20th century; after this, the transfer of hygienic practices to all strata of society could finally be expected and targeted. The presence of microbes provided and justified scientific grounds for suggesting compliance with personal hygiene rules to prevent diseases, as in the case of tuberculosis. In this way, the social causes of the disease were rendered invisible and a significant part of the fight against tuberculosis could be transferred away from the responsibility of the state to individual responsibility and institutional volunteerism.

Thirdly and politically, the overlap of nationalist and political propagandas had a historical background. Insufficiency of the population since the 19th century had been considered as the crucial concern the ruling elites had to concretely solve in terms of security and labor shortages in the Interwar Period. After the demographic transformation and destruction of fundamental institutions such as family and education that had been provoked by the cultural crisis, physicians found a domain where they could impose their power of knowledge to restore these institutions.

In this context, the solution to the population and cultural crises brought the new family and new woman forward and at the same time produced a language based on the understanding of the *citizen child*: healthy children were indispensable for maintaining the regime and nation. In this sense, pronatalist policies merged with eugenics through the fear of degeneration, at least in the eyes of physicians and bureaucrats. Parents who could not provide children with the environment and knowledge necessary for a healthy life were accused on a scale that ranged from neglect of national duty to murder. In the case of tuberculosis, both adults and children were expected to educate each other. Only then could current or future adults become citizens who were healthy-bodied, healthy-minded, moral, and civilized.

Erken Cumhuriyet Döneminde Sağlıklı Bireyin İnşası: Pronatalist Politikalar, Çocuk Sağlığı ve Verem

Çocuk Doktoru Behçet 1929 senesinde yayımlanan “Çocuk Bakımı” başlıklı makalesinde yeni nesle verilecek terbiyelerden en önemlisinin çağın ihtiyaçlarına göre yetiştirilmesi olduğunu söylüyordu. Hem Himaye-i Etfal (Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti) polikliniğine hem de özel muayenehanelere gelen çocukların durumundan Doktor Behçet’in çıkarımı, çocuklara iyi bakılmadığı yönündeydi. Doktor Behçet, çocuğunu muayeneye getiren bir kadının, çocuğunun ne sıklıkta tuvalete gittiği sorusuna cevap vermemesini lakaytlık olarak nitelendiriyor, “milletimizin her ferdinde bilhassa kadınlarımızda çocuklarımızla hakiki ve samimi alaka uyandırmak ve bu yolları te'min etmek bize düşen en esaslı bir borçtur” diyordu. Bu ilgiyi sağlamadan verilen her tür bilimsel telkinin yok yere olduğu ifade ediyordu: “Eğer biz ilmin fennin bu günkü feyizli neticelerini annelere hakkı ile hazm ettiremezsek çocuklarımızın sağlam ve hastalısız büyümelerine imkân yoktur.” Bunun için kız okullarında öncelikle amelî çocuk büyütmenin öğretilmesi gerektiğinin altını çiziyordu. “Hanım kızların” bu eğitim sonucunda yetiştirecekleri çocuklar daha güçlü olacak ve daha uzun yaşayacaklardı (s. 3).

Doktor Behçet’i kaygılandıran bu durum döneminin eli kalem tutanları tarafından sıklıkla dile getirilen bir endişeydi. İki savaş arası dönemde halk sağlığı uygulamaları birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de çocuklara odaklanmıştı. Bedenin geç 18. yüzyıldan itibaren toplumsal olarak yeniden tanımlanmasının 1920’li ve 1930’lu yıllar Türkiye’sindeki karşılığı, kendi çağdaşlarıyla paralellik arz edecek şekilde sağlığın başat konuma alınması olmuştu. Pozitivizmin her alanda etkisini göstermesi, toplumu konu alan bilimlerin yüceltilmesi ve suç, yoksulluk, üretkenlik gibi meselelerin müdahale edilebilir hale gelmesi ile sonuçlanmıştı. Bu ilgi Cumhuriyet tarafından devralınarak ulus ve vatandaşlık inşası bağlamında yeniden şekillenmişti.

Bu makale, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde pronatalist politikalar ile vatandaşlık eğitiminin izdüşümlerini aramaktadır. Makalede ülkenin çocuklarına yüklenen anlamlar çözümlenerek verem hastalığıyla mücadelenin bu anlamlarla ilişkisi ortaya konmaktadır. Çocukluk deneyimlerine içeriden bakılmamakta, dayandığı kaynaklar itibariyle çocukların sesine yer verilmemektedir. Onun yerine geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde yetişkinlerin ve özellikle hekimlerin çocuğa yükledikleri anlamlara ve çocukla ilgili ürettikleri biyopolitik söylemlere odaklanmakta ve bu anlam ve söylemleri geç Osmanlı döneminden itibaren tarihselleştirmektedir.

Erken Cumhuriyet döneminde demografik dönüşümün yarattığı endişe, dönemin politikalarında belirleyici olduğu için bu makalede bahsedilen dönüşümün sağlığa ilişkin üretilen söylemlerdeki karşılıkları aranmıştır. İleride açıklanacağı gibi sağlık alanı, demografik dönüşümün önemli belirleyicilerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle

Cumhuriyet'in kuruluşundan önce yaşanan on yıllık savaş dönemi, doğum ve ölüm hızları ile salgın hastalıkların görülme sıklığı üzerinde etkili olduğundan, Cumhuriyet döneminde vatandaşlık inşa edilirken sağlıklı bireyin de inşa edilmesi gerekmiştir. Dönemin en yaygın olarak görülen hastalıklarından biri olan verem, kötüleşen yaşam koşullarında daha hızlı yayıldığı için tüm nüfusu tehdit etmiştir. Dahası, kalabalık ortamlarda veremin yayılması iyice kolaylaştığından, okul çocuklarında hastalığın yaygınlaşması sonucunda verem, Cumhuriyet kadroları ve dönemin hekimlerinin öncelikli sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu nedenle makale çocuklarda verem olgusunun erken Cumhuriyet döneminde nasıl ele alındığını incelemektedir.

Makalede kullanılan temel kaynaklar, hekimler tarafından yüzyılın ilk çeyreğinde üretilmiş olan ve dönemin nüfus sorununun tartışıldığı metinlerdir. Bu dönemde hekimler devlet kadrolarında önemli yer işgal etmiş, sağlık ve nüfus politikalarının üretilmesinde belirleyici rol oynamışlardır. Bu nedenle hekimlerin kaleme aldığı metinler, devletin nazarında nüfus sorununun nasıl ele alındığına ilişkin bilgi de vermektedir. Bu çalışmada genel olarak sağlık, salgın hastalıklar, çocuk ölümleri üzerine yazılmış metinlere yer verilmekte, ayrıca özel olarak İstanbul Verem Savaş Derneği'nin yayınlarında çocukların okuması için hazırlanan bölümler tartışılmaktadır.

Makalede kuruluş dönemindeki Türkiye Cumhuriyeti'nde biyopolitika kavramının karşılığı aranmaktadır. Modernleşen tıbbın nüfus tartışmaları üzerinde söz sahibi olmaya başlayıp bireyin gündelik yaşamına müdahale alanını genişletme süreci tarihsel bir zemine oturtulmuştur. Bu nedenle nüfus tartışmalarının 19. yüzyıldan itibaren aldığı seyri izleri takip edilmekte ve sıhhi şartların değiştirilmesinden kişisel hijyene doğru ilerleyen süreçte yetişkin ve çocuklara atfedilen sorumlulukların tıbbileşen dili tahlil edilmektedir. Bu amaçla makalede ilk olarak ulusal nüfus davası ile çocuk sağlığı arasındaki ilişkinin teorik çerçevesi tartışılmakta, ikinci olarak geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde çocuk sağlığına yönelik somut tartışmaların seyri betimlenmekte ve son olarak verem hastalığının dönemin çocuk sağlığı alanında işgal ettiği yer ve sağlık propagandasının uygulanış biçimleri ile ürettiği *vatandaş çocuk* temelli dil anlatılmaktadır.

Nüfus Davasının Çözümü ve Vatandaşlık İnşasının Odağında Çocukların Sağlığı

Türkiye'de erken Cumhuriyet döneminde nüfus konusunun tartışılması dönemin sağlık politikalarının çocuk sağlığı konusunu hangi parametrelerle değerlendirdiğini, dolayısıyla çocukluk ve çocuğa dair açık ve zımni algıların nasıl oluştuğunu sorgulamayı gerektirmektedir. Bu noktada, farklı sosyokültürel bağlamlarda farklı şekillerde tasavvur edilen çocuk ve çocukluk kavramlarının öneminin altını çizmek gerekmektedir (Brady, Lowe & Olin Lauritzen, 2015, s. 173). Yeni çocukluk çalışmalarında çocukluk ve yetişkinlik kategorileri *ilişkisel* olarak görülmektedir. *Nesilsel düzen* (generational

order) kavramına göre modern toplumlarda *sosyal bir kategori olarak çocukla* ilişkilendirilen bir toplumsal düzen bulunmaktadır ve çocuklar hem kendilerinin hem de başka kişilerin gündelik ilişkileri ve yaşam seyrinin gündelik inşasına dâhil olmaktadır. Bu görüş Ariès'nin (1962) çocukluğun ayrı bir kategori olarak görülmesini tarihselleştirdiği çalışmasının açtığı yoldan ilerlemektedir. Böylelikle çocukluk ve yetişkinlik kategorilerinin ancak birbiriyle var olduğu ve aralarındaki ilişkinin kuşaklar arasında tekrar tekrar üretildiği düşünülmektedir (Alanen, 2009, s. 160-161). Her şeyden evvel modern dünyada çocukluk, çocuğun *yetişkinlerden ayrı bir özne* olduğu düşüncesine dayanmaktadır ve Ariès'nin altını çizdiği gibi modern dünyada çocukluğa ilişkin temel gelişmelerden biri, yetişkinlere biçilen ahlaklılaştırma görevidir (Corsaro, 2015, s. 68).

Çocuğun yetişkinlerin dünyasından farklı bir dünyada yetiştirilmesi gerektiği fikri Batı'da 16. yüzyıldan itibaren hâkim olmaya başlamış, 18. yüzyılda gıda, tıp ve üretim teknolojilerindeki yeniliklerle eşzamanlı olarak çocuk bakımı giderek profesyonelleşmiş, hijyen ve çocuk bakımı ayrı birer alan haline gelmişti. John Locke ve Jean Jacques Rousseau ile Batı düşüncesinde çocuğun eğitilebilir ve eğitilmesi gerektiğine yönünde görülen kırılma çocuğun yetişkinler dünyasına yerleşmesine katkıda bulunmuştu (Öztañ, 2012, s. 20-25). Yine de bu makalenin esas konusunu da oluşturan *vatandaş çocuka* geçiş esasen 19. yüzyılda gerçekleşmiş 20. yüzyılda ise yerleşikleşmişti. Fransız Devrimi'nin getirdiği ideallerle ve 19. yüzyıl reformlarıyla aile ve çocuk bütünüyle ulusa ait olarak görülmeye başlanmış ve ebeveynlerin çocuklarını ulus devletin beklentilerine göre yetiştirmesi gerekmeğe başlamıştı (Öztañ, 2012, s. 26; Robertson, 2006, s. 407).

Çocuğun bir yatırım nesnesi olarak algılanması bağlamında sağlık ve hastalık konusu daha 1880'lerde politik bir zemine oturmuştu (Hendrick, 1997, s. 39). Çocuklar devletin ve toplumun geleceği olarak görülmeye başlanmış, çocuklarla ilgili çok sayıda kitap ve dergi çıkarılmaya başlanmıştı. Bu yayınlarda çocukların geliştirilmesine yönelik Batı'dan gelen fikirler tartışılmaya başlanmış, bir yandan da klasik dini ve örfi kaynaklara başvurulmaya devam edilmişti (Araz, 2013, s. 176).

“Geleceğin vatandaşı” olarak çocuklara yatırım yapılması gerekiyordu ve çocuklar hep “beklemedeki vatandaşlar” durumundaydı (King, 2016, s. 390-393; Schmidt, 2013, s. 174-175). Hendrick (1994) çocukları genellikle “var olan” değil, ileride yetişkinliğe aday olmaları düşüncesi doğrultusunda “gelecek olan” olarak değerlendiriliyordu. Potansiyel yetişkin olarak görülen çocuklara, yetişkinlerden beklenenlerin değişimine paralel olarak özellikle yüzyıl dönümünden itibaren sadece dini ya da geleneksel çerçeveden değil aynı zamanda milliyetçi çerçeveden de bakılmaya başlanmış, çocuklar ulus devlet inşasının bir parçası olarak algılanmışlardı. Çocukluk kavramının bu şekilde tahayyül edilmesinin sonucu olarak yüksek doğurganlık oranları ve çocuk

ölümü yönetici elitlerin önemli bir davası haline gelmişti (Gürsoy, 1995, s. 199). Geleceğin sağlıklı vatandaşlardan oluşmasını temin etmeye çalışırken bu çocukların aynı zamanda ulusal kimlik kazanması bekleniyor; fakat beklentiler ülkeden ülkeye farklılık gösteriyordu. Örneğin, iyi bir İngiliz ya da Türk vatandaşı yaratma isteğinin zemini İngiltere’de refah devleti, yoksulluk ve Büyük Buhran ekseninde tartışılırken (Hendrick, 1994; King, 2016, s. 400) Türkiye’de ağırlıklı olarak medenilik, cehalet ve sağlıkta bireysel sorumluluklar üzerinden değerlendiriliyordu.

Çocuk bakımı söz konusu olduğunda konunun yegâne muhatabı anneler olarak algılanıyor ve annelik rasyonel ve standartlaştırılan çizgilerle şekillendiriliyordu. Birdenbire anneler terimlere, mamalara, çizelgelere uyacak şekilde donanmış; vitaminler ve bakterilere örülmüş bir terminolojiye hâkim olmakla sorumlu kılınmışlardı. Daha 19. yüzyıldan itibaren Avrupa’da yeni doğan çocukların taşraya sütanelere gönderilmesi geleneği kırılmaya çalışılıyor, annelere çocuklarını emzirmeleri öğütleniyordu. Bebeğini kendisi emziren kadın figürü orta sınıf ailelere yönelik aile birliğini yüceltici söylemin hâkimiyetinin işaretiydi (Robertson, 2006, s. 410).¹

Bu süreçte annelik “bilimsel annelik” olarak nitelendiriliyordu ve iyi bir annenin içgüdülerini dinlemesinin yeterli olacağı fikri terkediliyordu. Bundan böyle mutlu ve sağlıklı çocuk ancak röntgen, ilaçlar, telefon, otomobil, filmler, kadının evde emek süresini azaltan cihazlar gibi bilimsel buluşlar aracılığıyla yetiştirilebiliyor, bir bütün olarak annelik ve ev kadınlığını bilimsellik çerçevesine taşıyordu. İçgüdüsel annelikten bilimsel anneliğe geçişin temelindeki düşünce, bilim ve teknolojinin yaşamın ilerlemesine sebebiyet sağladığı gibi çocuk yetiştirmekte de kullanılabilirdiği (Thurer, 1995, s. 225-226). Bu annelik türü çocuğa yönelik uyku, beslenme ve tuvalet rejimleriyle belirleniyor, propaganda yayınlarında yetişkinlere yönelik olarak dönemin tıbbi kaynaklarına ve haberlerine yer veriliyordu (Hendrick, 1997, s. 28).

Anneliğin bilimselleşmesinde bilim ve teknoloji kadar ailenin krizi de etkiliydi. Aile kurumu tehdit altında görüldüğünden Amerikan toplumu da dâhil olmak üzere pek çok toplumda çocuksuz evliliğin eksik olduğuna yönelik propaganda yapılıyor ve konu “doğurganlık ahlakı” olarak kurgulanıyordu (Glenn, 1994, s. 9). Psikoanalitik teori “normal” kadının çocuk istediğine ve anneliğini reddedenin kadınlığını da reddettiğine dair tezler üretiyordu (Glenn, 1994, s. 9). “Yeni Kadın” çalışmayı ve eğitimi seçmeye başlamış ve bu durum öjenistler için tehdit oluşturmaya başlamıştı. Artık uygarlığın korunmasından bahsediliyordu. Nihayetinde 20. yüzyıl doğurganlık ahlakı, evlilik ve anneliği kadınlığın temel amacı olarak teşvik ediyordu (Kline, 2011, s. 124-127).

Bu kaygıların altında toplumların dejenere olabileceği korkusu yatıyordu. Dejenereasyon teorisi 17. yüzyıl Avrupasında Protestan akımla beraber başlamış

1 Yine de annelerin bu programlara ne kadar uyduğu belli değildir (Hendrick, 1997, s. 29).

1830” ara gelindiğinde orta sınıf “dejenere”lerin (yoksul, suçlu, fahişe, alkolik, psikotik, zekâ geriliği olan ve fiziksel engelli) sosyal ya da ekonomik sorunlar değil tıbbi sorunlar nedenleriyle ortaya çıktığına kani olmuştu (Carlson, 2011, s. 13; Black, 2003, s. 13). Konu 19. yüzyıl Osmanlısında da benzer bir şekilde tartışılmıştı (Yanıkdağ, 2017). İyi gen anlamına gelen öjeni sağlam soy bilinci olarak düşünülmüş, A.B.D. ve Almanya’da 20. yüzyılda kurumsallaşp yaygınlaşmış, farklı ülkelerde farklı şekillere bürünmüştü. Negatif öjeni uygun olmadığı düşünülen toplulukları kısırlaştırma, tecrit etme ya da yok etme şeklinde, pozitif öjeni ise uygun kabul edilen toplulukların çoğalmasını sağlamayı hedeflemişti (Yanıkdağ, 2014, s. 268). Öjeni fikrinin Osmanlı ve Türkiye’de yayılmasında Besim Ömer (Akalin) gibi hekimler başı çekiyor (Toprak, 2017b, s. 205), hekimler kendileri de halkın sağlığı ile ilgili antropometriye dayanan küçük araştırmalar yapıyorlardı (Shorter, 2000, s. 117).

Varlığı tehdit altında olan Osmanlı’da dayanışmanın vurgulanması, Ziya Gökalp başta olmak üzere konu ile ilgili kalem oynatanların aileyi dayanışmanın en küçük birimi olarak görmeye başlamasıyla sonuçlanmıştı (Toprak, 2017b, s. 43-44). Bu dönemde Türkiye’de yaşanan kültür krizinin odak noktalarında aile ile beraber kadın ve ahlak bulunuyordu (Duben ve Behar, 2013, s. 213). Dönemin hekimleri konuya dikkati çekiyor, örneğin Doktor Ali Rifat özellikle savaşın başlamasıyla her ülkede “halkın teneffüs ettiği hava-yı ahlakî”nin büyük ölçüde değiştiğini anlatıyor, toplumsal devrimlere ek olarak gıdasızlık ve sıhhi bakımsızlığın verem, frengi, içki gibi “üç büyük afet”in salgın halini almasından bahsediyordu. Yine de Avrupa’da asıl felaket sebebinin doğum azlığı olduğu belirtiliyordu (Dr. Ali Rifat, 1933, s. 7). “Bir taraftan evlenmeyi aile teşkilini teşvik, diğer taraftan çocuk ölümü ile mücadelede atılmak birinci vazifemizdir” diyen Doktor Ali Rifat bunun haricinde memleketin çocuklarını yetiştirecek birer anneye dönüşmesi umulan genç kızlara çocuk bakımı öğretmenin ve verem ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmenin gereğinin altını çiziyordu (1933, s. 8).

Daha 2. Meşrutiyet’in ilk yıllarında evliliği kolaylaştıran önlemler alınmaya başlanmış, savaş yıllarında gazetelerde izdivaç talepleri yayınlanmıştı. Dolayısıyla Cumhuriyet’in öncesinde de zaten parçalanmaya yüz tutmuş toplumsal düzenin yeniden bir araya getirilebilmesi için önlemler alınmaya başlanmıştı (Toprak, 2017b, s. 56). Nöropsikiyatrlar sağlıklı çiftlerin evlenmelerini sağlamanın dışında bu evlilikleri mümkün mertebe verimli kılmayı da hedefliyordu. Evliliği aşk ya da hayat arkadaşlığı için değil, nüfusu arttırmak için hedeflemek gerekiyordu. Hatta Fahrettin Kerim (Gökay) milli nüfus siyasetinde öjeniyi anlattığı yazısında anne olmayı istemeyen kadınların evlenip de kısıtlı erkek kaynağını harcamaması gerektiğini düşünüyordu. Devlet 1920’lerin sonlarında altı ya da daha fazla çocuğu olan annelere para ödülü ve madalya vermeye başlamıştı (Yanıkdağ, 2014, s. 278-280).

Türkiye’de de çocuğun bakımı ailevi olmaktan ziyade milli bir mesele olarak görüldüğünden bireylerin kendilerinin ve çocuklarının sağlıklarını korumak milli bir sorumluluk haline gelmekteydi. Bahsedildiği gibi çocuk milli bir davanın kamusal öznesi olarak tanımlandığında onun sağlığından ve selametinden birincil derecede sorumlu olan kişi de daha gebelik öncesinden itibaren (kendisinden potansiyel anne vasfı taşıması beklendiğinden dolayı) annesi olarak tanımlanmaktaydı. Türk kadınlarının çocuk bakım ve yetiştirilmesinde fennî ve bilimsel bilgiyi haiz olmalarının önemi dönemin yazılı basınında vurgulanmakta, bu nedenle öncelikle annelerin eğitim düzeylerinin yükseltilmesi gerektiğinin altı çizilmekteydi. Yenidoğan bakımı, özellikle bulaşıcı hastalık endişesinden dolayı anneden başkasının çocuğa yaklaşmamasının telkin edilmesiyle beraber yine annenin görevi olarak tanımlanmaktaydı (Başboğa, 2017, s. 9-13).

Çocuk Sağlığını Tarihselleştirmek: Erken Cumhuriyet Döneminde Sağlam Çocuk Meselesi ve Sağlık Propagandası

Hekimlerin yukarıdaki ifadeleri çağdaşları tarafından paylaşılıyordu. Yüzyıl dönümü elitleri modernleşmeyi Batılı olmak ile büyük oranda paralel görmüş ve Batı tarafından benimsenen modern çocukluk imgesini de benimsemişti. Çocuk “kamusal özne olma potansiyeli” taşıyan bir canlı olarak görülmeye başlanmış, böylelikle nüfus siyaseti, vatandaşlık ve milliyetçiliğin keşif kümesinin ve aynı zamanda ailenin ve toplumun merkezine yerleşmişti. “Çocuk meselesi”, “çocuk davası” gibi ifadelerle anılan konu, pronatalist politikalar, çocuk bakımı ve sağlığı, kimsesiz çocukların sahiplenilmesi, okullaşma gibi sahalarda tezahür etmeye başlamıştı (Çiçek, 2012, s. 76-84).

Çocuk meselesi, Türkiye’de birincisi çocukların anne karnında ya da doğduktan sonra ölmelerinin engellenmesi, ikincisi doğan çocukların da sağlıklı ve uzun ömürlü olmalarının sağlanması olmak üzere iki ana başlıkta ele alınıyordu. Çocuk ölümleri ıskat-ı cenin (çocuk düşürme) ile beraber düşünülüyor ve doğurganlık oranları artırılmaya çalışılıyordu. Yaşayan çocukların sağlıklı kılınması ise en az halk sağlığı önlemlerine verildiği kadar eğitime de önem verilerek mümkün kılınmaya çalışılıyor ve sağlıklı olmak medeni olmakla özdeş görülüyordu.

Sosyal sermaye olarak nitelendirilen nüfusa ilişkin tartışmaların gündeme oturmasının geç 19. yüzyıldan beri gerçekleşen demografik dönüşümlerden kaynaklanan somut bir zemini bulunmaktaydı. Yaşanan kültürel, politik ve teknolojik dönüşümler aileyi çözüyor, kadının konumunu değiştiriyor ve doğurganlık oranlarını düşürüyordu. Duben ve Behar (2013) Türkiye’de doğurganlığın ilk düşüş gösterdiği yer olan İstanbul için yaptıkları hesaplamaları şu ifadelerle özetliyorlardı: “1907’den 1945’e kadarki kırk yıllık zaman diliminde, İstanbul’da doğum oranı üçte birden biraz fazla (% 36,2), toplam doğurganlık %37,9 ve evlilikte doğurganlık beşte birden biraz fazla (% 21,3) düşüş gösterdi” (s. 176).

Ayrıca yüzyıl dönümünde ortalama kadın evlenme yaşı 20 civarındayken 1930'ların sonunda 23'e yükselmişti. Kadınlar hem giderek daha geç yaşta evleniyor hem de çocuk sahibi olmayı daha erken yaşta bırakıyorlar ve tüm ihtarlara rağmen çeşitli doğum kontrol yöntemlerine sıklıkla başvuruyorlardı (Balsoy, 2015).

Türkiye'nin geçirdiği demografik dönüşümün üç ana aşaması bulunmaktaydı. İlk aşama bu makalenin de konu ettiği dönem olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan 1945'lere kadar olan kısımdı ve yüksek doğum ile yüksek ölüm oranları ile belirleniyordu. İkinci aşama 1945 ile 2010'lara kadar olan dönemi kapsıyordu. Bu aşamada ölüm oranlarında hızlı düşüş, doğum oranlarında daha yavaş düşüş gerçekleşmiş ve nüfus hızla artmıştı. Son aşamada ise hem ölüm hem de doğum oranları düşmüştü (Aysan, 2014, s. 67).

İlk demografik değişim döneminin en büyük belirleyicisi savaştı (Shorter, 1985): savaş yıllarında erkekler ya cephede ölmüş ya da verem, tifüs veya frengi gibi hastalıkları kaparak evlerine dönmüşler (Mazhar Osman, 1933, s. 37) ve savaş sonrasında Türkiye'nin nüfus meselesini ilgilendiren en temel konular sıtma, trahoma, nekator, verem gibi özellikle yaşam koşulları ile ilişkilendirilen hastalıklar ve başta frengi olmak üzere zührevi hastalıklar haline gelmişti (Kahya ve Erdemir, 2000, s. 322). Milli Mücadele sonunda insanlar savaşın, salgın hastalıkların ve temel ihtiyaçlardan yoksunluğun sıkıntılarını çekmekteydiler (Shorter, 1985, s. 417).

Cumhuriyetin başa çıkması gereken sorunlar arasında Osmanlı'dan kalan ekonomik ve sosyal sorunların yanı sıra üretken ve sağlıklı bir nüfus oluşturma çabasının arka planındaki zorluklar vardı. Doğum ve ölüm oranlarının dengelenmesinin getirdiği zorluğun haricinde nüfusun % 80'inin kırsalda yaşıyor olması ve emek yoğun tarım yapısına dayanan sistemde genç erkek sayısının haneler ve devlet için zenginlik kaynağı olması, pronatalist düzenlemelerin ülkenin nüfus politikasının temelini oluşturması sonucunu doğurmuştu (Aysan, 2014, s. 74-75).

1 Kasım 1925 ve 1926 Meclis açılış konuşmalarında Mustafa Kemal salgın hastalıklarla mücadelenin ve sağlıklı, genç ve üretken bir nesil ortaya koymanın önemini anlatıyordu (Erdal, 2011, s. 784). Maarif Vekâleti, Çocuk Esirgeme Kurumu, Halkevleri salgın hastalıklarla mücadele konusunda özellikle çocuklara yönelik ya da çocukların korunması konusunda yetişkinlere yönelik pek çok yayım yapmaktaydı. İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti'nin kurucularından olan Doktor Tevfik Salim (Sağlam) nüfus sorununu bir ülkenin en önemli sermayesinin insan sermayesi olduğunu ve Türkiye'de topraklara göre nüfusun az olduğunu, nüfusun çoğaltılması ve ömürlerin uzatılması için çalışmanın her Türk'ün baş görevi olduğunu söyleyerek anlatıyordu. Bu görevde başarılı olabilmek için birkaç kişinin çalışması yeterli değildi, tüm milletin gayret etmesi gerekiyordu (1929, s. 2-3). Nüfus yoğunluğunun düşüklüğü, dönemin en önemli meselesi olarak algılanmakta ve konu ile "medeni memleketlerin" yakından ilgilendiği vurgulanmaktaydı (Dr. Ali Rifat, 1933, s. 6).

Gerçekten de konu tüm Avrupa'nın gündemindeydi ve Türkiye'de nüfus meselesiyle ilgilenen herkes Avrupa'daki tartışmaları takip etmekteydi. Boverat'ın (1932) sosyolog ve iktisatçılardan oluşan "Avrupa Nüfusunun İstikbali 1931 Roma Beynelmilel Nüfus Kongresi" ve Marshal'ın (1932) "Kanunların Nüfus İnkişafına Tesirleri" eserleri çevrilerek yayımlanmıştı. 1934'te Charles Balas'nın "Nüfus İşlerinde Nereye Gidiliyor?" eseri İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından tercüme edilmişti. Bahsedilen ve benzeri eserleri takip eden aydınlar da nüfus konusunda pek çok yayın yapmıştı (Erdal, 2011, s. 782). Ülkü Mecmuası'nda Dr. Zeki Nasır, Nusret Kemal, Fahrettin Kerim Gökay, Necip Ali Küçüka gibi isimler pronatalist politikalarından öjeniye uzanan bir çizgide yazılar yayımlamıştı (Erdal, 2011, s. 785). *La Turquie Kemaliste* gazetesi vasıtasıyla arzu edilen nesillerin yetiştirilmeye başlandığının tüm dünyaya duyurulması hedefleniyordu (Okumuş, 2017).

Çocuk himayesinin Amerika ve tüm Avrupa'da milli bir ülkü olduğu ifade ediliyor, amaç doğumu arttırmak ve ölümü azaltmak yoluyla "hikemî ve ruhî sıhhatli bir halk kitlesi yaratmak" olarak tanımlanıyordu. Bu amaca giden esas yol bilimdi. *Biotechnie* (yaşamak ilmi) olarak tercüme ediliyor ve *eugénétique* (iyi genetik) ile *puériculture* (çocuk bakımı)'ün, aynı zamanda sosyoloji, içtimai ahlak ve *zootéchnie* gibi alanların isimleri zikrediliyordu. Bu bilimlere göre bir insanın ortaya çıkışı tesadüfi olmamalı, bilakis ebeveyn adaylarının bedenî, aklî ve ruhî sağlıkları yerinde olmalıydı. Bu süreçte anneler himaye edilmeden çocuğun himaye edilmesi mümkün değildi. İçtimai bir sermaye olan nüfusun çoğaltılması aynı zamanda iktisadi bir işti (Dr. Kudsi, 1934, s. 2). Dolayısıyla nüfus ve çocuk söz konusu olduğunda müspet, sosyal ve beşeri bilimler bir arada uygulanmalıydı. Bilimdışılık, safsata ve hile anlamına geliyordu. Şarlatanlıkla mücadele de Himaye-i Etfal'in görevi olarak addediliyordu.

Çocuk sağlığı açısından tehlike teşkil eden ve gündemin merkezine alınan üç ana sorun bulunmaktaydı: Salgın hastalıklar, iskat-ı cenin ve genel olarak çocuk ölümleri. Aynı zamanda memleketin hayatta kalan çocuklarının güçlendirilmesi ve sağlığa kavuşturulması isteniyordu. Çocuk ölümlerinin bir milli mesele haline gelmesi modernleşmenin getirdiği bir değişimdi. Armstrong'un (1986) iddiası, istatistiksel olarak takip edilen "çocuk ölümleri" kavramının da belirli bir düşünme biçiminin ürünü olduğuydu. 19. Yüzyıl sonunda sosyal hijyen teknolojisi çocuğu tıbbi ilginin odağına koyuyordu. Özellikle çocuğun "bedeni" artık hekimlerin dikkatini çekmekteydi (Hendrick, 1997, s. 13). Yeni istatistikler, idari dertlerin bir ürünüydü ve hanelere müdahale edilmek suretiyle sağlık uygulamalarının geliştirilmesine yarıyordu. Dolayısıyla Armstrong "çocuk"un ve özellikle "çocuğun bedeni"nin bir medikososyal sorun olarak inşa edildiğini söylüyor, böylelikle hane içi ve ailevi özel alanlara müdahaleye kapı araladığını ifade ediyordu (James, Jenks ve ark., 2007, s. 151-152).

Tüm bunların önünü almak için belirli politikalar geliştirilmiş fakat bu politikaların uygulamaya konup yaygınlaştırılması hem uzun zaman alacağından hem de sağlık alanının bütünüyle devlet tarafından üstlenilmesi için yeterli bütçe olmadığından sorumluluk bireyler ve çeşitli cemiyetlere dağıtılmıştı. Bunun sonucunda dönemin hekim ve bürokratlarının belirlediği sağlık önlemlerinin alınabilmesi için her şeyden evvel propagandaya önem verilmişti. Propagandanın “içtimai, fennî ve amelî bir surette ve tam bir ihtisas dairesinde” olması gerekiyordu (Gökçe, 1957, s. 45). Dar bütçelerle sağlık önlemleri alınmaya çalışılırken memleketinin selameti için kendisinin ve başkalarının sağlığını koruma görevinin bireyin sorumluluğu olarak tanımlanmasının bir örneği, ülkenin çeşitli illerinde hazırlanan tıbbi topografyalarda görülmektedir. Yine de propaganda ve eğitimin önemini vurgularken Türkiye’ye has ekonomik dertlerin önemini yeniden düşünmek gerekmektedir. Aynı dönemde cehaletin veremle mücadelede ilk kurtulması gereken şey olduğu düşüncesi Kanada’dan Meksika’ya dünyanın pek çok yerinde ifade edilmekte olup özellikle kadınların sorumluluğu vurgulanmaktaydı (Sears, 1992, s. 74; Stern, 1999).

Hekimlerin çocuk sağlığı ile ilgili bu derece endişeli olmaları ve her vesile ile telkinlerde bulunmalarının altında yatan sebeplerinden biri geç 19. yüzyıl- erken 20. yüzyıl döneminde halk sağlığında sanitasyondan² hijyene doğru yaşanan dönüşümdü. Bu geçiş iki temel seviyede gerçekleşmişti: Uygulamada halk sağlığı müdahaleleri fiziksel çevrenin sıhhi durumundan evlerdeki hijyenik standartlara yönelmişti. Bu durumun teorideki karşılığı ise ikinci seviyeyi oluşturuyordu: Halk sağlığı uygulamaları mikrop teorisinin kabulünü cisimleştirmişti (Sears, 1992, s. 69). Sıhhi bilim nüfusu oluşturan bedenleri dış çevrelerinden ayıran anonim bir sınır üzerine odaklanmıştı. Kişisel hijyen ise her biri farklı alışkanlıkları tanımlayan sayısız bireyselliği tanımaya başlamıştı (Armstrong, 1993, s. 401). Hijyen bu şekilde tanımlandığında, tıbbi bilgi artık sınırları belli olmayan bir zeminde hareket edebiliyordu.

Tıbbi bilginin müdahale edebilmesini mümkün kılan şey ise topluma ilişkin edinebileceği bilgiydi. 1922-1938 yılları arasında yayımlanmış olan Türkiye’nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası 19 eserden oluşan bir diziydi ve ülkenin sağlık sorunlarını çözümü için bir keşif çalışması niteliğindedir. Bu eserlere göre örneğin veremin temel sebepleri arasında hijyen konusundaki bilgi eksikliğinden kaynaklanan hatalı davranışlar, sıhhi olmayan örf ve adetler ya da temiz hava ve su kadar yoksulluk, göç, sefalet, kötü çalışma koşulları, gıdasızlık, yaşam koşulları gibi sosyal unsurlar da sayılmış, hatta Kastamonu raporunda sıhhi mücadeleden ziyade Maarif ve İktisat Vekâletlerinin mücadele etmesi önerilmişti (Tanış, 2019). Aslında raporlar sosyal ve ekonomik koşullara işaret ediyordu; fakat alınan önlemler tıbbi olmuştu. Ülkede bütçe olmaması ve geniş yayımlı iktisadi önlemler

2 Temiz su ve atık su ile atık bertarafı gibi halk sağlığını korumak için tasarlanmış prosedür ve önlemlerin incelenmesi ve uygulanması.

kısıtlı olmasından dolayı söylem ve vatandaşlık meselesi gündeme gelip sağlıklı olmak bireyin sorumluluğu olarak düşünülecekti.

Çocuk düşürmek ülke için ayrı bir sorun olarak görülüyor, kadınların bunu yapması engellenemiyordu. Konu hem ahlaki hem de demografik açılardan ele alınıyor, kadınları çocuk düşürmeye iten sebepler aranıyor. 1926 yılında Doktor Cemal Zeki'nin kaleme almış olduğu “Çocuk Düşürmek Esbâbı, Tehlike ve Kıbetleri ve Buna Mani Olabilecek Tedâbir” başlıklı bir kitap yayımlamıştı. İki bölümden oluşan bu kitabın bir kısmı halka, bir kısmı da hekimlere yönelik olarak kaleme alınmıştı ve nihayetinde bu kitap da çocuk düşürmenin “ülke kadınlığını kemiren toplumsal bir facia” olduğunu ve “ülke nüfusunu çökerttiğini” yazıyordu (Toprak, 2017a, s. 53). Oysaki çocuklar onları yetiştirenlerin değil, tüm ülkenindi, dolayısıyla çocuk düşürmenin önüne geçmek elzemdi (Doktor M. Talat Özkan, 1935, s. 18-19). Dolayısıyla çocuk sağlıklı bir biçimde büyütülüp ulusa armağan ediliyordu.

Resimli Ay dergisi bu konu için 1927 senesinde bir anket yayınlamış ve üç hekim ile bir ebeye çocuk doğum, ölüm ve düşürülmesi ile ilgili çeşitli sorular sormuştu. Hekimler Kadri Raşit, İhsan Hilmi ve ülkenin ilk kadın doktoru olan Safiye Ali, ebe de Kadriye Hanım isminde biriydi. Katılımcılara çocuk ölümlerinin oranı, ülkede bilimsel çocuk bakımını bilen ve uygulayan ailelerin oranı, kadınlar arasında çocuk düşürme eğilimi, çocuk düşürmek isteyen kadınların uyguladığı bilim dışı yöntemler gibi konulara ilişkin sorular sorulmuş ve kişisel deneyimlere dayanan cevaplar alınmış, böylelikle konuyla ilgili endişeler dile getirilmişti (Toprak, 2017a).

Cemal Zeki'nin kaleminden çıkmış olanlara benzer ifadeler 1920 ve 1930'lu yılların başınında sıklıkla yer almaktaydı. Çocuk düşüren kadınların aslında bireysel değil, toplumsal anlamda sorumluluklarını üstlenmedikleri, bilakis kendilerine ve topluma zarar verdikleri iddia ediliyordu. Çocuk düşürmenin amili olan sebepler hastalıklara ve toplumsal sebeplere bağlı olmak üzere ikiye ayrılıyor, hastalıklarda öncelikle frengiye değiniliyordu. Toplumsal sebepler sefahat düşkünlüğü, alkol ve keyif verici maddeler gibi sebepler olarak görülüyor, çocuk düşürmenin her sınıftan kadın arasında görüldüğünün altı çiziliyordu. Fakir ve orta halli ailelerde ihtiyaç, eşi tarafından darp edilmek gibi sebepler öne sürülürken zengin ailelerin keyif düşkünlüğünden çocuk düşürdüğü ifade ediliyordu (Dr. Ali Rifat, 1933, s. 9).

Dr. Tefik Remzi, çağdaşı pek çok hekime kıyasla farklı bir noktaya vurgu yapıyor, kadınların mevcut düzende desteksiz kaldıklarını ifade ederek çocuk sahibi olma(ma)k konusundaki haklarını dile getiriyordu. Kadınlar muayenehaneye geldiklerinde dahi çocuklarını kazara mı kasten mi düşürdüklerini söylemiyorlardı. Tefik Remzi'nin tahminine göre, yokluk ve gayrimeşru çocuk sahibi olmak birincil amillerdi. Böyle bir durumda olup çocuk düşürmeye çalışan kadınlar için bir hastane yapılmalı ve isimleri anonimleştirilmek kaydıyla hem doğum yapmak hem de doğumdan sonra çocuklarını

terk edip gitmek özgürlüklerine sahip olmalıydılar (Doktorlarımıza Göre Doğumlar ve Çocuk Ölümleri, 1935, s. 24).

Dr. Kadri Raşid de Tevfik Remzi gibi kadının üzerinden tanımlanan çocuk yetiştirme sorumluluğunun arkasında destekleyici bir yapı olmadığını anlatıyordu. Çocuğu büyümenin esas olarak anne olduğunu ama eşi de dâhil olmak üzere herhangi bir destek olmadığını ve memlekette çocuk ölümleri meselesinin sadece hayır cemiyetleriyle çözülemeyeceğini söylüyor, bu bakımdan vatandaşları hayırsever cemiyetlere desteğe çağırın çağdaşlarından ayrı düşüyordu. Hasta çocuklar ücretsiz olarak bakılıyor olsa da anneleri yazılan reçeteleri yaptıracak maddi imkânlardan yoksundular, üstelik tüm ülkede çocuklara mahsus sadece Şişli Etfal Hastanesi bulunmaktaydı (Doktorlarımıza Göre Doğumlar ve Çocuk Ölümleri, 1935, s. 27-28).

Çocuk ölümleriyle mücadele etmenin bir yöntemi öncelikle kadınlar olmak üzere halkı eğitmekse, diğer yolu kadın ve çocuk sağlığı alanlarını profesyonellere teslim etmektir. 1843 yılında Fenn-i Kibale kurslarının açılmasıyla başlayan bu çaba, 1892’de Viladethane’nin açılmasıyla beraber doğumların modern tıbbın gereklerine göre yapılmasının bir norm haline gelmesine dönüşmüştü. Besim Ömer’in kadın ve çocuk sağlığı alanındaki öncü faaliyetleri, ülkenin ilk kadın doktoru Safiye Ali’nin öncülüğü ile kadın doğum alanı modern tıbbın konusu haline gelmişti (Okay, 1998, s. 58). Hastalanan çocukları doktora götürmek ise 19. yüzyıl ebeveynleri için başlı başına büyük bir yenilikti. Zaman içinde ihtisaslaşmanın yaygınlaşmasıyla beraber bu alışkanlık hastalanan çocuğu her doktora değil çocuk doktoruna götürmeye dönüşmüştü. Çocuk doktoru ve çocuk ilaçları ilanlarının yoğunluğu bu saptamayı destekler kuvvetteydi (Okay, 1998, s. 62).

Doğan çocukların ölmesinin sebepleri ise savaşın bıraktığı bakımsızlık, sefalet, toplumsal yaralar, hıfzıssıhaya riayetsizlik, zayıf doğum, hazım fesatları, uygunsuz beslenme, frengi gibi hastalıklar, cehalet ve sarhoşluk, temiz havadan yoksunluk idi (Dr. Ali Rifat, 1933, s. 8-11). Çocuk Esirgeme Kurumu’ndan alınan verilerin ışığında hekimlerin “ulusun çocuğu” hakkında yaptıkları çıkarım, çocukların özellikle ilk aylarda bakımsız kalmasının ölümlere sebebiyet veriyor olduğuydu (Ulusun Çocuğu, 1935, s. 13-16).

Çocuk ölümlerine karşı annelerin “teknik” yetiştirilmesi için hekimler hem birbirlerine telkinlerde bulunuyor hem de her fırsatta anneleri bilgilendiriyorlardı. Bu görev çocuk hekimleri, çocuk yetiştiren mütehasıs tabipler ve ziyaretçi hemşirelere düşüyordu. Uygulamalı derslerin yapılması için annelerin önceden teorik eğitime tabi tutulması öneriliyor; okullarda çocuk yetiştirme konusunda kitaplar ve risaleler bulundurulması ve bütün çocuklara ücretsiz olarak ulaştırılması isteniyordu. Günlük gazetelerde herkesin anlayabileceği bir dilde yazılar yazılmalı, hatta haftanın belli günlerinde bu konuya birer sütun ayrılmalıydı. Ayrıca anaokulları ve ilkokullarda tıbbi

muayenenin ötesine geçilmeli, tüm çocuklar için birer sağlık dosyası tutulmalı ve dersler çocukların hava almalarına müsaade edecek şekilde planlanmalıydı (Doktor Talat Özkan, 1934, s. 7-8).

Çocuklarının iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi, bazı pilot uygulamaları beraberinde getirmişti ve beden terbiyesi bunun önemli bir parçasıydı (Akın, 2014). Bu uygulamalardan bir tanesi, azat obalarıydı. Okulların azat, yani tatil oldukları dönemde kurulan bu sağlık kamplarının fikir babası Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirlik'ti. Uygulamayı Avrupa'daki örneklerinden gören Dirlik, 1935 yılında İzmir Valiliği döneminde "Çocuk yurtları" ismiyle bu uygulamayı başlatmış ve Trakya Umumi Müfettişliği'ne atandığında burada da ilgili çalışmaları başlatmıştı. Tasarı, Trakya'nın tatil alanlarında, yayla ve plajlarında 20 azat obası açarak bulaşıcı hastalıklar haricinde kalan hasta ve cılız çocukları yeme-içme ve giyim gibi ihtiyaçlarını da karşılamak suretiyle iki aylığına kampa almak yönündeydi (Burgaç, 2011, s. 655-656).

Obalara kabul edilecek çocuklar hükümet ya da belediye hekimleri tarafından yapılan muayene sonucunda belirlenecekti. Obaların temel hedefinin çocukları gürbüz hale getirmek olmasından dolayı öncelik gıdaya verilmiş, çocuklar için örnek yemek çizelgeleri ve verilecek gıda miktarları belirlenmişti. 1936'daki bu ilk deneme sonunda çocuklar ortalama iki ila altı kilo almışlar ve bu başarının ardından çalışmalar devam etmiş, sonuçta 1938 yılına kadar hedeflenen 20 obanın 14'ü açılmış, toplam 463 çocuk kabul edilebilmişti (Burgaç, 2011, s. 657-662).

"Sıhhatler Diyarı"na Davet: Verem, Çocuk Sağlığı ve "Çocuk Sahifeleri"

Erken Cumhuriyet döneminde sadece çocukların değil, herkesin sağlığını etkileyen önemli hastalıklardan biri veremdi (İlkan Rasimoğlu, 2012; İlkan Rasimoğlu, 2018). 1901-1923 istatistiklerine göre İstanbul'da veremden yılda ortalama 2.800 kişi ölüyordu. Bu sayının tüm ölümlerin % 15,8'i olduğu ifade ediliyordu. Besim Ömer de 1918 tarihli *Verem Tehlikesi ve Veremle Mücadele*'de İstanbul'da veremden ölenlerin oranını % 10,8 olarak vermektedir (Tuğluoğlu, 2008, s. 5).

Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti 1938 yılında verem üzerine bilgilendirici bir risale yayımlamıştı. Bu risalede tedavinin 6 aydan 4 yıla kadar sürdüğü, diğer bulaşıcı hastalıklar gibi hızlı iyileşmediği için hastaların tedavi planlarını bozmalarının veremle mücadelenin önünü aldığını anlatmıştı. Tedavi istirahat, açık hava, güneşten faydalanma ve sıhhi beslenmeden oluşuyordu. Esas önemli olan risalenin sonuna büyük harflerle eklenen ibarelerin arasında şu ifadelerin de bulunmasıydı: "Yurdunu ve yurttaşını tehdit eden bu içtimaî afetten sakın ve kork." (Verem (Tüberküloz), 1938, s. 8). Bu ifade iki konuyu gözler önüne sermektedir. Birincisi, sağlığı korumanın bireyin değil toplumun meselesi olduğu fikri yayılarak toplumun iyiliğinin öncelenmesine yönelik anlayışa katkıda bulunmaktadır. İkincisi, hastalığın mikrop teorisi ve onunla beraber

gelen Pasteur Devrimi'nin bireylerin hastalık algısı ve gündelik hayatında yapması gereken değişikliğin biyopolitikanın alanına girdiğini göstermektedir.

Bu etiyoloji³ iki dünya savaşı arası döneme hâkim olmuş, dolayısıyla alınması tavsiye edilen önlemler ve tedavi yöntemleri değişmemiştir. Mikrop teorisi toplumlar için henüz yeni olduğundan tıp henüz mikroplar karşısında savunmasızdı fakat helyoterapi⁴ gibi “hijyen” kategorisine giren önlemlere her zaman başvurulabilirdi (Carter, 2012, s. 94). Verem mücadelesinde sanatoryum uygulaması dünyanın pek çok yerinde hayırseverler, belediyeler, dini kurumlar ve devletin ortak çabalarıyla gerçekleştirilebilirdi. 1891'de Fransa'da ilk örneği görülmüş olan ulusal veremle mücadele cemiyetleri 20 yıl içerisinde Avustralya'dan Japonya'ya kadar yayılmış ve veremle mücadele büyük bir hayırseverlik işi haline gelmişti. 1904'te Danimarka'da başlayan ve 1911'de bir sanatoryumun inşasını sağlayan verem pulları satışı uygulaması da aynı hızla yayılma göstermişti (Bynum, 2012, s.131-132).

Başta Besim Ömer Akalın'ın katıldığı, hakkındaki görüşlerini yayınlamış olduğu ve 7-17 Mayıs 1912'de Washington'da toplanmış olan Dokuzuncu Uluslararası Kızılhaç Konferansı olmak üzere pek çok uluslararası kongreye katılmış olan hekimler; veremle mücadelede gönüllüğün, dispanser ve sanatoryumların ne kadar etkili olduğunu görmüştü (Düzcü ve Sezer, 2016). Bunun üzerine benzerlerinin Türkiye'de de kurulması için çalışmaya başlamışlardı. 20 Nisan 1918'de Besim Ömer'in öncülüğünde Verem ile Mücadele Osmanlı Cemiyeti kurulmuş, onu Behçet Salih (Uz)'un başkanlığında 18 Şubat 1923'te İzmir Veremle Mücadele Cemiyeti izlemiş, 2 Ekim 1923'te Balıkesir'de üçüncü cemiyet kurulduktan sonra dördüncü olarak 1927 senesinde İstanbul Veremle Mücadele Cemiyeti kurulmuştu (İlkan Rasimoğlu, 2012).

Kamu kaynağı ve cemiyet bütçelerinin kısıtlı olmasına rağmen daha 1923 yılında dispanserler kurulmaya başlanmış (Yıldırım, 2010), s. 97), 1929 senesinde ülkenin ilk büyük dispanseri açılmıştır. Verem dispanserlerinde sadece veremliler tedavi edilmiyor, aynı zamanda vereme neden olan faktörler belirlenip önlemler alınmasına çalışılmıştır (Tekir, 2019, s. 418). Dispanserler kentlerin dışında verem mücadelesinin verileceği mekânlar olduğundan cemiyet bu konuya ağırlık veriyor fakat eğitimi tedaviden öncelikli kılıyor, yönetimin her kademesindeki çalışanların işbirliği içinde çalışmasının önemi vurgulanıyordu. Verem hastalığı ancak hükümetin cömert, belediyelerin uyumlu olduğu; toplumsal eğitimde itaatkârlık ve genel bir gayretkarlık olduğu takdirde yenilebilirdi (Gökçe, 1969). 1924-1932 yılları arasında 85 verem yataklı Haydarpaşa ve 35 verem yataklı İzmir Emraz-ı Sâriye Hastanelerinde tedavi edilen hastaların

3 Tıbbi terminolojide hastalıkların nedenlerinin incelenmesi anlamda kullanılmaktadır.

4 Güneşle tedavidir. Bu tedavi biçimi 19. yüzyılın sonundan itibaren, uzun süre güneş ışığına maruz kalmanın bakterileri öldürebileceği düşüncesiyle özellikle kemik, eklem ve cilt tüberkülozunun tedavisinin önemli bir parçası haline gelmişti. Açık havanın temini ve D vitamini seviyesinin yükseltilmesini sağladığı için özellikle çocukların tedavisi için sıklıkla başvuru alan bir yöntemdi.

toplam sayısı 8.110; çekilen toplam röntgen sayısı 42.383'tü. Aynı yıllar arasında Heybeliada Sanatoryumu'nda toplamda 1.110 kişi yatarak, 12 kişi ayakta tedavi edilmişti (Aksu, 2007, s. 83-84). Erenköy Sanatoryumu'nun kuruluş ve idamesinde İstanbul Verem Savaş Derneği'nin bütçesinin sarsılmaması için bağışlara ağırlık verildiği (Demir, 2019, s. 24) düşünöldüğünde tedaviden ziyade neden eğitime öncelik verildiği daha iyi gözökmektedir.

“Sıhhatimi Verem Mücadele Cemiyeti Kurtardı” (Yaşamak Yolu, 1934, s. 1-3) gibi başlıklarla dispanserde iyileşen veremli baba hikâyeleri anlatılıyor, cemiyetin önemi vurgulanıyor, dispanser ve ziyaretçi hemşirelerin faaliyetlerinin faydaları hatırlatılıyordu (Uludağ, 1934, s. 1-3). Bu dispanserlerin masrafları dergi abonelikleri, pullar, bağışlar ve benzeri yollarla finanse edildiğinden, abonelik ve yardım konusunda teşvik edici mesajlar içeren ifadeler özellikle 1933 yılından itibaren yetişkinlere ve çocuklara yönelik kaleme alınmış yazılarda sıklıkla yer alıyordu.

“Sağlık Türeleri” başlığıyla sağlık öğütlerini özetleyen bir tür and dahi yazılmıştı. Bu andı söyleyen kişinin şu eylemleri gerçekleştireceğini taahhüt etmiş olduğu varsayılıyordu: temiz hava teneffüs etmek, açık havada bulunmak, açık pencere odada yatmak, burundan nefes almak, haftada en az bir kere yıkanmak, elbiseleri temiz tutmak, okulda daima dik durmak, sınıfı ve evi kirletmemek, yatmadan önce dişleri fırçalamak, yere tükürmemek, tükürük bulunması ihtimali olan şeyleri ağza götürmemek ve yemeklerden önce, sonra ve lavabodan çıktıktan sonra elleri yıkamak (Yaşamak Yolu, 1935, s. 6).

19. yüzyılın sonunda çocuklarda verem pek çok ölkede başlı başına bir sorun haline gelmişti. Bu dönemde verem yoksulluk ve sağlıksız yaşam koşulları ile ilişkilendirilirken artık başkalarının bedenleri ile ilişkilendiriliyordu (Armstrong, 1993, s. 404). Mikrop teorisinin getirdiği bilgi çocuklardaki zafiyet, hasta eklem ve bağırsak ve çeşitli enfeksiyonları açığa kavuşturmuş ve özellikle Sosyal Darwinistler'i hastalıkları yeni kuşaklara geçirip ırkın zayıflamasına sebebiyet vermeleri korkusu sarmıştı. Bu kaygılar ordu ve sanayi için gerekli olan nüfus ile bir tutulan nüfusla ilgili giderek artan endişelerle birleşince ortaya bir dejenerasyon korkusu çıkmış ve çözüm ırk hijyeninde görölmeye başlanmıştı (Bynum, 2012, s.160).

Rejimin geleceğinin teminatı olarak görölmeye başlanan çocuğun sadece gürbüz ve sağlıklı olması değil aynı zamanda ülkenin gereklerine uygun şekilde eğitilmesi Cumhuriyet elitlerinin temel davalarından biri haline gelmişti. Çocuğun eğitiminin rejimin teminatı oluşu onun her vesile ile vatandaşlık eğitimine de tabi tutulmasıyla sonuçlanıyor ve ders kitapları vatan sevgisi ile memleketin değerlerine ve önceliklerine yönelik ihtimamı gösteriyor, bu bağlamda çocuğun sağlığını içeren yazılara da sıklıkla rastlanıyordu (Şirin, 2013, s. 1277-1278).

Çocuk bakımının tarihi Antik Mısır'a, ilk tıp yazmalarından olan Ebers Papirüsüne kadar götürülüyor ve 20. yüzyıla gelindiğinde "etfal ilmi"nin "modern" bir tarza bürünüp çeşitli dallara ayrıldığı söyleniyordu. "Doğduğu vakit 50 santim boyunda ve ancak 3 kilo ağırlığında olan bu canlı diğer canlılara kıyasla geride doğduğundan" topluma o çocuğun büyümesi için doğar doğmaz *cred e* manevrası⁵ yapmak, B.C.G. ve çiçek aşısı, süt, bahçelerde oyun alanı, kardeşleri hasta olunca onlardan ayırmak, okulda diş muayenesi, çorba içirmek, tatillerde seyahate çıkarmak, kampa götürmek" gibi görevler bi ilmekteydi ve puerik lt r n⁶ önemi vurgulanmaktaydı (Prof. Dr. İhsan Hilmi, 1934, s. 1).

Cumhuriyet ile beraber tüm vatandaşlar "müstakbel birer  ğrenci" haline gelmişti. Cumhuriyet elitleri için rejim bir medeniyet projesiydi. Dolayısıyla medenileşmesi gereken çocuklar, nitel ve nicel açıdan millete layık duruma gelecek, millete hizmet edebilecek donanımına sahip olacaklardı. Davranış kuralları ders kitaplarında, basında, temsillerde, olabilecek her yerde karşlarına çıkıyordu ( ztan, 2012, s. 68). Hijyen ve medeni davranış kalıpları konuşulduğunda, yetişkin öğrencilere ulaşmanın bir yolunun da çocuklardan geçtiği düşünülebilir. Elbette  ocuklar aracılığıyla aktarılan sağlık bilgilerinin ne kadarının yetişkinlerin gündelik pratiklerine yansıdağını kestirmek güçtür ( ztan, 2012, s. 64). Ebeveynler yıllar sonra kendilerine sorulduğunda  ocuk yetiştirmenin onlar tarafından toplumsaldan ziyade bireysel olarak algılandığını ifade etmekteydiler. Ayrıca terbiye-i etfal konusunda babalara yönelik yaygın bir literatür de bulunmaktaydı (Duben ve Behar, 2013, s. 245). Yine de söylemlere bakıldığında esas sorumluluğun annelerde olduğu varsayımı görülmekteydi.

Nobert Elias uygarlaşma incelemesinde Ortaçağ'dan itibaren toplumların görgü kurallarını incelemiş ve 19. yüzyıla kadar hijyene ilişkin davranışların görgü kurallarını meşru kıldığı durumlara rastlamamıştı; fakat bu tarihte tıbbın sağlıklı kabul ettiği davranışlara Batı  lkelerinde üst orta sınıflar tarafından sıklıkla başvurulmaktaydı. Diğer bir ifadeyle, t k rmekten kaçınma durumunda olduğu gibi tıbbi bilgiye dayanan hijyen normları elit grupların bu davranışları benimsemelerine sebep olmamıştı fakat bu davranışlara fazladan meşruiyet kazandırmıştı (Pinell, 1996, s. 2-7). Türkiye'de de tıbbi bilgiyle meşrulaşan üst ve üst orta sınıf davranış kalıpları, görgü kuralları haline gelmişti.

Görgü kurallarına ilişkin bilgiler Türkiye'de de dönemin basınında önemli yer tutuyor, çocukların bu kuralları öğrenmeleri hayati olarak görülüyor, aynı zamanda telkin edilen davranışlar arasında sağlığa ilişkin olanlar sıklıkla yer alıyordu. Temizlik, "bir medeniyet şartı" olarak sunulmuştu ( ztan, 2012, s. 143). Öksürük ve burun silme alışkanlıkları birer adap bilgisi olarak tanımlanıyor ve bu yolla hem tahayyül edilen vatandaş biçimine ulaşmak hem de bulaşıcı hastalıklardan kaçınmak hedefleniyordu (Başboğa  zen, 2019, s. 66).

5 Yenidoğanda göz enfeksiyonunun gelişmesini engellemek için göze gümüş nitrat uygulanması yöntemi.

6 Çocuğun ruhsal ve bedensel gelişimi ile ilgilenen tıp dalı.

Cumhuriyetin kurucu kadroları sokağı modernleşmenin vitrinlerinden biri olarak kurguladıkları ve sokakların temizliğinin aynı zamanda medeni bir toplumu simgelediğini düşündüklerinden, tasarlanan yeri toplumun bireylerinin sokakta nasıl bulunması gerektiğine dair ayrıntılı tanımlamalar yapıyorlardı. Başta verem olmak üzere bulaşıcı hastalıkların yaygınlığı, sokağı tükürme konusunun daha detaylı şekilde ele alınmasını beraberinde getiriyor; yeme içme ve sofrâ görgüsü ile sağlıklı beslenme ve hijyen konusunda telkinler birbirleriyle örtüşür duruma geliyor; yemekten önce ellerin sabunla yıkanması, sonrasında ise ağzın yıkanması ve dişlerin fırçalanması telkin ediliyordu. Çocuğun giyinme adabı da sağlık çerçevesinde değerlendiriliyor; giysilerin pamuktan mamul, temiz ve iklime uygun olmasının önemi vurgulanıyordu (Başboğa Özen, 2019, s. 69-79).

Yine de çocuklarda veremin görülmesinin hekimler tarafından engellenmeye çalışılmasının tamamen biyomedikal paradigma ile açıklanabilecek boyutları da vardı. Her şeyden önce primer tüberkülozlu çocukların hastalığın veremin başka formlarına, özellikle tüberküloz menenjitte maruziyeti artıyordu. Ayrıca süt tüketimleri yetişkinlere kıyasla çok fazla olduğundan sığır tüberkülozuna yakalanma ihtimalleri yüksekti. Bunların haricinde yetişkinlerle aynı temel yoldan, yani solunum yoluyla hastalığı alıyorlardı (Bynum, 2012, s. xviii).

Dr. Süleyman Edhem vereme karşı en savunmasız grubu teşkil eden çocukların veremden korunmasının veremle mücadelenin en önemli adımı olduğunu anlatıyordu. Bunun için Fransa’da uygulanan Grancher⁷ yöntemini anlatıyor ve yöntemin Türkiye’de de uygulanmasını tavsiye ediyordu. Grancher yöntemine göre 3 ila 5 yaşları arasındaki hasta çocuklar evlerinden çıkarılarak köydeki sağlıklı ailelere gerekirse 13 yaşlarına kadar bakılmak üzere veriliyor, ziyaretçi hastabakıcılar senede birkaç defa bu çocukları ziyaret ediyor ve durumlarını değerlendiriyordu. Bu arada öksüz kalan çocuk olursa yanında bulunduğu aile ya da bir başka aile tarafından evlatlık olarak alınıyordu. Süleyman Edhem bu yöntemin Fransa’da 25 yıldır başarılı bir şekilde uygulandığını ifade ediyordu (1929, s. 5).

Tüberküloz basili bulaş⁸ yollarını kalabalık ortamlarda daha rahat bulduğundan, okul çocukları daha büyük tehlike altındaydı. İstanbul Verem Mücadele Cemiyeti kurucularından Tefvik İsmail (Gökçe) okul, tezgâh, fabrika gibi nüfusun yoğunlaştığı alanlarda çocukların verem tehlikesine maruziyetlerinin arttığının altını çizerek

7 Jacques-Joseph Grancher (1843-1907). 1903’te “L’œuvre Grancher” olarak bilinen çocukların tüberküloza karşı koruma çalışmalarını kurmuş olan çocuk hekimidir. Bahsi edilen yöntem ailenin taşraya taşınmasını öngören klasik hasta bakımı anlayışı ile yüzyıl başının yeni Pastöryen bilimsel bakışını birleştirmişti. Pierre Vayre, Professeur Joseph Grancher (1843-1907). Centième Anniversaire de la mort d’un pasteurien convaincu. <http://www.academie-medecine.fr/professeur-joseph-grancher-1843-1907-centieme-anniversaire-de-la-mort-dun-pasteurien-convaincu-2/> Erişim tarihi: 25.09.2019. Grancher’in modeli veremli hamile kadınların doğumdan sonra çocuklarını bırakmalarını da öngörür hale gelmişti (Bynum, 2012, s. 167).

8 Bir bulaşıcı hastalığın enfekte olmuş konakçı, vektör gibi araçlardan başka canlılara geçmesi.

okullardaki bulaş yollarını engellemek için sağlıklı ve hasta çocukların birbirlerinden ayrılmalarının önemini vurguluyordu. Günümüzde aşıkâr gelebilecek olan bu bilgi, toplumun önemli bir kısmının veremin hala irsi olduğunu düşündüğü 1920’li yıllarda, halkı veremin bulaşıcı, önlenebilir ve tedavi edilebilir bir hastalık olduğuna ikna etmeye çalışıldığını göstermektedir. Tevfik İsmail öncelikle düzenli taramalarla veremlilerin tespit edilip dışarıda tedavilerinin sağlanabilmesini, ayrıca öğrenciler için düzenli sağlık karnelerinin tutulmasını şart koşuyordu (1929, s. 7-8).

Veremin başlangıcına ilişkin istatistikler hekimlerin kendi klinik tecrübelerini doğrulayacak şekilde okul çağındaki çocukları işaret ediyordu. Ne var ki veremin teşhisinde hekimler yine de zorlanıyordu. Bu durumun sebebi, hastalığın ilk evresinin genellikle basit soğuk algınlıklarıyla karıştırılarak ciddiye alınmaması ve hekime başvurulmamasıydı. Bahsedilen sorunu aşmanın yolu düzenli taramalar, sıhhi kongreler ve çocukların basit şikâyetlerinin ciddiye alınmasından geçiyordu (Doktor Fazıl Şerafeddin, 1930, s. 2-3).

1920’ler ile 1950’ler arasında Fransa, Almanya ve İskandinav ülkelerinin başını çektiği pek çok ülkede aşı kampanyaları yoluyla çocuklar B.C.G. aşısı yapılmaya başlanmıştı (Bynum, 2012, s. 177-178). Elbette hastalıkla mücadelede B.C.G. aşısının önemi, yeni doğanlardaki etkisi dünyadan örnekler sunarak sıklıkla vurgulanmaktaydı (Doktor Fazıl Şerafeddin, 1932, s. 3-5; Doktor Zühtü Tevfik, 1933, s. 3-7; Tevfik Salim, 1933, s. 1-6). Aslında aşı konusundaki nasihat literatürü Edhem İbrahim Paşa’nın 1868 tarihli Terbiyet’ül-Etfal isimli eserinden beri mevcuttur (Okay, 1998, s. 66-67). Yine de erken Cumhuriyet dönemi aşı kampanyaları ve propagandalarının yoğunluğu ile karşılaştırıldığında Osmanlı dönemi propagandalarının sıradan insanlara yoğun şekilde ulaştığını düşünmek güç olabilir. Keza, erken Cumhuriyet döneminde dahi propagandanın ne kadar etkili olduğu tartışmaya açıktır.

Vereme maruz kalmaları daha yoğun olduğundan çocukların hastalıktan korunmalarını sağlamak için sağlık propagandası faaliyetleri yürütmek en baştan beri temel yöntemlerden biri olmuş, çocuklara yönelik yayınlar geç Osmanlı döneminden itibaren yaygınlaşmaya başlamıştı. 1896 tarihinden itibaren çıkarılmaya başlanan Çocuklara Mahsus Gazete gibi yayınlarda konu ile ilgili çok sayıda yazı mevcut olmakla beraber yayın türü gazete ile sınırlı değildi, aynı zamanda telif ve tercüme eserler kaleme alınıyordu (Okay, 1998, s. 67-72).

Bu eserlerden bir tanesi de “Çocuk Sahifeleri” idi. Yaşamak Yolu, 1929-1972 yılları arasında düzenli olarak çıkmış olan bir propaganda dergisiydi ve İstanbul Verem Savaşı Derneği’nin yayın organıydı (İlkan Rasimoğlu, 2014; 2017). 3.000 tirajı olan derginin içinde Çocuk Sahifeleri başlığını taşıyan, ayrı numaralandırılan ve büyük ihtimalle derginin içinden kopartılıp okumaları içinde çocuklara verilmesi tasarlanan bir bölüm bulunmaktaydı. Çocuk Sahifeleri’nde çocuklara yönelik piyesler, hikâyeler, bulmacalar

ve çizimler bulunmaktaydı.⁹ Ekin içeriğinin temel odak noktası, verem özelinde olsun veya olmasın çocukların sağlık kurallarına uygun olarak hareket etmeleri, her şeyden önce hijyen konusundaki bilgilerin ve davranış kalıplarının geliştirilmesiydi.¹⁰ Özellikle 1929 İktisadi Buhranı'ndan sonra çocukların yardım sandıkları, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi kurumlara yardım etmelerine teşvik edilmesi, Cumhuriyetin krizi sonrasında görülen yoksulluğu azaltma çabasının uzantısı olarak görülebilir (Öztan, 2012, s. 116-125).

Çocukların içinde rol alabileceği eğitici oyunlarının amacı, çocuklardan okul öğretmenlerine kadar herkesi bir arada toplamak ve sosyal faaliyetlerde buluşturmak (Öztan, 2012, s. 67). Örneğin, 1929 tarihli bir piyeste çocuklar için bir “sıhhatler diyarı” tasavvur edilmekte ve o diyarda çocukların hep neşeli ama aynı zamanda “ahlaklı” oldukları düşünülüyordu. Oyunda cehalet, ahlak gibi çeşitli vasıflar kişileştirilmekte, “cehalet” el ele tutuşarak kendilerini bilgilendiren “terbiye”ye doğru yürüyen çocukların yolunu kesmeye çalışılmaktaydı. “Terbiye” “temizlik”i yardıma çağırıp sıhhatle diyarına gidebilmek için dış fırçalamak, banyo yapmak gibi alışkanlıkların gereklerini anlatılmaktaydı. Nihayetinde “kirlilik” artık çocuklara etki edemeyeceğini anlayarak onların yanından uzaklaşmaktaydı (Tevfik İsmail, 1929a, s. 1-2). Burada anlatılan hikâyeye, sağlık ile iyi ahlak ve gündelik alışkanlıklar arasında bağ kurmayı öngörmekteydi.

Derginin aynı sayısında çeşitli seviyelerdeki okullara devam eden çocuklara yönelik bir anket yapılarak verem hakkındaki bilgileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar çocukların verdikleri söylenen cevaplar mevcut bilgiden ziyade edinilmiş olması beklenen bilgileri içerdiği izlenimi verse de, söylemsel açıdan böyle bir anketin varlığı önemlidir. On dört yaşındaki Vehip Efendi'nin ağzından İstanbul'da senede ortalama 3-4 bin kişinin veremden öldüğü bilgisi verilmekte ve hastalığın bulaşıcı doğası ile korunma yolları, verem hastane ve dispanserleri için para toplanmasının önemi anlatılmaktadır. Dokuz yaşındaki Haluk Efendi ise verem mikroplarının bulaşma yollarını anlatıyor ve yere tükürülmemesi gerektiği yönündeki öğüdü dergide “Biz de yere tükürmeyelim” şeklinde büyük harflerle yer alıyordu (Yaşamak Yolu, 1929, s.2).

Kadıköy Erkek Orta Mektep son sınıf öğrencisi olan on yedi yaşındaki Hamit, veremin ülkede çok tahribat yapan bir hastalık olduğunu söyleyerek o da bulaşma yolları hakkında çocuk sayfaları için detaylı sayılabilecek bilgiler vererek veremden korunmanın tek çaresinin hıfzıssıhha kurallarına uymak olduğunu anlatıyordu. Veremli ebeveynlerden doğan çocuğun bilimsel ve hijyenik bakım ile hastalıktan kurtulabileceği anlatılıyordu. Aynı okulun üçüncü sınıf öğrencisi Hasan Fehmi ise veremin daima zayıf olanlara bulaştığını söylüyordu (Yaşamak Yolu, 1929, s. 3-4). Hasan Fehmi'nin

9 Piyeslerin bir kısmında, “Léon Labry'den aktaran Tevfik İsmail” ibaresi bulunmaktaydı.

10 Yaşamak Yolu Maarif, Harbiye gibi vekâletlere dağıtılmaktaydı, dolayısıyla zaten öncelikle öğretmen, bürokrat ve subay çocukları okuyabildiği varsayımını göz ardı etmemek gerekmektedir.

sözlerinden zayıflığın toplumsal koşullara işaret etmediği anlaşılmaktadır. Zayıf olmak, bireyin kendi sorumluluğu olarak tahayyül edilmektedir. Genellikle hijyen kurallarına uymak, sağlıklı yaşamak, bunun için iyi beslenip açık havada bulunmak ve bedenine iyi bakmak çocuklar için de birer görev olarak tanımlanmış; dahası, çocuklara ulaşılarak yetişkinlerin de sağlık davranışlarını değiştirmeleri hedeflenmişti.

Verem olmak, belirli davranış kalıplarının tekrarlanmasından kaçınmanın doğal sonucu olarak sunuluyor ve edep davranış kalıpları bir tutuluyordu. Yerlere tükürmemek, burundan nefes almak, insanların yüzüne karşı öksürmemek, toz kaldırmamak, evleri havalandırmak, yatarken pencereleri açık tutmak gibi davranışlara yönelik öğütler dergide sloganlaştırılıyor ve büyük harflerle, resim altı yazısı haline getiriliyordu. Lamia isminde bir kız dadısının saçını taramasına engel olmakla başlayan “içtimâî vazifesini” aksatma eylemini yine başkasının yemeğini yemekle temsil edilen sağlık bilgisi kurallarını ihlal ile devam ettiriyor, bu süreçte kendisinden beklenen uyumlu davranışları sergilemiyor ve sonunda hastalanıyordu. Kendisine verem başlangıcı koyan hekimler bu defa tam itaat bekliyor Lamia ise ancak bu şartlara uyarak tamamıyla iyileşebiliyordu. Bu hikâyede uyumsuz birey ve uyumsuz hasta davranışları birbirleriyle özdeşleştiriliyor ve bu davranışların sonucu olarak bulaşıcı hastalık gösteriliyordu (Tevfik İsmail, 1929b, s.1-2).

Çocuk Sahifeleri’nde “Mikroplar” isimli oyunda odayı havalandıran ve ilaçlı su ile silen bir çocuğun davranışı “bir vazife-i içtimâîye yapıyor, bizde ve etrafımızda kümelenen mikropları öldürüyor” şeklinde tanımlanıyordu (1929, s. 3). B.C.G. aşısının koruyuculuğunu anlatmak için çocukların oynaması tasarlanan kısa piyes de yer almış ve burada hem Validebağ Prevantoryumu ve Heybeliada Sanatoryumu hem de B.C.G. aşısı tanıtılmış¹¹, sonuçta her yeni doğanın aşılınması ile verem hastalığının önünün alınabileceği ifade edilmişti (Tevfik İsmail, 1930a, s. 1-4). “Emine’nin Tükürüğü” isimli hikâyede “başkalarının pisliklerinden kendimizi muhafaza etmek” salık veriliyor (Yaşamak Yolu, 1930, s. 3), dolayısıyla halk sağlığının temel kuralı anlatılıyordu.

Validebağ Prevantoryumu’ndaki veremlilerin yalnız bedenleri değil ruhlarının da iyileştirilmesi gerektiğine dair hikâyeler de bulunmaktaydı. Prevantoryumdaki çocuklar yoksul ailelere mensuptu ve aileleri uzun saatler çalışmak zorunda olduklarından ziyaretçileri olmuyordu. Hikâyede bu çocuklara manevi anlamda destek olunması gerektiği, mektup arkadaşı olunması, okunmuş gazete ve dergilerin onlara gönderilmesi teşvik ediliyordu. Prevantoryumda eğitimler, konferanslar veriliyor, çocuklar okuma yazma öğreniyor, dil, hesap, hıfzıssıhha dersleri görüyorlardı. Bu dersler hem ulusal

11 B.C.G. aşısının Türkiye’de uygulanması Bakteriyojihaneye Müdürü Refik Güran’ın girişimiyle gerçekleşmişti. Aşının Türkiye’de üretilmesi için *Yaşamak Yolu*’nda Tevfik Sağlam konu üzerinde yazılar yazmış, 17 Mayıs 1928 tarihinde aşı, serum ve benzeri malzemeleri yapmak ve ülkeye giren ilaçları kontrol etmek üzere “Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi” kurulmuş, 1931 senesinde aşı ülkede üretilmeye başlanmıştı (Özaydın, 1999, s. 196-201).

eğitim, hem hijyen eğitiminin bir parçası olarak, hem de meşguliyet tedavisi olarak tasarlanıyordu (Tevfik İsmail, 1930b, s. 2).

Dergideki örneklerden de görüleceği üzere Çocuk Sahifeleri’nde derginin yetişkinlere ayrılan kısmında bulunan savaş ve kahramanlık hikâyelerine yer verilmemekte, toplumsal cinsiyete ilişkin belirgin bir söylem üretilmemekte, hatta “mikroplara galebe çalınız” gibi ifadelerin dışında militarist söylem de bulunmamaktaydı. Onun yerine sosyal yardıma, gönüllüğe ve hijyen kurallarına yönelik bir vurgu bulunmaktaydı. Yine de hijyen kurallarının aktarılma biçimi toplumsal görev ile ilişkilendirilmekte ve hem akran hem de yetişkinlere bu kuralların çocuklar tarafından öğretilmesine odaklanılmaktaydı. Sağlık konusunda bilgili olmak bir görevi ifa etmek olduğundan ahlaklılık ile bir tutuluyor ve çocuklara kendi akranlarından rol modeller üretiliyordu.

Tartışma ve Sonuç

Erken Cumhuriyet döneminde nüfus politikaları pronatalizmi destekleyecek yönde şekillenmişti ve bu politikalar başta hekimler olmak üzere dönemin eğitilmiş elitlerinin desteğiyle uygulanabilmişti. Veremle Mücadele Derneği’nin yıllık kongrelerinin Türk Ocağı’nda, Ulusal Tıp Kongrelerinin ise Meclis binasında yapıldığı düşünülürse, hekimlerin önerilerinin idari kadrolar tarafından mümkün mertebe yerine getirilmesine özen gösterildiği düşünülebilir.

Hekimler ve bürokratlar ülkede bir sağlık sisteminin geliştirilmesi kadar, sağlık propagandasının da salgın hastalık ve çocuk ölümleri sorunlarının önünü alabileceğini düşünmesiyle propagandaya önem vermişlerdi. Fakat sağlık propagandası salt sağlığa ilişkin olmaktan ziyade aynı zamanda uluslaşmanın içkin bir parçası olarak tahayyül edilen medenileşme projesinin gerçekleşmesi için üretilen söylemleri de içeriyordu. Diğer bir deyişle, sağlıklı olacak şekilde davranabilmek aynı zamanda sorumlu bir vatandaştan beklenen temel becerilerden biri haline geliyordu.

Bu dönüşümü mümkün kılan tıbbi, bilimsel ve politik olmak üzere üç unsur bulunmaktaydı. Tıbbi olarak sıhhi şartlara bağlı olan halk sağlığı anlayışından kişisel hijyene dayalı halk sağlığı anlayışına geçilmişti. Yeni halk sağlığı uygulamaları bulaşıcı hastalık tehlikesini belirli bir bölgeden alıp her yere yayıyordu, bu nedenle tıbbi bilginin erişebileceği alan da sınırsızlaşıyordu. Sınırsızlaşan tehlike alanında gözetim ve müdahale ise yeni idari teknikleri ve söylemleri içeriyor, dolayısıyla vatandaşlık eğitimi sağlık eğitiminin parçası haline gelebiliyordu.

İkinci ve bilimsel olarak, bir önceki yüzyılda üretilmiş olmasına rağmen mikrop teorisi ancak 20. yüzyılda yaygınlaşabilmiş ve hijyen uygulamalarının toplumun tüm katmanlarına aktarılmasının bir hedef haline gelmesi mümkün olabilişti. Mikropların

varlığı verem hastalığında olduğu gibi hastalıktan korunmak için kişisel hijyen kurallarına uyulmasına yönelik telkinlere bilimsel dayanak sağlıyor ve bu telkinleri meşrulaştırıyordu. Böylelikle hastalığın toplumsal sebepleri görünmez kınıyor ve veremle mücadelenin önemli bir kısmı devletin veremin ortaya çıkışını ve bulaşmasını kolaylaştıran barınma, beslenme gibi yaşam koşullarını iyileştirmeye ilişkin politikalar üretmesine dair sorumluluğunu bireye ve gönüllü derneklere aktarabiliyordu.

Üçüncü ve politik olarak, milliyetçi propaganda ile sağlık propagandasının örtüşmesinin tarihsel bir altyapısı vardı. 19. yüzyıldan beri yaşanan nüfus azlığı iki savaş arası dönemde güvenlik ve işgücü eksikliği açısından somut bir sorun olarak yönetici elitlerin çözmesi gereken önemli bir mesele olarak görülmüyordu. Demografik dönüşüm ile beraber yaşanan kültür krizinin aile, eğitim gibi temel kurumlarda yarattığı değişim sonrası bu kurumların restorasyonu için ihtiyaç duyulan teknik bilgiye haiz olmaları nedeniyle hekimler bir iktidar alanı bulmuşlardı.

Bu bağlamda nüfus ve kültür krizlerinin çözümü yeni aile ve yeni kadını beraberinde getirmiş ve aynı zamanda *vatandaş çocuk* anlayışına dayalı bir dil üretmişti. Sağlıklı çocuk, rejimin ve ulusun devamlılığının teminatı anlamına gelmekteydi. Pronatalist politikalar öjeniyle birleşmekte, en azından hekim ve bürokratların gözünde ırkın bozulması anlamında kullanılan dejenerasyondan duyulan korku bir dava haline gelmekteydi. Sadece çocuk düşürenler değil aynı zamanda çocuklarına medeni ve sıhhi davranışları öğretemeyenler de vatani görevini yapmamaktan katillğe uzanan bir skalada suçlanmışlardı. Verem söz konusu olduğunda da hem yetişkinlerin çocukları hem de çocukların yetişkinleri eğitmesi bekleniyordu. Böylelikle halihazırdaki ya da gelecekteki yetişkinlerin düzgün bedenli, sağlıklı zihinli, iyi ahlaklı ve medeni birer vatandaş haline gelmeleri tasarlanıyordu.

Hastalıkla mücadelenin toplumsal ve politik veçhelerini vurgulamak, veremle mücadelede büyük adımların atılmasını sağlamadığını iddia etmek anlamına gelmemektedir. Özellikle antibiyotiklerin henüz bilinmediği, hastalıkla mücadelenin ancak dispanser, sanatoryum gibi kurumlarda gerçekleştirilebildiği ve bu kurumların henüz yetersiz olduğu bir dönemde hekimlerin kullanabileceği muhtemelen en etkili yöntem bireylere hastalıktan korunmanın yollarını öğretmektir. Aynı zamanda halk sağlığı uygulamalarının temel varlık ve etkinlik sebebinin tedavi değil korunma olduğu vurgulanmalıdır; bu durumda propagandanın sağlık okuryazarlığına doğru atılan ilk adım olduğu söylenebilir.

Ne var ki, söz konusu durumda propagandanın amacı sadece hastalıklardan korunma değil aynı zamanda toplumsal ve politik kodların iletilmesidir. Nihayetinde 19. yüzyılın başlarında bir biyolojik sorun olan çocuk sağlığı alanı, yüzyıl sonuna gelindiğinde toplumsal, Cumhuriyet ile beraber ise ulusal bir sorun haline gelmiş, böylelikle gözetim ve müdahale alanına dönüşmüştü. Hem kişisel hijyen ile beraber sağlığın korunması hem de adap

aracılığıyla medeni davranış kodlarının oluşturulması, hekimlerin üzerine konuşacağı, tayin ve müdahale edeceği, gerektiğinde düzeltereği gündelik alışkanlıklara dönüşmüş, böylelikle yetişkinlerin ve çocukların gündelik hayatları yönetilmeye başlanmıştı.

Teşekkür: Çocukluk çalışmaları alanına ilişkin sorularımı sabırla cevaplayan ve güncel kaynakları benimle paylaşan Deniz Arzuk ile makaleyi titizlikle okuyarak yorum ve önerileriyle katkıda bulunan özel sayı editörü Mehmet Fatih Aysan'a teşekkür ederim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grand Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Akın, Y. (2014). *Gürbüz ve yavuz evlatlar: Erken Cumhuriyet'te beden terbiyesi ve spor* [Robust and resilient children: Physical education and sports in the early republic]. İletişim Yayınları.
- Aksu, M. (2007). *Tıp tarihi açısından Türkiye'de verem savaşı* [The struggle against tuberculosis in Turkey from the perspective of medical history]. Ankara: Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu.
- Ananen, L. (2009). Generational order. In J. Qvortrup & W. Corsaro (Eds.), *The Palgrave handbook of childhood studies* (pp. 159-174). London, UK: Palgrave Macmillan.
- Araz, Y. (2013). *16. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına: Osmanlı toplumunda çocuk olmak* [From the 16th to the early 19th centuries: Being a child in Ottoman society]. Kitap Yayınevi.
- Ariès, P. (1962). *Centuries of childhood: A social history of family life* (R. Baldick. Trans.). New York, NY: Alfred A. Knopf.
- Armstrong, D. (1986). The invention of infant mortality. *Sociology of Health & Illness*, 8(3), 211–232. doi: 10.1111/j.1467-9566.1986.tb00298.x
- Armstrong, D. (1993). Public health spaces and the fabrication of identity. *Sociology*, 27(3), 393–410. doi: 10.1177/0038038593027003004
- Aysan, M. F. (2014). Türkiye'nin demografik dönüşümü ve yeni meydan okumalar. In L. Sunar (Ed.), *Türkiye'de toplumsal değişim* [Social change in Turkey] (1st ed., pp. 67–87). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Balsoy, G. E. (2015). *Kahraman doktor ihtiyar acuzeye karşı: Geç Osmanlı doğum politikaları* [The hero doctor versus the old crone: Late Ottoman birth policies]. Can Yayınları.
- Başboğa, S. (2017). Annelik sanatı: Erken cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde çocuğun bedensel kurgusu [The art of motherhood: The bodily fiction of children in child magazines of the Early Republic Period]. *İnsan ve İnsan*, 4(12), 6–30. doi: 10.29224/insanveinsan.313009
- Başboğa Özen, S. (2019). Erken cumhuriyet dönemi çocuk yayınlarında çocuklara yönelik adab-ı muaşeret, görgü ve nezaket kuralları [Forms of politeness, etiquette and rules of good manners for children in children's publications from the Early Republican Period]. *Hacettepe Üniversitesi*

- Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15(29), 59–86. Retrieved from http://www.ctad.hacettepe.edu.tr/15_29/03-basboga050719.pdf
- Black, E. (2003). *War against the weak: Eugenics and America's campaign to create a master race*. New York, NY: BMJ Publishing.
- Brady, G., Lowe, P., & Olin Lauritzen, S. (2015). Connecting a sociology of childhood perspective with the study of child health, illness and wellbeing: Introduction. *Sociology of Health & Illness*, 37(2), 173–183. doi: 10.1111/1467-9566.12260
- Burgaç, M. (2011). Cumhuriyet döneminde Trakya'da örnek bir sağlık kampı uygulaması: Azat obaları [A sample health camp application in Thrace during the Republic Period: The Azat Camps]. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(81), 651–672. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/44065/542964>
- Bynum, H. (2012). *Spitting blood: The history of tuberculosis*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Carlson, E. A. (2011). The Hoosier connection: Compulsory sterilization as moral hygiene. In P. E. Lombardo (Ed.), *A century of eugenics in America: From the Indiana experiment to the human genome era* (pp. 11–25). Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Carter, S. (2012). The medicalization of sunlight in the early twentieth century. *Journal of Historical Sociology*, 25(1), 83–105. doi: 10.1111/j.1467-6443.2011.01405.x
- Corsaro, W. A. (2015). *The sociology of childhood*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Çiçek, N. (2012). Erken cumhuriyet döneminde modern çocukluk nosyonunun görünüşleri üzerine bir analiz [An analysis over the views on the notion of modern childhood in the Early Republican Period]. *Mülkiye Dergisi*, 36(4), 69–104. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/1/8>
- Çocuk Sahifeleri. (1929). Mikroplar [Microbes]. *Yaşamak Yolu*, 2, 3–4.
- Çocuk Sahifeleri. (1930). Emine'nin tükürüğü [Emine's saliva]. *Yaşamak Yolu*, 22, 3–4.
- Demir, İ. O. (2019). *Sanatoryumdan akıl hastanesine: Erenköy Sağlık Yerleşkesi'nin tarihi (1932-2018)* [From sanatorium to mental hospital: History of Erenköy Health Campus] (unpublished master's thesis). İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Doktor Ali Rifat. (1933). Nüfus tenakusu ve çocuk ölümlerinin başlıca sebepleri ve çareleri [The major causes of and remedies for population decrease and child deaths]. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 75, 6–13.
- Doktor Behçet. (1929). Çocuk bakımı [Childcare]. *Cidal*, 5(12), 3.
- Doktor Fazıl Şerafeddin. (1930). Verem mücadelesinde mektep hekiminin mühim vazifesi [The important duty of the school physician in the fight against tuberculosis]. *Yaşamak Yolu*, 21, 2–3.
- Doktor Fazıl Şerafeddin. (1932). B.C.G. aşısının çocuk ölümü ile mücadelesindeki ehemmiyeti [The importance of the BCG vaccine in the fight against child death]. *Yaşamak Yolu*, 37, 3–5.
- Doktor Kudsi. (1934). Himaye-i etfal nedir? Ve himaye-i etfalın moderne technique'i [What is children's protection? And the modern techniques of children's protection]. *Yaşamak Yolu*, 63, 2–4.
- Doktor Süleyman Edhem. (1929). İçtimai bir vazife, çocukların veremden vikayesi [A social duty, children's protection from tuberculosis]. *Yaşamak Yolu*, 3, 5–6.
- Doktor Tevfik İsmail. (1929). Verem ve muallimler [Tuberculosis and teachers]. *Yaşamak Yolu*, 3, 7–8.
- Doktor Zühtü Tevfik. (1933). Verem mücadelesinde B.C.G. aşısının ehemmiyeti [The importance of the BCG vaccine in the struggle against tuberculosis]. *Yaşamak Yolu*, 49-50, 3–7.

- Doktorlarımıza göre doğumlar ve çocuk ölümleri [Births and Child deaths according to our doctors] (1935). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 104, 22–25.
- Duben, A., & Behar, C. (2013). *İstanbul haneleri: Evlilik, aile ve doğurganlık 1880-1940* [Istanbul households: Marriage, family, and fertility]. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Düzcü, L., & Sezer, C. (2016). *Doktor Besim Ömer ve Dokuzuncu Washington Konferansı* [Dr. Besim Ömer and the 19th Washington Conference]. Ankara: Türk Kızılayı Yayınları.
- Erdal, İ. (2011). Ülkü mecmuasına göre erken Cumhuriyet dönemi nüfus politikası (1923–1938) [Population policy in the Early Republican Period according to *Ülkü* magazine]. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 12(48), 779–790. doi: 10.1501/Tite_0000000345
- Glenn, E. N. (1994). Social constructions of mothering: A thematic overview. In E. N. Glenn, G. Chang, & L. R. Forcey (Eds.), *Mothering: Ideology, experience and agency* (pp. 1–29). Abingdon, UK: Routledge.
- Gökçe, T. İ. (1957). *Heybeliada Sanatoryomu: Kuruluş ve gelişimi, 1924-1955* [Heybeliada Sanatorium: Establishment and development]. İstanbul: İsmail Aygün Matbaası.
- Gökçe, T. İ. (1969). Verem Savaşı'nda 50 yıl: 1918-1968 [50 years in the war against tuberculosis]. *Yaşamak Yolu*, 394-396, 16–19.
- Gürsoy, A. (1995). Child mortality and the changing discourse on childhood in Turkey. In E. W. Fernea (Ed.), *Children in the Muslim Middle East* (pp. 199–222). Austin, TX: University of Texas Press.
- Hendick, H. (1994). *Child welfare: England 1872-1989*. Abingdon, UK: Routledge.
- Hendrick, H., Horn, P., & Harry, H. (1997). *Children, childhood and English society, 1880-1990* (Vol. 32). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Hilmi, Prof. Dr. İ. (1934). Çocuk bakımının ehemmiyeti [The importance of childcare]. *Yaşamak Yolu*, 61, 1–5.
- İlikan Rasimoğlu, C. G. (2012). *Tuberculosis, medicine and politics: Public health in the Early Republican Turkey*. Saarbrücken, Germany: Lambert Academic Publishing.
- İlikan Rasimoğlu, C. G. (2014). A sanitary journal for common people: Yaşamak Yolu. In İ. İlkılıç, H. Ertin, R. Brömer, & H. Zeeb (Eds.), *Health, culture and the human body: Epidemiology, ethics and history of medicine, perspectives from Turkey and Central Europe* (pp. 299–311). İstanbul: Betim Center Press.
- İlikan Rasimoğlu, C. G. (2017). “Memlekete çok çocuk ve sağlam çocuk lazımdır”: Erken Cumhuriyet Dönemi'nde verem mücadelesi ve Yaşamak Yolu dergisi [Many children and sturdy children are needed in the country: The struggle against tuberculosis in the Early Republican Period and *Yaşamak Yolu* magazine]. In B. Kurt & İ. Yaşayanlar (Eds.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e salgın hastalıklar ve kamu sağlığı* (pp. 193–214). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İlikan Rasimoğlu, C. G. (2018). “Verem iyi olur bir hastalıktır”: Cumhuriyetin ilk yıllarında verem mücadelesi ve siyaset [Tuberculosis is a curable disease: The struggle against tuberculosis and politics in the first years of the Republic]. *Toplumsal Tarih*, 296, 86–96.
- James, A., Jenks, C., & Prout, A. (2007). *Theorizing childhood*. Cambridge, UK: Polity.
- Kahya, E., & Erdemir, A. D. (2000). *Bilimin ışığında Osmanlıdan Cumhuriyete tıp ve sağlık kurumları* [Medicine and health institutions from the Ottomans to the Republic in the light of science]. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- King, L. (2016). Future citizens: Cultural and political conceptions of children in Britain, 1930s-1950s. *Twentieth Century British History*, 27(3), 389–411. doi: 10.1093/tcbh/hww025
- Kline, W. (2001). *Building a better race: Gender, sexuality, and eugenics from the turn of the century to the baby boom*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Mazhar, O. (1933). Cumhuriyetin sıhhat siyaseti [Health policy of the Republic]. In O. Mazhar (Ed.), *Sıhhat Almanakı*. İstanbul: Kader Matbaası.
- Okay, C. (1998). Osmanlı çocuk hayatında yenileşmeler 1850-1900 [Novelties in Ottoman children's lives]. İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- Okumuş, B. T. (2017). *Türkiye'de modernleşme ve propaganda: Yeni Cumhuriyet'i tanıtmak, La Turquie Kemaliste Dergisi (1934-1948)* [Propaganda and modernization in Turkey: Presenting the New Republic in *La Turquie Kemaliste* magazine] (unpublished doctoral dissertation). İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Özaydın, Z. (1999). Büyük önder Atatürk'ün himayelerinde yapılan 1. Milli Tıp Kongresi (1925) [The First National Medical Congress made under the auspices of the great leader Atatürk]. In *III. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler* (pp. 283–293), İstanbul 20-23 Eylül 1993. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özkan, Dr. M. T. (1934). Çocukluğu koruma, maternité [Childhood protection, maternity]. *Yaşamak Yolu*, 70-72, 7–9.
- Özkan, Dr. M. T. (1935). Bizde çocuk düşürme [Abortion in our country]. *Yaşamak Yolu*, 73-75, 18–19.
- Özkan, Dr. M. T. (1937). Okulda tüberkülozdan korunma, 2. kısım [Protection from tuberculosis in school, pt. 2]. *Yaşamak Yolu*, 85, 5–9.
- Öztan, G. G. (2012). *Türkiye'de çocukluğun politik inşası* [Political construction of childhood in Turkey]. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Pinell, P. (1996). Modern medicine and the civilising process. *Sociology of Health & Illness*, 18(1), 1–16. doi: 10.1111/1467-9566.ep10934402
- Robertson, P. (2006). Home as a nest: Middle class childhood in nineteenth century Europe. In L. Rowman (Ed.), *The history of childhood* (pp. 407–431). London, UK: Littlefield Publishers.
- Sağlık Türeleri. (1935). [Health rules]. *Yaşamak Yolu*, 78, 6.
- Schmidt, J. (2013). Children and the state. In P. S. Fass, (Ed.), *The Routledge history of childhood in the Western world* (pp. 174–190). Routledge.
- Sears, A. (1992). 'To teach them how to live' the politics of public health from tuberculosis to AIDS. *Journal of Historical Sociology*, 5(1), 61–83. doi: 10.1111/j.1467-6443.1992.tb00023.x
- Shorter, F. C. (1985). The population of Turkey after the War of Independence. *International Journal of Middle East Studies*, 17, 417–441. doi: 10.1017/S002074380002941X
- Shorter, F. C. (2000). Turkish population in the great depression. *New Perspectives on Turkey*, 23, 103–124. doi: 10.1017/S089663460000340X
- Sıhhatimi Verem Mücadele Cemiyeti Kurtardı. (1934). [The society for the struggle against tuberculosis saved my health.] *Yaşamak Yolu*, 63-64, 1–3.
- Stern, A. M. (1999). Responsible mothers and normal children: Eugenics, nationalism, and welfare in post-revolutionary Mexico, 1920–1940. *Journal of Historical Sociology*, 12(4), 369–397. doi: 10.1111/1467-6443.00097
- Şirin, F. S. (2013). İktidar ve çocuk [Power and children]. *Turkish Studies*, 8(8), 1275–1284. doi: 10.7827/TurkishStudies.5255

- Taniş, C. (2019). Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası eserlerine göre verem hastalığının seyri [The course of tuberculosis according to Turkey's Sanitary and Social Geography Works]. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2832–2846. doi: 10.26466/opus.567455
- Tekir, S. (2019). Erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'de bulaşıcı hastalıklarla mücadele (1923-1930) [Combatting infectious diseases in Turkey in the Early Republican Period]. *Atatürk Üniversitesi Tıbbi Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 65, 407–430. doi: 10.14222/Turkiyat4095
- Tevfik İsmail (1929a). Çocuk sahifeleri: Sıhhatler diyarında [Children's pages: In the land of health]. *Yaşamak Yolu*, 1, 1–2.
- Tevfik İsmail (1929b). Çocuk sahifeleri: Lamia'nın başına gelenler [Children's pages: What happened to Lamia]. *Yaşamak Yolu*, 2, 1–2.
- Tevfik İsmail (1930a). Çocuk Sahifeleri: Doktorun muayenehanesinde [Children's pages: In the doctor's office]. *Yaşamak Yolu*, 21, 1–4.
- Tevfik İsmail (1930b). Çocuk sahifeleri: Halûkun hikâyesi [Children's pages: The story of Halukun]. *Yaşamak Yolu*, 24, 2–3.
- Tevfik Salim (1929). Yaşamak yolu [The way of living]. *Yaşamak Yolu*, 1, 2–3.
- Tevfik Salim (1933). B.C.G. aşısı [The BCG vaccine]. *Yaşamak Yolu*, 34, 1–6.
- Thurer, S. (1995). The myths of motherhood: How culture reinvents the good mother. New York, NY: Penguin.
- Toprak, Z. (2017). Erken cumhuriyet, kürtaj ya da ıskat-ı cenin [The Early Republic and Abortion]. *Toplumsal Tarih*, 282, 50–61.
- Toprak, Z. (2017b). *Türkiye'de yeni hayat: İnkılap ve travma 1908-1928* [New life in Turkey: Revolution and trauma]. Doğan Egmont Yayıncılık.
- Tuğluoğlu, F. (2008). Cumhuriyetin ilk döneminde verem mücadelesi ve propaganda faaliyetleri [The battle with tuberculosis and propaganda activities in the first period of the Republic]. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 13-14, 1–26. Retrieved from <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/uiuytda/article/view/1023018785/10>
- Uludağ, O. Ş. (1934). Ben Verem Mücadele Cemiyeti azası oldum [I became a member of the Society for the Struggle against Tuberculosis]. *Yaşamak Yolu*, 70-72, 1–3.
- Ulusun Çocuğu. (1935). *Gürbüz Türk çocuğu* [The robust Turkish child], 98, 13–16.
- Vayre, P. (2007). Professeur Joseph Grancher (1843-1907). Centième Anniversaire de la mort d'un pasteurien convaincu. [Hundredth anniversary of a convinced Pasteurian]. Retrieved from <http://www.academie-medecine.fr/professeur-joseph-grancher-1843-1907-centieme-anniversaire-de-la-mort-dun-pasteurien-convaincu-2/>
- Verem (Tüberküloz). (1938). Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Neşriyatından no. 60 [From the publications of the Ministry of Health and Social Affairs #60]. Ankara Cezaevi Matbaası.
- Yanıkdağ, Y. (2014). *Millete deva olmak: Osmanlı savaş esirleri, tıp ve milliyetçilik* [Healing the nation: Ottoman prisoners of war, medicine, and nationalism]. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yanıkdağ, Y. (2017). Psikopatlar, frengililer, veremliler ve mâderzâd caniler: Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine dejenerasyon korkusu [Psychopaths, Syphilitics, Tuberculars, and Born Criminals: Fear of Degeneration from the Ottoman Empire to the Turkish Republic] (pp. 47–70). In B. Kurt & İ. Yaşayanlar (Eds.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e salgın hastalıklar ve kamu sağlığı*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yıldırım, N. (2010). *İstanbul'un Sağlık Tarihi* [A History of Healthcare in İstanbul]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı.

Türkiye’de Kürtajın Yaygınlığı ve Kürtaj Kararını Etkileyen Faktörler

Tuğba Adalı¹ , Alanur Çavlin²

Öz

Doğumla sonuçlanmayan gebelikler, sadece sebebiyet verebileceği sağlık riskleri açısından sağlık çalışanlarının değil, aynı zamanda sosyal adaletsizlik, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadınların temel insan hakları açısından önemli veriler sunabileceğinden sosyal bilimler alanındaki araştırmacıların da ilgisini çekmiştir. 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması’nın sonuçları, kürtaj düzeyinde önceki araştırma sonuçlarına göre önemli bir farklılığa işaret etmektedir. Araştırmaya göre son 2008-2013 yılları arasında kürtaj oranı ise %10’dan %5’e düşmüştür. Bu çalışmada, kürtaj düzeylerindeki değişim ve kürtaj risklerini etkileyen faktörler incelenmiştir. Çalışmada temel olarak 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması verileri kullanılmıştır. Analizlerde 2008-2013 yılları arasındaki kürtaj yaygınlığındaki değişim kadınların seçilmiş özellikleri bazında incelenmiştir. Ardından 2008-2013 döneminde gerçekleşen kürtajları etkileyen faktörler lojistik regresyon analizi ile modellenmiştir. Bu modellerde riski etkileyen faktörler demografik ile sosyo-ekonomik ve kültürel belirleyiciler olarak iki grupta incelenmektedir. Kürtaj yaygınlığında 2008-2013 dönemi arasında görülen düşüş istatistiksel olarak anlamlıdır. Son yıllarda siyasi söylemin etkisiyle kamu hastanelerindeki kürtaj hizmetinin kısıtlanmış olması dikkate alındığında, bu beklenen bir bulgudur. Çalışmadaki lojistik regresyon analizlerine göre, gebeliklerin kürtaj ile sonuçlanması sosyo-ekonomik özelliklerden çok demografik özellikler ile belirlenmektedir. Modern yöntem kullanmış; gebeliği yöntem başarısızlığıyla oluşmuş; veya halihazırda erkek çocuğu olan kadınların gebeliklerinin kürtajla sonlanması riski daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca dindarlığın da kürtajın önemli bir belirleyicisi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Kürtaj • İsteyerek düşük • Türkiye • Nüfus ve Sağlık Araştırması • Demografi

The Prevalence of Induced Abortion in Turkey and the Factors Affecting Its Decision

Abstract

Pregnancy outcomes other than live births not only attract the attention of health workers due to potential health risks but also of social scientists as these outcomes can provide clues regarding social injustice, gender inequality, and women’s fundamental human rights. Compared to previous surveys, the results from the 2013 Turkey Demographic and Health Survey indicate a change in abortion levels. Accordingly, the proportion of pregnancies ending in abortion had dropped from 10% in 2008 to 5% in 2013. This study examines this change and the factors affecting abortion. The data mainly come from the 2013 Turkey Demographic and Health Survey. The changes in the prevalence of abortion between 2008 and 2013 have been investigated using selected characteristics of women. The factors affecting abortion between 2008 and 2013 have been modeled using logistic regression analyses and have been addressed in two groups, namely demographic and social-economic/cultural determinants. The decline in abortions from 2008 to 2013 is statistically significant.

1 Sorumlu Yazar: Tuğba Adalı (Dr. Öğr. Üyesi) Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara. E-posta: tugba.adali@hacettepe.edu.tr ORCID: 0000-0002-1135-5638

2 Alanur Çavlin (Doç. Dr.) Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara. E-posta: alanurcv@hacettepe.edu.tr ORCID: 0000-0001-9714-9984

Atf: Adalı, T. ve Çavlin, (2019). Türkiye’de kürtajın yaygınlığı ve kürtaj kararını etkileyen faktörler. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 359-378. <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.0105>

Considering the changes in abortions services provided in public hospitals with the impact of recent political discourses, this finding is expected. Analysis shows that the odds of having an abortion are affected by demographic factors more than socio-economic ones. Pregnancies to women who have ever used a modern contraceptive, which were due to contraceptive failure, and which took place after a son was already born are more likely to end in abortion. Moreover, religiosity is a significant determinant of abortion.

Keywords

Abortion • Induced abortion • Turkey • Demographic and Health Survey • Demography

Extended Summary

Apart from live births, induced abortion (hereinafter referred to as abortion) is the most widely studied topic among pregnancy terminations from a multidisciplinary perspective. It is a main topic in demography, is affected deeply by micro-level fertility decisions, and is a topic of population policies that affect this demographic event at a macro level.

The 1994 ICPD Conference in Cairo recognized that women should have access to reproductive health services that would also allow them to control their fertility. The provision of safe abortion services during the first 10-12 weeks of a pregnancy is recognized as part of this access. Eliminating unwanted pregnancies and maternal deaths due to unsafe abortion were parts of the Millennium Development Goals and currently part of Sustainable Development Goals (Sedgh, Singh, & Hussain, 2014; World Health Organization [WHO], 2015).

Globally speaking, abortion levels have been going down in developed countries since the 1990s (down from 46 abortions per 1,000 women to 27 per 1,000); however, this does not necessarily hold for developing countries (fluctuating between 39 to 36 per 1,000 women). In Turkey, the trend has been a downward one since the mid-1980s, an era marked by the enactment of a population law that legalized abortion on demand up to the tenth week of pregnancy. An increase in the percentage of pregnancies ending in abortion was observed in demographic surveys following this law, but a consistent trend has been observed since (Table 1). Since the beginning of the 1980s, the use of modern contraceptives has been increasing, and total fertility rate has been decreasing; both of which are in line with the abortion trend.

On the other hand, the drop in the level of abortions from 2008 to 2013 was somehow sharper than expected, where the number of induced abortions per 100 pregnancies dropped by half from 10 to 5. The confidence intervals of these estimates are non-overlapping (Adalı, Çavlin, & Berktas, 2015). A closer look into these two years reveals that contraception use and total fertility rate remained at similar levels. Thus, this study aims to investigate whether the decline can be attributed to a specific group of women and to find out which pregnancies end in abortion based on data from 2013.

Data and Method

The study mainly uses data from the 2013 Turkey Demographic and Health Survey, a large-scale household survey that interviewed 11,794 households and 9,746 women. The survey is based on a multistage, stratified cluster sample. Analysis has been done using the Complex Samples module of SPSS 23, which allows for these design variables and sample weights to be taken into account. All the interviewed women were asked detailed information about their reproductive history over the five years preceding the survey date using a calendar module. Monthly information on the use of contraceptives, discontinuation of contraception and the reasons for it, pregnancies, and pregnancy outcomes were recorded in this module. The data used in this study is based on this calendar data, where each case is an event defined by a terminated pregnancy (through a live birth, an abortion, a miscarriage, or a stillbirth). To study the determinants of abortion, an indicator variable that takes the value of 1 if pregnancy ended in an abortion has been defined as the dependent variable.

Theoretical Framework

The determinants of abortion have been categorized under two main headings in this study: demographic determinants and socio-economic/cultural determinants. The variables under these two headings have been selected according to the literature. Among the demographic determinants are: the woman’s age at time of abortion, whether the current pregnancy will cause her to exceed her ideal number of children, whether she has had a son, whether she has previously had an abortion, whether she has ever used modern contraceptives, and whether the current pregnancy was a result of contraceptive failure. The selected socio-economic and cultural determinants are: type of place of residence as (i.e., urban or rural), region, education level, household wealth index, woman’s employment status, mother tongue, and religiosity (as defined by certain practices).

Results

A comparison of two surveys from 2008 and 2013 reveals that abortion declined in all subgroups of women, regardless of age, socio-economic status, or parity. Looking at the magnitude of the decline, the decline appears more rapid for more educated women and women in wealthier households. The logistic regression analysis has been carried out in two steps, with only demographic determinants as the first step and with all variables combined in the second step. The significant determinants in the first model are age (higher odds of abortion for higher ages), previous abortion experience (higher odds if yes), modern contraceptive use (higher odds if yes), and contraceptive failure as cause of pregnancy (higher odds when pregnancy unplanned). When demographic variables were controlled for, no socio-economic variables

proved significant. Only religiosity is significant among this block of variables, with the pregnancies to women who are less religious having higher odds of being terminated through an abortion. The addition of this block of variables also changed the significance of one demographic variable that compares the odds of having an abortion for women with at least one son, and women with daughters only against having no children; and the odds of abortion significantly increase for the foremost category.

Conclusion and Discussion

The findings imply that the rapid decline in recent years could not be attributed to a specific socio-economic group. The regression analysis shows that such determinants are not significant when controlling for demographic variables. The fact that contraception use has not changed remarkably between 2008 and 2013 leads to questioning the supply side of abortion services. In the last decade, Turkey has witnessed a change in population policies where government officials have made public anti-abortion statements. Despite no changes to the 1983 law, multiple studies by NGOs and universities have shown signs of abortion services vanishing from public hospitals (Bianet, 2015; Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2015; O’Neil, 2017; Topgül, Adalı, Çavlin, & Dayan, 2017). The decline in abortions in Turkey might be attributed to this situation, which would call for measures to ensure women regain their right to reproductive health services.

Türkiye’de Kürtajın Yaygınlığı ve Kürtaj Kararını Etkileyen Faktörler

Doğumla sonuçlanmayan gebelikler (kürtaj, düşük ve ölü doğum), nüfusbilim çalışmaları içerisinde kadın sağlığı, toplumsal cinsiyet, üreme hakları ve doğurganlık ile ilişkili olarak araştırılan konulardandır. Bu tip gebelikler içinde kürtaj, mikro düzeyde kararlar ve makro düzeyde politikalarından doğrudan etkilendiği için sosyal bilimin farklı alanlarında incelenmektedir. Türkiye’de kürtaj; sosyal bilimciler, sağlık çalışanları, politika yapıcılar ve üreme sağlığı alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarına mensup uzmanlar arasında özel bir gündeme sahiptir. Bu çalışmada üreme hakları çerçevesinde kürtajın konumu, dünyadaki ve Türkiye’deki düzeyi, Türkiye’de doğurganlık ve gebeliği önleyici yöntem kullanımıyla birlikte kürtajla sonuçlanan gebeliklerin sıklığındaki değişim gibi konulara değinilecek, daha sonra yakın dönemde kürtaj sıklığında gözlenen düşüş incelenerek istenmeyen gebeliklerin kürtajla sonuçlanmasının belirleyicileri araştırılacaktır.

Kahire Konferansı’nın eylem planında belirtildiği gibi gebeliğin ilk 10-12 haftasında¹ güvenli koşullarda isteyerek düşük hizmetinin sağlanması, üreme haklarının parçası olarak kabul edilmektedir (Birleşmiş Milletler, 1995). En sık kabul gören yasal süre 12 haftadır (örn. Ukrayna ve Yunanistan), bununla birlikte 10 hafta (örn. Türkiye ve Portekiz); 14 hafta (İspanya ve Fransa), veya 18 hafta (İsveç) gibi farklı uygulamalar da görülmektedir (Center for Reproductive Rights, t.y.; Singh, Remez, Sedgh, Kwok ve Onda, 2018).

Öte yandan istenmeyen gebeliklerin önüne geçilerek kürtajın azaltılması, kadın sağlığı için önemli bir kazanım olarak kabul edilmektedir. İstenmeyen gebeliklerin güvenli olmayan kürtajın önüne geçilmesi anne ölümlerine ilişkin Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ne ulaşılması için de gereklidir (Sedgh, Singh ve Hussain, 2014; World Health Organization, 2015).

Dünya genelinde gebeliği önleyici yöntem kullanımının artması istenmeyen gebeliklerin azalmasını sağlamaktadır. Bu durum kürtaj düzeyinin de azalmasına neden olmaktadır (Bongaarts ve Westoff, 2000; Norman, 2012). Güncel çalışmalar küresel ölçekte yılda 80 milyon civarında istenmeyen gebelik yaşandığını, bu gebeliklerin 42 milyon kadarının kürtajla sonuçlandığını göstermektedir (Bradley, Croft ve Rutstein, 2011; Sedgh ve ark., 2014). 2010-2014 dönemindeki tahminler dünya genelinde her 100 gebelikten yaklaşık 25’inin kürtaj ile sonuçlandığını göstermektedir (Sedgh ve ark., 2016). Gelişmiş ülkelerde 1990’lı yıllarda 15-44 yaşlarındaki her 1,000 kadın başına 46 kürtaj düşerken, bunun 2010’lu yılların başında 27 kürtaja gerilediği görülmektedir (Singh ve ark., 2018). Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde ise aynı

1 İsteyerek düşüğün yasal olduğu süre genellikle 12 haftadır. Türkiye’de yasal süre 10 haftadır. Bu sürenin kadın sağlığını tehlikeye atmayacak kadar kısa, gebelik ürününün tamamen temizlenebilmesini sağlayacak kadar uzun (8. hafta öncesi yeterince güvenli değildir), fetusun cinsiyetinin tespit edilmesi mümkün olmayacak kadar kısa olması gerekmektedir (Lim ve Singh, 2014).

dönemde her 1,000 kadın başına düşen kürtaj 39 ila 36 arasında dalgalanmaktadır (Singh ve ark., 2018).

Bu alandaki çalışmalarda ilgilenilen konulardan biri de kürtajın yasal olup olmamasının kürtajın yaygınlığını etkileyip etkilemediğidir. Yapılan çalışmalar kürtajın yasal olmadığı ülkelerde de yapıldığını ancak genellikle güvenli olmayan koşullarda gerçekleştiğini göstermektedir. Kürtaja dair yasaların en liberal olduğu ülkelerde kürtajların %87'si, en kısıtlayıcı olduğu ülkelerde ise sadece %25'i güvenli koşullarda yapılmaktadır (Singh ve ark., 2018).

Türkiye'de erken cumhuriyet döneminde uygulanan pronatalist politikalar geçtiğimiz yüzyılın ortalarında sona ermiştir. Pronatalist dönemde gebeliği önleyici yöntemlerin satışının yasak olması istenmeyen gebeliklerin sayısının artmasına neden olurken, kürtajın yasak olması ise istenmeyen gebeliklerini sonlandırmak isteyen kadınların güvenli olmayan koşullarda ehil olmayan kişilerin yardımına başvurmalarına neden olmuştur. İstenmeyen gebelikler ve güvenli olmayan koşullarda gerçekleşen kürtaj, anne ölümlerindeki artışın önemli nedenlerinden biridir. Türkiye'de başta sağlık çalışanları olmak üzere dönemin uzmanları, istenmeyen gebeliklerin ve anne ölümlerinin azaltılması amacıyla gebeliği önleyici yöntem kullanımı ve kürtajın yasallaşması için uğraş vermişlerdir (Fişek, 1967). Bu çabanın sonucunda, 1965 yılında çıkan 557 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ile gebeliği önleyici yöntemlere dair kısıtlar kaldırılırken, kürtaja tıbbi zorunluluk durumunda izin verilmiştir (Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, 1965). İsteğe bağlı kürtaj ise 2827 No'lu Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ile 1983 yılında gebeliğin 10. haftasının bitimine kadar yasal hale gelmiştir (Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, 1983).

Doğurganlık düzeyi, gebeliği önleyici yöntem kullanım oranı ve kürtaj düzeyi birbirleri ile ilişkili şekilde değişmektedir. Kürtajın yasallaştığı 1983 yılından günümüze kadar bu göstergelerin sunulduğu Tablo 1 bu ilişkiyi göstermektedir. Dönemin başında kadınların yaklaşık üçte biri tarafından tercih edilen geri çekme yöntemi dörtte bir düzeyine gerilemiş, modern yöntem (doğum kontrol hapı, spiral, prezervatif vb.) kullanımı ise neredeyse iki katına çıkmıştır (%27'den %47'ye). Bu değişimlerle uyumlu olarak toplam doğurganlık hızı yarı yarıya düşmüş, yenilenme düzeyi olarak ifade edilen 2,1 civarı bir düzeye yerleşmiştir. Aynı şekilde kürtaj yaygınlığı 1988 ile 2013 yılları arasında düzenli bir şekilde azalmıştır (her 100 gebelikte 24'ten 5'e). Kürtajda 1983-1988 döneminde görülen istisnai artış ise, kürtajın yasallaşarak erişilebilir olması ile ilgili olabileceği gibi, bu hizmetin yasal olduğu için bildiriminin artması ile de ilgili olabilir.

Bu çalışmanın odaklandığı 2008-2013 arasındaki 5 yıllık dönem incelendiğinde, yöntem kullanım oranının ve toplam doğurganlık hızının hemen hemen sabit kaldığı, kürtajla sonuçlanan gebeliklerin oranında ise düşüş olduğu görülmektedir. Bu düşüş

son 20 yıldaki düşüş eğilimine göre daha hızlı ve belirgindir. Nokta tahminleri 2008 ve 2013 için sırasıyla 100 gebelikte 10 ve 5 olan kürtaj sayısı etrafındaki güven aralıkları da bu farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir (Adalı, Çavlin ve Berkaş, 2015).

Tablo 1

Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanımı, Toplam Doğurganlık Hızı ve Kürtajdaki Değişimler, Türkiye 1983-2013

Araştırma tarihi	Toplam doğurganlık hızı (TDH)		Modern yöntem kullanan evli kadın yüzdesi	Geleneksel yöntem kullanan evli kadın yüzdesi	100 gebelikte kürtaj	
	Referans dönemi ¹	TDH düzeyi			Referans dönemi	Düzye
1983 ⁴	1978-1983	4,17	27,2	34,2	1982-1983	12,1
1988 ⁵	1987-1988	3,02	31,0 ²	32,3 ²	1987	23,6
1993	1992-1993	2,65	34,5	28,1	1992-1993	17,9
1998	1995-1998	2,61	37,7	26,1 ³	1993-1998	14,5
2003	2000-2003	2,23	42,5	28,5	1998-2004	11,3
2008	2005-2008	2,16	46,0	27,0	2003-2008	10,0
2013	2010-2013	2,26	47,4	26,0	2008-2013	4,7

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (1987; 1989; 1994; 1999; 2004; 2009; 2014)

1 Toplam doğurganlık hızı için kullanılan zaman aralıklarını göstermektedir.

2 TNSA-2003 raporundan alınmıştır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2004). 1988 araştırması raporunda modern yöntem kullanımı 38, geleneksel yöntem kullanımı 39 olarak sunulmuştur.

3 TNSA-2003 raporundan alınmıştır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2004). 1998 araştırması raporunda geleneksel yöntem kullanımı 25,5 olarak sunulmuştur (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 1999).

Kürtajdaki değişimin iki boyutu bulunmaktadır: değişimin arz boyutu kürtaj hizmetinin yasal olup olmaması ve erişilebilirliği ile ilgili iken talep boyutu ise kadınların/çiftlerin istenmeyen gebelik durumunda kürtajı tercih edip etmemesi ile ilgilidir. Bu çalışmada yakın dönemde kürtajda gözlemlenen hızlı düşüşü anlamak için 5 yıllık süre içerisinde tamamlanmış gebeliği olan kadınlara ilişkin ayrıntılı veriler kullanılarak değişimin talep boyutu incelenmiştir. Doğurganlığı artık hiç doğum yapmak istemeyen kadınlar için “sınırlandırma” veya daha sonra doğum yapmak isteyen kadınlar için “erteleme” yaklaşımı demografi literatüründe gebeliği önleyici yöntem kullanımı çalışmalarında sıkça başvurulan bir yaklaşımdır; kürtaj da bu çerçevede kavramsallaştırılabilir. Basitçe, kürtajın temel nedeni gebeliğin hiç istenmemiş olması ya da istenenden erken gerçekleşmiş olmasıdır. Ancak istenmeyen gebeliklerin tamamı kürtajla sonuçlanmamakta, dünya genelinde istenmeyen gebeliklerin yaklaşık yarısı doğumla sonuçlanmaktadır (Bradley ve ark., 2011). Türkiye’deki doğumlar incelendiğinde, doğumların yaklaşık dörtte birinin istenmeyen ya da istenilenden erken gerçekleşen gebelikler sonucunda olduğu görülmektedir (HÜNEE, 2014). Bu durum, kürtaj kararında gebeliğin istenme durumu dışındaki faktörlerin de belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Çalışmamızda yapılan analizler kürtaj kararında belirleyici olan faktörleri ortaya koymayı hedeflemiştir.

Bu makalede, öncelikle kürtaj talebinde yaşanmış olabilecek farklılıkları betimsel analizlerle ortaya koymak için 2008 TNSA ve 2013 TNSA verilerine dayanarak 100

gebelikte kürtaj sayıları ve kadınların sosyo-demografik özelliklerine göre incelenmiştir. Ardından 2008-2013 döneminde sonuçlanan gebeliklerin kürtajla sonuçlanmasını etkileyen faktörler lojistik regresyon analizi ile modellenmiştir. Literatüre ve çalışmanın kavramsal çerçevesine uyumlu olarak oluşturulan modellerde riski etkileyen faktörler arasında demografik ve sosyo-ekonomik/kültürel belirleyiciler başlıklı iki grup değişken yer almaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmada bir gebeliğin kürtajla sonlanmasının belirleyicileri iki katmanda kavramsallaştırılmıştır: demografik belirleyiciler ile sosyo-ekonomik/kültürel belirleyiciler. Demografik belirleyiciler katmanında kadının yaşı, kadının henüz istediği toplam çocuk sayısına ulaşip ulaşmadığı, erkek çocuğu olup olmaması, daha önce kürtaj deneyimi olup olmaması, modern yöntem kullanımı ve gebeliğin yöntem başarısızlığı sonucu oluşup oluşmadığı yer almaktadır. Kadının henüz istediği toplam çocuk sayısına ulaşip ulaşmadığı değişkeni, analize konu olan gebeliğin döneminde yapılmış doğum sayısı ile kadının varsayımsal olarak istediği çocuk sayısının arasındaki farka dayalı oluşturulmuştur. Dünya genelindeki çalışmalar, isteyerek düşüklerin bekar, genç (20’li yaşların başındaki) ve çocuksuz kadınlar arasında daha yaygın olduğunu göstermektedir (Henshaw ve Kost, 2008; Jones, Finer ve Singh, 2010). Cinselliğin ve gebeliğin çoğunlukla evlilik ilişkisi içerisinde yaşandığı Türkiye gibi ülkelerde genç ve ideal çocuk sayısına ulaşmamış kadınların istenmeyen gebelik durumunda doğum yapması daha olası iken, daha ileri yaşlarda ve ideal çocuk sayısına ulaşmış kadınların isteyerek düşüğe yönelmesi daha muhtemeldir (Akın ve Bertan, 1996; Akın ve Enünlü, 2002; Elul, 2011; Henshaw ve Kost, 2008; Wang, 2014). Bu nedenle yaş ve istenen toplam çocuk sayısı kadının gebeliği “sınırlandırma” (*limiting*) niyeti ile ilişkilendirilmiştir.

Çocuk sayısının yanı sıra önceki çocukların cinsiyeti de kürtaj yapıp yapmama kararında etkili olmaktadır. Farklı ülkelerde yapılan araştırmalar erkek çocuğu olan kadınların istenmeyen gebelik durumunda gebeliği sonlandırmalarının daha yaygın olduğunu göstermektedir (Agrawal, 2008; Bose ve Trent, 2006; Wang, 2014). Bu olgunun çalışmanın çerçevesine dahil edilebilmesi için modelde mevcut gebelikten önce erkek çocuk sahibi olup olmamaya dair bir değişkene yer verilmiştir.

Daha önce Türkiye’nin de içinde olduğu bazı gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan bir çalışma, pek çok kürtajın yöntem başarısızlığı (özellikle geri çekme gibi geleneksel yöntemlerin başarısızlığı) ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Westoff, 2005). Türkiye’de gebeliği önleyici yöntem kullanımı, istenmeyen gebelikler ve kürtaja yönelik yapılmış çalışmalarda özellikle yaygın olarak kullanılan ve yöntem başarısızlığı yüksek olan geri çekme yönteminden uzun dönem etkili modern yöntemlere (RİA gibi) geçilmesine yönelik öneriler ön plana çıkarılmıştır (Akın

ve Bertan, 1996; Senlet, Cagatay, Ergin ve Mathis, 2001; Senlet, Curtis, Mathis ve Ragers, 2001). Bu çalışmalar modern yöntem kullanımının istenmeyen gebelikleri azalttığını göstermektedir, ancak istenmeyen gebelik yaşanması durumunda daha önce modern yöntem kullanan kadınlar daha yaygın olarak kürtaja başvurmaktadır (Agadjanian, 2002; Çavlin ve Ergöçmen, 2013). Bu çalışmada da modern yöntem kullanımına kadınların doğurganlıklarını kontrol etmekteki kararlılıklarının bir göstergesi olarak yer verilmiştir; gerek “sınırlandırma”, gerek ise “ara verme” (*spacing*) hakkında daha net kararları olan kadınların istenmeyen gebelikleri önlemek için daha kesin önlemler alması, istenmeyen bir gebeliğin oluşması durumunda ise bunu daha sık sonlandırması beklenmiştir. Gebeliğin yöntem başarısızlığı sonucunda oluşması ise oluşan gebeliğin planlılığına dair bir değişken olarak kullanılmış, planlanmamış gebeliklerin daha çok kürtaj ile sonuçlanması beklenmiştir.

Gebeliğin kürtajla sonlandırılmasına dair çerçevede yukarıda sayılan demografik belirleyicilere sosyo-ekonomik ve kültürel değişkenler eşlik etmiştir. Bu sayede bu değişkenlerin aynı demografik belirleyicilere sahip kadınlar arasında kürtaj davranışı hakkında farklılık yaratıp yaratmadığını incelemek amaçlanmıştır. Kürtaj kararını etkileyen faktörleri inceleyen çalışmaların çoğu kadının sosyal ve ekonomik koşulları ile otonomisinin önemine değinmektedir. Sosyo-ekonomik değişkenler arasında yerleşim yeri (kent veya kırsal), coğrafi bölge, hanehalkı refah düzeyi, eğitim ve çalışma durumu bulunmaktadır. Bu değişkenlerin kürtaja erişimi hem mekânsal, hem maddi olarak etkileyebileceği varsayılmıştır. Ailenin ekonomik koşullarının bir başka çocuğa bakmak için yeterli olmaması literatürde sıkça dile getirilen nedenler arasındadır (Agrawal, 2008; Çavlin, Tezcan ve Ergöçmen, 2014; Jones ve ark., 2010). Eğitim düzeyinin kürtaja dair tutumları farklılaştırması da mümkündür. Literatürdeki pek çok çalışma kürtajın eğitilmiş, kentsel alanlarda yaşayan ve çalışan kadınlar arasında daha yaygın olduğunu göstermektedir (Chae, Desai, Crowell, Sedgh ve Singh, 2017). Doğurganlığı açıklayan düşünsel teoriler sıklıkla etnik ve dini değerlere vurgu yapmaktadır, bunlara yönelik faktörler kürtaj literatüründe de yer almaktadır (Agadjanian ve Qian, 1997; Çavlin ve Ergöçmen, 2013). Bu çalışmada ana dil, etnisitenin bir proksisi olarak kullanılmış, farklı etnisitelere sahip kadınlar arasında kürtaj kararının farklılaşp farklılaşmadığını incelemek amacıyla çerçeveye eklenmiştir. Din konusu, kürtaja dair bazı çalışmalarda kadınların mensup oldukları din; bazılarında ise ne kadar dindar olduklarına dair ölçütlerle incelenmiştir. Örneğin Jones ve arkadaşları (2010), ABD’de yaptıkları çalışmada herhangi bir dine mensup olmadığını beyan eden kadınların daha fazla isteyerek düşükleri olduğunu belirtmiştir. Fehring ve Ohlendorf (2007) ise yine ABD’de gerçekleştirdikleri çalışmada, hayatında dinin önemli olduğunu belirten, düzenli olarak kiliseye giden ve din hakkında geleneksel tutumları olan kadınların daha az isteyerek düşük yapma eğiliminde olduğunu göstermiştir. Ayrıca, literatürde dine yönelik tutumlarla kürtajın eksik beyanı arasında bir ilişki olduğu, daha dindar kadınların kürtaj yaptığını

daha çok saklama eğiliminde olduğu ifade edilmektedir (Jones ve Kost, 2007). Türkiye’de kadınların yakın çevrelerinde kürtaja yönelik algı ve dini inançlarına göre kürtacı ne şekilde değerlendirdikleri, istenmeyen gebelik durumunda kürtaj kararlarında etkili olabilmektedir (Çavlin ve ark., 2014). Dini pratikler bu çalışma kapsamında dindarlığın bir ölçütü olarak alınmış, pek çok başka dinde de olduğu gibi İslam’da da kürtajdan kaçınmanın dindar kadınlar arasında daha yaygın olabileceği düşünülmüştür. İlgili değişkeni elde etmek için kadınlara namaz kılıp kılmadıkları ve başörtü takıp takmadıklarına dair iki sorudan ortak bir değişken elde edilmiştir.

Veri ve Yöntem

Türkiye’de kürtaja ilişkin ülke çapında güvenilir bilgi, yaklaşık yarım yüzyıldır hanehalkı örneklemleri nüfus ve sağlık araştırmalarından sağlanmaktadır. Bu çalışmada kullanılan veri setleri Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün 1968 yılından günümüze her 5 yılda bir gerçekleştirdiği demografik araştırmalar serisinin bir parçası olup 1993 yılından beri de uluslararası Demographic and Health Surveys (DHS) Programını kapsamında yürütülmektedir. Bu zamandan günümüze kullanılmaya başlanan standart soru modülleri sayesinde 20 yılı kapsayan beş araştırmaya dayalı olarak farklı ülkeler ile karşılaştırılabilir veri elde edilmiştir.

Bu çalışmada temel olarak 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) verisi kullanılmıştır. Zaman içindeki değişimi incelemek için 1983-2008 dönemindeki TNSA verilerinden de yararlanılmıştır. TNSA’lar Türkiye geneli, kırsal ve kent ve bölge ayrımında analize izin veren hanehalkı araştırmalardır ve çok aşamalı, tabakalı, küme örnekleme yaklaşımıyla tasarlanmışlardır. Hanehalklarında yaşayanlara ilişkin veriler yüz yüze görüşmeler aracılığıyla toplandıktan sonra hanedeki 15-49 yaşlarındaki kadınlarla görüşülmekte ve bu kadınlara ilişkin temel demografik özellikler, evlilik, doğurganlık, doğumla sonlanmayan gebelikler, gebeliği önleyici yöntem kullanımı, anne-çocuk sağlığı ve kadının statüsü gibi konularda bilgiler toplanmaktadır. 2013 TNSA kapsamında toplam 11.794 hanehalkı ve 9746 kadın ile görüşülmüştür. Araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan onay alınmıştır.

DHS’de yer alan tüm araştırmalarda olduğu gibi Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları’nda da beyana ilişkin hataların önlenmesi için doğumlar ve doğumla sonuçlanmayan tüm gebelikler için ayrı sorular sorulmaktadır. Ayrıca bir “takvim modülü” kullanılarak araştırma tarihinden önceki 60 ay boyunca gerçekleşen doğumlar, doğumla sonuçlanmayan gebelikler (düşükler, isteyerek düşükler ve ölü doğumlar) ile gebeliği önleyici yöntem kullanımı her ay için tek tek kaydedilmektedir (Bradley ve ark., 2011; HÜNEE, 2014). Bu dönem içinde gerçekleşen her gebeliğin kaç ay sürdüğü, ne zaman ve hangi şekilde sonuçlandığı (doğum, kendiliğinden düşük, isteyerek düşük, ölü doğum), kullanılan gebeliği önleyici yöntemlerin türü,

kullanma süresi ve bırakma nedeni her ay için takvim modülünde kaydedilmiştir. Bu çalışmada kullanılan veri, kadın soru kağıdından elde edilen verinin dönüştürülerek analiz biriminin kadın yerine “olay” olduğu bir yapıya dönüştürülmesi sonucunda elde edilmiştir.

Analizlere tüm kadınlar evlilik durumuna bakılmaksızın dahil edilmiştir. Hesaplamalar yapılırken örneklem tasarımı dikkate alınmış, SPSS 23.0 Complex Samples modülü kullanılarak tabaka ve küme değişkenleri tanıtılmış, tahminlerin örnekleme varsyanları bu şekilde hesaplanmıştır. Kürtajın belirleyicilerine ilişkin analizde lojistik regresyon kullanılmıştır. Modeldeki bağımlı değişken son 5 yıldaki gebeliklerin kürtajla sonuçlanması durumunda “1” değeri alan bir kukla değişkendir.

Lojistik regresyon modellerinde kullanılan değişkenler Tablo 2’de sunulmaktadır. Kürtajın belirleyicileri kavramsal çerçevede değinildiği gibi 2 ana başlıkta incelenmiştir. Model ilk olarak demografik değişkenlerle kurulmuş; daha sonra sosyo-ekonomik ve kültürel belirleyiciler eklenmiştir.

Tablo 2

Kürtajın Analizinde Yararlanılan Değişkenler ve Lojistik Regresyona Dahil Edilen Sonuçlanan Gebeliklere Göre Yüzde Dağılımları

Değişken	Kategori	Yüzde
Gebeliğin sonuçlanma durumu	Kürtaj	4,7
	Canlı doğum, istemsiz düşük, ölüdoğum	95,3
Sosyo-ekonomik ve kültürel değişkenler		
Yerleşim yeri	Kent	79,5
	Kır	20,5
Bölge	Batı	37,7
	Güney	13,4
	Orta	17,7
	Kuzey	6,2
	Doğu	24,9
Hanehalkı refah düzeyi	En düşük	20,6
	Düşük	22,7
	Orta	20,9
	Yüksek	17,8
	En yüksek	18,1
Kadının eğitim durumu	Eğitimi yok/ilkokulu bitirmemiş	18,5
	İlkokul mezunu	35,1
	Ortaokul mezunu	17,9
	Lise ve üzeri	28,4
Kadının çalışma durumu	Çalışmıyor	78,6
	Sosyal güvencesiz çalışıyor	10,3
	Sosyal güvenceli çalışıyor	11,1
Kadının anadili	Türkçe	70,8
	Kürtçe	24,9
	Diğer	4,2

Dini pratikler	Namaz kılmayan ve başörtü kullanmayan	23,6
	Namaz kılan veya başörtü kullanan	32,1
	Hem namaz kılan hem de başörtü kullanan	44,3
Demografik belirleyiciler		
Kadının olay sırasındaki yaşı	<20	6,6
	20-24	25,8
	25-29	31,1
	30-34	23,3
	35-39	10,5
	>40	2,6
İdeal çocuk sayısına erişme	Mevcut gebelikle idealin altında veya erişmiş olacak	57,4
	Mevcut gebelikle ideali geçmiş olacak	42,6
Erkek çocuk sahibi olma	Canlı doğumu yok	33,9
	Sadece kız çocuk(lar) var	21,7
	En az 1 erkek çocuk var	44,4
Olay öncesinde kürtajı olma durumu	Yok	6,0
	Var	94,0
Modern yöntem kullanımı	Modern yöntem kullanmamış	25,0
	Modern yöntem kullanmış	75,0
Sonlanan gebeliğin yöntem başarısızlığıyla oluşma durumu	Yöntem başarısızlığı sonucu oluşmamış	79,3
	Yöntem başarısızlığı sonucu oluşmuş	20,7
Ağırlıklı sayı		4049

Notlar: Regresyon analizine giren toplam ağırlıklı olay sayısı 4049'dur. Bu sayının araştırma tarihinden önceki son 5 yılda gerçekleşen olay sayısı olan ve Tablo 3'te verilen 4080'den az olmasının nedeni, bağımsız değişkenlerin bazılarında eksik veriler olmasıdır. Analize evlilik durumuna bakılmaksızın, son 5 yılda sonlanmış gebeliği olan tüm kadınlar dahil edilmiştir.

Bulgular

2008-2013 Dönemi Değişimler

Kürtaj kararını etkileyen faktörleri incelemek amacı ile kadınların farklı sosyal ve demografik özelliklerine göre 100 gebelikte kürtaj sayıları hesaplanmıştır (Tablo 3). Bu göstergenin alt kırılımları kürtajda yıllar içerisinde gözlemlenen değişimin farklı sosyo-ekonomik gruplardaki kadınlar için geçerli olup olmadığını göstermektedir.

Tablo 3

Temel Özelliklere Göre Araştırma Tarihinden Önceki Son 5 Yılda 100 Gebelikte Kürtajlar, Türkiye 2008-2013

Temel özellikler	100 gebeliğe düşen kürtaj sayısı		2008/ 2013 oranı	Gebelik sayısı	
	2008	2013		2008	2013
Kadının olay sırasındaki yaşı					
<20	3,4	1,2	2,8	407	271
20-24	4,2	2,5	1,7	1.325	1.054

25-29	9,6	3,9	2,5	1.268	1.266
30-34	12,8	4,9	2,6	825	948
35-39	25,5	10,4	2,5	399	432
40<	28,1	20,5	1,4	128	110
Yerleşim yeri					
Kent	10,8	5,1	2,1	3.169	3.237
Kır	7,8	3,4	2,3	1.183	843
Bölge					
Batı	14,1	6,5	2,2	1.570	1.535
Güney	9,9	3,5	2,8	547	548
Orta	8,8	4,2	2,1	920	718
Kuzey	11,5	5,0	2,3	248	251
Doğu	4,6	3,0	1,5	1.067	1.030
Eğitim					
Eğitimi yok ya da İlkokulu bitirmemiş	5,5	3,4	1,6	907	772
İlkokul	11,1	5,7	1,9	2.144	1.431
Ortaokul	7,1	3,2	2,2	406	727
Lise ve üzeri	13,1	5,3	2,5	896	1.150
Hanehalkı refah düzeyi					
En düşük	5,2	2,7	1,9	976	855
Düşük	8,5	3,5	2,4	999	921
Orta	10,9	5,4	2,0	924	846
Yüksek	8,8	4,1	2,1	721	723
En yüksek	18,4	8,5	2,2	732	734
Canlı doğum sayısı					
0	2,9	1,7	1,7	2.819	1.378
1	7,3	2,9	2,5	2.348	1.349
2	20,1	11,0	1,8	1.413	720
3	19,9	9,8	2,0	743	298
4	16,1	7,6	2,1	361	136
5+	10,1	5,4	1,9	546	199
Toplam	10,0	4,7	2,1	4.352	4.080

Kadının yaşına göre yapılan tahminler 100 gebelikte kürtaj sayısının yaşla birlikte belirgin şekilde arttığı görülmektedir. Her iki araştırma da kendi içinde değerlendirildiğinde yaşla gözlenen artışın 30-34 yaş grubundan 35-39’a geçerken en yoğun olduğu görülmektedir. Yine her iki yıl için de, kentsel yerleşim yerlerinde kıra göre; Batı bölgesinde diğer bölgelere göre daha sık kürtaj görülmüştür. Doğu bölgesinde kürtaj düzeyi en düşüktür. Kürtaj yaygınlığının eğitim düzeyine göre

örüntüsü incelendiğinde ise iki araştırma yılında farklı örüntüler dikkat çekmektedir. Buna göre 2008 TNSA'da 100 gebeliğe düşen kürtaj sayısı lise ve üzeri eğitilmiş kadınlar için en yüksek iken, 2013 TNSA'da ilkökul mezunu kadınlar için bu durum söz konusudur. Hanehalkı refah düzeyine göre örüntü her iki araştırmada da aynıdır, kürtaj en yüksek refah düzeyindeki hanelerde yaşayan kadınlar arasında en yaygındır. Kadınların yaptığı canlı doğum sayısına göre hesaplanan kürtaj düzeyleri, hem 2008 hem de 2013 TNSA sonuçlarına göre kürtajın 2 veya 3 çocuğu olan kadınlar arasında yoğunlaştığını göstermektedir, bu durum, Türkiye'de uzun yıllardır 2-3 çocuk arasında değişen ortalama ideal çocuk sayısı ile de uyumludur.

Tablo 3'teki üçüncü sütunda iki araştırma için hesaplanan yaygınlıklar oranlanmıştır. Buna göre kürtaj oranlarındaki azalma kentsel ve kırsal yerleşim yerlerinde hemen hemen aynıdır. Yaş grubu ve canlı doğum sayısına ilişkin belirgin bir örüntü yoktur. Kürtajın halihazırda en düşük olduğu Doğu bölgesinde düşüş de görece az olmuştur. Bununla birlikte eğitim ve refah seviyesine ilişkin oranlar kürtajın daha yüksek eğitilmiş ve daha yüksek refah düzeyindeki kadınlar arasında daha çok düştüğünü işaret etmektedir.

Kürtajın Belirleyicileri

Demografik değişkenlere yönelik ilk modele göre kadının yaşının 35'in üzerinde olması, 20 yaşından genç olmasına göre kürtajı anlamlı şekilde artırmaktadır. Yaşamı boyunca modern yöntem kullanmış kadınların gebeliklerinin kürtajla sonlanma ihtimali daha yüksektir. Gebeliğin yöntem başarısızlığıyla oluştuğu durumlarda da kürtajla sonlanma riski daha yüksektir. Ayrıca kadının daha önce bir kürtaj deneyimi olmasının da gebeliğin kürtajla sonlanma riskini artırdığı görülmektedir.

Model 2'de sosyo-ekonomik ve kültürel belirleyiciler eklenmiştir. Nagelkerke R² değerlerine göre bu gruptaki değişkenlerin eklenmesiyle model açıklayıcılığı bir miktar yükselse de, demografik belirleyicilerin toplam payının daha yüksek olduğu görülmektedir (Nagelkerke R² değerleri sırasıyla 0.213 ve 0.270). Bu modelde, ilk modelde anlamlı çıkan tüm değişkenler anlamlılıklarını korumuş, bunlara ek olarak erkek çocuk sahipliğine ilişkin değişken de anlamlılık kazanmıştır. Hiç çocuğu olmayan kadınlara göre en az bir erkek çocuğu olan kadınların gebeliklerinin kürtaj ile sonlanması daha olasıdır.

Eklenen sosyo-ekonomik ve kültürel değişiklikler, demografik değişikliklerin kontrol edildiği durumda hemen hemen tamamen anlamsız bulunmuştur. Modele yeni giren değişkenler arasında sadece dindarlığı temsil üzere oluşturulan değişken anlamlıdır. Üç kategoride incelenen dini pratikler değişkeni, namaz kılmayan ve başörtü kullanmayan kadınların her iki pratiği de olan kadınlara göre daha yüksek kürtaj eğilimlerinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 4

Araştırma Tarihinden Önceki Son 5 Yıldaki Gebeliklerin Kürtajla Sonlanmasını Modelleyen Çoklu Lojistik Regresyon Analizine Göre Kürtajın Belirleyicileri, TNSA-2013

Bağımsız değişken	Kategori	Model 1	Model 2
Sosyal belirleyiciler			
Yerleşim yeri	Kent		1,003
	<i>Kırsal</i>		1,000
Bölge	Batı		0,989
	Güney		0,721
	Orta		1,021
	Kuzey		0,982
	<i>Doğru</i>		1,000
Hanehalkı refah düzeyi	<i>En düşük r</i>		1,000
	Düşük		1,297
	Orta		1,926
	Yüksek		0,975
	En yüksek		2,113
Kadının eğitim durumu	<i>Eğitimi yok/ilkokulu bitirmemiş r</i>		1,000
	İlkokul mezunu		1,216
	Ortaokul mezunu		0,983
	Lise ve üzeri		0,865
Kadının çalışma durumu	<i>Çalışmıyor r</i>		1,000
	Sosyal güvencesiz çalışıyor		1,625
	Sosyal güvenceli çalışıyor		1,698
Kadının anadili	Türkçe		0,954
	<i>Kürtçe r</i>		1,000
	Diğer		1,469
Dini pratikler	Namaz kılmayan ve başörtü kullanmayan		4,642**
	Namaz kılan veya başörtü kullanan		1,886*
	<i>Hem namaz kılan hem de başörtü kullanan r</i>		1,000
Demografik belirleyiciler			
Kadının olay sırasındaki yaşı	<20 r	1,000	1,000
	20-24	1,507	1,141
	25-29	1,902	1,243
	30-34	2,125	1,226
	35-39	3,479*	2,078
	>40	7,773**	5,354*
İdeal çocuk sayısına erişme	<i>Mevcut gebelikle idealin altında veya erişmiş olacak r</i>	1,000	1,000
	Mevcut gebelikle ideali geçiyor olacak	0,928	0,964
Erkek çocuk sahibi olma	<i>Canlı doğumu yok r</i>	1,000	1,000
	Sadece kız çocuk(lar) var	1,019	1,321
	En az 1 erkek çocuk var	1,492	2,926**
Olay öncesinde isteyerek düşüğü olma durumu	<i>Yok r</i>	1,000	1,000
	Var	3,926**	3,114**
Yaşam boyu modern yöntem kullanımı	<i>Modern yöntem kullanmamış r</i>	1,000	1,000
	Kullanmış	2,218**	1,982*

Sonlanan gebeliğin yöntem başarısızlığıyla oluşma durumu	<i>Yöntem başarısızlığı sonucu oluşmamıştır</i>	1,000	1,000
	Yöntem başarısızlığı sonucu oluşmuş	5,076**	4,487**
Classification ratio (Doğru sınıflandırma oranı)		%95,1	%95,3
Wald F, Düzeltilmiş model		17	9.750
(Serbestlik derecesi 1, serbestlik derecesi 2)		(11, 308)	(29, 290)
Nagelkerke R ²		0,213	0,270

Notlar: r Referans Kategorisi

* İstatistiksel anlamlılık seviyesi $p < 0,01$, ** istatistiksel anlamlılık seviyesi $p < 0,05$.

Sonuç ve Tartışma

Türkiye’de son 25 yıl içinde kürtaj oranlarındaki azalma, gebeliği önleyici yöntem kullanım düzeyinin artması ve doğurganlığın yıllar içerisinde azalması gibi demografik eğilimlerle uyumludur. Ancak 2008 ve 2013 yılları arasında gözlenen düşüş, daha önceki yıllar arasında gözlenene göre daha belirgindir. Betimleyici analizler yaşanan yer, yaş ve çocuk sayısından bağımsız olarak, kürtajdaki düşüşün tüm sosyal ve ekonomik gruplardaki kadınları etkilediğini, Türkiye genelinde gözlemlenen azalmanın farklı alt gruplardaki kadınlarca da deneyimlendiğini göstermiştir. Bu durum farklı gruplardaki kadınların taleplerinin değişmesinden ziyade, hizmet arzının değiştiğini başka bir deyişle her gruptan kadının kürtaj hizmetlerine ulaşmakta sorun yaşadığını akla getirmektedir. Son yıllarda siyasi söylemin etkisi ile özellikle kamu hastanelerinde izlenen uygulama değişimi dikkate alındığında, hizmet sunumu problemleri kürtajın azalmasında etkili olmuş olabilir. Son 10 yıllık dönem, hükümet yetkililerinin kamuya açık konuşmalar ile kürtaja karşı olduklarını duyurdukları ve bu yönde caydırıcı uygulamaları başlatmak istediklerini ifade ettikleri için nüfus politikası açısından önceki yıllardan farklıdır. Bu süreçte, sivil toplum örgütleri ve üniversiteler tarafından yapılan çalışmalar kamu hastanelerinde ve özel hastanelerde fiilen kürtaj yapılmadığını göstermiştir (O’Neil, 2017; Topgül, Adalı, Çavlin ve Dayan, 2017). Bu durum yasal değişiklik olmaksızın konuya yönelik bir politika değişikliğinin başladığına işaret etmektedir. İstanbul’da Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı 37 kamu hastanesini, Ankara’da ise Kadın Dayanışma Vakfı 30 kamu hastanesini telefonla arayarak isteyerek düşük hizmeti talebinde bulunmuştur. Her iki ilde yapılan çalışmada da yalnızca 3 hastane talebe olumlu yanıt vermiştir (Bianet, 2015; Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2015). Türkiye genelindeki kamu hastanelerinin kürtaj hizmeti olup olmadığına ilişkin yapılan bir başka araştırma ise 2015-2016 döneminde 431 kamu hastanesinin sadece %7,8’inin bu hizmeti sağladığını ortaya koymuştur (O’Neil, 2017). İstanbul’da kadın doğum uzmanları, aile hekimleri ve ebelerle çalıştıkları sağlık kuruluşunda verilen aile planlaması ve kürtaj hizmetleri konusundaki bir diğer araştırma, erişilebilir ve sistemli bir hizmet verilmediğini, kürtaj talebinin karşılanmasının hastanelerin ve hizmet sağlayıcıların tercihi kalmış durumda olduğunu işaret etmiştir (Topgül ve ark., 2017).

Kürtajın düzeyi kadar önemli bir diğer konu da, kürtajın belirleyicileridir. İstenmeyen gebeliklerini kürtaj ile sonlandıran/sonlandırabilen kadınların özelliklerini belirlemek, hizmet sunumu planlaması yapmak ve istenmeyen gebeliklerin önlenmesi için hizmet sağlık modelleri oluşturmak amacı ile önemlidir. Bu çalışmada yapılan analizler kadınların sosyo-ekonomik özelliklerinin anlamlı olmadığını göstermiştir. Betimleyici analizlerde öne çıkan hanehalkı refahı, eğitim gibi değişkenler demografik değişkenlerin kontrol edildiği durumda anlamlılığını yitirmişlerdir. Bir başka deyişle, aynı demografik özelliklere sahip kadınların gebelikleri, refah düzeyi veya eğitim düzeyi fark etmeksizin kürtajla sonlanmakta veya sonlanmamaktadır. Kültürel değişkenler arasından dindarlığın kürtaj yapıp yapmama kararında anlamlı etkisi olduğu görülmüştür.

Yakın dönemde kürtaja dair yaşanan düşüşün, kürtaj hizmetlerine erişimde bir sıkıntıdan kaynaklanması güvenilir ve yaygın hizmet eksikliğinin neden olacağı riskleri gündeme getirmektedir. Kürtaj için güvenli ve ulaşılabilir hizmet sunulmasının gerekliliğine, üreme haklarına ilişkin uluslararası dökümanlarda ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasındaki anne ölümlerinin azaltılması hedefi başta olmak üzere kadın sağlığına yönelik eylem planlarında yer verilmektedir. Türkiye’de kürtaj hizmetine erişimin özellikle kamuya ait sağlık kurumlarında fiilen sınırlandırılmış olması, özellikle sosyal ve ekonomik açıdan dezavantajlı olan kadınlar arasında sağlık sorunlarına yol açabilecek, 1983 Nüfus Kanunu ile elde edilmiş ve yasal olarak geçerli olan üreme haklarına ilişkin bazı kazanımların ortadan kalkmasına neden olabilecektir. Farklı ülkelerdeki deneyimler kürtajın yasal olmasının bu hizmete güvenli koşullarda erişim için zaruri olduğunu ancak yasal çerçevenin tek başına yeterli olmadığını göstermiştir (Dickson ve ark., 2003). Kürtaj hizmetlerinin niteliği ve toplumsal baskılar, güvenli ve zamanında erişime engel olabilmekte ve bu durum bir yandan kürtaj talebinin karşılanamamasına, diğer yandan ise bildirim eksikliğine neden olmaktadır (Agrawal, 2008; Bianet, 2015; Fetters ve Samandari, 2015; Jilozian ve Agadjanian, 2016; MacFarlane, O’Neil, Tekdemir ve Foster, 2017; Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2015). Konunun sağlık çalışanları, sağlık alanında politika yapıcılar ve sosyal bilimciler tarafından dikkatli olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Teşekkür: 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması’nda görev alan Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsündeki tüm çalışma arkadaşlarımıza teşekkür ediyoruz.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grand Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Adalı, T., Çavlin, A., & Berktaş, E. (2015). The prevalence of spontaneous and induced abortions and the factors affecting them. In *2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması İleri Analiz Çalışması* [Further Analysis of the 2013 Turkey Demographic and Health Survey] (pp. 139–173). Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık.
- Agadjanian, V. (2002). Is “abortion culture” fading in the former Soviet Union? Views about abortion and contraception in Kazakhstan. *Studies in Family Planning*, 33(3), 237–248.
- Agadjanian, V., & Qian, Z. (1997). Ethnocultural identity and induced abortion in Kazakhstan. *Studies in Family Planning*, 28(4), 317–329.
- Agrawal, S. (2008). *Determinants of induced abortion and its consequences on women's reproductive health: Findings from India's National Family Health Surveys*. Calverton, MD: Macro International.
- Akın, A. ve Bertan, M. (1996). Türkiye’de ana sağlığı, aile planlaması hizmetleri ve isteyerek düşükler [Maternal health, family planning services, and abortions in Turkey]. *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması İleri Analiz Sonuçları* [Further Analysis of Turkey Demographic and Health Survey]. Calverton, Maryland: T.R. Ministry of Health & Macro International.
- Akın, A., & Enünlü, T. (2002). Türkiye’de isteyerek düşükler [Abortions in Turkey]. In A. Akın (Ed.), *Türkiye’de ana sağlığı aile planlaması hizmetleri ve isteyerek düşükler. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 1998 İleri Analiz Sonuçları* [Further Analysis of the 1998 Turkey Demographic and Health Survey]. Ankara, Turkey: TAP Vakfı & UNFPA.
- Bianet. (2015). *Ankara'daki 30 kamu hastanesinden sadece üçü kürtaj yapıyor* [Only 3 out of 30 hospitals in Ankara perform abortions]. Retrieved from <http://bianet.org/bianet/kadin/164877-ankara-daki-30-kamu-hastanesinden-sadece-ucu-kurtaj-yapiyor>
- Bongaarts, J., & Westoff, C. F. (2000). The potential role of contraception in reducing abortion. *Studies in Family Planning*, 31(3), 193–202.
- Bose, S., & Trent, K. (2006). Socio-demographic determinants of abortion in India: A north–south comparison. *Journal of Biosocial Science*, 38(2), 261–282.
- Bradley, S. E. K., Croft, T., & Rutstein, S. O. (2011). *The impact of contraceptive failure on unintended births and induced abortions: Estimates and strategies for reduction*. DHS Analytical Studies No. 22. Calverton, Maryland, USA: Macro International.
- Çavlin, A., & Ergöçmen, B. (2013). Ethno-cultural analysis of abortion and contraception: The cases of Turkey and selected Asian states. *Nüfusbilim Dergisi*, 32–33, 45–63.
- Çavlin, A., Tezcan, S. ve Ergöçmen, B. (2014). Kadınların bakış açısından kürtaj [Abortion from the perspective of women]. *Nüfusbilim Dergisi*, 34, 53–69.
- Center for Reproductive Rights. (n.d.). *The world's abortion laws*. Retrieved from <https://reproductiverights.org/worldabortionlaws?country=GRC>
- Chae, S., Desai, S., Crowell, M., Sedgh, G., & Singh, S. (2017). Characteristics of women obtaining induced abortions in selected low- and middle-income countries. *PLoS ONE*, 12(3). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0172976>
- Dickson, K. E., Jewkes, R. K., Brown, H., Levin, J., Rees, H., & Mavuya, L. (2003). Abortion service provision in South Africa three years after liberalization of the law. *Studies in Family Planning*, 34(4), 277–284.

- Elul, B. (2011). Determinants of induced abortion: An analysis of individual, household, and contextual factors in Rajasthan, India. *Journal of Biosocial Science*, 43(1), 1–17.
- Fehring, R. J., & Ohlendorf, J. (2007). The influence of religiosity on contraceptive use and abortion in the United States. *Nursing Faculty Research and Publications*, 52.
- Fetters, T., & Samandari, G. (2015). Abortion incidence in Cambodia, 2005 and 2010. *Global Public Health*, 10(4), 532–544.
- Fişek, N. (1967). Prof. Dr. Nusret Fişek’in kitaplaşmamış yazıları: Ana çocuk sağlığı, nüfus sorunları ve aile planlaması (Vol. 2) [Prof. Dr. Nusret Fişek’s unpublished writings: Mother child health, population problems, and family planning]. In *Türkiye’de nüfus planlaması* [Population planning in Turkey]. Retrieved from http://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_2/28.html
- Hacettepe University Institute of Population Studies. (1987). *1983 Turkish Population and Health Survey*. Ankara, Türkiye: Hacettepe University Institute of Population Studies, T.R. Ministry of Health & DHS Macro International.
- Hacettepe University Institute of Population Studies. (1989). *1988 Turkish Population and Health Survey*. Ankara, Türkiye: Hacettepe University Institute of Population Studies, T.R. Ministry of Health & DHS Macro International.
- Hacettepe University Institute of Population Studies. (1994). *1993 Turkey Demographic and Health Survey*. Ankara, Türkiye: Hacettepe University Institute of Population Studies, T.R. Ministry of Health & DHS Macro International.
- Hacettepe University Institute of Population Studies. (1999). *1998 Turkey Demographic and Health Survey*. Ankara, Türkiye: Hacettepe University Institute of Population Studies, T.R. Ministry of Health, United Nations Population Fund & USAID.
- Hacettepe University Institute of Population Studies. (2004). *2003 Turkey Demographic and Health Survey*. Ankara, Türkiye: Hacettepe University Institute of Population Studies, T.R. Presidency State Planning Organization & European Union.
- Hacettepe University Institute of Population Studies. (2009). *2008 Turkey Demographic and Health Survey*. Ankara, Türkiye: Hacettepe University Institute of Population Studies, T.R. Ministry of Health, T.R. Presidency State Planning Organization & TÜBİTAK.
- Hacettepe University Institute of Population Studies. (2014). *2013 Turkey demographic and health survey*. Ankara, Türkiye: Hacettepe University Institute of Population Studies, T.R. Ministry of Development & TÜBİTAK.
- Henshaw, S. K., & Kost, K. L. (2008). *Trends in the characteristics of women obtaining abortions, 1974 to 2004*. New York, NY: Guttmacher Institute.
- Jilozian, A., & Agadjanian, V. (2016). Is induced abortion really declining in Armenia? *Studies in Family Planning*, 47(2), 163–178.
- Jones, R. K., Finer, L. B., & Singh, S. (2010). *Characteristics of US abortion patients, 2008*. New York, NY: Guttmacher Institute.
- Jones, R. K., & Kost, K. (2007). Underreporting of induced and spontaneous abortion in the United States: An analysis of the 2002 National Survey of Family Growth. *Studies in Family Planning*, 38(3), 187–197.
- Lim, L., & Singh, K. (2014). Termination of pregnancy and unsafe abortion. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynecology*, 28(6), 859–869.

- MacFarlane, K. A., O’Neil, M. L., Tekdemir, D., & Foster, A. M. (2017). It was as if society didn’t want a woman to get an abortion: A qualitative study in Istanbul, Turkey. *Contraception*, 95(2), 154–160.
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. (2015). *Kürtaj yapıyor musunuz? “Hayır yapmıyoruz!”* [Are you proving abortions? “No we are not!”]. Retrieved from <https://www.morcati.org.tr/tr/anasayfa/290-kurtaj-yapiyor-musunuz-hayir-yapmiyoruz>
- Norman, W. V. (2012). Induced abortion in Canada 1974–2005: Trends over the first generation with legal access. *Contraception*, 85(2), 185–191.
- Nüfus Planlaması Hakkında Kanun (1965). Retrieved from https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc048/kanuntbmmc048/kanuntbmmc04800557.pdf
- Nüfus Planlaması Hakkında Kanun (1983). Retrieved from <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2827.pdf>
- O’Neil, M. L. (2017). The availability of abortion at state hospitals in Turkey: A national study. *Contraception*, 95(2), 148–153.
- Sedgh, G., Bearak, J., Singh, S., Bankole, A., Popinchalk, A., Ganatra, B., ... Alkema, L. (2016). Articles on abortion incidence between 1990 and 2014: Global, regional, and sub-regional levels and trends. *The Lancet*, 388(10041), 258–267. [https://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(16\)30380-4](https://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(16)30380-4)
- Sedgh, G., Singh, S., ve Hussain, R. (2014). Intended and unintended pregnancies worldwide in 2012 and recent trends. *Studies in Family Planning*, 45(3), 301–314.
- Senlet, P., Cagatay, L., Ergin, J., & Mathis, J. (2001). Bridging the gap: Integrating family planning with abortion services in Turkey. *International Family Planning Perspectives*, 27(2), 90–95.
- Senlet, P., Curtis, S. L., Mathis, J., & Raggars, H. (2001). The role of changes in contraceptive use in the decline of induced abortion in Turkey. *Studies in Family Planning*, 32(1), 41–52.
- Singh, S., Remez, L., Sedgh, G., Kwok, L., & Onda, T. (2018). *Abortion worldwide 2017: Uneven progress and unequal access*. Retrieved from https://www.guttmacher.org/sites/default/files/report_pdf/abortion-worldwide-2017.pdf
- Topgül, C., Adalı, T., Çavlin, A. ve Dayan, C. (2017). *Sisteme değil isteğe bağlı hizmet: Sağlık çalışanları gözünden İstanbul’da kürtaj ve aile planlaması hizmetlerinin durumu* [Not Regulatory But Arbitrary Service: The Situation of Abortion and Family Planning Services in İstanbul From the Viewpoint of Health Care Professionals]. Ankara.
- United Nations. (1995). Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansında kabul edilen eylem planı, Kahire, 5-13 Eylül 1994 [The accepted action plan at the *International Population and Development Conference*, Cairo, Egypt September 5-13, 1994]. Ankara, Turkey: TİSAMAT.
- Wang, C. (2014). Induced abortion patterns and determinants among married women in China: 1979 to 2010. *Reproductive Health Matters*, 22(43), 159–168.
- Westoff, C. F. (2005). Recent trends in abortion and contraception in 12 countries. DHS Analytical Studies No.8. Calverton, MD: ORC Macro.
- World Health Organization. (2015). Health in 2015: from millennium development goals to sustainable development goals. Switzerland: WHO Press.

Türkiye’de Çocuğun Ekonomik Değerini Etkileyen Faktörler: 2016 Aile Yapısı Araştırması Analizi Üzerinden Sosyolojik Bir Değerlendirme

Sutay Yavuz¹ , Fuat Güllüpinar²

Öz

Bu çalışmanın amacı; 2016 ‘Aile Yapısı Araştırmasının (TAYA 2016)’ verilerine dayalı olarak anne-babaların çocuklara ilişkin ekonomik beklentilerini etkileyen faktörleri analiz etmek ve bu faktörlerin güncel boyutlarını değerlendirmektir. Çalışma esas olarak Türk toplumunda uzun yıllardır yaşanan ekonomik, kültürel ve sosyal değişimlerin bağlamını dikkate alarak; bireylerin demografik, sosyoekonomik, kültürel ve yerleşim yeri özelliklerinin çocuğun ekonomik değerine/maddi faydasına attettikleri anlamları önemli ölçüde belirlediği varsayımına dayanmaktadır. Verilerin analizi sonucunda, daha genç kuşaklardan olan, daha az çocuğu olan, daha yüksek eğitim ve sosyoekonomik statüye sahip, daha seküler tutumları benimsemiş, kent sosyal ortamında daha uzun süredir yaşayan bireylerin çocuklardan maddi/ekonomik katkı beklenti düzeyinin daha ileri yaşlarda olan, daha düşük eğitime ve sosyo-ekonomik statüye sahip, daha dindar tutumları benimsemiş ve daha kırsal özellikte ki yerleşim yerlerinde yaşayan bireylerden anlamlı derecede düşük olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak, Türkiye’de modernleşme dinamikleriyle birlikte, eğitilmiş, sosyo-ekonomik statüsü yüksek, seküler değerleri benimsemiş ve tolerans seviyesi yüksek bireylerde daha fazla olmak üzere, çocuklara yönelik eşitlikçi değerlerin öne çıktığına ve özellikle çocuğun özerkliğine, bireysel yaşantısına ve başarısına verilen önemin artmasına bağlı olarak çocukluktan maddi fayda beklentisinin azaldığından bahsedilebilir.

Anahtar Kelimeler

Aile • Çocuğun değeri • Ekonomik değer • Kuşaklararası ilişkiler • Sekülerleşme • Türkiye Aile Yapısı Araştırması

Factors Affecting Children's Economic Value in Turkey: A Sociological Analysis of the 2016 Family Structure Research

Abstract

This study examines the factors affecting parents’ economic (material) expectations from their children in Turkey through data from the 2016 Family Structure Research (2016 Aile Yapısı Araştırması). The data analysis shows the level of economic contribution expected from children to be significantly lower for individuals from younger generations who have lived longer in an urban social environment, have fewer children, have higher education and socioeconomic statuses, and have adopted more secular attitudes compared to those from older generations who lived longer in rural settlements, have more children, have lower educational and socioeconomic statuses, and have more religious attitudes. The study indicates the financial benefits expected from children to decrease as a result of the egalitarian values that emerge in children and the increased importance given to children’s autonomy, individual life, and success, especially for secular and tolerant individuals with higher socioeconomic and educational statuses.

Keywords

Economic value • Family Structure Research of Turkey • Intergenerational relations • Value of children • Secularization

1 Sorumlu Yazar: Sutay Yavuz (Doç. Dr.), Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara. E-posta: sutay.yavuz@asbu.edu.tr ORCID: 0000-0002-9321-0669

2 Fuat Güllüpinar (Doç. Dr.), Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Eskişehir. E-posta: fgullupinar@anadolu.edu.tr ORCID: 0000-0003-3661-7232

Atf: Yavuz, S. ve Gullupinar, F. (2019). Türkiye’de çocuğun ekonomik değerini etkileyen faktörler: 2016 Aile Yapısı Araştırması analizi üzerinden sosyolojik bir değerlendirme. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 379-409. <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.0101>

Extended Summary

Turkey has experienced significant social transformations such as industrialization, urbanization, economic development, raising education level, internal and external migration and globalization since the second half of the 20th century up to the present. Together with this rapid economic and social change, Turkey's social structure has transformed from traditional, rural, agricultural, and patriarchal to an industrial society with increasingly modern and urban. Despite all these changes, Turkey generally still has a family-oriented social structure (Öztañ, 2014). However, the claim that the patriarchal family ideology has wholly lost influence in all segments of society is difficult to argue.

The aim of this study is to assess and evaluate what is expected economically from children based on data from the 2016 *Turkish Family Structure Research* carried out by the Turkey Statistical Institute (TurkStat) and the Ministry of Family and Social Policy (ASPB). The study is mainly based on the assumption that individuals' demographic, socioeconomic, cultural and residential characteristics significantly affect the meanings attributed to children's economic value/material benefit. According to this approach, the level of financial/economic contribution expected from children is argued to be significantly lower for those from younger generations who have lived longer duration in an urban social environment, have fewer children, have higher education and socioeconomic statuses and adopt more secular attitudes compared to those from older generations in rural settlement with more children, lower education and socioeconomic statuses and more religious attitudes.

Methodology

Micro-data from the 2016 Turkish Family Structure Research (TurkStat, 2016b) has been analyzed using the multinomial logistic regression model. The analysis unit consists of individuals with at least one child of their own or as a step-parent.

Dependent Variable

In the model, the participants who stated agreeing (68.5%) with the expression "Once grown up, children should financially support their parents" have been defined as the reference category for the dependent variable.

Independent Variables

The last categories have been defined as the reference category for the independent variables.

Demographic variables. These include gender (1 = female; 2 = male), age (between 15-29 years old = 1; between 30-39 = 2; between 40 and 49 = 3; and 50 or older = 4)

and number of children (one child = 1; two children = 2; three children = 3; and four children and above = 4).

Socioeconomic variables. These include education level (university level or higher = 1, high school = 2, primary/secondary school = 3, and never finished grade school = 4) and household income level (highest = 1, high = 2, upper middle = 3, lower middle = 4, low = 5, and lowest = 6).

Cultural attitude variables. These variables involve: Gender preference for an only child (respondents were asked to answer the question, “If you were to have only one child, what would you want your child’s gender to be?” with answers rated as girl = 1, boy = 2, and doesn’t matter = 3), the impact of religious belief on life (index variable where no impact = 1, low impact = 2, moderate impact = 3, and high impact = 4), and tolerance levels (index variable where tolerant = 1, partially tolerant = 2, and not tolerant = 3).

NUTS-1 Regions. These include the place where one resided until the age of 15 (Provincial center = 1, District center = 2, Overseas = 3, and town/village = 4) and NUTS-1 geographical regions (Istanbul = 1, Western Marmara = 2, Aegean = 3, Eastern Marmara = 4, Western Anatolia = 5, Mediterranean = 6, Central Anatolia = 7, Western Black Sea = 8, Eastern Black Sea = 9, Northeast Anatolia = 10, Middle-East Anatolia = 11, and Southeast Anatolia = 12).

No multicollinearity has been found among the independent variables.

Results

Our study has shown the last model containing the independent variables to perform better than the fixed model (intercepts only). All the independent variables included in the model contribute significantly to the model itself.

Gender. Female respondents tend to disagree with the expression “Once having grown up, children should financially support their parents” (the dependent variable) 26% more than male respondents.

Age. Younger respondents tend to disagree with this expression significantly more than respondents 50 years and older.

Number of child. Respondents with one or two children tend to disagree with this expression significantly more than respondents with three or more children.

Education level. Respondents with high school or higher education levels tend to disagree with this expression significantly more than respondents with lower education levels.

Household welfare level. The higher one's household welfare level, the higher the probability one will disagree with this expression.

Gender preference for an only child. Taking the answer "It doesn't matter" as the reference point, those who prefer a daughter tend to disagree with the expression (dependent variable) 14% more.

The effect of religious beliefs on life practices. A negative and significant relationship has been detected between the level of the effect of religious belief on life practices with the tendency to disagree with the expression. Thus, the expected level of financial contribution is significantly lower among respondents with more secular attitudes compared to those with religious ones.

Tolerance level. Those who responded being more tolerant of differences in male-female relations and marriage tend to disagree with the expression "Once having grown up, children should financially support their parents" significantly more than those who responded as not being tolerant.

Type of place of residence Residence locale until the age of 15. Respondents who resided in urban locales such as "provincial centers" and "district centers" longer until the age of 15 tend to disagree or partially agree with this expression significantly more than respondents who had lived mostly in "town" or "village settlements."

NUTS-1 Regions: Every region of Turkey tends to disagree with this expression more compared to the Southeast Anatolian Region which is the reference category of the research.

Discussion and Conclusion

The vast majority of women in Turkey are not included in the labor force. Therefore, most women do not have direct social security. Thus, women in Turkey have relatively lower incomes than men in general and are mostly covered by social security through their husbands/fathers. However, the findings from the model show that, while keeping all other variables being kept under control, women tend to reject expecting children to contribute economically to their parents more than men. One noteworthy finding from the study is that despite their relatively less secure socioeconomic conditions, women are more inclined than men to change the traditional social acceptance.

When evaluating participants' approaches with respect to age group and number of children, our model's findings are seen to overlap with the findings from previous studies. Participants younger than middle-aged with one or two children tend to have lower economic expectations from their compare to those middle-aged and older with

more than two children. The same situation is valid for the socioeconomic and residence variables we used in our study; participants with higher education and economic status levels who have lived longer in urban areas have significantly lower expectations of economic contributions from their children when they grow up compared to those with lower education and economic status levels who have lived longer in rural areas. This finding is also consistent with the results from previous studies.

The model demonstrates that the more secular and more tolerant participants differ from the more religious and less tolerant participants by “not having economic expectations from children.” Therefore, even among individuals with similar socioeconomic conditions, having different cultural attitudes and thoughts can have an impact that is able to vary perceptions and expectations regarding children. This finding is the current study’s most original contribution to the relevant literature. Our study shows that socio-cultural tendencies and attitudes in particular should be taken into consideration in studies on the values and perceptions attributed to children.

In conclusion, our study demonstrates one of the most important changes in the family structure in Turkey to be the decrease in economic expectations from children as a result of variations in demographics, education level, and economic status; increased prosperity and secularization; increased tolerance toward differences; and the urbanization of the population. As a matter of fact, this situation is closely related to the fact that children in today’s globalized world of consumption have turned into a consumer issue that causes certain expenses for families rather than providing economic benefits.

Türkiye’de Çocuğun Ekonomik Değerini Etkileyen Faktörler: 2016 Aile Yapısı Araştırması Analizi Üzerinden Sosyolojik Bir Değerlendirme

Türkiye 20. yüzyılın ikinci yarısından günümüze; endüstrileşme, kentleşme, ekonomik kalkınma, eğitim düzeyinin artması, iç ve dış göç ve küreselleşme gibi önemli sosyal değişimleri yaşamakta olan bir ülkedir. Bu ekonomik ve sosyal değişikliklerle birlikte Türkiye’nin toplum yapısı, geleneksel, kırsal, tarımsal ve ataerkil bir toplumdan giderek daha modern, şehirli, demografik geçişini tamamlamış ve endüstriyel bir toplum biçimine dönüşmektedir (Koç ve ark., 2010; Pamuk, 2014; Sunar ve Fişek, 2005).

Türkiye’de geçen yüzyılın ortalarında nüfusun ancak dörtte biri kentlerde yaşarken, günümüzde kentli nüfus toplam ülke nüfusunun dörtte üçüne ulaşmıştır (Koç, ve ark., 2010). 1950’li yıllardan günümüze hız kazanan sanayileşme ve tarımda verimlilik artışı ekonomik büyümeyi beraberinde getirmiştir. 1950 yılından 2010 yılına kadar tarımsal üretimin gayri safi milli hasılaya oranı %42’den %9’a (Pamuk, 2014), 2018 yılı itibari ile de %6’ya gerilemiştir (TÜİK, 2018a). Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla; 1950’lerde 160 Dolar seviyesinde iken 2010’dan itibaren 10 000 Dolar üzerine çıkmıştır (TÜİK, 2018b). Ortalama gelir seviyesindeki artış, bireylerin sağlık ve eğitim seviyelerinin yükselmesini sağlamıştır. Doğuşta beklenen yaşam süresi 1950’lerin başındaki 44 iken, 2016-2018 döneminde 78 yıla ulaşmıştır (erkekler için 75,6 ve kadınlar için 81,0) (TÜİK, 2019a). Nüfus yaşlanması göstergelerinden “ortanca yaş”, 2000’li yılların başında 26 iken 2018’de 32’ye yükselmiş, yaşlı nüfusun (65+) toplam nüfus içindeki oranı da 2018 yılında %8,8 olmuştur. Eğitim alanında ise 1950’lerde yetişkin başına düşen ortalama eğitim süresi 1,4 yıl iken 2010’ yılında bu rakam 6,5 yıla çıkmıştır (Pamuk, 2014).

Yaşanan bu ekonomik ve sosyal değişimler özellikle tarımdaki üretim biçiminin ve kırdaki ailenin üretim işlevinin zaman içinde değişmesine yol açmıştır (Özbay, 2015). 1950’li yıllarda endüstriyel üretimin artması ve tarımsal üretimin teknolojik aletlerle yapılmasıyla birlikte kırdan kente göç olgusu ortaya çıkmıştır. Kentleşmenin yanı sıra istihdam yapısının değişmesi, sosyal güvenlik sisteminin herkesi kapsayacak şekilde gelişmesi de ataerkil geniş aile yapısının zayıflamasına neden olmuştur (Koç, 2018, s. 77). Böylelikle aile ve hanehalkı kompozisyonları da değişmeye başlamıştır. 1960’lı yıllardan günümüze değin gerçekleştirilen araştırma ve nüfus sayımı verileri, son 40-50 yıl içinde “çekirdek” ve “dağılmış aile” oranının arttığını, “geniş” aile oranının ise azaldığını ortaya koymaktadır¹. Günümüzde özellikle “tek ebeveynli aile” ve “tek kişilik hanehalkı” oranlarındaki artış dikkat çekicidir (Koç, 2018, s. 36). Son

1 Çekirdek aile “karıkoca ve/veya evlenmemiş çocuklardan oluşan aile biçimi” iken ‘dağılmış aile’; “çekirdek aile biriminin tek kişiye, tek ebeveyn dönüşmüş olduğu ya da aralarında kan bağı olan ya da olmayan kişilerden oluşan aile” biçimidir. Geniş aile ise “çekirdek aile birimine yatay, dikey ya da düşey olarak eklenen diğer bir kişinin ya da ailenin bulunduğu aile biçimidir”. Her bir kategorinin alt sınıfları için bakınız (Koç, 2014).

on yılda yapılan çalışmalar, Türkiye’de çekirdek aile oranını %65-70, dağılmış aile oranını %18-20 ve geniş aile oranının da %12-15 civarında olduğunu göstermektedir (Koç, 2014; TÜİK, 2019b). 1960’lı yılların sonunda 5,5 olan ortalama hanehalkı büyüklüğü ise yaklaşık yarım asırda ortalama iki kişi azalarak 2018 yılında 3,4 olmuştur (TÜİK, 2019b; Yavuz, 2002).

Türkiye’de toplumsal değişme ve modernleşme sürecinin etkilediği bir diğer alan “aile kurma” örüntülerini ifade eden evlenme ve çocuk sahibi olma davranışları ile ailenin dağılmasını ifade eden “boşanma” davranışlarıdır. Özellikle 1980’li yıllardan günümüze evlenilecek kişinin bulunması, evlilik kararının alınması ve evlenme biçimindeki tercihlerde, geleneksel bazı kalıplar sürdürülmekle birlikte, giderek ‘bireyselleşmenin’ etkisinin baskın olduğu modeller öne çıkmaktadır (ASPB, 2015).

Türkiye’de evlilik halen önemini kaybetmeyen, kadın ve erkeğin birlikte yaşamasında neredeyse yegâne meşru kabul edilen birliktelik biçimidir. Bununla birlikte Türkiye’de bireyler ilk evliliklerini giderek daha ileri yaşlarda gerçekleştirmektedirler. Örneğin, 1978 yılında gerçekleştirilen nüfus araştırmasında 20-24 yaş grubu kadınların yaklaşık %73,8’i, 25-29 yaş grubu kadınların da %92,5’i evli bulunmuştur. 2018 yılında yapılan benzer bir araştırmada ise 20-24 yaş grubu kadınların %39,7’si ve 25-29 yaş grubu kadınların da %71,2’si evli olarak tespit edilmiştir (ASPB, 2015, s.15; HÜNEE, 2019, s. 49). TÜİK istatistiklerine göre de 2001 yılında erkekler için 27,6 ve kadınlar için 23,4 olan ‘ortalama ilk evlenme yaşı’, 2018 yılında erkekler için 30,2 ve kadınlar için de 26,5’dir (TÜİK, 2018c). Benzer şekilde çocuk sahibi olma davranışında da önemli değişimler olmuştur; 1960’lı yıllarda 5 ve 6 arası olan toplam doğurganlık hızı² (TÜİK, 2019c), 1990’lı yılların başına kadar hızla daha sonra da nispeten yavaşlayarak azalmaya devam etmiş 2000’li yılların başından beri yenilenme düzeyinin (2,1 çocuk) üstünde neredeyse durağan hale gelmiştir. 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması bulgularına göre, 2013-2018 döneminde Türkiye genelinde toplam doğurganlık hızı 2,3 olup bu oran kentsel alanlarda 2,2 ve kırsal alanlarda 2,8’dir (HÜNEE, 2019, s.55).

Diğer yandan Türkiye’de evlenen çiftlerin geçmişe göre daha sık boşandıkları görülmektedir. 2001 yılında binde 1,41 olan kaba boşanma hızı³ 2018 yılında binde 1,75’e yükselmiştir (TÜİK, 2019d). Boşanmalar ağırlıklı olarak (neredeyse %40’ı) evliliklerin ilk beş yılı içinde gerçekleşmektedir. Buna karşın, boşanan bireyler arasında yeniden evlenme sayısı ve oranı da zaman içinde artmaktadır. Nitekim her yıl gerçekleşen evlenmelerin yaklaşık %15’i boşandıktan sonra yeniden evlenen kişilerce gerçekleştirilmektedir. Yani, boşanan bireylerin bir bölümü eğer koşulları uygunsa yeniden evlenmektedirler (ASPB, 2015, s.23).

2 Toplam doğurganlık hızı, bir kadının doğurgan olduğu dönem olan 15-49 yaş grubunda doğurabileceği ortalama çocuk sayısıdır (TÜİK, 2019c).

3 Kaba boşanma hızı, belli bir yıl içinde her 1000 nüfus başına düşen boşanma sayısıdır (TÜİK, 2019d).

Sonuç olarak Türkiye’de 1950’lerden günümüze devam eden dönemde üretim yapısının değişmesi, sosyo-ekonomik düzeyde görece refah artışı ve kentleşme dinamikleri her alanda toplumsal değişimi hızlandıran bir etkiye sahip olmuştur. Türkiye’deki bu modernleşme dinamikleri deneyimi, toplumun aile ve nüfus yapısında da güçlü dönüşümler sağlamıştır. Bu dönüşümün önemli bir boyutunu ise geleneksel aile içindeki nesiller ve cinsiyetler arası ilişkilerin farklılaşması oluşturmaktadır. Kentleşen ve modernleşen bu toplumda toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından eşitlikçi yaşam tarzı talebi öne çıkmış, özerklik, bağımsızlık ve bireyselleşme çocuk ve gençler arasında yaygın bir eğilim olmaya başlamıştır. Boşanma oranlarının artmasıyla tek ebeveynli çocuk sayısı da artmıştır. Nitekim Türkiye’deki bu toplumsal ve kültürel değişimler özellikle 2000’li yıllardan sonra ülkenin orta sınıfında diğer ülkelerde olduğu gibi giderek görünürlük kazanmıştır (Sunar ve Fişek, 2005).

Buna karşın, söz konusu süreçleri Türkiye’de toplumun homojen bir şekilde tecrübe ettiği söylenemez. Öztan’ın (2014, s. 179) da vurguladığı üzere, Türkiye’de toplumun geneli hala “aileci bir toplumdur”. Aile yapısının ve aileye ilişkin tutumların kuşaklar ve cinsiyetler arasında daha eşitlikçi bir yapıya doğru dönüşmesine karşın erkeklerin egemenliğine dayalı ataerkil aile ideolojisinin bütünüyle veya tüm toplum kesimlerinde etkisini kaybettiğini iddia etmek güçtür.

Ebeveynlerin Çocuğa Yönelik Algıları

Günümüz Türkiye’inde aile toplumunda aile esas itibari ile çocuk merkezli bir yapı olarak kavramsallaştırılmakta ve buna bağlı olarak da gerek evlilik gerekse aile içi pek çok diğer ilişki çocuk temelli sosyal ilişki olarak yaşanmaktadır (BASAGM, 2010). Tıpkı aile gibi ‘çocukluk’ da sosyal ve kültürel koşullara bağlı olarak inşa edilen sosyolojik bir olgudur. Bundan dolayı da sosyal ve kültürel koşulların farklılığına bağlı olarak çocuğa yaklaşım birbirinden farklılaşan davranış örüntüleri içerebilmektedir. Diğer bir deyişle, biyolojik temelli olarak çocuğun geçirdiği gelişim evrelerine dayalı evrensel prensipler dışında, her toplum bir bakıma kendi çocuğunu ve çocukluğa ilişkin perspektiflerini oluşturmaktadır. Bu perspektifler içinde çocuğa atfedilen değer ve algılar da aynı toplumun içindeki farklı toplumsal gruplar arasında önemli ölçüde değişiklik gösterebilir.

Çocuğa yönelik farklılaşan bu yaklaşımlar, toplumsal değişimlerin etkilerini anlama ve izlemenin araçlarından biri olarak sosyoloji, sosyal psikoloji ve nüfusbilim disiplinlerinin çalışma konuları arasında yer almaktadır. Türkiye’de Kağıtçıbaşı’nın farklı toplum kesimlerinin çocuğa yönelik ekonomik, sosyal ve psikolojik algıları ve bu algılarda zaman içinde gerçekleşen değişimleri incelediği ‘çocuğun değeri’ araştırmaları (Kağıtçıbaşı, 1981; Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005, 2017); yine Kağıtçıbaşı’nın (2000; 2017) ailede çocuğa yönelik algı ve beklentilerin kişilik gelişimine etkileri ele

aldığı çalışmaları; Fişek (2005) tarafından gerçekleştirilen ‘geleneksel/kır kökenli’ ve ‘modern/kent kökenli’ aile tipolojileri ikiliğinde aile ve ergen ilişkilerini ele aldığı çalışma; Yavuz ve Özmete’nin (2012) ebeveynler ve 18-25 yaş arası çocukları arasındaki ilişkileri iki taraf açısından inceledikleri çalışma; Zeybek (2013) tarafından gerçekleştirilen toplumda değişen anne ve baba rollerinin çocukla ilişki biçimini ve çocuğa atfedilen değerleri de dönüştürdüğünü öne sürdüğü çalışma; Topçu’nun (2018) Ankara’da yaşayan farklı sosyo-ekonomik ve kültürel gruplardan erkeklerin babalık ve çocuk sahibi olma hakkındaki algıları üzerine çalışması; Beşpinar ve Beşpinar’ın (2018) dindar ve seküler kimliklerin babalık deneyimleri ve çocuk hakkındaki düşünceleri üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışma ve Koçkar ve Harma’nın (2018) TAYA 2016 verisinden yıllar içinde çocuğa atfedilen değerlerin değişimi üzerine gerçekleştirdikleri analiz, Aysan’ın (2018) kuşaklar arası transferleri ele aldığı çalışma bu konuda gerçekleştirilen çalışmalar arasından örnek olarak verilebilir.

Ebeveynlerin çocuk sahibi olma hakkındaki algıları ve çocuklara ilişkin atfettikleri değerlere ilişkin öncü çalışmaları gerçekleştiren Kağıtçıbaşı’nın (1981; 2017) araştırmalarında çocuğa atfedilen sosyal, psikolojik ve ekonomik değer olmak üzere üç farklı değer türü tanımlanmıştır. Çocuğun *ekonomik değeri* (maddi fayda, ekonomik fayda) öncelikle eve ekonomik açıdan gelir getirmesi ve katkı yapması, çocuğun ev işleri yapması ve yaşlılıkta ebeveynlerine bakım sağlamasını ifade ederken; Çocuğun *psikolojik değeri*, çocuğun eve neşe vermesi, duygusal açıdan doyum sağlaması ve anne-babaları birbirine yaklaştırması olarak düşünülmektedir. Son olarak, çocuğun *sosyal değeri* ise; ailenin devamlılığını sağlaması, ebeveynlere toplumsal başarı ve itibar algısı vermesi gibi unsurları anlatmaktadır (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2017, s. 78).

Kağıtçıbaşı (2000; 2017) çalışmalarında genellikle kırsal kesimde yaşayan, çok çocuklu, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ve eğitim seviyesi düşük aile koşullarında ailenin çocuklardan maddi beklentisinin yüksek olduğunu bulmuştur. Bunun nedeni çocukların maddi katkılarının ve ekonomik faydalarının kırsal kesimlerde yaşayanlar için hayati işlevlere sahip olmasıdır. Sosyo-ekonomik gelişmeyle birlikte ise çocuğun ekonomik değerine ilişkin ailelerin yüklediği anlam değişmekte ve bu değer azalmaktadır. Ebeveynlerin eğitimlerinin artması, değişen yaşam tarzları ve özellikle kentleşme ile birlikte çocuğun çalışması ve aileye ekonomik fayda sağlaması önemini yitirmektedir. Örneğin, lise eğitimi düzeyine kadar olan eğitim kategorinde çocukta maddi beklenti ebeveynler için büyük önem taşımaktadır. Lise ve özellikle Üniversite ve daha üst düzeyinde eğitime sahip ebeveynlerde ise bu beklenti önemli derecede azalmaktadır. Bu faktörler çocuğun hem daha az çalışması hem de ailenin buna daha az önem vermesiyle kendini göstermektedir (Kağıtçıbaşı, 2000, s. 56; 2017, s. 167). Kağıtçıbaşı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Geleneksel (kırsal/düşük SES) bağımlı aile modelinde ebeveynler, maddi ihtiyaçlar ve yaşlılık dönemi güvencesi nedeniyle büyüyen çocuklarına bağımlıdırlar. Bu bağlamda, itaat yönelimli

çocuk yetiştirme, çocuklara ilişkiselliği ve aileye bağımlılığı telkin etmeyi amaçlar. Özerk bir çocuğun büyüdüğünde ailesinden ziyade kendi gereksinimlerini gözetmesinin olası olduğu ayrı ve özgür bir genç yetişkin olabileceği nedeniyle, bu noktada çocuğun kendi özerkliği istenmez. Ancak kentleşme ve sosyo-ekonomik gelişmeyle birlikte çocukların kazançtan ziyade ekonomik maliyetlere yol açmaları ve ebeveynlerin de yaşlılık güvencesi için alternatif kaynaklara sahip olmaları nedeniyle, maddi bağımlılıklar azalır. Aynı zamanda özerklik, özellikle okuldaki başarı ve uzmanlaşmış istihdama yönelik olarak değişen kentsel yaşam tarzlarına uyurlanabilir hale gelmektedir. Dolayısıyla ilişkisellik hala değerli iken çocuk yetiştirmede özerkliğe daha fazla yer açılmıştır (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2017, s. 80).

Kağıtçıbaşı'nın çalışmalarında kuşaksal farklılıkların ve yaşın da çocuklara yönelik tutum ve atfedilen değerlerde bir değişime yol açabileceği belirtilmiştir. Genel beklenti, zaman içindeki ve toplumsal tabakalar arasındaki farklılıkların, anneler ve büyükanneler arasındaki kuşak farklılıklarına yansıdığı şeklindedir. Örneğin, anne yaşı arttıkça çocukların bir fayda sağladığı, itibarı arttırdığı ve iş/sosyal hayatı olumsuz etkilediği beyan edilmiştir. Ancak, yeni kuşak annelerin çocuğa yükledikleri maddi/faydacı değerler daha düşük; psikolojik çocuğun değerinin daha yüksek; çocuklardan finansal/maddi yardıma ilişkin beklentilerinin daha düşük; kız çocuk tercihlerinin daha fazla; çocuklar için bağımsızlık/kendine güven isteklerinin daha fazla ve mevcut, istenen ve ideal çocuk sayılarının daha az olduğu bulunmuştur (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2017, s. 82).

Özellikle toplumda annelerin çalışma hayatına girişiyle birlikte anneliğin dönüşümünün babalık rollerinde de güçlü etkiler yarattığını ortaya koyan yeni çalışmalar (Beşpınar ve Beşpınar, 2018; Topçu, 2018; Zeybek, 2013), değişen annelik ve babalık rollerinin çocuklarla ilişki biçimi ve çocuğa atfedilen değerleri de dönüştürdüğünü öne sürmektedir.

Sunar ve Fişek'in (2005) araştırmasına göre, sosyal ve ekonomik değişimi sağlayan sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte değişim en fazla kentli ve eğitimli kesimde meydana gelmiştir. Bu ailelerle ebeveynlerin çocuklarla paylaşımları artmasına rağmen, çocuklara karşı ebeveyn tarafından güçlü bir bakım hiyerarşisinin sürdüğü, çocuğun bireysel yaşantısının ve başarısının önemli olmasıyla birlikte maddi beklentinin azaldığı; ancak manevi yakınlık beklentisinin gücünden bir şey kaybetmediği ve duygusal karşılıklılık ya da bağımlılığın önemini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Aysan'ın (2018) TAYA araştırmasına dayalı istatistiksel analizlerinin işaret ettiği üzere, son on yıl içinde nesiller arası ekonomik transferlerin geçmişe oranla azalmış olması ailenin çocuklardan maddi beklentilerinin azalması bulgusuyla da örtüşmektedir.

Örneğin Topçu (2018, s. 79, 85) farklı sınıflardan (beyaz yakalı ve mavi yakalı) babalarla yaptığı görüşmelere dayanarak, babaların eğitim ve ekonomik sermayelerindeki artışla birlikte, çocuklarının günlük hayatlarındaki ayrıntılara daha fazla hâkim olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu babalarda çocuklara atfedilen değerlerin farklılaştığını, ev işlerine ve çocuklara bakım ve sorumluluk konularında daha katılımcı olduklarını

tespit etmiştir. Bu gruptaki babalar, çocuklarının bakımı ve çocuklarının hayatlarındaki pek çok konuyla ilgilenme açısından eşleriyle, daha alt gelir grup babalara nazaran en çok birlikte emek vermeye çalışan baba grubu olarak öne çıkmaktadır. Bu durumu farklı bir şekilde söylersek, kadın istihdamı arttıkça, çocukların bakımı ve ev işlerine katılım konusunda çocukların değil, babaların katkıları artış göstermektedir.

Alanyazında, seküler değerler ile ebeveynlik rol ve pratikleri arasındaki ilişkiye dair çalışmalar oldukça sınırlı olmakla birlikte aile ve çocuk ilişkisinde muhafazakârlık ve dindarlık değerlerinin çok etkili olduğunu öne süren yaklaşımlar söz konusudur (Inglehart ve Baker, 2000). Sekülerleşme genel anlamıyla geleneksel ve dini değerlerden uzaklaşma olarak ifade edilmektedir. Sekülerleşme aynı zamanda bireyin özerkleşmesi ve bireyselci değerleri benimsemesi olarak anlaşıldığı için sekülerlik perspektifi bu bakımdan bireyi bir grubun içinde tanımlayan geleneksel ve muhafazakar anlayıştan bir kopuş olarak da değerlendirilmektedir (Rossi, 2011’den akt., Beşpinar ve Beşpinar, 2018, s. 13–14). İlk bakışta, muhafazakâr değerleri benimsemenin aile ve akraba ilişkilerini öne çıkardığı, seküler değerleri benimsemenin ise bireyi öne çıkardığını söylenebilir. Bu yönüyle, ebeveynlerin dindar ve muhafazakâr veya seküler değerleri benimsemiş olmalarıyla çocuğa attıkları değer ve çocuklarla ilişkilerinde önemli farklılıklar olması beklenebilir. Örneğin, Inglehart ve Baker’ın (2000) ifadesiyle, muhafazakâr çocuklarına itaat etmeyi ve dini değerleri aşılarken, seküler değerlere sahip olanların ise çocuklarına bağımsız olma ve kararlı olma gibi davranış kalıplarını tercih etmektedir.

Beşpinar ve Beşpinar’ın (2018) çalışması sosyo-ekonomik düzey olarak orta-üst sınıf kabul edilen ailelerde dindar-muhafazakâr veya seküler değerlere bağlı olarak babaların çocukları ile kurdukları ilişkilerin farklılaştığını öne sürmektedir. Bu araştırma 2013-2015 yılları arasında Ankara ve İstanbul’da niteliksel araştırma yöntemiyle 30 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, dine ve geleneğe ağırlık veren ailelerde çocuklara aktarılmaya çalıştıkları değerler arasında “babaya itaat” ve “geleneksel değerler çerçevesinde yaşama” değerlerinin daha baskın olduğu saptanmıştır. Kendisini seküler kimlik ile ifade eden ailelerde ise babalar daha çok “rasyonel kıstaslar çerçevesinde yaşamı algılama” ve “kendini ifade etme” ile ilgili değerleri ön plana çıkardıklarını söylemişlerdir. Buradan hareketle bu iki baba tipolojilerinin çocuktan beklentilerin de farklılaşacağı değerlendirilebilir.

Yıllar içerisinde çocuğa verilen değer incelenildiği ‘2016 Türkiye Aile Yapısı Araştırmasının İleri İstatistikleri’ çalışmasında (Koçkar ve Harma, 2018, s.166) 2006 ve 2016 yılları arasında annelerin çocukları nasıl gördüğü, onlara nasıl bir anlam attığı ve atfedilen bu anlamın değişme durumunu incelenmiştir. On yıllık süre içerisinde çocuğun ‘maddi bir fayda sağladığı’, ‘kadının itibarı olumlu etkilediği’ inancında tutarlı azalmalar görülmüştür. Benzer şekilde anneler çocuk sahibi olmanın

‘annenin sosyal/ eğitim/ iş hayatını olumsuz etkilediği’ düşüncesine daha az oranda katılmışlardır. Özellikle genç kuşaklar anneler arasında çocuğun değerine ilişkin algılama daha önceki kuşaklardan farklılaşmaktadır; çocuktan maddi fayda ve itibar beklentisi düşmekte, çocuğun annenin iş ve sosyal hayatını olumsuz etkilediği düşüncesi daha düşük oranda dile getirilmektedir.

2006 yılında ilki, 2011 yılında ikincisi ve 2016 yılında da üçüncüsü gerçekleştirilen ‘Türkiye Aile Yapısı’ araştırmalarında katılımcılara ‘çocuk, büyüdüğüde anne-babasına maddi katkı sağlamalıdır’ ifadesine ilişkin düşünceleri sorulmuştur. TAYA 2006’da araştırmaya 18 yaş ve üzeri bireyler katılmıştır. Bu araştırmada soruya verilen yanıtlar sınıflayıcı (nominal) ölçek düzeyinde ‘evet’ (%76,6) ve ‘hayır’ (20,5) şeklinde kodlanarak alınmıştır (ASPB, 2014a). TAYA 2011’de araştırmaya yine 18 yaş ve üzeri bireylerin katılmıştır. Soruya verilen yanıtlar ise bu kez sıralayıcı (ordinal) ölçek düzeyinde ‘katılıyorum (%74,2)’, ‘kararsızım (%13,3)’ ve ‘katılmıyorum (%12,6)’ şeklinde kodlanarak alınmıştır (ASPB, 2014b). TAYA 2016’da ise diğerlerinden farklı olarak araştırmada 15 yaş ve üzeri katılımcılar yer almıştır. Bu araştırmada soruya verilen yanıtlar 5’li likert ölçeğinde, sıralayıcı ölçme düzeyinde kodlanmıştır. Soruya verilen yanıtlar ‘kısmen katılıyorum, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum’ kategorilerinde birleştirilmesi ile Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanmıştır. Bu cevapları veren katılımcıların oranı %83’tür (TÜİK, 2016a).

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de ebeveynlerin çocuklardan yana ‘ekonomik beklentilerini’ güncel verilere dayanarak analiz etmek ve değerlendirmektir. Bu değerlendirmenin ailelerdeki güncel anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişkilerin belirli boyutlarının daha iyi anlaşılmasına katkı vereceği düşünülmektedir.

Çalışmanın kuramsal arka planı, giriş bölümünde kısaca özetlediğimiz çalışmaların bulgularına dayanmaktadır. Bu çalışmalara göre esasen ailelerde çocuğa ilişkin ekonomik, sosyal ve psikolojik üç farklı değer türü atfedilmektedir. Bu kavramsallaştırma çerçevesinde hazırlanan ve Kağıtçıbaşı tarafından 1980 ve 2000’li yıllarda gerçekleştirilen iki farklı araştırma; Türkiye’de zaman içinde çocuktan ekonomik ve sosyal değer beklentisinin azalırken, psikolojik beklentilerin arttığı sonucuna varmıştır. Diğer bir deyişle, bulgular Türkiye’deki sosyo-ekonomik ve kültürel koşulların iyileşmesiyle birlikte ailelerde çocuğun aileye olan ekonomik/maddi katkısından ziyade, çocuğun kendi başına bir değer olarak benimsenmeye başladığına işaret etmektedir. Bizim çalışmamız da günümüz Türkiye’sini temsil eden TAYA 2016 mikro veri setini kullanarak çocuktan ‘ekonomik/maddi beklenti’ ile ilgili olan bölümü incelemektedir. Böylelikle farklı sosyo-ekonomik ve kültürel koşullardaki bireylerin çocuğa ilişkin algılarının ne yönde şekillendiğinin çalışıldığı alandaki bilgi birikimine katkı verilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma esas olarak Türk toplumunda uzun yıllardır yaşanan ekonomik, kültürel ve sosyal değişimlerin bağlamını dikkate alarak; bireylerin demografik, sosyo-ekonomik, kültürel ve yerleşim yeri özelliklerinin çocuğun ekonomik değerine/maddi faydasına attettikleri anlamları önemli ölçüde belirlediği varsayımına dayanmaktadır. Bu yaklaşım uyarınca; çalışmamızda, daha genç kuşaklardan olan, daha yüksek sosyo-ekonomik statü ve eğitime sahip, daha seküler tutumları benimsemiş, kent sosyal ortamında daha uzun süredir yaşayan bireylerin çocuklarından maddi/ekonomik katkı beklenti düzeyinin daha ileri yaşlarda olan, daha düşük sosyo-ekonomik statüye ve eğitime sahip, daha dindar tutumları benimsemiş ve daha kırsal özellikteki yerleşim yerlerinde yaşayan bireylerden anlamlı derecede düşük olacağı öne sürülmektedir.

Yöntem

Veri

Bu çalışmadaki veri analizinde, Türkiye İstatistik Kurumu ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı⁴ tarafından 1 Haziran-26 Eylül 2016 tarihlerinde gerçekleştirilen “2016 Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA 2016b)’nın mikro verisi⁵ kullanılmıştır. TAYA-2016’nın örnekleme 2 aşamalı, tabakalı, küme örnekleimidir. Örnekleme olasılıklı olarak seçilen 17 239 haneden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme Türkiye geneli, İstatistik Bölge Birim Sınıflaması (İBBS) Düzey 1 (12 coğrafi bölge) ve üç büyük il (İstanbul, İzmir Ankara) bazında tahmin verebilecek şekilde olarak tasarlanmıştır.

Araştırmada, görüşme gerçekleştirilen hanehalklarındaki 15 ve yukarı yaştaki erkek ve kadın 35 475 bireye soru formu uygulanmıştır. TAYA-2016’da ‘Hanehalkı Soru Formu’ ve ‘Birey Soru Formu’ şeklinde iki soru formu kullanılmıştır. Bu formlarda yöneltilen sorularla birlikte bireylerin; cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çalışma durumu, evlenme, çocuk bilgileri gibi özellikleri, üyesi oldukları hanehalkının gelir grubu, yaşadıkları konutun özellikleri, aile ortamındaki yaşam biçimlerini ve aile hayatına ilişkin değer yargılarının analiz edilmesini sağlayacak mikro veriler elde edilmiştir (TÜİK, 2016b).

Bu çalışmada hem Hanehalkı hem de Birey Soru Formundan elde edilen veriler kullanılmıştır. Çok değişkenli analizde analiz birimini, öz veya üvey en az bir çocuk sahibi olan bireyler oluşturmaktadır.

4 10 Temmuz 2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmi Gazete yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Çalışma Bakanlığı ile birleştirilerek “T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” ismini almıştır.

5 TÜİK tarafından gerçekleştirilen sayım ve araştırmalara mikro verilerine erişim olanağı sağlanmaktadır. Mikro veri kullanım koşullarına TÜİK’nun web sitesinden Bilgi Talebi/Mikro Veri Kullanımı bölümünden erişilebilir.

Araştırma Modeli

Bu çalışmanın veri analizi bölümü korelasyonel araştırma özelliğindedir. Bu tip araştırmalar, bir durumun iki veya daha fazla boyutu arasındaki ilişki veya karşılıklı bağımlılığın keşfedilmesi ve incelenmesine yönelik araştırmalardır (Kumar, 2011).

Analiz Metodu

Bireylerin çocuklarından ekonomik beklentileriyle ilgili düşüncelerini etkileyen faktörler incelenirken İsimsel Lojistik Regresyon modeli kullanılmıştır. Bu model, sınıflama (nominal) düzeyde ölçülen bir bağımlı değişkenin ikiden fazla kategoriye sahip olduğu durumlarda kullanılan, (ikili) lojistik regresyon modelinin bir uzantısıdır. (Retherford ve Choe, 1993; Chan, 2005). Model, sıralayıcı lojistik regresyon modelinin yeterli kadar iyi sonuç vermediği durumlarda, sıralayıcı (ordinal) düzeyde ölçülen bağımlı değişkenler için de kullanılabilir (Laerd Statistics, 2018).

Modelin analiz sonuçları, bağımsız değişkenin bağımlı değişkenin sonucuna etkisinin olup olmadığını, eğer etki varsa, bu etkinin boyutunu gösterir (National Centre for Research Methods, 2011). Bağımlı değişkende, gözlemler birbirinden bağımsız olmalı, kategoriler ise karşılıklı olarak birbirini dışlayan ve kapsayıcı nitelikte olmalıdır. Bu yöntemde gerek kategorik gerekse sürekli değişkenler modelde bağımsız (açıklayıcı) değişken olarak yer alabilir. Bağımsız kategorik değişkenlerin bir kategorisi karşılaştırma amacıyla referans kategorisi olarak seçilirken her bir kategori için katsayılar hesaplanmaktadır. Modelde yer alacak olan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı/çoklu eş-doğrusallık (multicollinearity) olmamasına dikkat edilmelidir.

İsimsel lojistik regresyon modeli analiz sonucunda standardize edilmiş (β) katsayı değerleri elde edilir. Bu katsayılar bağımlı değişkenin bağımsız değişken kategorilerdeki değişimlerden ne miktarda ve ne yönde etkilendiğini göstermektedir. $\exp(\beta)$ yani Odds Oranları (odds ratio) ise (β) katsayılarının üstel ifadesi olup model çıktılarını yorumlamakta kolaylık sağlarlar. Odds oranları esasen referans olarak alınan kategori yerine diğer kategorileri tercih etme eğilimini (riskini) gösterir; yani, modellerdeki diğer tüm değişkenler sabit tutulduğunda bağımsız değişkenin referans kategorisi yerine karşılaştırma yapılan diğerlerini tercih etme eğilimleri ortaya konmaktadır. Yüksek pozitif (negatif) katsayısı olan parametreler, referans kategoriye göre o kategorinin seçilme ihtimalini artırır (azaltır). Benzer şekilde (β) katsayıların işaretleri bağımlı değişken ile bağımsız değişken kategorileri arasındaki ilişkinin yönü yönünü; (+) aynı veya (-) ters yönlü, göstermektedir. Pozitif (negatif) yönlü (β) katsayılarında Odds oranları 1'den büyük (küçük) olarak hesaplanmaktadır.

Değişkenler

Bağımlı değişken. Modelde, “çocuk büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır”⁶ ifadesine katılanlar (‘katılıyorum’ veya ‘kesinlikle katılıyorum’ yanıtları) bağımlı değişkende referans kategorisi olarak belirlenmiştir. ‘Katılmıyorum’ bağımlı değişkende en sık tercih edilen yanıt kategorisidir (Tablo 1).

Tablo 1

Bağımlı Değişken İçin Betimsel İstatistikler (Öz ya da Üvey En Az Bir Çocuğu Olan Bireyler)

	Kategoriler	N	%	Bağımlı Değişken	N	%
Çocuktan maddi beklenti ifadesi: “Çocuk büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır”	Kesinlikle katılmıyorum	696	2,7	Katılmıyorum	4 693	18,0
	Katılmıyorum	3 997	15,4			
	Kısmen katılıyorum	3 509	13,5	Kısmen katılıyorum	3 509	13,5
	Katılıyorum	14 942	57,4	Katılıyorum (referans kategorisi)	17 810	68,5
	Kesinlikle katılıyorum	2 868	11,0			
	Toplam	26 012	100,0		26 012	100,0

3 kategorisi olan bağımlı değişkene göre yapılan analizde; ‘katılıyorum’ ifadesi karşısında ‘katılmıyorum’ ifadesini ve ‘katılıyorum’ ifadesi karşısında ‘kısmen katılıyorum’ ifadesini söyleme eğilimlerinin odds oranları hesaplanmaktadır. Analize dâhil ettiğimiz her bir bağımsız değişken ve her birinin kategorileri de söz konusu eğilimlerin gerçekleşmesini etkilemektedir. Dolayısıyla analizde bir bağımsız değişkende referans kategorisi olarak tercih edilen kategoriye göre hesaplanan odds oranları esasen o bağımsız değişkenin, bağımlı değişkende incelenen durumun gerçekleşme olasılığını hangi yönde ve ne kadar etkilediğini gösterir. Bu çalışmadaki modele göre; Odds oranlarının 1’den küçük değerlerde olması, modeldeki diğer tüm bağımsız değişkenlerin etkisi sabit tutulduğunda, incelenen bağımsız değişkenin kategorisinin ‘katılıyorum’ ifadesi karşısında ‘katılmıyorum’ ya da ‘kısmen katılıyorum’ ifadesinin eğilimini azalttığını gösterir. Odds oranının 1’den yüksek değerde olmasında ise incelenen bağımsız değişkenin kategorisinin söz konusu eğilimi arttırdığını gösterir.

6 TAYA araştırmalarına çocuğun algılanması ve değerine ilişkin soruların gözden geçirilmesi, bu konuya ilişkin çalışmaların daha derinlemesine analiz imkânına kavuşarak devam edilmesini sağlayacaktır. 2006, 2011 ve 2016 araştırmalarında aynı soruya verilen cevabın farklı ölçek düzeylerinde kodlanmış olması, araştırmaya esas teşkil eden nüfusun yaş sınırlarının farklı olması araştırmaların bulguları arasında doğrudan doğruya bir karşılaştırma yapma olanağını azaltmaktadır.

Türkiye Aile Yapısı Araştırmalarında kullanılan “Çocuk büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır” ifadesinin ise çocuğun ekonomik değerini temsil etme bakımından tek başına kullanılması esasen ölçmenin ‘geçerliliğine’ ilişkin bazı sorunları akla getirmektedir. Bu bakımdan yeni bir TAYA uygulamasında çocuğun ekonomik değerine ilişkin ölçmenin iyileştirilmesine yönelik yeni soruların eklenmesi düşünülebilir. Bu kapsamda cevaplayıcının ‘çocuğun büyümesinden’ ne anladığının tespit edilmesi önemlidir. Ayrıca, ölçme aracına ‘çocuk ne ölçüde maddi fayda sağlamalı?’, ya da ‘çocuktan ne ölçüde fayda beklenmelidir?’, ‘hangi durumlarda veya hangi konulara ilişkin çocuktan maddi beklenti anlamlıdır?’ vb. gibi ek sorular yer alabilir.

Bağımsız değişkenler. Çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler dört grupta ele alınmıştır; ‘demografik’, ‘sosyo-ekonomik’, ‘kültürel tutumlar’ ve ‘yerleşim yeri özellikleri’. Bağımsız değişkenlerin her birinde son kategori o değişken için referans (karşılaştırma) kategorisi olacak şekilde düzenlenmiştir.

Demografik değişkenler; “Cinsiyet”, “Yaş” ve “Çocuk sayısı” kategorik değişkenler olup kategorileri aşağıdaki gibidir:

Cinsiyet: 1 ‘Kadın’ ve 2 ‘Erkek’ (referans kategorisi)

Yaş: 1 ‘15-29’, 2 ‘30-39’, 3 ‘40-49’ ve 4 ‘50 yaş veya üzeri’ (referans kategorisi)

Çocuk sayısı: 1 ‘Tek çocuk’, 2 ‘2 çocuk’, 3 ‘3 çocuk’ ve ‘4 veya üzeri çocuk’ (referans kategorisi)

Sosyo-ekonomik değişkenler; cevaplayıcının ‘tamamlanan eğitim düzeyini’ gösteren bir kategorik değişken ile başlangıçta sürekli bir değişken olarak hazırlanıp daha sonra kategorilere ayrılan ‘hanehalkı refah düzeyi’ değişkenidir. Bu değişkenlerin kategorileri aşağıdaki gibidir:

Tamamlanan eğitim düzeyi: 1 ‘Üniversite veya üzeri’, 2 ‘Lise’, 3 ‘İlkokul-İlköğretim-Ortaokul’ ve 4 ‘Bir okul bitirmede’ (referans kategorisi)

Hanehalkı refah düzeyi: 1 ‘En yüksek’, 2 ‘Yüksek’, 3 ‘Üst orta’, 4 ‘Alt orta’, 5 ‘Düşük’ ve 6 ‘En düşük’ (referans kategorisi)

TAYA-2016’da hanelere giren gelir ve bireylerin kişisel gelirleri hakkında veri toplanmıştır. Bununla birlikte bu veri kendi başına hanehalklarının refah durumunu tam olarak temsil edebilmek için yeterli değildir. Hanehalklarının sosyo-ekonomik durumunu daha iyi anlayabilmek için gelir verisi yanı sıra örneğin tüketim verisi gibi başka verilere de ihtiyaç vardır. Ayrıca hanehalkı araştırmalarında tam ve doğru şekilde gelir verisi toplayabilmek için cevaplayıcılara çok sayıda soru sorulması gerekir ki TAYA-2016’da bu konuyla ilgili özel bir modül bulunmamaktadır⁷.

Bu koşullar altında, hanehalkının refah düzeyini temsil etmek üzere aracı (*proxy*) değişken oluşturulması yoluna gidilebilir. Araştırmada kullanılan soru formlarından üretilen mikro verilerde bir hanehalkının sosyo-ekonomik durumuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olduğunu düşündüğümüz çok sayıda ve farklı özellikte değişken bulunmaktadır. Bu değişkenlerin endeks kurma yaklaşımlarıyla toplulaştırılması ve böylelikle hanehalkının sosyo-ekonomik refah durumunu yansıtacak bir nihai değişkenin oluşturulmasını sağlayan yöntemler bulunmaktadır (Rutstein ve Johnson,

⁷ Araştırmada cevaplayıcılara farklı gelir kalemlerinden (yevmiye, tarım dışı, tarım, kira vb.) gelir elde edip etmedikleri sorulmuş ve ardından “*Gelir kaynaklarınızdan elde ettiğiniz toplam aylık ortalama net geliriniz ne kadardır?*” sorusu yöneltilmiştir. Dolayısıyla ile gelir hakkında niceliksel veri esasen sadece bir tek değişkenle toplanmıştır.

2004; Vyas ve Kumaranayake, 2006). Bu yöntemlerde öncelikle farklı ölçek türlerinde toplanmış veriler standartlaştırılarak Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis) uygulanmaktadır. Böylelikle değişkenlerin bileşke etkisini yansıtan faktör skorları hesaplanmaktadır. Endeks oluşturmada kullanılan her bir madde bu faktör skor değerleri ile ağırlıklandırılmaktadır. Elde edilen değerler sıfır ortalama ve bir standart sapma ile standartlaştırılmakta ve her bir hanehalkı için bu değerler toplanmaktadır. Son olarak hanehalkı üyeleri yaşadıkları hanehalkının toplam skoruna göre sıralanmakta ve bu nüfus her birisinde aynı sayıda kişiyi içeren gruplara ayrıştırılmaktadır (HÜNEE, 2014).

Çalışmamızda, TAYA-2016’nın ‘hanehalkı’, ‘fert’ ve ‘fertliste’ mikro verileri incelenerek söz konusu endeks oluşturma yönteminde kullanılabilecek alternatif değişkenler tespit edilmiştir. Bu değişkenlerin modellerde uygunluğunun denemesi neticesinde; her bir hane için hesaplanan ‘kişi başı ortalama gelir’⁸, ‘kişi başı ortalama eğitim puanı’ ile ‘hanedeki dayanıklı tüketim mallarının’ kullanılmasıyla bir endeks kurulmasına karar verilmiştir. Böylelikle hanehalkının hem gelirini hem sosyal statüsünü hem de tüketimini yansıtacak bir bileşke değişken elde edilmiştir. Son aşamada elde edilen puanlar yüzde 5’lik 20 gruba bölünerek en düşüğe en yükseğe doğru sıralanmıştır. Bu grupların 6 farklı kategoride sınıflandırılması ile analizlerde kullanılacak olan hanehalkı refah düzeyi değişkenine son hali verilmiştir. Bu değişkende kategoriler en yüksek yüzdelik dilimden en düşüğe doğru şu şekilde oluşturulmuştur: ‘En yüksek’ (90.0-100.0), ‘Yüksek’ (75.0-89.9), ‘Üst orta’ (50.0-74.9), ‘Alt orta’ (25.0-49.9), ‘Düşük’ (10.0-24.9) ve ‘En düşük’ (0.0-9.9).

Kültürel tutum değişkenleri; ‘tek çocuk için cinsiyet tercihi’, ‘dini inancın yaşam üzerinde etkisi’ ve ‘tolerans düzeyi’ değişkenleridir.

Tek çocuk için cinsiyet tercihi: Cevaplayıcılara ‘Tek çocuk sahibi olsaydınız, çocuğunuzun cinsiyeti ne olsun isterdiniz?’ sorusu yöneltilmiştir. Bu değişkenin cevap kategorileri; 1 ‘Kız’, 2 ‘Erkek’ ve 3 ‘Farketmez’ (referans kategorisi) şeklindedir.

Dini inancın yaşam üzerinde etkisi: Aşağıda detayları açıklanan işlemlerden sonra elde edilen oranlı (ratio) ölçek düzeyindeki değişken, analizde anlamayı kolaylaştırması bakımından 1 ‘Etkili değil’, 2 ‘Düşük düzeyde etkili’, 3 ‘Orta düzeyde etkili’, 4 ‘Yüksek düzeyde etkili’ (referans kategorisi) kategorilerine kodlanmıştır.

Tolerans Düzeyi: Bir önceki değişkenle aynı yöntem kullanılarak elde edilen oranlı (ratio) ölçek düzeyindeki değişken 1 ‘Tolerans var’, 2 ‘Kısmi tolerans var’ ve 3 ‘Tolerans yok’ (referans kategorisi) şeklinde kategorilere ayrılmıştır.

8 Hanehalkının sosyo-ekonomik statüsünün belirlenmesinde ‘Kişi başı ortalama gelir’ ve ‘kişi başı ortalama eğitim puanı’ değişkenlerinin kullanımı için bakınız (Kalaycıoğlu vd., 2010).

TAYA 2016’da cevaplayıcıların Dini inancın yaşam üzerindeki etkisini anlamak üzere “*Dini inanç ne ‘kadar belirleyicidir?’*” soru kalıbıyla cevaplayıcıya ‘eş seçiminde’, ‘arkadaş seçiminde’, ‘iş seçiminde’, ‘yaşanacak çevre seçiminde’, ‘çocukların eğitiminde’, ‘kılık/kıyafet seçiminde’, ‘yiyecek/içecek seçiminde’, ‘komşuluk ilişkilerinde’ ve ‘oy vermede’ şeklinde 9 soru yöneltilmiştir. Soruların cevap kategorileri 1 ‘Hiç belirleyici değil’, 2 ‘Belirleyici değil’, 3 ‘Orta’, 4 ‘Belirleyici’ ve 5 ‘Çok belirleyici’ şeklinde 5’li Likert ölçeği ile kodlanmıştır. Kadın ve erkek birlikteliğine ilişkin tolerans ile ilgili olarak da TAYA 2016’da cevaplayıcılara önce ‘... ifadeye ne ölçüde katıldığınızı belirtiniz?’ sorusu yöneltilmiş ve ardından şu ifadeler okunmuştur; ‘Çiftler nikahsız (resmi veya dini) olarak birlikte yaşayabilir’, ‘Erkek, farklı din ve milliyetten biri ile evlenebilir’, ‘Kadın, farklı din ve milliyetten biri ile evlenebilir’, ‘Çiftler, evlilik dışı çocuk sahibi olabilir’, ‘İnternette tanışılan birisiyle evlilik yapılabilir’ ve ‘Farklı mezhepten kişiler birbiriyle evlenebilir’. Bu ifadelere verilen yanıtlar da 1 ‘Kesinlikle katılmıyorum’, 2 ‘Katılmıyorum’, 3 ‘Kısmen katılıyorum’, 4 ‘Katılıyorum’ ve 5 ‘Kesinlikle katılıyorum’ şeklinde 5’li Likert ölçeği ile kodlanmıştır.

Dini inancın yaşam üzerindeki etkisi ve tolerans düzeyine ilişkin sorular esasen cevaplayıcıların dini inanç ve yaşam tarzları hakkındaki düşüncelerinin bireysel ve sosyal yaşantılarındaki bazı davranışlarına ve tercihlerine olan etkilerini anlamaya yönelik olan “tutum” sorularıdır. Dolayısıyla bu sorulara verilen yanıtlar bir ölçek yaklaşımı ile değerlendirilip nihai bir gösterge değişkenine dönüştürülebilir. Bu durumda öncelikle söz konusu ölçeğin toplanabilme özelliğinin olması gerekir. Bu durumun tespitine yönelik maddeler arası negatif korelasyon olup olmadığını anlamak üzere ‘güvenirlilik analizi’ gerçekleştirilmelidir (Bayram, 2004).

Dini inancın yaşam üzerine etkisine yönelik sorular ile güvenirlilik analizi gerçekleştirildiğinde, güvenirlilik katsayısı olan Cronbach Alpha 0,93 olarak bulunmuştur. Tolerans düzeyine yönelik soruların güvenirlilik analizinde kullanılan ölçek için ise Cronbach Alpha değeri 0,81’dir. Bu iki ölçekte de hiçbir değişken toplam korelasyon ile negatif ilişki içinde değildir. Aynı zamanda değişkenler arası toplam korelasyon değerleri yüksek düzeyde çıkmıştır. Ölçeğin güvenirlilik değerlendirmesinde Cronbach Alpha katsayılarının $0,90 \leq \alpha \leq 1,00$ aralığında olması da maddelerin yüksek düzeyde bir güvenirliliğe sahip olduğuna işaret etmektedir (Can, 2014).

Tablo 2
Ölçek Değişkenler İçin Betimsel İstatistikler

	Dini inancın yaşam pratiklerindeki etkisi	Tolerans Düzeyi
Ortalama	3,55	2,10
Std. Sapma	0,85	0,70
Minimum değer	1	1
Maksimum değer	5	5

Maddelerin ortalama değerlerini toplamak suretiyle oluşturduğumuz ölçek değişkenlerin betimsel istatistikleri Tablo 2’de sunulmaktadır. Ölçek değişkenlerdeki ortalama değerlerin dağılımları ve ölçeği oluşturan soruların cevap kodlarındaki sınıflama dikkate alınmış ve aşağıdaki kıstas uyarınca oranlı (ratio) düzeydeki değişkenler kategorik değişkenlere dönüştürülmüştür:

Dini inancın yaşam pratiklerindeki etkisi: 1,00-2,00: ‘Etkili değil’, 2,01-3,00: ‘Düşük düzeyde etkili’, 3,01- 4,00: ‘Orta düzeyde etkili’, 4,01-5,00: ‘Yüksek düzeyde etkili’

Tolerans Düzeyi: 1,00-2,00: ‘Tolerans yok’, 2,17-3,00: ‘Kısmi tolerans var’, 3,17-5,00: ‘Tolerans var’

Yerleşim yeri değişkenleri; ‘15 yaşına değin yaşanan yerleşim yeri’ ve ‘İBBS-12 düzeyi’ değişkenleridir.

15 yaşına değin yaşanan yerleşim yeri: Cevaplayıcılara yöneltilen “aşağıdaki yerleşim yerlerinden hangisi, sizin 15 yaşına kadar en uzun süre yaşadığınız yerleşim yerini en iyi ifade eder?” sorusunun yanıtından elde edilmiştir. Değişkenin kategorileri şu şekildedir; 1 ‘İl merkezi’, 2 ‘İlçe merkezi’, 3 ‘Yurt dışı’ ve 4 ‘Bucak veya köy’ (referans kategorisi).

İBBS-12: Araştırmanın gerçekleştirildiği tarihte cevaplayıcının bulunduğu İstatistikî Bölge Birimi Sınıflamasını (1. Düzey) göstermektedir. Bu değişkenin 12 kategorisi bulunmaktadır; 1 ‘İstanbul’, 2 ‘Batı Marmara’, 3 ‘Ege’, 4 ‘Doğu Marmara’, 5 ‘Batı Anadolu’, 6 ‘Akdeniz’, 7 ‘Orta Anadolu’, 8 ‘Batı Karadeniz’, 9 ‘Doğu Karadeniz’, 10 ‘Kuzeydoğu Anadolu’, 11 ‘Ortadoğu Anadolu’ ve 12 ‘Güneydoğu Anadolu’ (referans kategorisi).

Çoklu Bağlantılılık Kontrolü

Çoklu bağlantılı olma durumu regresyon analizine sokulan bağımsız değişkenler arasında çok yüksek düzeyde ilişki olması ($r \geq 0,9$) anlamına gelir (Can, 2014). Bu inceleme için öncelikle bağımsız değişkenler arasındaki basit doğrusal korelasyon katsayıları kontrol edilmiştir. Bu katsayılar çok yüksek düzeyde değildir. Daha sonra hoşgörü (Tolerance) katsayılarının çok düşük (0,1’den küçük) ve VIF değerlerinin de çok yüksek olmadığı (en yüksek 2,36) görülmüştür. Dolayısıyla analize dâhil ettiğimiz değişkenler arasında çoklu bağlantı oluşturan değerlere rastlanmamıştır.

Betimsel İstatistikler

Çalışmanın gerçekleştirildiği örneklem ile ilgili betimsel istatistikler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3

Bağımsız Değişkenler için Betimsel İstatistikler

	Bağımsız Değişken	Kategoriler	N*	%**
Demografik değişkenler	Cinsiyet	Kadın	14 949	57,5
		Erkek (ref.)	11 063	42,5
	Yaş	- 29	2 005	7,7
		30-39	5 925	22,8
		40-49	5 994	23,0
		50+ (ref.)	12 088	46,5
	Çocuk sayısı	Tek çocuk	4 021	15,4
		2 çocuk	9 141	35,2
		3 çocuk	6 248	24,0
		4 veya daha fazla çocuk (ref.)	6 602	25,4
Sosyo-ekonomik değişkenler	Tamamlanan eğitim düzeyi	Üniversite veya üzeri	3 262	12,5
		Lise	3 613	13,9
		İlkokul-Ortaokul-İlköğretim	14 349	55,2
		Bir okul bitirmedi (ref.)	4 788	18,4
	Hanehalkı refah düzeyi	En Yüksek	2 535	9,8
		Yüksek	3 792	14,6
		Üst Orta	6 019	23,1
		Alt Orta	6 499	25,0
		Düşük	3 955	15,2
		En düşük (ref.)	3 212	12,3
Kültürel tutum değişkenleri	Tek çocuk için cinsiyet tercihi	Kız	4 483	17,2
		Erkek	3 592	13,8
		Fark etmez (ref.)	17 937	69,0
	Dini inancın yaşam pratiklerindeki etkisi	Etkili değil	1 778	6,8
		Düşük düzeyde etkili	5 151	19,8
		Orta düzeyde etkili	14 069	54,1
	Tolerans düzeyi	Yüksek düzeyde etkili (ref.)	5 014	19,3
		Tolerans var	1 888	7,3
		Kısmi tolerans var	9 451	36,3
		Tolerans yok (ref.)	14 673	56,4
Yerleşim yeri değişkenleri	15 yaşına değin yaşanan yerleşim yeri	İl merkezi	7 501	28,8
		İlçe merkezi	6 348	24,4
		Yurt dışı	434	1,7
		Bucak veya köy (ref.)	11 729	45,1
	İBBS-12	İstanbul	3 080	11,8
		Batı Marmara	1 711	6,6
		Ege	3 950	15,2
		Doğu Marmara	2 482	9,5
		Batı Anadolu	3 270	12,6
		Akdeniz	2 719	10,5
		Orta Anadolu	1 789	6,9
		Batı Karadeniz	1 846	7,1
		Doğu Karadeniz	1 077	4,1
		Kuzeydoğu Anadolu	896	3,4
		Ortadoğu Anadolu	1 337	5,1
		Güneydoğu Anadolu (ref.)	1 855	7,1
			26 012	100,0

*Ağırlıksız sayı **Ağırlıksız yüzde

Bulgular

Çalışmamızda kurduğumuz modelin uygunluğunu gösteren ölçütler, bağımsız değişkenlerin yer aldığı son modelin sabit modelden (bağımsız değişkeni olmayan model – intercept only) daha iyi performansı olduğunu göstermektedir. Modelin Uygunluğu Ölçütünde, -2 Log Olabilirlik (-2LL) (-2 Log Likelihood), son model için (34 578) olup sabit modeldeki değerden (39 456) anlamlı derecede ($p < 0,001$) daha düşük düzeydedir. Bu sonuç sabit modele bağımsız değişkenlerin eklenmesinin modeli iyileştirdiğini gösterir. Olabilirlik Oran Testi (Likelihood Ratio Test) de, $\chi^2(72) = 4879$ $p < 0,001$ son modelin sabit modelden daha başarılı tahminler sunduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle bağımsız değişkenlerle kurulan model, bağımlı değişkendeki varyasyonun açıklanmasını anlamlı derecede arttırmıştır. Model tarafından açıklanan varyasyon Nagelkerke ölçütüne göre % 21,0’dır. Model uygunluğunun sınındığı bir diğer test de Ki-Kare Uyum Testi (Goodness-of-Fit) ölçütüdür. Bu ölçüt model ile tahmin edilen yeni değerlerin gözlenen değerlerden anlamlı derecede farklılaşıp farklılaşmadığını gösterir. Kurduğumuz modelde Deviance $\chi^2(31741) = 38270$, $p > 0,05$ olması modelin uyum iyiliği olduğunu göstermektedir (Chan, 2005; Field, 2018).

Modeldeki her bir bağımsız değişken için hesaplanan Olabilirlik Oran Testi (Likelihood Ratio Test) sonuçlarına göre modele dahil edilen tüm bağımsız değişkenler, $p < 0,001$ düzeyinde modele anlamlı düzeyde katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte hangi bağımsız değişkenin modele daha fazla katkı yaptığını anlayabilmek için model her bir bağımsız değişkenin sırayla modele dahil edildiği (stepwise/forward entry) model kurma yöntemi ile kurulmuştur⁹. Böylelikle her bir değişkenin modele katkısı (sabit modelden azaltılan -2 Log Olabilirlik (-2LL) miktarı) ayrı olarak görülebilmektedir. Esasen model kurulumuyla -2 Log Olabilirlik değerinin düşmesi sabit modelde açıklanamayan bilginin bir bölümünün modele eklenen değişkenlerle açıklandığı yani modelin iyileştiği anlamına gelir (National Center for Research Methods, 2011). Dolayısı ile -2 Log Olabilirlik değerindeki azalmayı en fazla miktarda sağlayan bağımsız değişken modele en fazla katkı yapan değişken olarak değerlendirilebilir.

Buna göre, kurduğumuz modeldeki her bir değişkenin -2 Log Olabilirlik değerindeki azalmasına ne kadarını sağladığına baktığımızda sırasıyla; ‘Tamamlanan eğitim düzeyi’ (%34,2), ‘Çocuk sayısı’ (%33,5), ‘Dini inancın yaşam üzerindeki etkisi’ (%10,7) ve ‘Hanehalkı refah düzeyi’ (%6,8) değişkenlerinin olduğu görülmektedir¹⁰. Modelde yer alan diğer 6 değişken toplam -2 Log Olabilirlik değerindeki azalmanın %14,8’lik bir kısmını sağlamıştır. Dolayısı ile sırasıyla ‘İBBS-12’, ‘15 yaşına değin yaşanan yerleşim yeri’, ‘yaş’, ‘cinsiyet’, ‘tolerans düzey’ ve ‘tek çocuk için cinsiyet tercihi’

9 İşlem hakkında açıklama için bakınız (IBM Knowledge Centre, 2019).

10 SPSS çıktısındaki her bir adıma ilişkin yer alan test sonuçlarındaki χ^2 değerlerinin kıyaslanmasıyla da değişkenlerin model tahmin kabiliyeti değerlendirilebilir (Field, 2018, s. 1175-1176).

değişkenlerinin modele olan katkıları diğer değişkenlere nispetle daha düşük düzeyde gerçekleşmiştir.

Modeldeki her bir bağımsız değişkende farklı değer alımların bağımsız değişken üzerine olan etkilerini anlayabilmek için Tablo 4 ve Tablo 5'te sunulan parametre tahminleri incelenmelidir. Tablodaki her bağımsız değişken için son kategori referans kategorisidir. Modelde herhangi bir değişkenin bağımlı değişken üzerine olan etkisi diğer değişkenlerin etkileri sabit tutularak hesaplanmaktadır. Diğer bir deyişle, cevaplayıcıların inceleme konusu olan bağımsız değişkende farklılaşan değerler alırken diğer tüm bağımsız değişkenlerde aynı değeri aldıkları varsayılmaktadır.

Tablo 4, “Çocuk büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır” ifadesine ‘katılıyorum’ yerine ‘katılmıyorum’ deme eğilimine, Tablo 5’te ise ifadeye ‘katılıyorum’ yerine ‘kısmen katılıyorum’ deme eğilimine yönelik tahminler sunulmaktadır.

Demografik değişkenler:

Cinsiyet: Kadın cevaplayıcıların ‘çocuk büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır’ ifadesine ‘katılmama’ yönündeki eğilimleri, erkek cevaplayıcılardan %26 oranında daha yüksektir; kadın için odds oranı 1,26’dır ($\beta = 0,23$, Wald $\chi^2(1) = 33,2$, $p = 0,00$).

Cevaplayıcının cinsiyeti, ifadeye ‘kısmen katılma’ eğiliminde etkili olan bir faktör değildir.

Yaş: Cevaplayıcının yaşı, bağımlı değişkendeki ifadeye ‘katılmıyorum’ şeklinde cevap verme eğilimine anlamlı derecede etki yapmaktadır. ‘50 ve üzeri yaş’ cevaplayıcıların ‘katılmıyorum’ eğilimine göre, daha genç yaşta ki kuşaklarda ‘katılmıyorum’ eğilimi anlamlı derecede daha yüksektir. Fakat odds oranları incelendiğinde bu ilişkinin doğrusal olmadığı, ifadeye ‘katılmıyorum’ eğiliminin en yüksekten en düşüğe doğru; ‘30-39’, ‘- 29’ ve ‘40-49’ yaş grubunda olduğu gözlenmektedir. ‘30-39’ yaş grubundakilerin ‘katılmama’ odds oranı ‘50 ve üzeri yaş’ grubundan %88 daha yüksektir.

Cevaplayıcının bulunduğu yaş grubu, ifadeye ‘kısmen katılma’ eğiliminde etkili olan bir faktör değildir.

Çocuk sayısı: ‘Tek çocuk’ ve ‘2 çocuk’ sahibi olan cevaplayıcıların bağımlı değişkendeki ifadeye ‘katılmıyorum’ demeye ilişkin odds oranları, daha fazla sayıda çocuğu olan cevaplayıcıların odds oranlarından anlamlı derecede yüksektir. Tek çocuğu olanlar için odds oranı 1,49 ($\beta = 0,40$, Wald $\chi^2(1) = 29,2$, $p = 0,00$) ve ‘2 çocuk’ sahibi olanlar için 1,19’dur ($\beta = 0,18$, Wald $\chi^2(1) = 7,8$, $p = 0,00$). İfadeye ‘kısmen katılmama’ eğilimi ise cevaplayıcının çocuk sayısı ile negatif yönlü ilişkilidir. Diğer bir deyişle,

daha az sayıda çocuğu olan cevaplayıcıların ifadeye ‘kısmen katılmama’ eğilimi daha yüksektir.

Sosyo-ekonomik değişkenler:

Tamamlanan eğitim düzeyi: ‘Üniversite veya üzeri’ ve ‘lise’ mezunu olan cevaplayıcıların ‘katılmıyorum’ deme eğilimleri daha düşük düzeyde eğitilmiş olan cevaplayıcılardan anlamlı derecede yüksektir. ‘Bir okul bitirmemiş’ cevaplayıcılara göre ‘üniversite veya üzeri’ düzeyde eğitilmiş cevaplayıcıların ifadeye katılmama odds oranları 2,61 kat daha fazladır ($\beta = 0,96$, Wald $\chi^2(1) = 88,2$, $p = 0,00$).

Benzer şekilde, eğitim düzeyi daha yüksek olan cevaplayıcıların ifadeye ‘kısmen katılma’ eğilimleri anlamlı düzeyde daha yüksektir. Yani, odds oranları; eğitim düzeyi ile ‘kısmen katılma’ eğilimi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Hanehalkı refah düzeyi: Hanehalkının refah düzeyi ile ‘katılmıyorum’ ve ‘kısmen katılıyorum’ deme eğilimleri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Yani, hanehalkı refah düzeyi kategorilerindeki artışla birlikte ‘katılmıyorum’ veya ‘kısmen katılıyorum’ deme odds oranları da yükselmektedir. En yüksek hanehalkı refah düzeyindeki cevaplayıcıların ifadeye ‘katılmıyorum’ deme odds oranı, en düşük hanehalkı refah düzeyindeki cevaplayıcılardan 3,5 kat ($\beta = 1,26$, Wald $\chi^2(1) = 118,8$, $p = 0,00$), ‘kısmen katılıyorum’ deme odds oranı da 2,5 kat ($\beta = 0,91$, Wald $\chi^2(1) = 60,5$, $p = 0,00$) daha yüksektir.

Tablo 4

Çocuktan Maddi Katkı Beklentisini Etkileyen Faktörler: ‘Katlıyorum’ Yerine ‘Katılmıyorum’ Deme Eğilimine İlişkin İmsel Lojistik Regresyon Sonuçları

‘Çocuk büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır’			Odds oranları Exp (β) için Güven Aralıkları			
			(β) (SE)	Alt	O.O.	Üst
‘Katlıyorum’ yerine ‘Katılmıyorum’ eğilimi						
Sabit (intercept)			-4,00 (0,13)***			
Demografik değişkenler	Cinsiyet	Kadın	0,23 (0,04)***	1,16	1,26	1,36
		Erkek (ref.)	0,0			
	Yaş	- 29	0,43 (0,08)***	1,33	1,54	1,79
		30-39	0,63 (0,05)***	1,70	1,88	2,07
		40-49	0,31 (0,05)***	1,24	1,36	1,50
		50+ (ref.)	0,0			
	Çocuk sayısı	Tek çocuk	0,40 (0,07)***	1,29	1,49	1,72
		2 çocuk	0,18 (0,6)**	1,05	1,19	1,35
		3 çocuk	0,03 (0,6)	0,90	1,03	1,16
		4 veya daha fazla çocuk (ref.)	0,0			
Sosyo-ekonomik değişk.	Tamamlanan eğitim düzeyi	Üniversite veya üzeri	0,96 (0,10)***	2,13	2,61	3,18
		Lise	0,63 (0,09)***	1,57	1,88	2,25
		İlkokul-Ortaokul-İlköğretim	0,15 (0,08)*	1,00	1,16	1,35
		Bir okul bitirmede (ref.)	0,0			
	Hanehalkı refah düzeyi	En Yüksek	1,26 (0,12)***	2,81	3,52	4,42
		Yüksek	0,82 (0,10)***	1,86	2,28	2,79
		Üst Orta	0,55 (0,10)***	1,44	1,74	2,10
		Alt Orta	0,36 (0,09)***	1,19	1,43	1,72
		Düşük	0,10 (0,10)	0,91	1,10	1,34
		En düşük (ref.)	0,0			
Kültürel tutum değişk.	Tek çocuk için cinsiyet tercihi	Kız	0,13 (0,05)**	1,04	1,14	1,25
		Erkek	0,00 (0,05)	0,90	1,00	1,11
		Fark etmez (ref.)	0,0			
	Dini inancın yaşam pratiklerindeki etkisi	Etkili değil	1,08 (0,08)***	2,51	2,94	3,44
		Düşük düzeyde etkili	0,65 (0,06)***	1,69	1,91	2,16
		Orta düzeyde etkili	0,19 (0,05)**	1,08	1,20	1,34
		Yüksek düzeyde etkili (ref.)	0,0			
	Tolerans düzeyi	Tolerans var	0,33 (0,07)***	1,22	1,39	1,59
		Kısmi tolerans var	0,07 (0,04)*	0,99	1,08	1,17
		Tolerans yok (ref.)	0,0			
Yerleşim yeri değişkenleri	15 yaşına değin yaşanan yerleşim yeri	İl merkezi	0,54 (0,05)***	1,57	1,72	1,89
		İlçe merkezi	0,48 (0,05)***	1,47	1,62	1,78
		Yurt dışı	-0,10 (0,14)	0,75	0,99	1,31
		Bucak veya köy (ref.)	0,0			
	İBBS-12	İstanbul	0,39 (0,10)***	1,21	1,48	1,80
		Batı Marmara	0,84 (0,11)***	1,85	2,31	2,89
		Ege	0,61 (0,10)***	1,52	1,85	2,25
		Doğu Marmara	0,72 (0,10)***	1,67	2,05	2,51
		Batı Anadolu	0,64 (0,10)***	1,56	1,89	2,30
		Akdeniz	0,30 (0,11)**	1,10	1,35	1,65
		Orta Anadolu	0,61 (0,11)***	1,48	1,84	2,29
		Batı Karadeniz	0,33 (0,12)**	1,10	1,38	1,74
		Doğu Karadeniz	0,17 (0,14)	0,90	1,18	1,54
		Kuzeydoğu Anadolu	0,42 (0,14)**	1,16	1,52	1,99
		Ortadoğu Anadolu	0,56 (0,12)***	1,39	1,75	2,20
		Güneydoğu Anadolu (ref.)	0,0			

Not: R² = 0.17 (Cox-Snell), 0.21 (Nagelkerke). Model χ² (72) = 4878,6.

*p < 0,1, **p < 0,05, ***p < 0,001

Tablo 5

Çocuktan Maddi Katkı Beklentisini Etkileyen Faktörler: ‘Katılıyorum’ Yerine ‘Kısmen Katılıyorum’ Deme Eğilimine İlişkin İsimsel Lojistik Regresyon Sonuçları

“Çocuk büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır”			Odds oranları Exp (β) için Güven Aralıkları			
‘Katılıyorum’ yerine ‘Kısmen katılmıyorum’ eğilimi			(β) (SE)	Alt	O.O.	Üst
Sabit (intercept)			-2,73 (0,11)***			
Demografik değişkenler	Cinsiyet	Kadın	0,12 (0,04)*	1,04	1,12	1,22
		Erkek (ref.)	0,0			
	Yaş	- 29	-0,01 (0,08)	0,84	0,99	1,16
		30-39	0,02 (0,05)	0,92	1,02	1,13
		40-49	- 0,04 (0,05)	0,87	0,96	1,06
		50+ (ref.)	0,0			
	Çocuk sayısı	Tek çocuk	0,37 (0,08)***	1,24	1,44	1,68
2 çocuk		0,26 (0,06)***	1,15	1,30	1,47	
3 çocuk		0,19 (0,06)**	1,08	1,21	1,37	
4 veya daha fazla çocuk (ref.)		0,0				
Sosyo-ekonomik değişk.	Tamamlanan eğitim düzeyi	Üniversite veya üzeri	0,47 (0,11)***	1,30	1,61	1,98
		Lise	0,39 (0,09)***	1,24	1,48	1,78
		İlkokul-Ortaokul-İlköğretim	0,16 (0,07)**	1,02	1,18	1,35
		Bir okul bitirmedi (ref.)	0,0			
	Hanehalkı refah düzeyi	En Yüksek	0,91 (0,12)***	1,97	2,48	3,11
		Yüksek	0,64 (0,10)***	1,56	1,89	2,29
		Üst Orta	0,47 (0,09)***	1,35	1,61	1,91
		Alt Orta	0,28 (0,09)**	1,13	1,33	1,57
		Düşük	0,12 (0,09)	0,95	1,13	1,34
		En düşük (ref.)	0,0			
Kültürel tutum değişk.	Tek çocuk için cinsiyet tercihi	Kız	-0,09 (0,05)*	0,83	0,91	1,01
		Erkek	-0,15 (0,06)**	0,77	0,86	0,97
		Fark etmez (ref.)	0,0			
	Dini inanç yaşam pratiklerindeki etkisi	Etkili değil	0,70 (0,09)***	1,70	2,02	2,40
		Düşük düzeyde etkili	0,60 (0,07)***	1,60	1,82	2,06
		Orta düzeyde etkili	0,12 (0,06)**	1,01	1,13	1,26
		Yüksek düzeyde etkili (ref.)	0,0			
	Tolerans düzeyi	Tolerans var	0,05 (0,08)	0,89	1,05	1,23
		Kısmi tolerans var	0,10 (0,04)*	1,02	1,10	1,20
		Tolerans yok (ref.)	0,0			
Yerleşim yeri değişkenleri	15 yaşına değin yaşanan yerleşim yeri	İl merkezi	0,37 (0,05)***	1,31	1,44	1,59
		İlçe merkezi	0,34 (0,05)***	1,28	1,41	1,55
		Yurt dışı	0,02 (0,15)	0,77	1,02	1,36
		Bucak veya köy (ref.)	0,0			
	İBBS-12	İstanbul	-0,26 (0,09)**	0,64	0,77	0,92
		Batı Marmara	0,39 (0,10)***	1,21	1,47	1,79
		Ege	-0,08 (0,09)	0,78	0,92	1,10
		Doğu Marmara	-0,35 (0,10)***	0,58	0,71	0,86
		Batı Anadolu	-0,18 (0,09)**	0,70	0,83	0,99
		Akdeniz	-0,17 (0,09)*	0,70	0,84	1,01
		Orta Anadolu	-0,20 (0,10)*	0,67	0,82	1,00
		Batı Karadeniz	-0,43 (0,11)***	0,53	0,65	0,81
		Doğu Karadeniz	-0,31 (0,12)**	0,58	0,73	0,93
		Kuzeydoğu Anadolu	-0,38 (0,14)**	0,52	0,68	0,90
		Ortadoğu Anadolu	-0,56 (0,13)***	0,45	0,57	0,73
		Güneydoğu Anadolu (ref.)	0,0			

Not: R² = 0.17 (Cox-Snell), 0.21 (Nagelkerke). Model χ^2 (72) = 4878,6.

*p < 0,1, **p < 0,05, ***p < 0,001

Kültürel tutum değişkenleri:

Tek çocuk için cinsiyet tercihi: Tek çocuk sahibi olması durumunda çocuğun cinsiyeti için ‘farketmez’ kategorisi referans olarak alındığında, kız çocuk tercih eden cevaplayıcıların ‘katılmıyorum’ deme yönündeki eğilimleri %14 ($\beta = 0,13$, Wald $\chi^2(1) = 7,7$, $p = 0,06$) daha yüksektir.

‘Kısmen katılma’ eğiliminde ise en yüksek odds oranı referans kategorisi olan ‘farketmez’ kategorisindedir. Tek çocuk için erkek çocuk tercihini dile getiren cevaplayıcıların ‘kısmen katılıyorum’ deme odds oranı 0,86’dır (%14 daha düşük) ($\beta = -0,15$, Wald $\chi^2(1) = 6,4$, $p = 0,01$).

Dini inancın yaşam pratiklerindeki etkisi: ‘Katılmıyorum’ veya ‘Kısmen katılıyorum’ deme eğilimiyle dini inancın yaşam pratiklerine etki etme düzeyi arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu değişkende ‘yüksek düzey’ referans kategorisi olarak alındığında, ‘etkili değil’ diyenlerin ifadeye ‘katılmıyorum’ deme odds oranı neredeyse 3 misli ($\beta = 1,08$, Wald $\chi^2(1) = 180,2$, $p = 0,00$), ‘kısmen katılıyorum’ deme odds oranı da 2 misli ($\beta = 0,70$, Wald $\chi^2(1) = 62,7$, $p = 0,00$) daha fazladır.

Tolerans düzeyi: Kadın ve erkek birlikteliği ve evliliğinde farklılıklara yönelik tolerans gösterilmesini ifade eden ‘tolerans var’ kategorisinde, ‘katılmıyorum’ deme eğilimi, referans kategorisi olan ‘tolerans yok’ düzeyine göre neredeyse %40 daha fazladır ($\beta = 0,33$, Wald $\chi^2(1) = 23,1$, $p = 0,00$). Diğer bir deyişle, toleranslı tutum sahibi olanların çocuk büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır ifadesine katılmama yönündeki eğilimi, tolerans sahibi olmayanlardan anlamlı derecede daha yüksektir. Bu ilişki biçimi ‘kısmen katılıyorum’ ifadesinde de gözlenmemektedir.

Yerleşim yeri değişkenleri:

15 yaşına değin yaşanan yerleşim yeri: 15 yaşına değin daha uzun süre ‘il merkezi’ ve ‘ilçe merkezi’ gibi kentsel yerleşim yerlerinde yaşamış olan cevaplayıcıların ‘katılmıyorum’ veya ‘kısmen katılıyorum’ deme eğilimi, bu yaşa değin daha çok ‘bucak veya köy yerleşim’ yerlerinde yaşayanlardan anlamlı düzeyde yüksektir. 15 yaşına değin daha çok ‘il merkezinde’ yaşamış olanların ‘katılmıyorum’ deme odds oranı 1,72 ($\beta = 0,54$, Wald $\chi^2(1) = 128,7$, $p = 0,00$) ve ‘kısmen katılıyorum’ deme odds oranı da 1,44’dür ($\beta = 0,37$, Wald $\chi^2(1) = 54,1$, $p = 0,00$). 15 yaşına değin daha çok ilçe merkezinde yaşamış olanların odds oranları da referans kategorisine göre daha yüksek düzeydedir.

İBBS-12: Cevaplayıcının araştırmanın gerçekleştirildiği dönemde yaşadığı bölgeyi temsil eden bu değişkende ‘Güneydoğu Anadolu’ bölgesi referans kategorisi olarak alınmıştır. Çocuktan maddi katkı beklentisine ‘katılmıyorum’ deme eğilimi diğer tüm bölgelerde referans kategorisine göre daha yüksektir. Özellikle ‘Batı’ ve ‘Doğu

Marmara’ bölgelerinde odds oranları referans kategorisine göre 2 katından daha fazladır; sırasıyla ($\beta = 0,84$, Wald $\chi^2(1) = 53,8$, $p = 0,00$) ve ($\beta = 0,72$, Wald $\chi^2(1) = 47,6$, $p = 0,00$). Bu bölgeleri sırasıyla Batı Anadolu, Ege, Orta Anadolu, Ortadoğu Anadolu Kuzeydoğu Anadolu, İstanbul, Batı Karadeniz, Akdeniz ve Doğu Karadeniz bölgeleri izlemektedir.

‘Kısmen katılıyorum’ odds oranları ise farklı bir görünüm arz etmektedir. ‘Batı Marmara’ bölgesi dışındaki diğer tüm bölgelerde ‘kısmen katılıyorum’ deme eğilimi Güneydoğu Anadolu’dakinden daha düşük düzeydedir. Yani, Güneydoğu Anadolu bölgesinde ‘katılıyorum’ yerine ‘kısmen katılıyorum’ cevabını verme eğilimi ‘Batı Marmara’ bölgesi dışındaki diğer bölgelerdekenden yüksektir.

Değerlendirme ve Sonuç

Çalışmamızın veri analizi bölümünde “Çocuk büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır” ifadesine ‘katılmama’ veya ‘kısmen katılma’ eğilimleri ile ilişkili faktörler incelenmiştir. Bu faktörler katılımcıların ‘demografik’, ‘sosyo-ekonomik’, ‘kültürel tutum’ ve ‘yerleşim yeri’ özelliklerine göre gruplanarak ele alınmıştır.

Türkiye’de zamanla çalışan kadınların oranı artmış olmasına karşın halen kadınların büyük çoğunluğu çalışma yaşamında yer almamaktadır. Bu durumdan dolayı kadınların büyük bölümü doğrudan sosyal güvenceye sahip değildirler. Dolayısıyla, Türkiye’de kadınlar genel olarak erkeklere nispeten daha düşük gelire sahiptir ve daha çok eşleri veya babaları dolayısıyla sosyal güvence kapsamında yer almaktadırlar. Bununla birlikte, model bulgularının gösterdiği üzere çocuğun anne babasına maddi katkısını kabul etmeme eğilimi -diğer tüm değişkenler kontrol altında tutulmasına rağmen- kadınlarda erkeklerden daha yüksektir. Kadınların görece olumsuz koşullarına rağmen, söz konusu geleneksel sosyal kabulün değişimine erkeklerden daha eğilimli olmaları dikkat çekici bir bulgudur.

Yaş kuşaklarının ve farklı sayıda çocuk sayısına sahip katılımcıların konuya yaklaşımları değerlendirildiğinde, model bulgularımız ile daha önceki çalışmaların bulgularının örtüşmekte olduğu görülmektedir. Orta veya yaşlı kuşak olarak kabul edebileceğimiz yaşlara henüz ulaşmamış olan ve ‘bir veya iki’ çocuk sahibi katılımcıların çocuklardan ekonomik beklenti içinde olma eğilimleri daha düşüktür. Benzer durum çalışmamızda kullandığımız sosyo-ekonomik değişkenler ve yerleşim yeri özellikleri için de geçerlidir; daha yüksek eğitim ve refah düzeyi, daha uzun süre ve daha yoğun kentsel yerleşim yerlerinde yaşama özellikleri katılımcıların çocuk büyüdüğünde maddi katkı bekleme eğilimini belirgin şekilde azaltmaktadır. Sosyo-ekonomik değişkenler kurduğumuz modelde değişimin neredeyse %40’lık kısmını açıklayarak modele en çok katkı yapan değişkenler olmuştur. Bu bulgu da daha önceki çalışmaların sonuçları ile örtüşmektedir.

Modelimizde kullandığımız kültürel tutum değişkenlerinin etkisine baktığımızda; özellikle daha seküler ve tolerans düzeyi daha yüksek katılımcıların, daha dindar ve daha az toleranslı katılımcılardan ‘çocuktan ekonomik beklenti içinde olmama’ anlamında ayrıştığını göstermektedir. Dolayısıyla, sosyo-ekonomik koşulları aynı olan bireyler arasında dahi farklı kültürel tutum ve düşüncelere sahip olmak, çocuğa ilişkin algı ve beklentileri farklılaştıran etki oluşturabilir. Kanımızca mevcut çalışmanın konuyla ilişkili alanyazına yaptığı en özgün katkı da bu bulgudur. Böylelikle, çocuğa ilişkin atfedilen değerlerin ve algıların ele alındığı çalışmalarda sosyo-kültürel eğilim ve tutumların, sosyoekonomik faktörler ve yerleşim yeri özellikleri etkilerinden bağımsız şekilde dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak çalışmamız, Türkiye’de demografik geçişin, eğitim düzeyinin, ekonomik kalkınma ve refahın arttığı, sekülerleşme ve evliliklerle ilgili farklılıklara toleransın yaygınlaştığı, nüfusun daha fazla kentleştiği koşullarda aile yapısında ortaya çıkan en dikkate değer değişim ve farklılıklardan birisinin de çocuktan ekonomik beklentilerin azalması olduğunu göstermektedir. Nitekim bu durum günümüzde küreselleşen tüketim dünyası koşullarında çocukların maddi fayda sağlamak bir yana, kendilerine masraf yapılan tüketici bir özneye dönüşmüş olmaları gerçeği ile yakın olarak ilişkilidir.

Türkiye’de modernleşme dinamikleriyle birlikte, sosyo-ekonomik statüsü yüksek, daha eğitimli, seküler ve tolerans seviyesi yüksek bireylerde daha fazla olmak üzere, çocuğun özerkliğine, bireysel yaşantısına ve başarısına verilen önemin artmasına bağlı olarak maddi fayda beklentisinin azaldığına işaret edilebilir. Türkiye’de son on yıllardaki ekonomik kalkınma ve refah artışı ve eğitimdeki gelişmeler ve kentleşme süreçleriyle birlikte aile yapısında ortaya çıkan en dikkate değer değişim ve farklılık, çocuğun yaşlılık güvencesi değerini de içine alacak şekilde, çocuktan beklenen faydacı ve ekonomik değer azalmasıdır. Buna karşın, çocuğun psikolojik değerinde kayda değer bir artış dikkat çekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014a). *Türkiye aile yapısı araştırması 2006* (2. bs.). Ankara: Yazar.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014b). *Türkiye aile yapısı araştırması 2011*. Ankara: Yazar.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2015). *Türkiye’de evlilik tercihleri*. Ankara: Yazar.
- Aysan, M. F. (2018). Nesiller arası transferin değişimi ve mutluluğa etkisi. Yasemin Esen ve Cenap Nuhurat (Ed.), *Türkiye aile yapısı ileri istatistik analizi* içinde (s. 314–333). Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Başbakanlık Aile ve Sosyal Politikalar Genel Müdürlüğü. (2010). *Türkiye’de aile değerleri araştırması*. Ankara: Manas Medya.
- Bayram, N. (2004). *Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi*. Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Beşpınar, F. U. ve Beşpınar, L. Z. (2018). Türkiye’de orta üst sınıf laik ve muhafazakâr kimliklerin babalık deneyimleri üzerinden irdelenmesi: Benzerlikler, farklılıklar, önyargılar ve mesafeler. *Toplum ve Bilim*, 143, 5–43.
- Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi* (3. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Chan, Y. H. (2005). Multinomial logistic regression. *Singapore Medical Journal*, 46(6), 259–268.
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. London, UK: Sage.
- Fişek, G. O. (2005). Gelenekten değişime Türkiye’de aile ve ergenler. *Adolesan Sağlığı Sempozyum Dizisi*, 43, 39–49.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2014). *2013 Nüfus ve sağlık araştırması*. Ankara: Yazar.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2019). *2018 Nüfus ve sağlık araştırması*. Ankara: Yazar.
- IBM Knowledge Centre. (2019) *Stepwise multinominal regression, 2019*. Retrieved from https://www.ibm.com/support/knowledgecenter/en/SSLVMB_24.0.0/spss/tutorials/nom_telco_stepwise.html
- Inglehart, R., & Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65(1), 19–51.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2017). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikolojide kuram ve uygulamalar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel psikoloji: Kültür bağlamında insan ve aile* (2. bs.). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1981). *Çocuğun değeri: Türkiye’de değerler ve doğurganlık*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç., & Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A three-decade portrait from Turkey. *Applied Psychology: An International Review*, 54(3), 317–337.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Ataca, B. (2017). Çocuğun değeri ve aile değişimi: Türkiye’den otuz yıllık bir portre. *Sosyoloji Dergisi*, 35, 77–101.
- Kalaycıoğlu, S., Çelik, K., Çelen, Ü., ve Türkyılmaz, S., (2010). Temsili bir örnekleme sosyo-ekonomik statü (ses) ölçüm aracı geliştirilmesi: Ankara Kent Merkezi Örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 183–220.

- Koç, İ., Eryurt, M. A., Adalı, T. ve Seçkiner, P. (2010). *Türkiye'nin demografik dönüşümü, doğurganlık, aile planlaması, anne-çocuk sağlığı ve beş yaş altı ölümlerdeki değişimler: 1968-2008*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Koç, İ. (2018). Türkiye'de aile yapısının değişimi sürecinde tek ebeveynli ailelerin oluşumu, belirleyicileri ve refah durumu (2006-2016). Y. Esen ve C. Nuhurat (Ed.), *Türkiye aile yapısı ileri istatistik analizi* içinde (s. 33–85). Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Koç, İ. (2014). Türkiye'de aile yapısının değişimi:1968-2011. *Türkiye'de aile yapısı tespitler ve öneriler* içinde (s. 24–55). İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Koçkar, A. İ. ve Harma, M. (2018). Aile içi anlaşmazlıklar, çocuğa yansımaları ile çocuğun değerinin yıllar içerisinde değişimi. Y. Esen ve C. Nuhurat (Ed.), *Türkiye aile yapısı ileri istatistik analizi* içinde (s. 136–179). Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Kumar, R. (2011). *Research methodology, a step by step guide to beginner* (3rd ed.). London, UK: Sage.
- Laerd Statistics. (2018). *Multinomial logistic regression using SPSS Statistics, 2018*. Retrieved from <https://statistics.laerd.com/spss-tutorials/multinomial-logistic-regression-using-spss-statistics.php>
- National Centre for Research Methods. (2011). *Using statistical regression methods in education research, 4.6. how good is the model?* Retrieved from <http://www.restore.ac.uk/srme/www/fac/soc/wie/research-new/srme/modules/mod4/6/index.html>
- Özbay, F. (2015). *Dünden bugüne aile, kent ve nüfus*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztan, E. (2014). Türkiye'de ailecilik, biyosiyaset ve toplumsal cinsiyet rejimi. *Toplum ve Bilim, 130*, 176–189.
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Retherford, R., & Choe, M. K. (1993). *Statistical model for causal analysis*. New York, NY: John Wiley & Sons.
- Rossi, M. S. (2011). *Examining the relationship and influence of infant temperament and marital satisfaction on parenting*. Pennsylvania, PA: Pennsylvania State University Press
- Rutstein, S. O., & Kiersten, J. (2004). *The DHS wealth index*. DHS Comparative Reports No. 6. Calverton, MD: ORC Macro.
- Sunar, D., & Fişek, G. O. (2005). Contemporary Turkish families. In J. L. Roopnarine & U.P. Gielen (Eds.), *Families in global perspective*. Boston, MA: Pearson Education.
- Topçu, G. (2018). Varsayılan aile kıskacında babalık: Türkiye'de farklı babalık algıları ve sosyal politika ilişkisi. *Toplum ve Bilim, 145*, 54–102.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2016a). *Cinsiyet, yaş grubu, öğrenim durumu, İBBS 1.Düzey ve üç büyük ile göre çocuk ile ilgili algılar, 2016*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2016b). *Aile Yapısı Araştırması, 2016*. http://tuik.gov.tr/MicroVeri/Aile_2016/turkce/index.html
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018a). *Gayrisafi yurt içi hasıla, iktisadi faaliyet kollarına (A21) göre cari fiyatlarla değer, pay, değişim oranı, 1998-2018, 2018a*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1108

- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018b). *Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, 2018b*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1108 (erişim, 11.10.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018c). *İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına göre ortalama evlenme yaşı, 2018c*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1060 (erişim, 19.10.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018c). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları, 2018c*, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30709> (erişim, 01.08.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019a). *Hayat Tabloları, 2016-2018. 2019*, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30712> (erişim, 01.11.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019b). *İstatistiklerle Aile, 2019*, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30726> (erişim, 07.11.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019c). *Doğum İstatistikleri, 2018, 2019*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30696>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019d). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2018, 2019*, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30698> (erişim, 07.11.2019).
- Vyas, S., & Kumaranayake, L. (2006). Constructing socio-economic status indices: How to use principal components analysis. *Health Policy and Planning, 21*(6), 459–468.
- Yavuz, S. (2002). *Household composition and complexity in Turkey: Findings from the Turkish Demographic and Health Survey 1998* (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Yavuz, S. ve Özmete, E. (2012). Türkiye’de genç bireyler ve ebeveynleri arasında yaşanan sorunların “aile yapısı araştırması” sonuçlarına göre değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları, 7*(29), 9–28.
- Zeybek, S. O. (2013). Bu bebeğin annesi nerede? Cinsiyet, babalık ve armağan ilişkileri. *Toplum ve Bilim, 126*, 120–144.

RESEARCH ARTICLE

Assortative Mating and Women's Working-Hours Decisions in Turkey

Murat Anil Mercan¹

Abstract

Wives' decisions regarding their working hours and their assortative mating levels with respect to income affect the main determinants of family-income inequality in any given country. In this paper, I estimate the degree of sorting between both husbands' earnings and wives' working hours and between husbands' earnings and wives' earnings in Turkey. For the analyses I have used the Turkish Statistical Institute's Labor Force Surveys conducted from 2004 to 2017, estimated the assortative mating coefficient for each year separately, and then pooled the data. The results indicate that positive assortative mating in terms of earnings exists for all the analysed years. The results further suggest that a negative relationship exists between a husband's income and his wife's working hours in Turkey.

Keywords

Assortative mating • Gender • Labor • Turkey • Demography • Economic sociology

1 Correspondence to: Murat Anil Mercan (Prof.), Department of Economics, Faculty of Business Administration, Gebze Technical University, Gebze, Kocaeli Turkey. E-mail: mamercan@gtu.edu.tr ORCID No: 0000-0003-2471-0616

To cite this article: Mercan, M. A. (2019). Assortative mating and women's working-hours decisions in Turkey. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 411-423. <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.0103>

Turkey has a very long history of secular marriage practices; for instance, the Young Turks introduced a family code that declared marriage a secular contract for the first time in a Muslim country (Koker, 2010). However, a large knowledge gap exists that must be filled in order to fully understand both the effects of and reasons for marriage decisions in Turkey. Obviously, in order to have better knowledge about this we need to follow the demographic transitions in Turkey, as they affect and are affected by both society and the economy. Aysan (2014) highlighted that demographic transformations in Turkey had occurred faster than in the rest of Europe due to the rapid changes in economic and social structures and the demographic diversity among Turkey's regions. Aysan also stated that Turkey had passed into the second and third stages of demographic transition during the mid-1940s and in 2013, respectively. A strong relationship has also been shown to exist between countries' demographic trends and economic conditions. For example, Jaimovich and Sui (2009) showed this in their investigation of the relationship between populations' age composition and the business-cycle volatility for the Group of Seven (G7) economies. In addition, Dumon (1991) revealed that family policies play a critical role in determining Europe's welfare policies.

One of the most important economic variables related to demographic and cultural trends is women's labor-force decisions. Tansel (2002) defined the female labor-force participation rate as the ratio of female labor, which includes all women who are either employed or unemployed and seeking work, to the female population in a given country. Previous literature has suggested a U-shaped relation to exist worldwide between the female labor participation rate and economic development, as both the effect of income and fertility rates change during demographic transformations (Tam, 2011). Akyol and Okten (2019) mentioned in the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) that Turkey's female labor-force participation rate is the lowest at 30%, despite many public-policy changes made to counteract this. For example, the compulsory schooling law changed in both 1997 (from five to eight years) and 2012 (from eight to twelve years), and new tax incentives for hiring female employees were introduced in 2008. Therefore, although Turkey has experienced many sociological and economical changes over the last three decades, the urban female labor force participation has quite interestingly been almost stagnant during those years (Dayioglu & Kirdar, 2010; Karamollaoglu & Soybilgen, 2019). Both sociologists and economists have tried to explain this phenomenon, and the explanations vary from those that suggest it is due to discrimination to those suggesting it is due to preference (Ince Yenilmez, 2019; Korkmaz et al., 2013; Aksoy et al., 2019). However, another critical determinant in the female labor-force participation is marital status.

After Becker (1973; 1974) published his seminal papers on marriage, social scientists began viewing marriage as an institution from a market perspective. The effects of marriage on employment decisions and the economic determinants of marriage

decisions became major areas of interest. In addition, the characteristics of married people have become a crucial and fruitful research area. For example, several researchers have attempted to investigate the validity of the adage “opposites attract.” Although several studies have investigated the correlation between a husband’s earnings and his wife’s (e.g., Schwartz, 2010), the relationship between a husband’s income and his wife’s working hours has been less researched (Morissette & Hou, 2008). Understanding this relationship may help to elucidate the reasons for income inequality. Wives’ decisions regarding working hours may either reduce or increase a family’s income inequality. Therefore, more studies are needed that investigate assortative mating among couples in this regard.

A couple’s levels of similarity are measured by assortative mating estimates. Even though couples have positive assortative mating for many characteristics, such as education and IQ, Becker (1973) highlighted that a negative correlation between a husband’s income and that of his wife maximizes total household production because the labor-division gain is maximized. However, he also pointed to the possibility of overall positive sorting, as sorting from all traits aside from income tended to be positive. Finding negative assortative mating for income has since become a challenge for researchers, and no one who uses a nationally representative dataset has achieved this goal.

Although a significant number of studies have investigated the degree of assortative mating in developed countries (e.g., Nakosteen & Zimmer, 2001), few studies are found specific to Turkey. A few notable exceptions to this trend are the studies by Dayioglu and Baslevent (2006), Duygan-Bump and Guner (2006), and Mercan (2012). However, no study has investigated the relationship between husbands’ incomes and wives’ working hours in Turkey. In this regard, the current study is the first to date.

As Aysan (2014) mentioned, recent government policies in Turkey have prioritized creating opportunities for women to work and have kids simultaneously. Therefore, knowing all the possible effects of marriage on women is important for policy makers. In this study, I have used the Turkish Statistical Institute’s (TurkStat) Labor Force Surveys (LFS) from 2004 to 2017 to calculate the degree of sorting between husbands’ incomes, wives’ working hours, and wives’ incomes in Turkey. I estimated the assortative mating coefficients from 2004 to 2017 for each year separately and then pooled the data. The results indicate that positive assortative mating for earnings exists for all the analyzed years. They also suggest a negative relationship to exist between husbands’ incomes and wives’ working hours in Turkey.

This paper proceeds as follows: After the introduction, the second section describes the previous literature on assortative mating, the third section describes the dataset and presents the current methodology used, the fourth section describes the main results, and the fifth and final section summarizes and discusses the findings.

Literature Review

Even though several studies are found to have investigated the many aspects of demographic trends in Turkey (e.g., Özgür, 2013), only a few studies have focused on the effects of marriage. A notable exception to this trend is Koç et al. (2010), who found the difference between age of first birth and age of marriage for women to historically be around 1.6 years. Still, very few studies have estimated the level of assortative mating in Turkey.

The existing literature suggests several different approaches to estimating the level of assortative mating. Siow (2015) tested Becker's assortative mating theory in a stochastic environment with a 5% sample of the 2000 US Census for white married couples between 31 and 36 years. He found that the marriage matching distribution had satisfied the totally positive functions of order 2 (TP2). This means that positive assortative matching exists in the US with respect to white couples' education levels. Meanwhile, Maschie-Taylor (1987) demonstrated a positive correlation between spouses' weight and height in a British sample. Another approach depended on couples' earnings using the Panel Study of Income Dynamics (PSID, 1968-present). Overall, despite Becker's (1974) claim that a negative assortative mating should be present with regard to earnings, Nakosteen and Zimmer (2001) found positive assortative mating regarding earnings for a US sample. Although few exceptions have occurred in the previous literature (e.g., Zhang & Liu, 2003), most studies estimated positive assortative mating regarding earnings for both developed and developing countries.

Although a paucity of literature exists regarding assortative mating on earnings, even fewer studies are found to have investigated the relationship between a husband's income and his wife's working hours. Using the 1974 British Household General Survey, Arrufat and Zabalza (1986) found the overall elasticity of hours concerning a husband's income was -1.27 for married women. This means that a 1% increase in the husband's wages decreases the wife's working hours by 1.27%. This further suggests a strong negative relationship to exist between husbands' earnings and their wives' working-hour decisions. Furthermore, Morissette and Hou (2008) investigated the relationship between a husband's income and his wife's working hours in Canada. They estimated the cross-wage elasticities of unconditional hours based on the 1980, 1990, and 2000 censuses. After analyzing the microdata, they found the elasticities to have declined from -0.25 to -0.12 from 1980 to 2000. Their estimates suggest that, wives in Canada tend to decrease their working hours when their husbands' earnings increase. When Morissette and Hou (2008) grouped the data, their elasticity estimates also became larger. This means that the effect is stronger when compared to their ordinary-least-squares (OLS) estimates.

Even though several studies have focused on women's labor-force decisions in Turkey using a cohort analysis (e.g., Talas & Cakmak, 2013; Mercan & Karakas, 2015)

or married women (e.g., Tezcan & Coskun, 2004), limited studies are found regarding assortative mating or female working hours. Three studies have examined the assortative mating literature in Turkey: Dayioglu and Baslevent (2006), Duygan-Bump and Guner (2006), and Mercan (2012). Dayioglu and Baslevent (2006) estimated assortative mating with regard to earnings and found the non-zero female and male income-correlation coefficient to be 0.44 in Turkey. Duygan-Bump and Guner (2006) calculated the correlation of spouses' years of schooling and found it to be 0.55. Finally, Mercan (2012) estimated the earnings correlation between spouses using the Heckman correction, a two-step statistical approach. He found the coefficient to be around 0.1, suggesting a small positive assortative mating to exist in Turkey with respect to income. Furthermore, Karaoglan and Okten (2015) investigated the added-worker effect in Turkey. They suggested that a husband becoming involuntarily unemployed increases the probability of his wife's labor-force participation by 4%.

Data and Method

This study uses TurkStat's Household Labor Force Surveys taken from 2004 to 2017. LFS is a nationally representative annual dataset that includes approximately 150,000 households. Although the LFS has followed the European Union Statistical Office (Eurostat) standards since 2004, TurkStat made several changes over the years; thus, we cannot compare estimates from all years in our sample years. We will instead report results for four time periods: 2004, 2005-2008, 2009-2013, and 2014-2017. This allows us to compare the results accurately.

The dependent variables in our study are wives' working hours or wives' earnings, the primary independent variable is husbands' earnings, and the control variables are the years spent in educational institutions (determined by the degree of accomplishment for both wives and husbands), as well as their ages.¹ In the analysis, the variable of working hours has been based upon the answers to the survey question, "How many hours do you usually work per week in your main job?" for the given time period.

Additionally, the real earnings calculated by the TURKSTAT's Consumer Price Index for 2003 have been used as the base year for the analyses. Only a summary statistic from 2017, the most recent year, has been reported in this article. Table 1 lists the descriptive statistics for the variables and shows the average weekly working hours for wives to be around 40 (with a standard deviation of approximately 15.8 hours) in 2017. Even though the average monthly earnings for men and women were close—2,246 Turkish Liras (~\$615 US) for men and 2,010 Turkish Liras (~\$550 US) for women—the differences in standard deviation were not. The standard deviation for husbands' earnings was 2,206 Turkish Liras (about US \$604), while the standard deviation for

1 I've also added several other control variables for robustness checks, including a dummy for working in the public sector and occupation dummies for men and women. All checks resemble our results.

wives' earnings was just 1,527 Turkish Liras (about US \$418). The 2017 sample also indicated the average husband's age to be about four years older than their wife's age (47.2 years for men and 43.4 years for women). In addition, the standard deviation for both husbands' and wives' ages was around 13 years.

Table 1
2017 summary statistics

	Mean	SD	Min	Max
Wife's Work Hours	39.89	15.78	1	99
Husband's Earnings (TL)	2,246.33	2,206.22	0	184,000
Wife's Earnings (TL)	2,010.52	1,527.05	0	40,000
Wife's Age	43.36	13.65	15	107
Husband's Age	47.18	13.73	15	111
Husband's Education	11.53	4.87	0	18
Wife's Education	11.24	5.31	0	18
N	12,447			

The analysis uses the education categories from the LFS for each given year. For example, the education variable in the 2017 sample is based on the question, "What is the latest educational institution/level you graduated from?" The possible answers to this question sorted each respondent into one of seven categories: literate but completed no educational institution; primary school (5 years); lower secondary, vocational and technical secondary school, or primary education; upper secondary school (high school); vocational and technical high school; 2, 3, or 4 years of higher education/faculty; and master's degree (5-6 years faculty included) or doctorate. Thus, I decided to convert the variable of education from the 2017 LFS into a continuous variable for the summary statistics (I used the actual categorical values from the LFS for the analyses). Table 1 shows men to have had more education than their wives, with the average years of schooling being 11.5 for men and 11.3 for women.

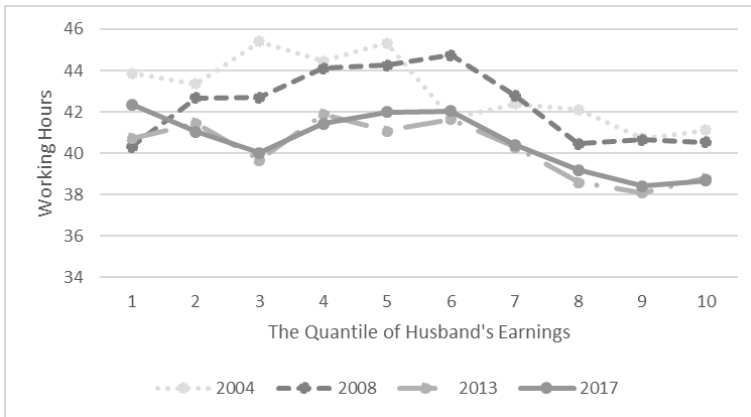

Figure 1. Wives' average work hours by husbands' quintile earnings.

Furthermore, I estimated wives' average working hours by husbands' quintile earnings for four years: 2004, 2008, 2013, and 2017. Figure 1 shows these estimates, and all years have inverted U-shapes, indicating that in Turkey, wives whose husbands are in the middle of the earnings distribution work the longest hours. Moreover, Figure 2 shows the percentage of wives who earned more than their husbands each year and illustrates a steady decline to have occurred for this percentage. Before 2009, it was around 21%, which means almost 80% of working women earned less than their husbands. The percentage then dropped to 18% in the 2010s.

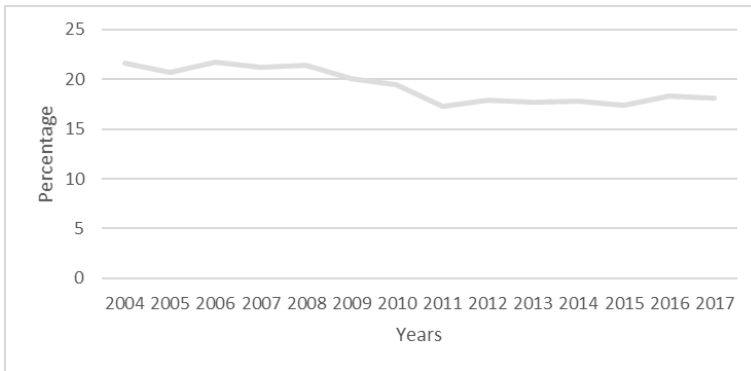

Figure 2. The percentage of wives who earn more than their husbands.

I simultaneously estimated the percentage of wives who work more hours than their husbands during these years. This trend was opposite the trend for the percentage of wives who earn more than their husbands. Figure 3 shows a steady rise. In 2004, for instance, only 11.4% of wives worked more hours than their husbands; this reached 14.2% in 2016.

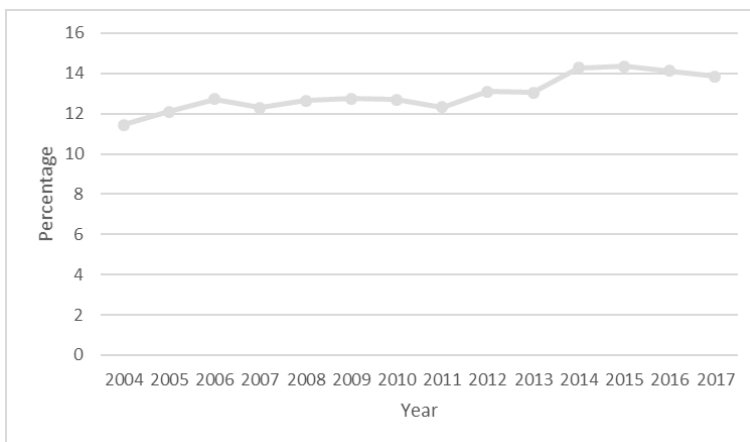

Figure 3. The percentage of wives who work more hours than their husbands.

The estimates are based on Poisson regression, which has been well established in the literature for having several advantages as a tool for counting data. To obtain an estimate of the relationship between husbands' earnings and wives' working hours or earnings, I controlled for the spouses' other characteristics and used the following equations:

$$Earnings_w = \alpha_0 + \alpha_1 Earnings_h + \alpha_2 Age + \alpha_3 Education + \alpha_4 Region + \varepsilon \quad (1)$$

and

$$WorkHours_w = \alpha_0 + \alpha_1 Earnings_h + \alpha_2 Earnings_w + \alpha_3 Age + \alpha_4 Education + \alpha_5 Region + \varepsilon \quad (2)$$

In these equations, the subscript h represents husbands and w represents wives. I used a logarithmic form for both wives' and husbands' earnings for $Earnings$.² Age includes both the husband's and wife's ages and their squares. $Education$ includes the husband's and wife's education levels, and $Region$ includes the Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques (NUTS) for Level-2 regions in Turkey.

Results

This study uses both tables and figures to show the estimates. Tables 2 and 3 display the coefficients from the Poisson regressions with standard errors (SE) being given in parentheses. The results from four different time periods (2004, 2005-2008, 2009-2013, and 2014-2017) have been reported. Furthermore, I have reported separate estimates from Equations 1 and 2 for each survey year.

Table 2 shows the results for a wife's earnings, helping to see the level of assortative mating in Turkey. In 2004, the incidence rate for husbands' income was 1.029, which means a statistically significant positive relationship was found between husbands' and wives' incomes. This is the weakest relationship estimated in the analysis. From the pooled data for 2005 and 2008, I estimated the incidence rate for husbands' incomes to be 1.077. Between 2009 and 2013, the incidence rate continued to increase, reaching its peak in 2012 at 1.168. Between 2014 and 2017, the estimate based on the pooled data showed the incidence rate to be 1.094, which suggests a statistically significant relationship to continue to exist between husbands' and wives' incomes. The results strongly suggest that men with higher incomes tend to have wives with higher earnings, and men with lower incomes tend to have wives with lower incomes.

2 I added 1 to each of the earnings so that zero earnings would be included in the sample.

Table 2
The Poisson Results for the Wives' Incomes

Year	Husband's Earnings		
	Coefficient	SE	n
2004	1.029***	(0.000)	112,152
2005	1.096***	(0.006)	115,324
2006	1.071***	(0.007)	117,748
2007	1.076***	(0.006)	115,188
2008	1.068***	(0.005)	115,702
2005-2008	1.077***	(0.003)	463,962
2009	1.144***	(0.062)	120,635
2010	1.055***	(0.005)	126,184
2011	1.146***	(0.022)	9,433
2012	1.168***	(0.024)	10,544
2013	1.123***	(0.003)	11,064
2009-2013	1.196***	(0.021)	277,860
2014	1.115***	(0.025)	11,255
2015	1.122***	(0.003)	11,772
2016	1.073***	(0.009)	12,110
2017	1.082***	(0.007)	12,447
2014-2017	1.094***	(0.008)	47,584
Age and Age ²		Yes	
Education Dummies		Yes	
Region Dummies		Yes	
Year Dummies		Yes	

Note: The standard errors are in parentheses. *** $p < 0.01$; ** $p < 0.05$; * $p < 0.10$

Furthermore, Table 3 shows the results for wives' working hours, highlighting the relationship between husbands' incomes and wives' decisions regarding working hours. In 2004, the incidence rate for husbands' incomes was 0.998, indicating a statistically significant and negative relationship between husbands' incomes and wives' working hours. This is a small effect, however, and the weakest estimated relationship in our analysis. From the pooled data for 2005–2008, we estimated the incidence rate for husbands' income to have become 0.990, which suggests the negative relationship between husbands' earnings and wives' working hours to have become stronger. Between 2009 and 2013, the incidence rate remained at a similar level (~0.990). Between 2014 and 2017, the estimate from the pooled data shows the incidence rate to be 0.992, meaning that the statistically significant negative relationship between husbands' incomes and wives' working hours had continued. Our results strongly suggest that wives tend to work less hours as their husband's income increases.

Table 3
The Poisson results for wives' working hours

Year	Wife's Income		Husband's Income		n
	Coefficient	SE	Coefficient	SE	
2004	1.001***	(0.000)	0.998***	(0.000)	23,112
2005	1.007***	(0.001)	0.989***	(0.001)	23,209
2006	1.016***	(0.001)	0.992***	(0.001)	23,906
2007	1.020***	(0.001)	0.991***	(0.001)	23,033
2008	1.021***	(0.001)	0.991***	(0.001)	23,934
2005-2008	1.017***	(0.001)	0.990***	(0.000)	94,082
2009	1.030***	(0.001)	0.990***	(0.001)	26,594
2010	1.033***	(0.001)	0.989***	(0.001)	30,670
2011	1.046***	(0.001)	0.990***	(0.003)	9,433
2012	1.037***	(0.001)	0.992***	(0.003)	10,544
2013	1.039***	(0.004)	0.991***	(0.003)	11,064
2009-2013	1.036***	(0.001)	0.991***	(0.001)	88,305
2014	1.033***	(0.003)	0.991***	(0.002)	11,255
2015	1.032***	(0.003)	0.992***	(0.002)	11,772
2016	1.035***	(0.003)	0.993***	(0.002)	12,110
2017	1.036***	(0.003)	0.992***	(0.002)	12,447
2014-2017	1.035***	(0.001)	0.992***	(0.001)	47,584
Age and Age ²	Yes				
Education Dummies	Yes				
Region Dummies	Yes				
Year Dummies	Yes				

Note: The standard errors are in parentheses; ***p < 0.01; **p < 0.05; *p < 0.10

Even though the crude marriage rate (CMR), which is defined as the number of marriages given per year per 1000 people, has declined all around the world (in 2001 the $CMR_{US} = 8.4$ and $CMR_{Turkey} = 8.2$ but dropped respectively to 6.8 and 6.9 in 2017), marriage is still a very important social institution for all societies. In this paper, we have investigated the possible relationships between wives' labor-market decisions and their husbands' earnings, while at the same time measuring assortative mating based on income in Turkey. I used TurkStat's Labor Force Surveys conducted between 2004 and 2017 for the analysis.

The regression results suggest a positive relationship to exist between couples' incomes; this is similar for all years according to the estimates. I also estimated a negative relationship to exist between husbands' incomes and wives' working hours, which suggests that these two factors have different effects on wives' labor-force decisions.

The results have several sociological and economic conclusions. First of all, they suggest the biggest burden of work for women in Turkey falls on those in the middle-class. One possible reason why middle-income wives work the longest hours might be in order to "keep up with the Joneses," which has been shown to be common

phenomenon (Bowles & Park, 2005; Huang & Shi, 2015). In addition, traditions might play a role in the determinants for assortative mating levels. For example, according to TurkStat's Family Structure Survey conducted in 2016, 47.8% of married couples met as a result of arranged marriages in which their opinions had been considered while 12.1% of married couples met as a result of arranged marriages in which their opinions had not been considered. This suggests that most marriage decisions in Turkey have been affected by traditional values. Furthermore, the percentages for arranged marriages decline with education level, which may also have an impact on assortative mating levels.

This the first empirical attempt to calculate the relationship between husbands' earnings and wives' working hours for Turkey, and it does have some shortcomings. First, the sample is based only on the pooled data from cross-sectional datasets as opposed to any longitudinal datasets. The results may differ when long panel datasets are considered. Second, the results are based on the variable of income, which was self-reported and may cause some estimate measurement errors. Finally, previous studies have suggested that female labor-force participation may decrease men's wages (e.g., Acemoglu et al., 2004). Even though, female labor-force participation in Turkey has not undergone rapid changes historically, highly-educated women have high labor-force participation rates, and this may affect the estimates.

In conclusion, I firmly believe that more studies are needed in this area. Future research must focus on the mechanism behind assortative mating, because we need to understand what specifically causes assortative mating and why the percentage of wives who work more hours than their husbands has increased while the percentage of wives who earn more than their husbands has decreased. I believe that the answers to these questions can help create better employment and welfare policies in Turkey.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grand Support: The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References/Kaynakça

- Acemoglu, D., Autor, D. H., & Lyle, D. (2004). Women, war, and wages: The effect of female labor supply on the wage structure at midcentury. *Journal of Political Economy*, 112(3), 497–551. doi: 10.1086/383100
- Aksoy, N., Felek, Ş., Yayla, N., & Çeviş, İ. (2019). Türkiye'de Kadın İstihdamı Ve Etkileyen Faktörler [Women's employment in Turkey and the factors affecting it]. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 146–163.

- Akyol, P., & Okten, C. (2019). The role of culture on female labor supply: Evidence from Turkey.
- Arrufat, J. L., & Zabalza, A. (1986). Female labor supply with taxation, random preferences, and optimization errors. *Econometrica*, 54(1), 47–63.
- Astrom, J., Nakosteen, R. A., Westerlund, O., & Zimmer, M. A. (2013). Twice chosen: Spouse matching and earnings among women in first and second unions. *Social Science Journal*, 50(3), 277–288. doi: 10.1016/j.soscij.2013.05.004
- Aysan, M. F. (2014). Türkiye'nin demografik dönüşümü ve yeni meydan okumalar [Turkey's demographic transformation and new challenges]. In L. Sunar's (Ed.), *Türkiye'de toplumsal değişim* (pp. 67–89). İstanbul: Nobel Yayinlari.
- Becker, G. S. (1973). A theory of marriage: Part I. *Journal of Political Economy*, 81(4), 813.
- Becker, G. S. (1974). A theory of marriage: Part II. *Journal of Political Economy*, 82(2), 11.
- Bowles, S., & Park, Y. (2005). Emulation, inequality, and work hours: Was Thorsten Veblen right? *The Economic Journal*, 115(507), F397–F412. doi: 10.1111/j.1468-0297.2005.01042.x
- Dayioglu, M., & Baslevant, C. (2006). *Female employment, earnings inequality and household well-being: The case of urban Turkey*. Retrieved from <https://ideas.repec.org/p/ekd/002841/284100005.html>
- Dumon, W., & Esengün, Ç. M. R. (1991). Avrupa topluluğu ülkelerinde aile politikaları [Family policies in the European community]. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2(2).
- Duygan-Bump, B., & Guner, N. (2006). Income and consumption inequality in Turkey: What role does education play. In S. Altug & A. Filiztekin (Eds.), *The Turkish economy: The real economy, corporate governance and reform and stabilization policy* (pp. 63–91). Oxfordshire, UK: Routledge.
- Huang, L., & Shi, H.-L. (2015). Keeping up with the Joneses: From conspicuous consumption to conspicuous leisure? *Oxford Economic Papers*, 67(4), 949–962. doi: 10.1093/oep/gpv021
- İnce Yenilmez, M. (2019). Gender inequality in labor force participation in Turkey: Closing the gender gap? *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 40–51.
- Jaimovich, N., & Siu, H. E. (2009). The young, the old, and the restless: Demographics and business cycle volatility. *American Economic Review*, 99(3), 804–826. doi: 10.1257/aer.99.3.804
- Karamollaoglu, N., & Soybilgen, B. (2019). *Determinants of Turkish female labor force participation: An analysis with manufacturing firm level data*. Retrieved from <http://soybilgen.com/wp-content/uploads/2019/10/Determinants-of-Turkish-Female-Labor-Force-Participation-An-Analysis-with-Manufacturing-Firm-Level-Data.pdf>
- Karaoglan, D., & Okten, C. (2015). Labor-force participation of married women in Turkey: A study of the added-worker effect and the discouraged-worker effect. *Emerging Markets Finance & Trade*, 51(1), 274–290. doi: 10.1080/1540496x.2015.1011535
- Koç, İ., Eryurt, M. A., Adalı, T., & Seçkiner, P. (2010). *Türkiye'nin demografik dönüşümü* [Turkey's demographic transformation]. Ankara, Turkey: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Korkmaz, M., Cesim, D. T., Yücel, A. S., & Aras, G. (2013). Türkiye'de kadın istihdamının Amerika Birleşik Devletlerindeki Kadın istihdamı ile karşılaştırılması [Comparison of women employment in Turkey with women employment in the USA]. *Electronic Turkish Studies*, 8(9).
- Koker, T. (2010). The establishment of Kemalist secularism in Turkey. *Middle East Law and Governance*, 2(1), 17–42.
- Mercan, M. A. (2012). Assortative mating and Turkish marriage market. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, IIBF Dergisi*, XIV(1), 281–293.

- Mercan, M. A., & Karakas, M. (2015). Industry-level female-male wage gap in Turkey. *Bilig*, (73), 157–170.
- Morissette, R., & Hou, F. (2008). Does the labour supply of wives respond to husbands' wages? Canadian evidence from micro data and grouped data. *Canadian Journal of Economics-Revue Canadienne D Economique*, 41(4), 1185–1210.
- Nakosteen, R. A., & Zimmer, M. A. (2001). Spouse selection and earnings: Evidence of marital sorting. *Economic Inquiry*, 39(2), 201–213.
- Özgür, E. (2013). Yaşa göre değer farklılıkları ve siyasi kuşak aidiyeti [Value differences in terms of age and belonging to political generations]. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(26), 45–76.
- Schwartz, C. R. (2010). Earnings inequality and the changing association between spouses' earnings. *American Journal of Sociology*, 115(5), 1524–1557.
- Siow, A. (2015). Testing Becker's theory of positive assortative matching. *Journal of Labor Economics*, 33(2), 409–441.
- Talas, E., & Çakmak, F. (2013). Türkiye'de kadınların işgücüne katılmalarının kohort analizi [Cohort analysis of women's participation in the labor force in Turkey]. *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, 18, 18–34.
- Tam, H. (2011). U-shaped female labor participation with economic development: Some panel data evidence. *Economics Letters*, 110(2), 140–142. doi: 10.1016/j.econlet.2010.11.003
- Tansel, A. (2002). *Economic development and female labor force participation in Turkey: Time-series evidence and cross-province estimates*.
- Tezcan, S., & Coskun, Y. (2004). Türkiye'de 20. yüzyilin son çeyreğinde kadınlarda ilk evlenme yaşı değişimi ve günümüz evlilik özellikleri [Changes in the age of first marrying in the last quarter of the 20th century and present-day marriage characteristics of women in Turkey]. *Nüfusbilim*, 26(1), 15–34.

Social Contexts of Living with HIV/AIDS in the Eastern Region of Ghana

Adobea Yaa Owusu¹

Abstract

The livelihoods of persons living with HIV/AIDS (PLWHAs) in Ghana and sub-Saharan Africa have generally been under-researched using the social context approach. Employing the social context explanatory framework, we explore the livelihoods and challenges facing 38 PLWHAs in the Lower Manya Krobo Municipality (LMKM) in the Eastern Region of Ghana. LMKM has the highest prevalence of HIV/AIDS in Ghana. In-depth interviews have been conducted with participants who are out-patients at either of the two HIV/AIDS clinics in the study area. Their family relations, healthcare, healthcare seeking, and health status have been explored. The findings show the participants to generally be poor, have poorer health, and to have had some challenges to healthcare seeking, including food insecurity. They also lack sufficient support from family and romantic partners. Most have family members and romantic partners who had succumbed to HIV/AIDS. The participants generally have a high burden of child dependents, including orphans from HIV/AIDS. Our explanatory model confirms that the participants are caught at the interphase of intrapersonal, interpersonal, community, and national vulnerabilities that are interdependent and reciprocal. Safety-net provisions such as the National Health Insurance scheme provide them with inadequate social protection. For improved health status and general livelihood, we recommend more pro-active social support for the participants and their dependents. Furthermore having stakeholders make greater efforts is recommended for strengthening Ghana's economy against shocks.

Keywords

HIV/AIDS • Qualitative research • Vulnerability • Livelihood • Comorbidities • Social context framework • Lower Manya Krobo Municipality • Ghana

1 Correspondence to: Adobea Yaa Owusu (Assoc. Prof.), Institute of Statistical, Social and Economic Research P. O. Box LG 74, University of Ghana, Legon, Ghana. E-mail: ayowusu@ug.edu.gh ORCID: 0000-0003-2223-7896

To cite this article: Owusu, A. Y. (2019). Social contexts of living with HIV/AIDS in the eastern region of Ghana. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 425-454. <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.0109>

Previous researchers have documented the absence of contextual issues that persons living with HIV/AIDS (PLWHAs) face, especially pertaining to poor African settings with negligible social protection from the state (Tenkorang et al., 2017; Teye-Kau, Tenkorang, & Agyei, 2018). Being a vulnerable group, the daily livelihoods and general well-being of PLWHAs are critically important, particularly given the high impact the epidemic has on their communities. Previous researchers have observed that the contexts of the livelihoods of vulnerable persons, such as those who live in abject poverty, put them at risk of acquiring HIV. Similarly, living in such deprived conditions can affect how the infection is managed (Fobil & Soyiri, 2006; Langmagne, 2016; Lund & Agyei-Mensah, 2008). Additionally, giving prominence to some of PLWHAs' known and extremely challenging living situations means drawing the attention needed to be able to bring them some relief. Being a vulnerable group, their living situations are usually covert (National Association of Persons Living with HIV/AIDS [NAP+] et al., 2014). This is further worsened by the known stigma and discrimination that comes with being HIV-positive in sub-Saharan Africa in general and Ghana in particular (Mill, 2003).

Ghana has had its fair share of the scourge from the HIV/AIDS pandemic. Ghana's first case of HIV/AIDS was confirmed in 1986. The national 2016 prevalence rate for 15-24 year olds was 2.4%, and the incidence rate was 1.1% (National AIDS Control Programme [NACP], 2016). UNAIDS (2017) recorded a total of 15,000 AIDS-related deaths in Ghana in 2016, of which 2,500 were children between 0-14 years old. 270,000 children have become orphans (ages 0-17 months) due to AIDS. Ghana, with over 1% of its inhabitants infected with HIV, has a generalized epidemic (Ghana AIDS Commission [GAC], 2019), although the HIV rates in Ghana are lower than those of the surrounding countries (UNAIDS, 2017). These statistics set the tone for reckoning some of the livelihood and socio-economic challenges HIV/AIDS has imposed on individuals, families, communities, and the national.

Agormanya, one of the 40 national HIV sentinel sites in the Eastern Region, has had the highest rates of infection since the pandemic emerged in Ghana, except for 2011 and 2014 (UNAIDS/GAC, 2014; GAC, 2015a). In fact, the first confirmed HIV/AIDS case in the country was from Agormanya (Teye-Kau et al., 2018). Although the rates in Agormanya have decreased over time (i.e., 13% prevalence in 1999 [NACP, 2003] and 11.6% in 2013 [GAC, 2015b]), Agormanya's current HIV/AIDS prevalence rate of 5.6% (GAC, 2019) is disproportionately high compared to the rest of the country (1.69% in 2018; GAC, 2019). Thus, the Eastern Region has sustained most regularly the overall highest HIV/AIDS rates among the regions in Ghana since data collection began.

The burden of the HIV/AIDS menace on inhabitants in the Lower Manya Krobo Municipality (LMKM), the catchment area of Agormanya, is of greater interest. Previous researchers (e.g., Fobil & Soyiri, 2006; Lund & Agyei-Mensah, 2008;

Langmagne, 2016; Teye-Kau et al., 2018) have highlighted the contextual issues and pointed out the reciprocal effects these and HIV/AIDS have on Agormanya's inhabitants and surrounding vicinities. Different forms of material and non-material poverty have been stressed as accounting for the high prevalence of HIV/AIDS in Agormanya and nearby localities. These include financial poverty, comparatively high unemployment/underemployment rates, deficient housing, and overcrowding. Others are near-alienated levels of several social problems such as single parenting, school dropout and truancy, teenage pregnancy, and childbirth out of wedlock (Langmagne, 2016; Tenkorang, Owusu, & Laar, 2017a). For example, a couple of years ago, LMKM had the worst youth unemployment rates in the Eastern Region (Ghana Statistical Service [GSS], 2013, 2014; Owusu & Laar, 2018). Furthermore, other forms of social problems have accompanied the trail of HIV/AIDS in the locality. These include the untimely termination of marriages as spouses die and the surviving ones loses potential sources of social support, high numbers of orphaned and vulnerable children (OVCs) as parents/guardians become incapacitated by or die from HIV/AIDS, distressed and discontinued businesses as people become too poor to patronize such ventures, and simply the high number of HIV-infected persons (Langmagne, 2016; Lund & Agyei-Mensah, 2008).

Moreover, previous research has documented poorer housing in LMKM, with negative implications for the inhabitants' health, particularly PLWHAs. The Housing and Health Framework advanced by Dunn (2002; 2004) drew a correlation between substandard housing and poor health. Dunn's framework is critically applicable to the study of PLWHAs. A compelling link has been established between inadequate housing and health, particularly for populations such as HIV-positive persons due to their compromised immunity system (Milloy, Marshall, Montaner, & Wood, 2012; Teye-Kau et al., 2018). While poor housing can ordinarily be generalized to Ghana (GSS, 2013a; Boamah, 2014), both anecdotal (National Catholic Health Services, 2010) and more substantive (GSS, 2013b) evidence indicate that the housing situation in LMKM may become worse with documented notably poor outcomes for the health of PLWHAs in LMKM (Tenkorang et al., 2017; Teye-Kau et al., 2018). This poses additional public health threats to PLWHAs in LMKM. Thus, LMKM is at an important intersection of two critical public health vulnerabilities. First, it has been buffeted by the bewildering effects of the HIV/AIDS pandemic (Langmagne, 2016; Lund & Agyei-Mensah, 2008). Second, the hypothesis on housing and health underscores a higher toll on the health of PLWHAs living in LMKM (Tenkorang et al., 2017a; Teye-Kau et al., 2018).

A paucity of qualitative studies exists on the experiences PLWHAs live with in Ghana (Teye-Kau et al., 2018). Additionally, despite the numerous studies on HIV/AIDS in Ghana, a paucity of scholarship exists on studies juxtaposing the several different aspects of contextual issues to better unearth the multiplicity of factors exposing PLWHAs to being vulnerable. This paper attempts to fill the gap in scholarship

in the contexts of living with HIV/AIDS in Ghana in particular and sub-Saharan Africa in general. Unlike previous research on HIV/AIDS in Ghana, this paper uniquely gives prominence to the synergies between the catchment area's vulnerabilities for LMKM and for Ghana in general, and the intrapersonal vulnerabilities PLWHAs experience in their daily livelihoods (Collins & Rau, 2001; Langmagne, 2016). Through the literature review and field data, this paper uniquely combines the aspects of community-related meso contexts with the PLWHAs-related micro contexts to shed light on some of the day-to-day vulnerabilities of PLWHAs. Thereby, it provides suitable entry points for supportive policies for PLWHAs (Department for International Development, 1999). Previous authors have underscored the importance of studying certain ill-health conditions in Africa and Ghana by understanding the synergies between the peculiarities in the sick individual's everyday life and the meso and macro structural settings (Aikins, 2015; Patel & Stein, 2015). Specifically, the forms of deprivation, trauma, and social disadvantage have a strong correlation with poor health in Ghana and sub-Saharan Africa (Aikins, 2015; Patel & Stein, 2015). They point more forcefully to the damaging effect marginalization, disadvantage, and inequality have on poor health in African settings (Aikins, 2015; Patel & Stein, 2015).

The paper focuses on the on social contexts of HIV/AIDS in LMKM specifically and Ghana generally. It stresses the intersectionality between the study community's known vulnerabilities and the participants' individual situations to highlight their contextual susceptibility and pursues three specific objectives. First, the study explores some of the contextual circumstances PLWHAs face in their daily lives. Second, it highlights some of the challenging situations facing PLWHAs in Ghana's district with the greatest HIV-positive endemic. Third, it contributes to the literature regarding the nuances of living with HIV/AIDS in Ghana and sub-Saharan Africa. Previous studies have illuminated aspects of the effects of socio-cultural and community vulnerabilities and applied them to HIV/AIDS in LMKM (Fobil & Soyiri, 2006; Langmagne, 2016; Lund & Agyei-Mensah, 2008; Tenkorang et al., 2017a; Teye-Kau et al., 2018). All these studies on HIV/AIDS in LMKM have commented on the effect of several socio-cultural, economic, travel, ecological, and community organizations as precursors and outcomes of the scourge of HIV/AIDS in LMKM. All these previous researchers link poverty and vulnerability in LMKM to the plausible causation, experiences, and outcome of HIV/AIDS in LMKM as noted above. These are all examples of the dynamic individual-cum-interpersonal, multidimensional, historic, cultural, multi-directional, and co-constitutive interlinkages among PLWHAs in LMKM's experience with the disease, as well as other influences from meso and macro structures. For instance, Lund and Agyei-Mensah (2008) documented the community arrangements for taking care of HIV/AIDS-related OVCs in the study district.

This paper additionally contributes directly applying social context theory to PLWHAs in the study district, Ghana, and Sub-Saharan Africa generally as no previous study has focused on applying this theoretical framework. Social context theory provides an apt theoretical framework for discussing issues pertaining to the social framework. The subsequent sections in the paper include literature review on the peculiarities of HIV/AIDS in the study district, the theoretical framework being used, and methodology. These are followed by sections on the findings, discussion, and conclusions and recommendations.

The Peculiar Socio-Cultural Context of HIV/AIDS in Lower Manya Krobo Municipality

Previous researchers have attempted to explain Agormanya's high rates of HIV through diverse explanations, such as the Ghana government's failed resettlement program for people within the environs of Agormanya. Resettlement had displaced roughly 80,000 residents of the Agormanya catchment area after the Kpong and Akosombo dams were constructed (Girmay, 2006; Teye-Kau et al., 2018). Economic hardships resulted from the dams' destruction of arable lands and habitats. This led to a poverty-induced vulnerability toward HIV/AIDS (Sauvé et al., 2002; Teye-Kau et al., 2018). The effects the HIV/AIDS scourge itself had on the vulnerability of the LMKM catchment area directly and indirectly are another contextual issue worth highlighting. Previous authors have noted high death rates from HIV/AIDS, and marital failure and dissolution (Lund & Agyei-Mensah, 2008; Langmagne, 2016). These have led to more vulnerabilities, such as higher burdens from HIV-orphaned children and widows, unsupervised youths and school drop-out/truancy, business failures due to poor patronage, unemployment due to stigmatization, poverty, and famine (Lund and Agyei-Mensah, 2008; Langmagne, 2016; Owusu & Laar, 2018).

High levels of prostitution and non-regular condom use among LMKM's residents, early loss of virginity, and sex with multiple partners have also been blamed for the area's high HIV/AIDS rates (Asante, Fenny, & Ahiadeke, 2007; Cassels, Jenness, Biney, Ampofo, & Doodoo, 2014, Teye-Kau et al., 2018). The economic and political crises Ghana underwent in the late 1970s and early 1980s saw a mass exodus of both skilled and unskilled Ghanaians to neighboring countries, particularly Cote D'Ivoire and Nigeria, which have higher HIV infection rates than Ghana (UNAIDS, 2017). Facing limited options, many of the low-skilled female migrants, key among them Krobo women, resorted to prostitution (Fobil & Soyiri, 2006; Teye-Kau et al., 2018). Those who returned after forceful repatriation in the early 1980s became key vectors in the transmission of the virus.

Theoretical Framework: Social Context Theory

The importance social context has in better understanding health behavior and health-related issues has come to the fore in public health research (e.g., Parry, Thompson, & Fowkes, 2002; Revenson & Pranicoff, 2005; and Sorensen et al., 2003 as cited in Burke, Joseph, Pasick, & Barker, 2009, p. 1). Elucidating social context is critical for better appraising and predicting health-related behaviors and decisions. In this regard, Burke et al. (2009, pp. 1, 3, 11) attempted a theoretical approach to social context emphasizing the interrelations of the different dimensions of social context and human health behavior. Burke et al.'s approach to social context proposes an improvement upon the Social Cognitive Theories (SCT) and Social Ecological (SE) models. Albert Bandura's social context theory is a leading theory on health behavior change. It examines the influence of context on individual health behavior by assessing the combined effect of the factor triad of personal/individual, environmental, and social on health behavior. These effects are considered to be reciprocal, dynamic, and interactive (Bandura, 1986, 1997, 2002; Redding, Rossi, & Velicer, 2000; and Glanz, Lewis, & Rimer, 2002 as cited in Burke et al., 2009, pp. 4–5). SE models are underpinned by the term ecology, which is “the study of the relationships between organisms and their environments” (Burke et al., 2009, p. 5). Similar to SCT, SE models combine several levels of influence on human behavior (i.e., intrapersonal, interpersonal, institutional, communal, and public policy processes) to explain human health behavior. SE models highlight the interdependence of specific environmental conditions and settings, as well as the interconnections between multiple settings and livelihood domains (Stokols, 1996, p. 286, as cited in Burke et al., 2009, p. 5).

Although these have hitherto championed multidimensional socially contextual explanations of health behaviors and related decisions, SCT and SE theories have some limitations. They relegate social contexts to the background and treat them as unidirectional and unchanging. Burke et al.'s (2009) social context theory proposed an improvement by positioning the forces of the social context on the individual as multi-directional and dynamic external influences on inter- and intra-personal factors. Informed by Pasick and Burke (2008), Burke et al. (2009, p. 2) defined social context pertaining to health as “the sociocultural forces that shape peoples' day-to-day experiences and that directly and indirectly affect health and behavior.” These realms transcend individuals, their families, communities, organizations, and histories (p. 11). Usually situated within qualitative studies (e.g., see Pasick & Burke, 2008; Burke et al., 2009; and Joseph, Burke, Tuason, Barker, & Pasick, 2009; as cited in Burke et al. pp. 10–11), Burke et al.'s (2009) social context theory emphasizes the following:

1. “The relationship between the individual and one's social context is constantly dynamic, shaped, and constituted by social, cultural, economic, political, legal, historical, and structural forces.” It is complex.

2. It is “multi-directional and co-constitutive” and constantly information. The attribute of being co-constitutive implies that “they are formed in relation to and by each other and often influence people in ways of which they are not consciously aware” (p. 2).
3. It is multi-layered and encompasses the dual domains of cultural and social influence.
4. It often involves processes and elements of sub-conscious awareness (p. 2, 6).

Burke et al. (2009) noted that the myriad of social processes and forces that shape social context include institutions and organizations (such as clinics, schools, and community) as well as individual personal paths (e.g., family, interpersonal relationships). For emphasis, “...we view behaviour in relationship to the surrounding expectations, social structures, and resources rather than viewing behaviour as solely under individual control. We posit that these behaviours simultaneously constitute, and are constituted by the rules, relationships, expectations, and resources of social structures. Therefore, analyses of behaviour require theory that addresses the multiple interacting dimensions of social structures and people’s awareness of, conformity with, and resistance to those structures” (p. 7).

Choosing Burke et al.’s (2009) social context framework has been informed by the objectives of the study and several themes derived from the data. These involve the documented vulnerability of our PLWHA participants and include their individual trajectories and experiences, as well as their family and other social backgrounds (Burke et al., 2009). Additionally, it includes LMKM residents’ general poverty and vulnerability, as well as LMKM’s documented poor socio-economic context in general as a geo-political study catchment area. In particular, it includes the unenviable impact of HIV/AIDS on LMKM as described by previous researchers (e.g., Lund & Agyei-Mensah, 2008; Langmagne, 2016). Thus, this study takes cognizance of both the antecedents and precedents of the holistic nature of the participants’ personal and social experiences.

Methods

Profile of the Study Area

When collecting the data, our study area (LMKM) was one of 26 district/municipal administrative zones in the Eastern Region of Ghana. As of Ghana’s last census in 2010, LMKM had 89,246 inhabitants and a land mass of 304.4 km², which constitutes 12.4% of the Eastern Region (GSS, 2014; Owusu & Laar, 2018). Its inhabitants are mostly farmers and fishermen of the Dangme ethnic group who speak Krobo. They

inherit property from their father's lineage (Sedziafa, Tenkorang, & Owusu, 2016). Due to the history of HIV/AIDS in the study area, the Government Hospital in Atua, near Agormanya, and the St. Martins de Porres Hospital in Agormanya have both been equipped as specialized HIV/AIDS-related care hospitals with specialized staff for catering to HIV-positive cases in the district and nearby vicinities (Tenkorang et al., 2017a; Tenkorang, Owusu, Laar, & Yeboah, 2017b; Teye-Kau et al., 2018).

Sampling

The paper is linked to a larger research project studying the housing and health nexus for PLWHAs in LMKM. The paper has used information from the qualitative data to fill the context-specific gaps and peculiar meanings the project's quantitative data are unable to provide, as noted by Babbie (2013). The initial sampling process for the project was combined for both the survey and qualitative interviews. This paper is based on the qualitative component of the larger study that utilized in-depth interviews. The project studied the housing and health nexus for PLWHAs. The paper uses combined purposive convenience sampling (Guarte & Barrios, 2006; Suri, 2011) and random sampling to select 38 participants who would routinely report to the Voluntary Counselling and Testing (VCT) centers of the Atua Government and the St. Martins de Porres hospitals for healthcare regarding HIV-related co-morbidities within the study period. A third healthcare facility was found in the study municipality when data was being collected. However, the two hospitals had been purposively selected due to the special attention that had been given to these study hospitals.

Based on two prior reconnaissance visits, we targeted 40 HIV-positive persons at each hospital per day for either qualitative interviews or surveys. The Principal Investigators (PIs) then prepared daily lists of all the attendees, of whom we randomly selected one third. Selecting a third of the attendees per day facilitated spreading our data collection over the study period, which strengthened our data by allowing the chance for as many different participants as possible to be selected over the designated study period. On a daily basis, each listed attendee to the hospital was given a number starting with one. These numbers were put on small pieces of paper, folded, and put in a pool. The daily selection process was completed by randomly picking each number, followed by tossing the remainder around vigorously and repeating the process till a third of the attendees had been selected.

Participants who made the list were given unique identification numbers to prevent respondents from being selected multiple times. When we had less than 40 hospital attendees in a day, we selected half of the available ones. On days when we our initial sample was less than 25% male, we purposively gave males a higher probability of inclusion in the sample by adding every fourth male from the list of males who had not made the initial sample. This was to compensate for the disproportionately lower

number of male PLWHAs compared to females in the study district, Ghana, and Sub-Saharan Africa in general. For instance, females comprised more than 70% of the 618 new clients who visited orthodox healthcare facilities for HIV/AIDS clinical care in LMKM between January and June 2010 (Antwi, 2010; Owusu & Laar, 2018). In 2018 in Ghana, 65% of those living with HIV/AIDS are women and 35% are men (GAC, 2019); at least 56% of PLWHAs in Sub-Saharan Africa are female (UNAIDS, 2018). Participants gave verbal self-confirmation of their HIV-positive status. They were sampled on weekdays only to correspond with VCT workdays. The sampling was done separately for each hospital, with separate lists being prepared for those who reported to the VCTs.

We used one qualitative interviewer per hospital, whoever selected participants to interview took turns performing the qualitative or quantitative interview with a random initial start. The target was to have 15 qualitative interviews from each study site, as guided by previous authors who had posited that a key requirement in qualitative studies is to reach a thematic saturation of data (Guest, Bunce, & Johnson, 2006; Baxter & Eyles, 1997). This is provided well with 30 participants (Mason, 2010). Our final sample included 17 from St. Martins de Porres Hospital and 21 from Atua Government Hospital. We attained thematic saturation within the one month period designated for data collection, yielding 38 qualitative respondents. Generally, thematic saturation is reached when the themes from participants start to recur or become repetitive (Baxter & Eyles, 1997; Sedziafa et al, 2016).

Data Collection and Ethical Clearance

We employed a qualitative analytical approach for this study. The data were collected in June-July, 2015. The qualitative data collection used an in-depth interview guide that had been pretested using four participants from both hospitals. The guide was finalized by introducing additional probing questions based on feedback from the pretesting. Based on the initial objectives of the project from which this paper emanates, some of the issues discussed are as follows: 1) housing arrangements/type and conditions, 2) housing and health, and 3) experience(s) with discrimination/stigma and/or abuse. Other issues are 4) current support needs, if any, who supports them, and whether the support they receive is adequate or not and 5) current healthcare seeking for HIV-related healthcare and the difficulties doing this. The rest include 6) health status (physical and mental [anxiety, depression, isolation, sadness, etc.]) and any health problems, and 7) demographic information.

We followed a rigorous system of ethical review involving multiple layers of assessment. We sought written clearance from Memorial University's Ethical Review Board at St. Johns, Newfoundland, Canada, and the Ethical Committee for Humanities at the University of Ghana, Legon. We also sought written clearance from Ghana

Health Services' Ethical Review Board, as required for all studies occurring at its facilities. Furthermore, we obtained permission from the Eastern Regional Directorate of the Ghana Health Services, the LMKM Health Management Directorate, and the Directorates of the study hospitals.

To enhance data quality, interviewers completed a 3-day training course. The two Principal Investigators (PIs) for the project, which includes the author, supervised the data collection in addition to having designated field supervisors. All participants participated in an informed consent process. Written (or verbal if unable to write) consent was obtained prior to participation. Interviews took about 35-50 minutes per respondent. Based on participants' choices, the interviews were mostly conducted in Krobo, the indigenous language in the study localities. The same processes were undertaken at both study sites (Tenkorang et al., 2017a, 2017b).

Data Analysis

The data were transcribed verbatim by three of the research assistants who are indigenous to the study area and reviewed for accuracy. The author read through all the transcriptions and edited them to reflect participants' words verbatim before being finalized. Thematic content analysis has been applied, which allows a qualitative researcher to develop an overall synergy from key issues featured from each narrative (Lieblich et al., 1998). For this paper, coding was done independently by two research assistants using the professional software program NVivo (Version 11, QSR International, 2015). The coding was done using cross-case, case-oriented analysis. This means multiple cases were closely examined in detail. This led to the discovery of patterns, structures (types and relationships between the series of individual cases), causes, and consequences (Babbie, 2013, pp. 390–391).

Inter-coder agreement was reached following discussions among the coders, author, and a multilingual assistant, all of whom interrogated the meanings of the narratives' issues and contexts. Subsequently, the emerged themes were developed separately by the two coding assistants as one team and the author as the other. Further series of discussions after this process led to finalizing the themes for this paper. Due to the depth of information, our thematic analysis for this paper focuses on two issues: family life and responsibilities, and health status, healthcare seeking, and healthcare. Additional themes are covered in another paper (Owus & Laar, 2018). Lastly, the grounded theory approach, based on constant comparison of cases within the earmarked themes (Babbie, 2013, pp. 392–393), has led to inductively using the social context theoretical approach. The summarized findings are supported with brief illustrative quotes (Burke et al., 2009), which are identified using the respondent's assigned number (see Table 1).

Results

Participants' Socio-Demographic Characteristics

Our participants are comprised of six males and 32 females. The average age is 47.64 years (ranging from 25-68 years).¹ The vast majority have low socio-economic statuses. Most participants had less than a basic school education; six had no formal education. The majority ($n = 24$) of participants are indigenous Krobos. They all professed heterosexual orientation. Most are unemployed; working individuals are typically self-employed in the informal economy (see Table 1).

1 One respondent could not specify her age.

Table 1
Socio-Demographic Characteristics of Participants and Some Contexts of Living with HIV/AIDS

No.	Age	Sex	Ethnicity	Marital status	HIV status of partner	Level of education completed	Employment	No. of biological children/young dependent(s)	Ages of biological children/young dependents	No. of non-biological children/young dependents	Ages of non-biological children/young dependents
1	50	F	Ga	Widowed	Positive	Form 4**	Unemployed	3	25, 21, 18	2	Not specified
2	68	F	Krobo	Divorced	Negative	Form 4	Unemployed	0	0	0	0
3	39	F	Krobo	Cohabited, widowed	Positive	Primary 3	Petty	1	Not specified	3	22, and the rest are very young
4	50	F	Krobo	Single*	-	Primary 3	Unemployed	1	22	3	19, 15, 9
5	47	F	Krobo	Cohabited, widowed	Positive	Form 4	Farmer	2	29, 21	0	0
6	30	F	Krobo	Cohabiting	Positive	Primary 3	Unemployed	3	4, rest not specified	0	0
7	68	F	Krobo	Single*	-	Primary 3	Unemployed	0	0	3	Not specified
8	57	F	Adangbe	Single*	-	None	Unemployed	1	35	2	12, 5
9	55	F	Fante and Akuapem	Widowed	-	Form four	Pensioner	0	0	1	Not specified
10	30	F	Dangme	Cohabiting	Positive	Junior High 1	Unemployed	2	4, 1 month	0	0
11	46	F	Akyem	Widowed	Positive	Form 3	Unemployed	0	0	0	0
12	56	M	Krobo	Married	Negative	Form 4	Auto electrician	2	30, 25	0	0
13	53	F	Krobo	Cohabited, Separated	-	Form 4	Unemployed	2	18, 16	1	10
14	32	F	Krobo	Cohabited, separated	-	None	Petty trader	1	6	0	0
15	48	F	Krobo	Married	Negative	Vocational	Petty trader	4	24, 22, 15, 7	0	0
16	42	F	Dangme	Cohabited, separated	-	None	Petty trader	1	4	0	0
17	25	F	Krobo	Cohabiting, separated	Negative, not tested	Primary 6	Seamstress (apprentice)	1	Not specified	0	0
18	58	M	Ewe	Married	Negative	Tertiary	Teacher	3	20, 18, 13	1	15

19	49	F	Krobo	Cohabited, widowed		Form 4	Petty trading	0	0	0	0
20	52	F	Ewe	Cohabited, separated		Form 4	Unemployed	0	0	4	20, 15, 10, 5
21	44	F	Krobo	Cohabited, separated		Primary 4	Petty Trader	1	15	0	0
22	53	F	Krobo	Cohabited, separated		None	Petty trader	1	10	1	9
23	32	F	Ewe	Cohabited, widowed		Form 2	Unemployed	0	0	0	0
24	30	F	Krobo	Cohabited, widowed	Positive	Primary 5	Farmer	3	8, 6, 3	0	0
25	38	F	Glah	Cohabiting	Positive	Junior High	Seamstress	2	11, 1	0	0
26	63	F	Krobo	Divorced	DK	Form 1	Unemployed	2	23, 21	1	5
27	48	M	Akan	Single* but dating	-	Form 4	Factory labourer	0	0	0	0
28	32	F	Krobo	Married	Positive	Junior High 1	Seamstress	2	5, 2	1	14
29	48	Male	-	Widower	-	Primary 6	Unemployed	8	Not specified	5	13, 18-25
30	40	Male	Krobo	Married	Negative	Tertiary	Public sector	1	10	2	10, 7
31	56	F	Krobo	Cohabited, separated	-	None	Petty trader	0	0	4	10, 8, 8, 5
32	62	F	Krobo	Single*	-	Primary 6	Petty trader	0	0	0	0
33	50	F	Krobo	Cohabited, widowed	Positive	Senior High	Petty Trader	0	0	3	20, 18, 16
34	51	F	Seh	Widowed	Positive	Primary 4	Petty trader	0	0	0	0
35	50	F	Krobo	Widowed	Positive	None	Unemployed	0	0	0	0
36	55	M	Krobo	Married	Positive	Primary 3	Farmer / Palm wine tapper	8	Not specified	3	Not specified, 9, 1
37	DK	F	Ga	Widowed	Positive	Primary 4	Farmer	2	17, 12	3	6, 5, 3
38	56	F	Krobo	Cohabited, separated	-	Primary 6	Unemployed	0	0	2	7, 5

Note: *Never married, **The equivalent of completing basic school.

Thematic Findings

The Context of Residential Arrangements, Family Relationships, and Family Responsibilities

Residential arrangements

All but one participant lives in either a shared residential space or a multi-generational household. The sole respondent with a single-person residential arrangement said his brother also rented a room in the same house. Most participants are living in extended family homes and thus live in larger extended-family households, often with multiple siblings and multiple generations of descendants.

My father's is only one room. We are all in it. Oh, we are many. We are more than ten...one small room. Our fathers, the older generation, you know Krobos already. One of the rooms belonging to my father which was given to him... when my brothers' wives come, that is where they go; when they themselves come, it's the same place; grandchildren, same... (R35)

I sell drinks but spend more than the profit we get from the work I am doing. I am taking care of some orphans in addition to my own children. (R22)

Another example is R29 (widower, too weak to work due to poor physical health):

Those [his biological children] who live with me are eight. [Interviewer: And how many grandchildren and other peoples' children live with you?] They are five. [Interviewer: But are you the one serving as their guardian?] Yes. Once in a while their parents will send us foodstuffs. The younger one is 13 years old – the one whose mother died at delivery– and the rest are between 18 and 25 [years].

Participants who rent accommodations and the few who own their places of abode often have smaller household sizes compared to the majority, who reside in extended-family homes. Nevertheless, extended family members are often part of their households.

Other family members are HIV-positive

Most (more than two-thirds) of the participants have an extended family member, usually a sibling or an aunt, who is/had been HIV-positive. The majority of the latter have died.

Yes and recently she was also diagnosed with the same virus. She was sick and, even though on medication, she was still weak. So I told one of our leaders, and he said I should bring her. So tomorrow I will come with her... it was just recently she was also diagnosed with the virus. (R22)

In fact, one respondent mentioned that her aunt and three of the aunt's children were HIV-positive.

They were infected. Previously, when I was the only one with the disease, she wouldn't come even when I called, despite being my aunt. She raised me when my mother died...despite being diagnosed she refused to go for counseling. I came with her for counseling, and today she as well her three children are on medication because of that. [Interviewer: Why, her children were also infected?] They were infected. (R31)

Additionally, nine participants mentioned having lost their children, often babies, to HIV/AIDS. Two of them had lost two children each to HIV. [Interviewer: And you said you had two children but they both died?] "Yes." (R23). Six others said they have HIV-positive children; one has two of them.

The last of the children I had with my husband before his death; three years before his death, he was diagnosed positive afterwards. I come here for medication with him... One other person also has it. He was married when he contracted it... We are three who come to collect medication. All of us [are HIV-positive] apart from the older one. (R37)

Participants are burdened with caring for other extended family members

The prevalent extended family system in Ghana means that participants have to live with and/or mostly care for extended family members as well, particularly children. Only seven of the participants have no younger dependents (see Table 1). Of the rest, 19 have dependents who are not their biological children; mostly they are their grandchildren, younger siblings, or other extended family members. The non-biological child dependents had often been orphaned by AIDS, and a few are non-blood relations.

My biological children are 3 but I have 3 other children I am caring for, but one of them has been given to me [fosterage] so I add her to my biological children. But two of them are the children of my sibling who died, so they are under my care. They are many, my two siblings, my mother and six children. (R21)

My younger siblings who died left their children, and my sisters, whose positive statuses we didn't know early enough, also died of the disease leaving their children. But they—they don't stay with me... (R37)

Participants have scant family support

Participants have limited extended/nuclear family support. Several reasons accounted for this. First, the vast majority of them hides their HIV/AIDS status for fear of stigmatization, and therefore hides their need for assistance. Second, most of them said the family members who know about their HIV-positive status or are suspicious

about it stigmatize them and do not help. Third, the vast majority (28 out of 38) of them are single (neither married nor co-habiting), widowed, or divorced. Fourth, 15 out of the 38 participants also mentioned having had at least one core family member die who had supported/would support them. These are often their parents or siblings.

Members of my extended family have no idea what has happened to me. My parents are all dead, and I don't trust my sisters and brothers, so I have not told them what is happening to me. (R1)

I don't have money, and because of my situation, I also cannot work...No one assists me, it was one of my elder brothers who was helping me but he died about six months ago. Ever since then things have not been easy for me at all. We don't have any helper... so things have become difficult for my children and me. No other person is ready to help me... (R4)

... the condition I live in makes me think a lot, I ask if that will be the same situation if my mother were alive...so I was thinking if my mother were alive what would have happened, would she not have taken care of me? So I used to think a lot looking at what my father and siblings are doing to me, to the extent that I don't even get food to eat. (R23)

Context of health status and healthcare seeking

To bring greater clarity to the findings on this theme, the paper first describes the details of participants' HIV infection. As a group, the participants have been diagnosed HIV-positive for an average of 6.14 years (ranging from 6 months – 13 years; median = 7 years). Five participants were diagnosed over 10 years prior; equal numbers of participants ($n = 15$) were diagnosed 6-10 years or 1-5 years earlier. Three were diagnosed in 2014, one year prior to the data collection.

Nearly all participants only use allopathic medicine at the time of the interviews

On the day of the interview, all but one respondent said they were at the hospital for routine healthcare and to re-stock their antiretroviral medications (ARVs). Also, all participants except one PLWHA receive only allopathic healthcare as of the time of interview, mostly in compliance with counseling from the clinics' staff. Close to 25% (8) of the participants said they initially had used herbal medicines and/or prayer camps (4) when they experienced comorbidities from HIV. The PLWHA who was still using a prayer camp at the time of interview explained that she needed divine protection in addition to receiving allopathic medicine: *“As for prayer camps I go...you know even though we have this virus, the devil is also disturbing us...”* (R21). Two of them tried both the prayer camps and herbal medication. No particular socio-economic correlates have been found for these health-seeking behaviors. The participants who seek these types of alternative healthcare are not necessarily less educated or poorer.

They explained that they did so at the initial stage of their sickness, mostly when they did not know the cause of their persistent ill-health.

Immediately it started; I didn't know what was happening to me. When I came and was told that searching for a cure would be futile, I stopped going. (R34)

I used to visit prayer camps and seek herbal medicines when I was ignorant about the illness, but I stopped going to those places when I became aware of it. (R16)

Two reported that the herbal medicine they had used was expensive, although one said it was good for her. *"I went to an herbalist and he gave me some medicines so after taking those medicines I realized I was better (R4).*

All but one had stopped using these alternative forms of treatment mostly because healthcare workers counseled them that HIV has no known cure. Thus, their best bet was to come to the clinic for antiretroviral therapy. They were also told that in reality the herbal and other treatments could worsen their condition.

At first I was going somewhere to buy medicine but they were very expensive...but I don't go there anymore. That place is not a hospital; it's like a clinic, herbal clinic. But we were told if we are taking herbal medicines we will get no better. (R25)

The remaining participants said they had never considered the option of alternative medicines because they were advised upfront by the clinical counselors to stick to orthodox medicine only.

We were told not to take herbal medicines, only those the doctor gives us. Yes, only the doctor, because we were told not to take traditional medicine. So although we often suffer from 'koko' [Piles], I don't know how to treat it. I don't know. So I don't do that. (R37)

Antiretroviral therapy (ART) improved their health

The vast majority of them stated the antiretroviral therapy (ART: the set of treatment plans prescribed by their attending physician, including supportive care medications and antiretrovirals) to be very helpful to them, with an emphasis on the psycho-social counseling they receive from nurses at the HIV clinics. Thus, their health has generally improved.

It has been helpful to me, meaning, when I started doing the tests many died. Many died so I realize that it's been beneficial. I don't cough. When I had started, I used to cough. I coughed severely. But since I started on the medication I no longer experience that. (R36)

In addition to the effects of ART, a few participants attributed health improvements to divine intervention (God).

The medicine is the reason I am alive. After God, it's the medicine. My health is good. By Jehovah God's grace I am in good health. I am in good health. (R31)

Improvement in their health somewhat ameliorated the stigma which their HIV-positive status had attracted to them. Some of those who said they experienced an improvement in their health status said that it relieved them of being suspected of having HIV.

Yes it [ART] has been very helpful to me. Ever since I started taking the medications I have never fallen sick. I have become like I used to be when I wasn't having the disease. Ever since I started taking the drugs I don't even have headaches. I am very strong so no one knows I have this disease. (R8)

I didn't grow lean; I had no rashes or anything, so nobody knew of it in the house. Before it was able to overcome me I rushed myself to the hospital. And by the grace of God when I came to the hospital they began giving me drugs so it was not able to overcome me for them to know I have HIV. (R21)

However, four participants stated their health to be deteriorating, while few experienced minimal improvement.

I'm not happy...See how all my legs hurt...My knees often feel weak and painful. They really hurt, Mama. Sometimes these hands feel numb, awh. So it doesn't make me happy. (R35)

Although the study did not establish a direct link between deteriorating health and adherence to ART, a few participants were aware that strict adherence to their ART would greatly improve their health: *"I take the medication always that is why I am strong."* (R37).

Reasons for poor health

They often attributed suboptimal health to their difficulties taking the ARVs. The majority of participants, however, complained of general weakness and stated not being as strong as they had been prior to being diagnosed HIV-positive. A little over half mentioned other health challenges and co-morbidities, most commonly being easily-fatigued and getting malaria. Others include bodily pains, diarrhea, watery eyes, cough, catarrh, dizzy spells, chest pains, rheumatism, and rashes. Additionally, a few complained of degenerative diseases such as diabetes and high blood pressure.

Because diabetes is even more dangerous than the HIV, formerly I was fatter than this and stronger; but the diabetes has now caused me to slim down. So diabetes is more dangerous than HIV; controlling it is more difficult than HIV. (R18)

Kooko [piles] is what is causing the pain in my ear. For some time now I feel like there is some animal roaming in my ear but when I insert something too nothing comes out. (R16)

They attributed some of these to substandard housing, including poor environmental sanitation in/around their homes.

Challenges to adhering to ART

The participants also mentioned several impediments in their way that provoked missed appointments and non-compliance with prescribed healthcare. These included hunger and difficulty finding food and/or getting food on time for taking their medicines (mentioned by a majority).

The money, even what to eat, is a problem. If not for the fact that I go to church and our church members sometimes give me money I would have drank poison...When the day breaks I don't even have anything to eat. What prevents me from taking the drug is food. Food. Food...I was not getting food to eat so I became sick and the rate at which I was falling sick was high, I grew lean...Even though I was sick and in bed, so I would dress up and go beg for food. (R23)

Other challenges include poverty and the far distance from their homes to the clinics. They often lack money for transportation. They found the opportunity costs related to the long travel time/distance to the hospitals expensive, particularly taking time off from income-earning or childcare activities. They also linked some of these needs with the failure of society and family members to assist them.

...Some people are fortunate, they have benefactors. Some have helpers. Some have people who cook for them to eat. I have been hungry since morning. I haven't eaten. When I go [home] there'll be no food for me. These are my big problems. So when will I be healthy/strong? Currently I am only concerned about my health. (R34)

...because of poverty, I am not able to come to the hospital when my check-up date is due. Life in the village is not easy, and because the place is far from here, it becomes difficult. (R24)

Inadequate supply of medicine

Most participants also complain of a trend where, over the past couple of months they are being given a month's worth of medicine instead of the three month's rations they used to be given. This stemmed from inadequate supplies in the hospitals. Three of these respondents further mentioned not having adequate essential medicines due to their inability to pay for additional medicines out-of-pocket. Their national health insurance does not support those medicines:

For some of us, the money to pay for our transportation to the hospital is a problem, so you can just imagine; how can we pay for the drug? This morning I have only three Ghana cedis² [\$0.75] on me and owe some money at the dispensary so I won't be given any drug that is not covered by the health insurance. The one that is not covered by the health insurance we have to pay five cedis [\$1.25] every month, so 15 cedis [\$3.75] for three months, so I will not be able to get the drugs today. (R4)

But currently where I am right now I need financial support because last March I was diagnosed with diabetes, so I've been collecting diabetes medicine together with the ARVs... Today they gave me only one set of HIV [medicines] like this, only one set, leaving two sets that I should come for another day. And then the diabetes injection, instead of five, I was given only one, then I have to go and buy four and that four, the last time I went to Juapong. It was 17 Ghana cedis [\$4.25]. It may be even more expensive this time; so 2.8million [old Ghana cedis every three months] [\$70.00] and even more... (R18)

Hindrances from housing-related difficulties

The majority who complained of difficulties in adhering to their ARV regimen referred to housing issues as a major hindrance; 10 participants (26.34%) rent their accommodations, eight (21.10%) own theirs. The highest proportion (19 [50%]) share extended family accommodations, and one (2.63%) was squatting (rent-free from non-family relations). A few of those who owned their accommodation still shared their space with extended family members, often in overcrowded conditions. Primarily, sharing accommodation is a hindrance because most participants are concealing their HIV-positive status from their house-mates and fear that disclosing their status will lead to them being ostracized. Participants who live in extended family accommodations and/or own their accommodations but share it in a restrictive space with extended family members are most likely to fear stigmatization, and thus need to hide their ARVs.

I live with my brother and his wife... I haven't told them, I only told one sister. I don't know whether they've noticed it, but I haven't told them. [Interviewer: Or is there some fear that when you tell him, they will treat you with contempt?] I just can't tell him." [Interviewer: Any reason why? Are you scared they may no longer have a good relationship with you or they may ask you to leave, should you tell them about your illness?] "Yes, that's it... I keep it in hiding [Her ARVs]. (R16)

Additional hindrances to their healthcare seeking and performing a proper sick-role behavior include lack of formal education, which makes determining the right time to take their medication and/or go for their next hospital appointment difficult (mentioned by 4 out of 38). Other hindrances are missed work/income-earning opportunities

2 Four Ghana Cedis = \$1 US at the time of data collection.

because of having to travel far to the clinic, as stated above, and the lack of alternative child-care assistance for their younger children.

I am staying at Ashiaman, so there are times I am not able to come on the set dates, I'm also uneducated and cannot read. The appointment cards, you have to be looking at it frequently in order to know your date, but at times when I am counting the days, I miscount, so sometimes I come a few days after my actual date. Besides that, I stay with my kids alone so I can only come when they are at school, so sometimes after dressing them up you realize it's late and are unable come. One is 10 years and the other is 9, but I have to dress them up for school. (R22)

Sometimes I don't have money or may not have time. Today I have had to run away from work because my boss, the one I am selling for, is not around so I have to hurry and go back. (R16)

Side effects of ARVs

Lastly, the vast majority of participants mentioned side effects from their ARVs as another hindrance to strict adherence to the ARVs. Six participants reported a current hindrance as the side effects from the ARVs.

I get scared even when I am about to open it. They said we should take only one. We experienced side effects when we started the medication. (R31)

The medicine is strong... I stopped, but the doctor warned me so I try to take it as often as I can. (R38)

Of these impediments to complying with their ARVs and clinic appointments, the one that seemed to affect their health most negatively was the lack of food for taking with their ARVs, followed by those who complained of side effects. Multi-collinear/interacting effects also have been found among lacking food, not having money, lacking support from extended family members and romantic partners, and experiencing discrimination and stigmatization at home and from the general society (for instance, employers and rent owners). Participants who stated lacking food for ARVs, as well as those who reported discrimination and stigmatization in their homes, also reported poor health and multiple co-morbidities:

...I don't get food to eat...She got to know because it came to a time I was not getting food to eat, so I became sick and the rate at which I was falling sick was high. I grew lean. Even in that condition I will be in bed and will be hungry, but my father and sisters will cook and will turn their back on me and eat. They will not give me something to eat. I normally get diarrhea, and that prevents me from travelling because if we are on our journey and my stomach starts hurting what will I do?... I might have disgraced myself. What a shame (laughing). (R23)

Sometimes the food won't be ready at five for getting your portion. Sometimes it so happens that you don't have money, so someone will have to give you food. This is what I am telling you. (R34)

Participants who miss clinic appointments would eventually make it up; those who hide their medication find ways around it to take it eventually, and those who miss the correct time for taking their medication often figure it out.

I haven't told anyone about it apart from my sister who went to the hospital with me. My daughter whom I stay in the same house with doesn't know I'm also HIV-positive. I hide my drugs in my bag. When I am going to work I take it along. In fact I take it everywhere I am going. (R8)

Hmmm. The issue is I don't know how to read, but I have to take 5 medications all on time. The times for this, that is the only thing, and they also know that I take my medication on time. I take the medicine out myself. If I ask the person whether it's five and they say yes, I would take my medicine. (R34)

Discussion

We applied Burke et al.'s (2009) social context model to our study. The framework brings the forces of social context to the fore in health behavior and healthcare seeking. It proposes a more complete and deeper understanding of health behavior and health disparities through the *combined, reinforced interactive effect* of personal, historical, social, legal, and structural organizations and arrangements for an improved understanding of health behaviors and related public-health issues. These are ordinarily complex and dynamic. Burke et al.'s (2009) framework posits a multi-dimensional and multi-directional influence of external socio-cultural (cultural, historical, community, national, including policies) on individual intra-personal factors to affect peoples' health behaviors and health.

Nearly all the participants mentioned having general body weaknesses. Furthermore, they mostly experienced several challenges to adhering to healthcare regimen they'd been prescribed. Foremost, most of the participants have food insecurities; 25 either do not get food to eat and/or don't get it on time for taking their ARVs. This affects their adherence to the prescribed regime for taking their medicines. This particularly has the consequence of retrogressing the respondents' health. Secondly, the vast majority of participants had or are currently experiencing side effects from their medicines. This has a similar effect of disrupting the participants' consistent adherence to their prescribed medications as they have to make the usual painstaking efforts to go for a change of medicine. Thirdly, substandard housing is a problem. As mentioned above, the literature posits suboptimal health for persons living in sub-standard housing,

particularly for those with compromised health such as PLWHAs (Milloy et al., 2012; Tenkorang et al., 2017). The paper has also found them to have inadequate healthcare. For instance, some of them are unable to afford the ARVs and other medicines they need in a timely manner. Also, their NHIS coverage doesn't cater to some essential medicines, and they complained about expensive out-of-pocket payments. Overall, these factors affect their health negatively and interfere with healthcare seeking. While almost all in general stated that taking their ARVs to have improved their health, a few mentioned their health to be declining.

Guided by the social context framework, we proffer several explanations. Our findings first show the participants' current vulnerable livelihoods to have started with intra-personal and interpersonal issues. The participants' helplessness and poverty have a bearing on and perpetuate through their individual-level vulnerabilities, experiences, issues, and circumstances (Langmagne, 2016). At the individual level, they often lack adequate levels of financial, social, human, physical, and personal resources. Our findings support previous authors' findings and partly highlight the socio-economic factors that expose them to HIV and make taking more efficient care of their health impossible. For instance, being poor and unemployed and lacking supportive loving/social relationships for the most part have negative implications for their health. At least one respondent mentioned she had engaged in at-risk sex for purposes of finding food to eat. Langmagne (2016) observed that the burden of being HIV-positive is more manageable for richer people. Thus, inadequate control over these personal resources at the individual level also makes them less capable of managing their HIV/AIDS and taking better care of themselves. This is critical given their increased need for care induced by HIV/AIDS (Owusu & Laar, 2018).

Regarding family factors, the participants clearly have very little social capital to aid them in their livelihoods. Quite alien to Ghanaian extended family norms, most of them do not have the support of key nuclear or extended family members. While this paper has not focused on PLWHAs' experiences of stigma and other treatments at the hands of others, several studies have attributed such near social isolation to the stigma, discrimination, and abuse PLWHAs experience in Ghana and Sub-Saharan Africa in general (Holzemer et al., 2007; NAP+ et al., 2014). Conversely, akin to the extended family system in Ghana, the PLWHA participants are more saddled beyond their own responsibilities. Most participants also have OVC dependents, mostly from relatives who had died of AIDS, due to the high rates of HIV in their communities. This further worsens their plight. It underscores the susceptibility of their societies, which in turn burdens them. It represents a double-burden of social responsibilities beyond one's normal capability. Previous researchers (Lund & Agyei-Mensah, 2008; Langmagne, 2016) have identified such burdens as part of what has perpetuated impoverishment in LMKM and contributed to the

vulnerability of contracting HIV; OVCs may lack proper supervision and care, and other surviving family members may be burdened with taking care of such children in addition to their own biological children.

The intrapersonal and interpersonal vulnerability of our participants also has an inter-linkage within the context of their broader vulnerable community. We emphasize even more the community and cultural contexts that make our participants more vulnerable. Undeniably, the high scourge of the HIV/AIDS pandemic in LMKM has had reciprocal effects on our participants and left them more vulnerable. For instance, they are mostly single and/or widowed from HIV. This means that, especially for the female participants, they lack the support of a life partner to potentially help them with adult livelihood engagements, including caring for their younger dependents. This also increases their vulnerability.

The Ghanaian socio-economic and cultural contexts also influence our participants. Firstly, the transmission of HIV in Ghana was and still is shrouded in myth. This partly underpins the discrimination and neglect from the family members of those with HIV/AIDS when their serostatus is known (Mill, 2003; NAP+ et al., 2014). GSS et al. (2009) explained further that such stigmatization and maltreatment of PLWHAs also thrives within a context of inadequate knowledge about the cause of HIV infection and its modes of transmission. In fact, only 27.2% of males and 19.9% of females aged 15-24 years in Ghana had comprehensive correct knowledge of HIV/AIDS in 2014 (GSS et al., 2015). In response to their coping with the stigma emanating from the HIV-positive status, Holzemer et al. (2007) noted across Sub-Saharan Africa that PLWHAs cope with their vulnerabilities by withdrawing socially.

Moreover, structural factors have an impact on PLWHAs. At the national level, Ghana's developmental history and frail economy have affected PLWHAs negatively. Contrary to what pertains to some Western countries (Boamah, 2014), adequately supporting vulnerable populations such as PLWHAs in Ghana is next to impossible. Nationally, the state lacks the ability to provide support with decent accommodations for the participants, as exists in some developed countries (Boamah, 2014; Tenkorang et al., 2017). The same applies to providing them with food rations. Availing funds for supplying adequate ARVs and/or absorbing catastrophic out-of-pocket payment for ARVs and other medicines essential for them is another case in point. Some of them lack essential medicines for controlling ailments such as diabetes and blood pressure. Poku et al. (2017) studied PLWHAs in Ghana's Greater Accra Region and similarly found ARVs to be under-stocked.

Furthermore, food insecurity has been flagged as a serious problem among PLWHAs in Ghana. Laar et al. (2015) studied 1,745 HIV-affected households as a nationally representation and found food insecurity to be prevalent among the participants. For

instance, 61.3% had limited food portions, 59.5% ate fewer meals per day and/or totally skipped meals in a day, and 56.2% choose less expensive food items. Again, Laar studied 1,666 household affected by HIV/AIDS in four of the 10 regions in Ghana (Eastern, Brong Ahafo, Central, and Northern) in the second half of 2018. The study found 50% to be food insecure and 30% to have borderline food insecurity. Food insecurity among the participants ranged from 24% (worst) in the Northern Region to 16.4% (least) in the Brong Ahafo Region. Low income mainly explained the food insecurity among the participants (Ghana News Agency, 2019).

The current plight of Ghana's National Health Insurance Scheme (NHIS) is another insufficiently fulfilled national effort at providing a safety net for the Ghanaian population (Institute of Statistical, Social, and Economic Research, 2019; Kodom, Owusu, & Kodom, 2019). Our study found the NHIS to not adequately cover the vulnerable participants' health needs. Similarly, Ghana has been unable to achieve the proposed universal health coverage. Although Ghana provides additional safety-net support for the vulnerable populations in terms of the Livelihood Empowerment Against Poverty (LEAP), the gains are not widespread and has been insufficient at providing an appreciable safety net for our PLWHA participants. These issues point to the failure of certain national policies. The influence of social policy on intrapersonal health status and health behavior has been highlighted by previous authors emphasizing the social context (Stokols, 1996; Burke et al., 2009). Another important point in the case of this study is the historical influence of developments at Kpong and Akosombo on HIV/AIDS in the LMKM catchment area (Girmay, 2006).

The study has some limitations. These include its lack of generalizability to persons other than our participants and the study district. Also, being cross-sectional, firmly determining cause-and-effect from this data is difficult. Additionally, recruiting the participants from VCT clinics may have biased the sample towards those with better social support and fewer barriers to accessing care. Furthermore, the bulk of the data made it necessary to focus on some aspects of the participants' livelihood experiences. Resultantly, other important factors such as their experiences of stigmatization have not been discussed in this paper to give a more holistic picture of their daily experiences. Finally, being a retrospective study, it may be subject to recall bias.

Conclusion

This paper has examined the effects of livelihood's social contexts on the health behaviors, health statuses, and related challenges over the livelihoods of 38 PLWHAs. The participants are from the municipality in Ghana's Eastern Region that has been impacted most by the HIV/AIDS pandemic. It focuses on aspects of their family situations/relations, health, and healthcare. The findings support our theoretical

framework and show a co-constitutive/interactive effect among the participants' personal, interpersonal, community (social, cultural and economic), and national endowments over the livelihoods of the PLWHA participants.

The paper concludes these reciprocal, interdependent, multi-level, and multi-directional vulnerabilities and inadequate social protection opportunities at the family, community, and national levels in combination with the participants' intrapersonal and interpersonal deprivation to mostly incapacitate our PLWHA participants from optimally managing their HIV-positive status/livelihood. These have resulted in suboptimal health for them. As has been forcefully placed in the literature, these factors have irrefutable links with the international sex trade/travel and the onset of the HIV/AIDS pandemic in Lower Manya Krobo Municipality and Ghana in general (Fobil & Soyiri, 2006; Teye-Kau et al., 2018). In this study, we have found our PLWHAs to be very vulnerable. They exhibit precarious health statuses and generally deprived, sub-human livelihoods. The study thus affirms Burke et al.'s (2009) hypothesis of the need to interrogate the effect of the multi-faceted, multidimensional, and dynamic factors that impinge upon intrapersonal factors affecting health behavior and health status.

Designers of HIV prevention campaigns in Ghana in particular and Sub-Saharan Africa in general should strengthen campaigns against stigmatizing PLWHAs. Stakeholders should also continually educate and encourage families with PLWHAs to empathize with and be supportive of them. Furthermore, local, community, and national efforts at assisting in the care of vulnerable PLWHAs and OVCs should be strengthened. Similarly, stakeholders should encourage and support the education and apprenticeship/vocational training of youths in LMKM at more advanced levels to help reduce the perpetual individual- and community-level vulnerabilities that increase residents' exposure to HIV/AIDS. The current government's free senior high school education policy comes in handy in this regard. At the national level, greater efforts should be made to strengthen Ghana's economy against economic and health shocks.

Acknowledgements: This work was supported by the International Development Research Centre (IDRC), through the Canadian-African Research Grant; and the Department of Sociology, Memorial University of Newfoundland and Labrador. The contributions of Prof. Eric Y. Tenkorang towards sourcing funds for the original project that produced data for this paper is acknowledged.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grand Support: The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References/Kaynakça

- Aikins, A. D. G. (2015). Mental illness and destitution in Ghana: A Social-psychological perspective. In E. Akyeampong, A. G. Hill, & A. M. Kleinman (Eds.), *The culture of mental illness and psychiatric practice in Africa* (pp. 112–143). Bloomington: Indiana University Press. Retrieved June 26, 2019 from <http://www.jstor.org/stable/j.ctt16gz69f.6>
- Antwi, I. K. (2010). *2010-half-year HIV/AIDS Review report of the Lower Manya Krobo District*. Atua, Ghana: Ghana Health Services. Retrieved May 20, 2018 from http://www.ghanaims.gov.gh/gac1/aids_info.php
- Asante, F. A., Fenny, A. P., & Ahiadeke, C. (2007). *National AIDS Spending Assessment 2005 and 2006 level and flow of resources and expenditure to confront HIV/AIDS*. Accra: Ghana AIDS Commission, Institute of Statistical, Social and Economic Research, Joint United Nations Programme on HIV/AIDS. Retrieved from http://data.unaids.org/pub/report/2007/nasa_ghana_0506_20070816_en.pdf
- Babbie, E. R. (2013). *The practice of social research* (13th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
- Bandura A. (2002). Social cognitive theory in cultural context. *Applied Psychology, 51*(2), 269–290.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood, NJ: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
- Baxter, J., & Eyles, J. (1997). Evaluating qualitative research in social geography: Establishing ‘rigor’ in interview analysis. *Transactions of the Institute of British Geographers, 22*(4), 505–525.
- Boamah, N. A. (2014). Housing policy in Ghana: The feasible paths. *Ghana Journal of Development Studies, 11*(1), 1–18.
- Burke, N. J., Bird, J. A., Clark, M. A., Rakowski, W., Guerra, C., Barker, J. C., & Pasick, R. J. (2009). Social and cultural meanings of self-efficacy. *Health Education & Behavior, 36*(5 suppl), 111S–128S.
- Burke, N. J., Joseph, G., Pasick, R. J., & Barker, J. C. (2009). Theorizing social context: Rethinking behavioural theory. *Health Education & Behavior, 36*(5_suppl), 55S–70S. <https://dx.doi.org/10.1177/1090198109335338>
- Cassels, S., Jenness, S. M., Biney, A. A., Ampofo, W. K., & Doodoo, F. N. A. (2014). Migration, sexual networks, and HIV in Agbogbloshie, Ghana. *Demographic Research, 31*, 861–888. <https://dx.doi.org/10.4054/DemRes.2014.31.28>
- Collins, J., & Rau, B. (2000). *AIDS in the context of development*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- DfID, U. K. (1999). *Sustainable livelihoods guidance sheets*. London: DFID, 445. Retrieved June 13, 2015 from <http://www.eldis.org/vfile/upload/1/document/0901/section2.pdf>
- Dunn, J. R. (2002). *The population health approach to housing: A framework for research*. Ottawa: Canada Mortgage and Housing Corporation.
- Dunn, J. R. (2004). *Housing and population health—research framework* (Research Highlight, Socio-economic series 04-016). Canada Mortgage and Housing Corporation, Ottawa, Ontario: Canada. Retrieved May 20, 2018 from <https://www.cmhc-schl.gc.ca/odpub/pdf/63463.pdf?fr=1490528940366>
- Fobil, J. N., & Soyiri, I. N. (2006). An assessment of government policy response to HIV/AIDS in Ghana. *Journal of Social Aspects of HIV/AIDS, 3*(2), 457–465.

- Ghana AIDS Commission. (2015a) *2014 HIV Sentinel Survey Report*. Ghana. Accra: Author.
- Ghana AIDS Commission. (2015b). *Country AIDS response progress report—Ghana*. Retrieved from <https://www.unaids.org>
- Ghana AIDS Commission. (2017) *Volta, Brong Ahafo top HIV prevalence cases for 2016*. [Online].
- Ghana AIDS Commission. (2019). *Summary of the 2018 sentinel survey report*. Accra: Author
- Girmay, Y. (2006). *Assessing the environmental impacts of a hydropower project: The case of Akosombo/Kpong Dams in Ghana* (Master's thesis). University of Stockholm, Sweden.
- Glanz, K., Lewis, F. M., & Rimer, B. K. (2002). *Health behavior and health education: Theory, research and*
- GNA. (2019). *Food insecurity among HIV-affected households threatens disease management*. Accra: GNA. Retrieved November 19, 2019 from <https://www.businessghana.com/site/news/general/187014/Food-insecurity-among-HIV-affected-households-threatens-disease-management>
- GSS, GHS and ICF Macro. (2015). *2014 Ghana Demographic and Health Survey*. Accra: Authors
- GSS, GHS, and ICF Macro. (2009). *Ghana Demographic and Health Survey 2008*. Accra, Ghana: Authors
- GSS. (2013a). *2010 Population & Housing Census. National analytical report*. Accra: Author.
- GSS. (2013b). *2010 Population & Housing Census. Regional analytical report. Eastern Region*. Accra: Author.
- GSS. (2014). *2010 Population and Housing Report: District Analytical Report, Lower Manya Krobo Municipal*. Retrieved July 14, 2018 from http://www.statsghana.gov.gh/docfiles/2010_District_Report/Eastern/LOWER%20MANYA%20KROBO.pdf
- Guarte, J. M., & Barrios, E. B. (2006). Estimation under purposive sampling. *Communications in Statistics-Simulation and Computation*, 35(2), 277–284.
- Guest, G., Bunce, A., & Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Field Methods*, 18(1), 59–82.
- Holzemer, W. L., Uys, L., Makoae, L., Stewart, A., Phetlhu, R., Dlamini, P. S., Greeff, M., ... Naidoo J. (2007). A conceptual model of HIV/AIDS stigma from five African countries', *Journal of Advanced Nursing*, 58(6), 541–551.
- ISSER. (2019). *Ghana Social Development Outlook 2016* (pp. 36–71). Accra: Author.
- Joseph, G., Burke, N. J., Tuason, N., Barker, J. C., & Pasick, R. J. (2009). Perceived susceptibility to illness and perceived benefits of preventive care: An exploration of behavioral theory constructs in a transcultural context. *Health Education & Behavior*, 36(5_suppl), 71S–90S.
- Kodom, M., Owusu, A. Y., & Kodom, P. N. B. (2019). Quality healthcare service assessment under Ghana's national health insurance scheme. *Journal of Asian and African Studies*, 54(4), 1–19. <https://dx.doi.org/10.1177/0021909619827331>
- Laar, A. K, Manu A, Laar M, El-Adas, A., Amenyah, R., Atuahene, K., Quarshie, D. Adjei, A. A., Quakyi, I. (2015). Coping Strategies of HIV-affected Households in Ghana. *BMC Public Health*, 15(1), 166.
- Langmagne, S. (2016) *High HIV/AIDS prevalence in a suburban area in Ghana: A context analysis of its relationship to human trafficking* (Doctoral dissertation, University of Saskatchewan, Canada).
- Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R., & Zilber, T. (1998) *Narrative research: Reading, analysis, and interpretation* (Vol. 47). Thousand Oaks, CA: Sage.

- Lund, R., & Agyei-Mensah, S. (2008). Queens as mothers: The role of the traditional safety net of care and support for HIV/AIDS orphans and vulnerable children in Ghana. *Journal of Geography, 71*(2–3), 93–106. <https://dx.doi.org/10.1007/s10708-008-9145-9>
- Mason, M. (August 2010). Sample size and saturation in PhD studies using qualitative interviews. In Forum qualitative Sozialforschung/Forum: *Qualitative Social Research, 11*(3).
- Mill, J. E. (2003). Shrouded in secrecy: breaking the news of HIV infection in Ghanaian women. *Journal of Transcultural Nursing, 14*(1), 6–16.
- Milloy, M. J., Marshall, B. D., Montaner, J., & Wood, E. (2012). Housing status and the health of people living with HIV/AIDS. *Current HIV/AIDS Reports, 9*(4), 364–374. <https://doi.org/10.1007/s11904-012-0137-5>. (Accessed: 24 June 2018).
- NACP. (2003). *Estimating national HIV prevalence in Ghana using sentinel surveillance data*. National AIDS/STI Control Programme, Disease Control Unit, Ministry of Health. Accra.
- NACP. (2016) *2016 HIV Sentinel Survey Report, Ghana*. Accra: Disease Control Unit, Ministry of Health.
- NAP+, GAC, & UNAIDS. (2014) *Persons Living with HIV Stigma Index Study, Ghana. Revised Report*. Accra, Ghana, NAP+, GAC and UNAIDS. Retrieved July 12, 2018 from <http://www.stigmaindex.org/sites/default/files/reports/GHANA%20Stigma%20Index%20report%202014.pdf>
- National Catholic Health Services. (2010) *St. Martin De Porres, Agomanya, E/R– 2010 Annual Report*. Agomanya: National Catholic Health Services. Retrieved March 10, 2018 from http://stmartinshospital.org/reports/annual_reports/Annual%20Report%20-%20%202010.pdf
- Owusu, A. Y., & Laar, A. K. (2018). Managing HIV–positive serostatus in Ghana’s Most HIV concentrated district: Self–perceived explanations and theoretical discourse. *African Journal of AIDS Research, 17*(1), 82–90. <http://doi.org/10.2989/16085906.2017.1419268>
- Parry, O., Thomson, C., & Fowkes, G. (2002). Cultural context, older age and smoking in Scotland: Qualitative interviews with older smokers with arterial disease. *Health Promotion International, 17*(4), 309–316.
- Pasick, R. J., & Burke, N. J. (2008). A critical review of theory in breast cancer screening promotion across cultures. *Annual Review of Public Health, 29*, 351–368.
- Patel, V., & Stein, D. J. (2015). Common mental disorders in sub-Saharan Africa: The triad of depression, anxiety and somatization. In E. Akyeampong, A. G. Hill, & A. Kleinman (Eds.), *The culture of mental illness and psychiatric practice in Africa* (pp. 50–72). Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Poku, R. A., Owusu, A. Y., Mullen, P. D. Markham, C., & McCurdy, S. A. (2017). HIV antiretroviral medication stock-outs in Ghana: Contributors and consequences. *African Journal of AIDS Research, 16*(3). <https://www.ajol.info/index.php/ajar/article/view/162593>
- practice. San Francisco: Jossey-Bass.
- QSR International. (2015). *NVivo Professional Version 11*. Boston: Author.
- Redding, C, Rossi, J, Rossi, S. R, Velicer, W. F, & Prochaska, J. O. (2000). Health behaviour models. *The International Electronic Journal of Health Education, 3*, 180–193.
- Revenson, T. A., & Pranikoff, J. R. (2005). A contextual approach to treatment decision making among breast cancer survivors. *Health Psychology, 24*(4), 93–98.

- Sauvé, N., Dzokoto, A., Opare, B., Kaitoo, E. E., Khonde, N., Mondor, M., ... Pepin, J. (2002). The price of development: HIV infection in semiurban community of Ghana. *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndrome*, 20, 402–408. <http://dx.doi.org/10.1097/00126334-200204010-00012>
- Sedziafa, A. P., Tenkorang, E. Y., & Owusu, A. Y. (2016). "... he always slaps me on my ears:" The health consequences of intimate partner violence among a group of patrilineal women in Ghana. *Culture, Health & Sexuality*, 18(12), 1379–1392. <http://dx.doi.org/10.1080/13691058.2016.1187291>
- Sorensen, G., Emmons, K., Hunt, M. K., Barbeau, E., Goldman, R., Peterson, K., ... Berkman, L. (2003). Model for incorporating social context in health behaviour interventions: Applications for cancer prevention for working-class, multiethnic populations. *Preventive medicine*, 37(3), 188–197.
- Stockols, D. (1996). Translating social ecological theory into guidelines for health promotion. *American Journal of Health Promotion*, 10, 282–298.
- Suri, H. (2011). Purposeful sampling in qualitative research synthesis. *Qualitative Research Journal*, 11 (2), 63–75. <http://dx.doi.org/10.3316/QRJ1102063>
- Tenkorang, E. Y., Owusu, A. Y., & Laar, A. (2017a). Housing and health outcomes of persons living with HIV/AIDS (PLWHAs) in the Lower Manya Krobo District, Ghana. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 28(1), 191–215. <http://dx.doi.org/10.1353/hpu.2017.0017>
- Tenkorang, E. Y., Owusu, A. Y., Laar, A. K., & Yeboah, E. H. (2017b). Housing, psychosocial and adherence counselling among HIV+ persons in Ghana. *Health Promotion International*. <http://dx.doi.org/10.1093/heapro/dax072>
- Teye-kau, M., Tenkorang, E. Y. & Adjei, P. B. (2018). Revisiting the housing–health relationship for HIV–positive persons: Qualitative evidence from the Lower Manya Krobo District, Ghana. *Qualitative Health Research*, 28(8) 1217–1228. <http://dx.doi.org/10.1177/1049732318764646>
- UNAIDS. (2017) *Ghana*. [Online]. Retrieved July 24, 2015 from <http://www.unaids.org/en/regionscountries/countries/ghana>. [unaids.org/sites/default/files/country/documents/GHA_narrative_report_2015.pdf](http://www.unaids.org/sites/default/files/country/documents/GHA_narrative_report_2015.pdf)
- UNAIDS. (2018). *Women and Girls and HIV*. Geneva, Switzerland: Author.
- UNAIDS/GAC. (2014) *Country AIDS Response Progress Report—Ghana Reporting Period January 2012 – December 2013*. Retrieved July 24, 2015 from <http://www.unaids.org/sites/default/files/country/documents/file%2C94605%2Ces>

Reconsidering the Fundamental Problems of Vocational Education and Training in Turkey and Proposed Solutions for Restructuring

Mahmut Ozer¹

Abstract

This study addresses the problems related to vocational education and training (VET) in Turkey through the perspective of global developments in VET and evaluates the steps that are taken in line with the solutions. From this perspective, increasing the private sector's role and share in VET, strengthening the general skills that support long-term VET graduate employment and that renounce specific specializations, and restructuring the capacity of VET to have a more realistic supply-and-demand relationship are suggested. Additionally, the indirect effect of primary education has been demonstrated, and decreasing the differences in academic achievement in primary education level has been emphasized as being able to lead to an increase in the number of students in VET with higher levels of academic and general skills.

Keywords

Vocational education and training • Employment • Workplace training • General education • Labor market

1 Correspondence to: Mahmut Ozer (Prof. Dr.), Ministry of National Education, Ankara, Turkey. Email: mahmutozer2002@yahoo.com

To cite this article: Ozer, M. (2019). Reconsidering the fundamental problems of vocational education and training in Turkey and proposed solutions for restructuring. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 455-473. <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.0098>

Vocational Education and Training (VET) has an essential role in countries' economic development and employment policies. VET is affected by changes in economy and expectations from the labor market and transforms accordingly. Several comprehensive studies focused on VET development have been performed by international institutions due to the importance of VET (European Centre for the Development of Vocational Training [CEDEFOP], 2018; Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2010, 2014a, 2017; World Bank, 2019). Countries' economic conditions, technological capacities, and industrial tendencies directly affect the expectations from VET (World Bank, 2019). VET needs to have a dynamic structure in order to follow external changes and to react to the rapidly changing nature of technology and economic growth. This dynamic structure accompanies the changes and transformations in VET. Thus, the historical traces of VET also reflect countries' economic transformations. In other words, the footprints of countries' economic transformations can be indirectly tracked using these countries' VET transformations.

The VET process in Turkey shows similarities with current global trends in VET. VET has always maintained its importance in the Development Plans of Turkey (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]), and strengthening VET has been emphasized in these plans (DPT, 1963, 1967, 1972, 1979, 1985, 1989, 1996, 2001, 2007). Steps for strengthening VET have intensified, particularly in the VET-EU accommodation process. During this time, VET has been considered comprehensively, including in higher education levels, and numerous studies focused have been performed on modernization and the VET-EU accommodation (Günay & Özer, 2014, 2016; Özer, Çavuşoğlu, & Gür, 2011). Lately, the Ministry of National Education (MoNE) has developed and applied several projects for solving VET-related problems and for strengthening VET (MoNE, 2018a, 2018b, 2018c; Özer, 2018, 2019). VET is also a prominent and major subject in the *Education Vision 2023* report, which MoNE (2018a) released in late 2018.

VET is considered a priority not just by the government in Turkey but also by the labor market, academia, civil society organizations, and think-tanks that have performed and released numerous research on VET (Aktaşlı, Kafadar, & Tüzün, 2012; Aktaşlı & Tüzün, 2012; Çelik, Yurdakul, Bozgeyikli, & Gümüş, 2017; Günay & Özer, 2014, 2016; Gür et al., 2012; Oral, 2012; Şencan, 2008; Türk Eğitim Derneği [TED], 1983). Thus consensus exists among MoNE, related institutions, and private sectors on strengthening VET. However, agreement on VET's importance does not guarantee accurate identification of VET-related issues and comprehensive discussions on the subject. Therefore, determining whether these issues are accurately identified or not is critical. Irrational perceptions toward VET can complicate the rational detection of VET-related issues. Inaccurate identification of issues decreases the effect of steps

taken toward solutions, which may cause changes in unproblematic areas and invite new problems for VET. The inaccurate identification of problem-sources leads to the delay of solutions and, more importantly, to the iteration of issues that may cause stakeholders to be careless. Under these circumstances, the perception is reinforced of VET being an unsettled burden.

In this study, we discuss VET-related issues in Turkey and their backgrounds with the global conditions and developments in VET and propose solutions for these issues.

Vocational Education and Training in Turkey

VET at the secondary-school level includes various institutional structures and options in Turkey. VET is presented through two options: vocational-technical Anatolian high schools (VTAH) and vocational training centers (VTC). VTAH and VTC are both parts of the four-year compulsory high school-level education. VTAH is one type of academic education; however, VTS is considered a non-academic, vocational career path. VET is presented in 54 fields with 199 branches in VTAHs, and 27 fields with 143 branches in VTCs (MoNE, 2018b).

Two vocational programs are performed in VTAHs: the Anatolian technical program (ATP) and the Anatolian vocational program (AVP). ATP includes an intensely theoretical education program while AVP mainly presents students with applied training. In the four-year education-and-training period, students in ATPs intern for 40 days, while students in AVPs intern for three days each week in their final year. Students in ATPs are expected to continue on to higher education (MoNE, 2018b; Özer, 2019).

Students in VTCs take courses in schools one day a week and do on-the-job training at workplaces the other four days. Therefore, employers and enterprises make a great contribution to VTCs. Students who successfully complete their three years of education get a *journeyman's certificate* and a *certificate of mastership* when they complete four years. In addition, VTC graduates need to successfully complete additional courses as specified by MoNE to earn a diploma (MoNE, 2018b).

The number of students in VET institutions in the last 10 years is given in Table 1 (Özer, 2019). As shown, the number of students in VET institutions has decreased in recent years, staying at the level of 2 million in the 2017-2018 academic year. In the 2017-2018 academic year, VET students constituted 35% of all students at the secondary-school level in Turkey (MoNE, 2018b; Özer, 2018, 2019). VTC students also constituted 5% of all students in VET institutions.

Table 1

Number of Students in VET Institutions in the Last 10 Years

Academic Year	Number of Students in Vocational-Technical Anatolian High schools (VTAHs)	Number of Students in Vocational Education Centers (VECs)	Total Number of Students
2017-2018	1,886,246	101,036	1,987,282
2016-2017	1,969,776	98,436	2,068,212
2015-2016	2,007,806	75,129	2,082,935
2014-2015	2,043,492	76,244	2,119,736
2013-2014	1,944,020	95,771	2,039,791
2012-2013	2,176,702	92,949	2,269,651
2011-2012	1,978,705	111,515	2,090,220
2010-2011	1,952,478	120,009	2,072,487
2009-2010	1,654,532	164,916	1,819,448
2008-2009	1,378,667	186,597	1,565,264

The number of graduates from VET institutions in the last 10 years is given in Table 2 (Özer, 2019). Table 2 shows the number of graduates from VET institutions to have had a continuous increase until 2017-2018, reaching a level of 400,000. The number of graduates from private VET institutions has also increased in recent years; however, the ratio of these graduates is still under 10%.

Table 2

The Number of Graduates from VET Institutions in the Last 10 Years

Academic Year	Vocational-Technical Anatolian High Schools (VTAHs)		Vocational Training Centers (VTCs)	Total Number of VET Graduates
	Public High Schools	Private High Schools		
2017-2018	327,228	24,647	40,122	391,997
2016-2017	336,593	34,252	45,676	416,521
2015-2016	363,427	11,329	33,306	408,062
2014-2015	366,798	2,656	31,773	401,227
2013-2014	350,666	969	33,112	384,747
2012-2013	331,117	404	35,595	367,116
2011-2012	301,282	367	39,684	341,333
2010-2011	283,074	436	32,278	315,788
2009-2010	237,436	382	36,762	274,580
2008-2009	162,428	196	35,823	198,447

Employment for Vocational Education and Training Graduates

According to the Turkish Statistical Institute (TurkStat) data, which can be seen in Table 3, the employment-and-labor force participation ratios for VET graduates

are higher than general high school graduates (Özer, 2019). Table 3 shows the labor-force participation ratio for VET graduates to be 66.1% in 2018 while the ratio for general high school graduates is 54.2%. Additionally, VET graduates' employment rate in 2018 was 57.4%; this ratio was 46.7% for general high school graduates. In addition, the unemployment rate for VET graduates is approximately the same as for higher education graduates yet lower than for general high school graduates. TurkStat data shows that, contrary to expectations, the employment and labor-force participation rates for VET graduates are even higher than for general high school grads. This circumstance is also in line with the 10-year process for VET graduates from countries like Germany, Denmark, and Switzerland (Hanushek, Schwerdt, Woessman, & Zhang, 2017; Hanushek, Woessman, & Zhang, 2011). In these countries, VET students do on-the-job training in businesses in addition to being educated at school.

Table 3
Labor-Force Rates by Education Level (June, 2018)

Education Level/Type	Labour Force Participation Ratio	Employment Ratio	Unemployment Ratio
General High School	54.2	46.7	13.9
Vocational and Technical High School	66.1	57.4	13.1
Tertiary Education	80.2	69.7	13.1

MoNE also conducted research and published results on employment in and out of the area of education for VTAH graduates between 2008 and 2014 (MoNE, 2018b). Some examples of employment for VTAH graduates in and out of their fields are given in Table 4.

Table 4
Employment in and out of Their Area of Education for VTAH Graduates Between 2008-2014 (MoNE, 2018b)

Field (Area of Profession)	Ratio of VTAH Graduates Employed in Their Field (%)	Ratio of VTAH Graduates Employed out of Their Field (%)
Transportation Services	2.00	41.27
Aircraft Maintenance	17.91	39.52
Textile Technology	5.57	46.04
Agriculture	1.73	35.15
Rail Systems Technology	4.74	54.17
Plastic Technology	3.7	53.07
Motor Vehicle Technology	8.09	50.70
Metal Technology	6.59	54.66
Machine Technology	6.1	50.51
Laboratory Services	18.28	55.76
Chemistry Technology	1.89	46.31
Construction Technology	7.85	42.58
Electric & Electronic Technology	9.30	44.83
Marine	4.61	34.98
Biomedical Device Technology	2.10	40.32

As can be seen in Table 4, despite VTAH graduates having a comparatively high employment ratio, the employment rates for graduates in their fields are less than 10% in most fields (MoNE, 2018b; Özer, 2019). In other words, VTAH graduates tend to be employed out of their fields. Due to VTAH graduates being employed out of their fields, field-of-study mismatch issues arise (OECD, 2018).

Meanwhile, 88% of VTC graduates are employed in their field according to research conducted by MoNE (2019a). Additionally, 75% of VTC graduates who are employed in their fields are also employed in institutions where students do on-the-job training. Sector delegates are impressed by VTC graduates' skills and have requested an increase in the capacity of VTCs. The high rate of students who are employed in their fields, even in institutions where students do on-the-job training, is an indicator of sector delegates' appreciation. VTC Students who perform intense and specific training on sector-requested vocational skills have a higher employment rate. VTC is accepted as a successful model for VET education when considering field of study and employability. VTC graduates' being employed more in their field (88%) compared to VTAH graduates also indicates this consequence.

Scale Issue in Vocational Education and Training

The ratio of VET to academic education at the secondary-school level varies in different countries due to the differences in countries' economic structures. VET has mostly experienced two phases, and its scale is structured according to the experiences in these phases (Özer, 2019). In the first stages of economic development, the scale of VET enlarges, hence the ratio of VET to academic education increases. In the first phase where the scale of VET increases, technological development spreads to every facet of life, and the need for vocational expertise also increases. The scale of VET is enlarged to meet this need, and the knowledge and skills VET students gain present a relatively static profile in this phase. However, this ratio decreases in the second phase, where rapid developments in technology and economy are observed. In the second phase, the advantageous ratio of VET to academic education reverses (Bertocchi & Spagat, 2004; Flora, 1983). In the second phase, developments in technological changes and the economy accelerate, with social transformation occurring concurrently. In this stage, the spread of technology within daily life has mostly been completed, and a new period with radical changes in technology begins. In this new period, the knowledge and skills that had been gained through traditional VET are no longer sufficient for meeting the needs of these radical changes, and traditional VET becomes a matter of doubt and discussion. Hence, in this second phase, the search and effort for VET always remain on the agenda (World Bank, 2019).

Many countries have revived their VET systems to meet the needs of the second phase. Dramatic transformations also occur in the expectations and mission of general education and schools. In the second phase, schools are expected to prepare students during their education to work in jobs that don't even exist yet and to propose solutions for undefined problems with undiscovered products (Darling-Hammond, 2010). Furthering those discussions and contrary to the first phase, the scale of VET is tightened, and the ratio of general education, which concentrates on academic skills, increases (Bertocchi & Spagat, 2004; Flora, 1983). With the changes in the mission of education, schools are considered as environments where students gain high levels of fundamental and academic skills that prepare graduates who can easily adapt to changing circumstances. In accordance with this, the World Bank has also increased the weight of primary schools in education projects and substantially decreased its project support on VET since the 1980s (Bennel & Segerstrom, 1998).

One VET-related discussion in Turkey is about the ratio of VET to general education in secondary education. As mentioned earlier, VET students constituted 35% of students in secondary education level in the 2017-2018 academic year. A discourse repeated by sector delegates has been found for many years to increase this ratio. This discourse is based on the assumption that when the ratio of VET students increases, participation and concentration on university entrance examination will decrease. In other words, when the scale of VET is enlarged, VET graduates are thought to be able to be directly employed; hence, the pressure of the examinations on the education system will decrease. As I will mention in the following passages, these assumptions need to be discussed within a data-driven perspective. This discussion will be helpful in rationalizing assumption-based policies.

In the previous section, VTAH graduates' comparatively higher employment rates was mentioned, but they have quite low rates (less than 10% in most fields) for employment in their fields of education. VTAH graduates' high rate of out-of-field employment also shows more VTAH graduates are found than are needed; this situation leads to the issue of skill surpluses. When skill surpluses occur, most graduates are employed out of their fields of education (field of study mismatch); consequently, graduates cannot use their knowledge or vocational skills optimally (OECD, 2018). Employing VTAH graduates in their fields seems to not be an issue that can be solved by enlarging the scale of VET. No concrete relationship exists between enlarging the scale of VET and eliminating field-of-study mismatch. On the contrary, a risk of reducing VET graduates' salaries exists with enlarging the scale of VET due to increases both in the number of VET graduates and the out-of-field employment rates. This circumstance also leads to consolidating negative perceptions toward VET.

VTAH graduates' out-of-field employment search is also directly related to the demand for higher education. The difference between VET graduates' and higher education graduates' salaries is higher in Turkey compared to other OECD countries. This circumstance keeps VTAH graduates' demand for higher education alive. Despite the fact that the placement ratio of VET graduates in higher education programs is quite low, their demand for higher education is maintained years after they graduate (Özer, 2018, 2019). Additionally, the number of applications to university entrance examinations still has an increasing trend and does not seem to be affected by the increasing ratio of VET graduates in the last 15 years. In this context, out-of-field employment may be chosen because it serves as a temporary employment opportunity and allows graduates to prepare for higher education. While the difference between starting salaries for VET graduates and higher education graduates persists, the demand for higher education does not seem to decrease, maybe even increasing when the ratio of VET to general education grows. In addition to the salary issue, this circumstance is also in line with the increasing expectations and tendencies of middle-class populations in many countries. In various countries, increasing income levels lead to the transformation of the expectations and gradual increase in demand for higher education from middle-class populations, who had mostly selected VET as a career path earlier (Chong, 2014).

Consequently, the scale of VET has to be determined in equilibrium with the supply and demand for skills instead of assumptions or inaccurate expectations.

The Private Sector's Share in Vocational Education and Training

One recent discussion about VET has been about the relationship of the increase in the private sectors' share with VET's educational quality, productivity, and sustainability. For instance, the World Bank suggests countries decrease their public expenditures toward VET and change VET's main location to the private sector (World Bank, 1995). The private sector's shares in VET in various countries have shown this approach to have become widespread around the world. For example, Germany, as an exemplary country for VET, has two of its three VET institutions private with 68% of the students studying in the private VET institutions in 2002 (Hippach-Schneider, Krause, & Woll, 2007). Additionally, Holland has studied VET in 69 public and more than 100 private institutions at the secondary education level (OECD, 2014b).

The government in Turkey has prepared numerous incentive policies to motivate private sector delegates to be engaged in VET. Organized industrial zones, where various sectors are clustered, have been the focus of these incentive policies. To increase the private sector's share and participation in VET, Private Education

Institutions Law No. 5580 was put into effect in 2012. Within this law, private VET institutions located in organized industrial zones are included within the scope of incentives. According to the law, private VET institutions located in organized industrial zones are financially supported by the government based on the number of students. The amount of financial support is determined annually by MoNE and the Ministry of Finance and Treasury jointly. Legal regulations have been applicable since the 2012-2013 academic year. In 2016, the law for private VET institutions located in organized industrial zones was extended so as to include private VET institutions not located in organized industrial zones. Thus, the government has supported all private VET institutions in proportion to the number of students since the 2016-2017 academic year (MoNE, 2018b, 2019a; Özer, 2019).

The number and ratio of students in private VET institutions between the 2008-2009 and 2017-2018 academic years in all VET institutions are given at Table 5. Table 5 shows the number and ratio of students in private VET institutions among all VET institutions to be quite low. In addition, incentives since the 2012-2013 academic year have contributed to increasing the private sector's share in VET. In the 2017-2018 academic year, 5.49% of students in secondary VET school system study in private VET institutions through the contributions from government incentives. Even though, the private sector's share in VET is still quite low despite all the support and incentives.

Table 5

Number and Ratio of Private VET Institutions in the Secondary VET System for the Last 10 Years

Academic Year	Number of Students in Private VET Institutions	Number of Students in Secondary VET System	Ratio of Students in Private VET Institutions to Students in Secondary VET System (%)
2017-2018	109,113	1,987,282	5.49
2016-2017	111,720	2,068,212	5.40
2015-2016	99,217	2,082,935	4.76
2014-2015	75,890	2,119,736	3.58
2013-2014	56,053	2,039,791	2.75
2012-2013	17,854	2,269,651	0.79
2011-2012	4,348	2,090,220	0.21
2010-2011	1,951	2,072,487	0.09
2009-2010	1,603	1,819,448	0.09
2008-2009	1,379	1,565,264	0.09

Turkey's discussions on VET have mostly focused on the ratio of VET to general education; however, the private sector's share in VET has not been cited within the scope of these discussions. In other respects, the demand for increasing the scale of VET only being expressed for public institutions is extremely interesting. This circumstance beclouds the private sector's responsibility and burden for strengthening VET while leaving them out of discussion. Establishing VET institutions in the scope

of and/or under the charge of the private sector is crucial for meeting the needs of the economy through VET. Consequently, strengthening the private sectors' participation is strongly needed to enhance the supply and demand in VET.

Long-Term Employment Problem for VET Graduates

Countries consider reviews and rankings in international academic achievement studies when revising and enhancing their education systems. Within this scope, international studies such as PISA and TIMSS present important and valuable information about the effects and outputs of these improvements, as well as countries' relative positions.

International assessments, aside from describing the current situation in education, focus on the general skills also requested by the labor market, the yield results for projections, and predictions. These assessments present information about how well students are prepared through the current education systems for the information society and for the challenges of the business world. For instance, Hanushek et al. (2011; 2017) used the results from the OECD's International Adult Literacy Survey (IALS) to compare the employment statuses and salaries of VET graduates and general education graduates. The literacy test battery in IALS allows direct monitoring of cognitive skills in different age groups and school types (Hanushek et al., 2017). In the first stage after graduation, VET graduates have the advantage in employability; however, graduates of general education take the advantage as age increases. This change can be observed in all countries that present VET education, but is much more apparent in countries such as Germany, Denmark, and Switzerland where the workplace education model is predominantly applied (Hanushek et al., 2011).

The VET graduates in these countries are obviously more advantageous in employment between 16-26 years old. However, as age increases, VET graduates' advantage disappears and general education graduates have more advantages in employment (Hanushek et al., 2011). The mean IALS literacy scores for general education graduates is higher compared to VET graduates, particularly in Germany, and the difference between the two groups is even higher in older age groups (Hanushek et al., 2011). In Denmark, the mean IALS literacy scores for the two groups is similar at beginning levels; however, the mean IALS literacy scores for general education graduates become higher compared to VET graduates as age increases. VET graduates are employed at higher rates with the support of workplace training, but vocational skills become insufficient against the skills requested by the labor market in later stages as age increases. Accordingly, general education graduates have an important advantage in lifelong employment opportunities. Because the skills assessed in IALS

are in line with the skills requested by the labor market, IALS results give great hints about lifelong employment patterns for both VET and general education graduates.

On the other hand, countries such as Finland, New Zealand, and the United Kingdom, where VET is mostly studied in school instead of the workplace, show no remarkable differences between the mean IALS literacy scores for general education graduates and VET graduates. The relationship between employment and age is also valid in these countries; however, the differences between these two groups are at minimal levels (Hanushek et al., 2011).

With the rapid technological changes, the value of skills gained in VET decreases faster than general abilities (Hanushek et al., 2007). Specifically, VET graduates' skills become useless due to the dynamic structural changes of occupations in fast growing economies (Hanushek, 2012). On the contrary, general skills in general education facilitate adapting to technological transformations and lead to decreased investment costs at later stages. Independent of technological transformation, general education leads to decreased investment costs through general skills and allows general education graduates to have better long-term employment opportunities (Hanushek et al., 2017).

Hanushek et al. (2017) also showed the decreased relative advantage of VET graduates in employment as age increases to also be valid for income levels. In other words, general education graduates' salaries are comparatively lower at the beginning stages, but this trend is reversed as age increases. This is obvious in countries such as Germany and Denmark, where VET is concentrated on workplace trainings. However, in Switzerland, which has a similar VET model, VET graduates are more advantageous in salary compared to general education graduates. This situation is explained by Switzerland's relatively low economic development compared to Germany or Denmark (Hanushek et al., 2017).

Consequently, workplace-centered VET allocates relatively low time and importance in developing general skills compared to general education. The difference between the two types of education manifests itself in lifelong employability and level of income.

The Need for Restructuring VET to Ensure Long-Term Employment

Countries that consider VET as an education type where academic skills can be gained to a limited extent, as a non-academic education, and as a career path may push themselves into a disadvantageous position in the long-term development process (Hanushek, 2012). Therefore, VET is in a restructuring process by strengthening and extending the scope of the general skills that modern economies need more.

Restructuring VET decreases educational costs within the scope of lifelong learning and increases VET graduates' adaptability toward rapid technological changes.

In Turkey, VET students at the secondary education level begin vocational field education in 10th grade and study branch education in 11th and 12th grades according to their field. VET at the secondary education level is served in 54 fields with 199 branches. When reviewing the branches under fields, focusing on the fields instead of branches is seen to be more prevalent and aimed at specialization in a field. This tendency was one of the general characteristics of VET in various countries, thus numerous curriculums and educational programs were developed according to the specific technical needs of the sector (Sahlberg, 2007). Indeed, when sector delegates expressed the profile they needed from VET graduates, they identified that this profile is appropriate only for the current processes and needs of their own companies (Hanushek, 2012). This situation may increase short-term sector appreciation; however, it restricts VET graduates' mobility between companies and decreases their adaptability toward long-term technological changes.

Global trends and transformations in VET show academic and general skills to be more comprehensively included in the education process and extensive VET fields to have been structured instead of specific braches. Flexible mobility between professions and strengthening the learning ability are inevitable characteristics of the new VET structuring processes (Sahlberg, 2007). Nowadays, Turkey is in the third phase of VET, and automation has becomes widespread and supported by artificial intelligence (AI) technologies in this phase (Perc, Özer, & Hojnik, 2019). According to the Phase III needs, the skills gained through VET are not alternatives for general skills; on the contrary, they become an integral part of general skills. This transformation, which is supported by automation and AI, has led to a negative effect on employment (displacement effect) but also to new skills for new business lines (Acemoğlu & Restrepo, 2018). Including these skills in VET and strengthening graduates' academic skills and general skills to enhance these skills will lead to enhancing VET graduates' long-term employability.

Student Entrance to Vocational Education and Training

In most OECD countries, youths perceive VET as a low-status type of education and consider it as their second or third option (Sahlberg, 2007). Related discussions show current anti-VET perceptual issues to exist in almost all countries (Cedefop, 2018; Chong, 2014; Pilz, 2017). A common complaint is found about the high school-dropout and absenteeism rates in VET institutions (Abusland, 2014; Cedefop, 2018; European Quality Assurance in Vocational Education and Training [EQAVET], 2015; Waltzer & Bire, 2014; Vantuch & Jelinkova, 2013). Countries allocate remarkable

efforts to enhance the perceptions toward VET and to produce solutions within education systems.

Student perceptions and preferences towards VET in Turkey do not differ from global trends and developments. However, external and systematic interventions that directly affect VET have also been conducted in Turkey. Regulations such as the *coefficient rule*, which makes VET graduates' transition to higher education more difficult, increased the VET problem in Turkey, which had already had its mentioned problems. Negative impacts from the coefficient rule accompanied VET for many years in Turkey (Özer, 2018, 2019; Özer, Çavuşoğlu, & Gür, 2011). In addition, students' placement in high schools, which had been performed through their scores on the central exam between 2014 and 2017, led to students with high academic achievement being placed in science high schools, social sciences high schools, and Anatolian high schools. Thus, students with comparatively low academic achievement were mostly clustered in VET institutions between these years (Çelik, Boz, Arkan, & Toklucu, 2017; Özer, 2019). The reflection and outcomes of this circumstance can be seen in the score differences between school types in the results of international academic achievement studies. For example, the results from PISA 2015 are given in Table 6 with respect to school type and level in Turkey (MoNE, 2016).

Table 6

PISA 2015 Mean Literacy Scores with Respect to School Type and Level in Turkey

Literacy	Science High Schools	Social Sciences High Schools	Anatolian High Schools	Anatolian İmam Hatip High Schools	Arts High Schools	Vocational & Technical Anatolian High Schools	Multiple Program High Schools
Reading	524	523	464	413	408	396	385
Science	534	518	461	407	405	392	388
Mathematics	537	504	454	398	373	391	379

When considering that a 30-point score difference is equal to one year of education, VET students' reading-, science-, and math-literacy levels are quite low compared to students from other high school types (Atmaca, 2018). This consequence affects the demand of students with higher academic achievement for VET and worsens the negative perception towards VET. Additionally, school dropouts and absenteeism are thought to be affected by this circumstance (Özer, 2018, 2019). One of the challenges faced by VET in Turkey is that expectations from VET have increased; however, students with higher achievement levels do not prefer VET at the same time.

These results show that the issues in these mentioned areas have not been solved in primary education and translate to the high school level; the issues become more apparent due to clustering students according to their academic achievement levels. In this context, VET is the education type that suffers at the maximum level from issues in primary education. Without this reality, searching for the source of the issues

and spending efforts on solutions in the context of VET will not be effective and will postpone solutions because these efforts ignore the issues' real source.

Conclusion & Discussion

VET-related issues are observed to have great similarities in most countries. Increases in economic development and readily transitioning to higher education have led to changes in students' preferences and increased the percentage of students who select general education. VET is perceived as students' second choice and has become the destination for students with lower academic achievement levels. As mentioned, VET is in a new phase with the economic developments and rapid changes in technology. The most challenging issue VET faces is that expectations from VET have increased despite the fact that students with comparatively low academic achievement levels are clustered in VET institutions.

In this respect, the VET-related issues in Turkey show similarities with global VET-related issues. However, negative external interventions such as the coefficient rule have caused a traumatic process for VET, which had already gone through a problematic phase all over the world. Despite the numerous improvements made to end this traumatic process, the damage has not been recovered from completely. Furthermore, the issue of differences in academic achievement between schools and regions has not been solved adequately in primary education, and this issue has been transferred to the high school level. As the PISA results show, a chronic academic achievement difference between high school types has arisen due to this translated issue. Vocational and Technical Anatolian High Schools (VTAHs) have been affected by this negative circumstance at the maximum level. MoNE recently attempted to establish a new type of VET school with very strong companies such as ASELSAN and with top universities such as Istanbul Technical University (Özer, 2019). Secondary school placement results show the new type of VET schools for the first time to receive students from the top 1% (MoNE, 2019b). In addition, MoNE (2018a) has specified minimizing the academic achievement differences between school types as a main objective in the Education Vision 2023. Improvements in this context will lead to increases in education quality and in the academic achievement levels students input to VET, and hence in the capacity to train graduates with qualified expectations of the labor market.

Contrary to global tendencies, the private sector's share in VET has been quite low (less than 6%) in Turkey, despite government incentives. Therefore, the private sector needs to invest more in VET. Although the private sector in Turkey is entitled to establish Vocational and Technical Anatolian High Schools (VTAHs), the sector has no legal right to establish Vocational Training Centers (VTCs). Despite VTAH

graduates mostly preferring to work outside of their field of education, VTC graduates' employment rate in their field of education (88%) shows an opportunity exists for capacity increase. To solve this problem and increase the share and participation of the private sector in VTCs, the Private Education Institutions Law No. 5580 has been enacted very recently. According to this law, the private sector can establish VTCs. A remarkable improvement for strengthening VET in Turkey will be made thanks to this law. The private sectors' establishment of VTCs will lead to strengthening VET in Turkey, and the private sector will be able to train the workforce it needs. In addition, MoNE made a new regulation allowing students to complete additional courses earn a diploma when they come to school one day a week. This new regulation will also have a potential to increase the demand for VTCs.

Meanwhile, a remarkable inconsistency is observed between VET fields in public schools and sector fields at the region and province levels (MoNE, 2019; Özer, 2019). Therefore, VET institutions and fields have to be aligned with the sector countrywide. In other words, VET education fields have to be reorganized and oriented according to sector fields, and capacities have to be determined according to employment opportunities. A supply-and-demand orientation will positively affect and rationalize the supply-and-demand relationship with VET. Otherwise, an imbalance of supply and demand will lead to skill surpluses and field-of-study mismatches (OECD, 2018).

Many countries conduct campaigns to improve the perceptions toward VET, to abandon specific specializations, to identify skills more comprehensively, and to concentrate on general skills. The new approach has eased mobility between professions, provided VET graduates with the ability to adapt to technological changes, and improved VET graduates' abilities to develop long-term skills. This transformation is also in line with the skills the labor market demands in an environment where automation has become widespread. These skills will ease VET graduates' adaptability to change and increase their resilience towards technological changes, which are an output of rapid economic development. Within this scope, simplifying VET fields and branches by considering the current situation of the labor market and increasing the share of general skills in VET are suggested. Accordingly, simplifying the branches under fields, structuring the VET mostly on fields, and including more academic and general skills to VET programs will improve VET graduates' educational quality and employability. These practices will strengthen both their short-term employment as well as their long-term employment potentials. Concurrently, the cost of life-long learning and mobility between professions will decrease.

Acknowledgements

The author declares no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

References

- Abusland, T. (2014). *Early leaving from vocational education and training: United Kingdom*. UK: UK NARIC, ECCTIS.
- Acemoğlu, D., & Restrepo, P. (2018). *Artificial intelligence, automation and work* (NBER Working Paper 24196). Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Aktaşlı, İ., & Tüzün, I. (2012). *Mesleki ve teknik eğitimde kalite strateji belgesi* [Quality strategy certificate in vocational and technical education]. İstanbul, Turkey: Eğitim Reformu Girişimi.
- Aktaşlı, İ., Kafadar, S., & Tüzün, I. (2012). *Meslek eğitiminde kalite için işbirliği: Meslekî ve teknik eğitimde güncellenmiş durum analizi* [Collaboration for quality in vocational education: Updated situation analysis in vocational and technical education]. İstanbul, Turkey: Eğitim Reformu Girişimi.
- Atmaca, T. (2018). Eğitimde eşitlik yanılsaması: Türkiye’de eğitimde eşitsizliklerin yeniden üretimi [Illusion of equality in education: Reproduction of inequalities in education in Turkey]. In L. Sunar (Ed.), *Türkiye’de toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik* [Social stratification and inequality in Turkey] (pp. 215–254). Ankara, Turkey: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bennel, P., & Segerstrom, J. (1998). Vocational education and training in developing countries: Has the World Bank got it right? *International Journal of Educational Development*, 18(4), 271–287.
- Bertocchi, G., & Spagat, M. (2004). The evolution of modern educational systems: Technical vs. general education, distributional conflict, and growth. *Journal of Development Economics*, 73, 559–582.
- Çelik, Z., Boz, N., Arkan, Z., & Toklucu, D. K. (2017). *TEOG yerleştirme sistemi: Güçlükler ve öneriler* [TEOG placement system: Difficulties and suggestions]. Ankara, Turkey: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Çelik, Z., Yurdakul, S., Bozgeyikli, H., & Gümüş, S. (2017). *Eğitime bakış 2017: İzleme ve değerlendirme raporu* [Education overview 2017: Monitoring and evaluation report]. Ankara, Turkey: Eğitim Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Chong, T. (2014). Vocational education in Singapore: Meritocracy and hidden narratives. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 35(5), 637–648.
- Darling-Hammond, L. (2010). *The Flat World and education: How America’s commitment to future equity will determine our future*. New York, NY: Teachers College, Columbia University.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *I. Beş yıllık kalkınma planı* [I. Five-year development plan]. Ankara, Turkey: Author.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1967). *II. Beş yıllık kalkınma planı* [II. Five-year development plan]. Ankara, Turkey: Author.

- Devlet Planlama Teşkilatı. (1972). *III. Beş yıllık kalkınma planı* [III. Five-year development plan]. Ankara, Turkey: Author.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). *IV. Beş yıllık kalkınma planı* [IV. Five-year development plan]. Ankara, Turkey: Author.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1985). *V. Beş yıllık kalkınma planı* [V. Five-year development plan]. Ankara, Turkey: Author.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1989). *VI. Beş yıllık kalkınma planı* [VI. Five-year development plan]. Ankara, Turkey: Author.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1996). *VII. Beş yıllık kalkınma planı* [VII. Five-year development plan]. Ankara, Turkey: Author.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). *VIII. Beş yıllık kalkınma planı* [VIII. Five-year development plan]. Ankara, Turkey: Author.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). *IX. Beş yıllık kalkınma planı* [IX. Five-year development plan]. Ankara, Turkey: Author.
- European Quality Assurance in Vocational Education and Training. (2015). *Actions to reduce early leaving in vocational education and training* (Policy Brief). Retrieved from <https://www.eqavet.eu/Equavet2017/media/Documents/EQAVET-Policy-Brief-on-PLA-on-Actions-to-reduce-early-leaving-in-VET.pdf>
- European Centre for the Development of Vocational Training. (2018). *The changing nature and role of vocational education and training in Europe. Vol. 3: the responsiveness of European VET systems to external change (1995-2015)* (Cedefop Research Paper, No 67). Luxembourg: Author.
- Flora, P. (1983). *State, economy, and society in Western Europe 1815-1975. A data handbook. The growth of mass democracies and welfare states*. Chicago, IL: St. James Press.
- Günay, D., & Özer, M. (2014). *Türkiye’de meslek yüksekokulları, mevcut durum, sorunlar ve çözüm önerileri* [Vocational schools in Turkey, the current situation, problems and solutions]. Ankara, Turkey: Yükseköğretim Kurulu.
- Günay, D., & Özer, M. (2016). Türkiye’de meslek yüksekokullarının 2000’li yıllardaki gelişimi ve mevcut zorluklar [The development of Turkish post-secondary vocational colleges in the 2000’s and the current challenges]. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(1), 1–12.
- Gür, B. S., Özoğlu, M., Akgeyik, T., Çetinkaya, E., Karagöl, E. T., Öztürk, M. ... Çelik, Z. (2012). *Türkiye’nin insan kaynağının belirlenmesi* [Determination of Turkey’s human resources]. Ankara, Turkey: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Hanushek, E. A. (2012). Dual education: Europe’s secret recipe? *CESifo Forum*, 13(3), 29–34.
- Hanushek, E. A., Schwerdt, G., Woessman, L., Zhang, L. (2017). General education, vocational education, and labor-market outcomes over the life-cycle. *The Journal of Human Resources*, 52(1), 48–87.
- Hanushek, E. A., Woessman, L., & Zhang, L. (2011). *General education, vocational education, and labor-market outcomes over the life-cycle* (NBER Working Paper 17504). Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Hippach-Schneider, U., Krause, M., Woll, C. (2007). *Vocational education and training in Germany: Short description* (CEDEFOP Panorama Series: 138). Retrieved from https://www.cedefop.europa.eu/files/5173_en.pdf

- Ministry of National Education. (2016). *PISA 2015 ulusal raporu* [PISA 2015 national report]. Ankara, Turkey: Author.
- Ministry of National Education. (2018a). *Güçlü yarınlar için 2023 eğitim vizyonu* [2023 education vision for strong tomorrows]. Ankara, Turkey: Author.
- Ministry of National Education. (2018b). *Eğitim analiz ve değerlendirme raporları serisi No: 1. Türkiye’de mesleki ve teknik eğitimin görünümü* [Education analysis and evaluation report series No. 1. In view of the vocational and technical education in Turkey]. Ankara, Turkey: Author.
- Ministry of National Education. (2018c). *Eğitim analiz ve değerlendirme raporları serisi No: 2. Mesleki ve teknik ortaöğretimde kurumsal dış değerlendirme raporu* [Education analysis and evaluation report series No. 2. Institutional external evaluation report in vocational and technical secondary education]. Ankara, Turkey: Author.
- Ministry of National Education. (2019a). *Eğitim analiz ve değerlendirme raporları serisi No: 6. Organize sanayi bölgelerinde mesleki ve teknik eğitim* [Education analysis and evaluation report series No. 6. Vocational and technical training in organized industrial zones]. Ankara, Turkey: Author.
- Ministry of National Education. (2019b). *Eğitim analiz ve değerlendirme raporları serisi No: 8. 2019 Liselere Geçiş Sistemi (LGS) kapsamında ilk yerleştirme sonuçları* [Education analysis and evaluation report series No. 8. 2019 first placement results within the scope of high school transition system (LGS)]. Ankara, Turkey: Author.
- Oral, I. (2012). *Mesleki eğitimde ne çalışıyor, neden çalışıyor: Okul işletme iş birliklerine dair politika önerileri* [What works and why does it work in vocational education: Policy recommendations for school business partnerships]. İstanbul, Turkey: Eğitim Reformu Girişimi.
- Özer, M. (2018). 2023 eğitim vizyonu ve mesleki ve teknik eğitimde yeni hedefler [The 2023 education vision and new goals in vocational and technical education]. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(3), 425–435.
- Özer, M. (2019). Mesleki ve Teknik eğitimde sorunların arka planı ve Türkiye’nin 2023 Eğitim Vizyonunda Çözüme yönelik yol haritası [Background of problems in vocational education and training and its road map to solution in Turkey’s education vision 2023]. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 9(1), 1–11.
- Özer, M., Çavuşoğlu, A., & Gür, B. S. (2011). Restorasyon ve toparlanma dönemi: Mesleki ve teknik eğitimde 2000’li yıllar [Restoration and recovery period: 2000s in vocational and technical education]. In B. S. Gür (Ed.), *2000’li Yıllar: Türkiye’de Eğitim* [2000s: Education in Turkey] (pp. 163–192). İstanbul, Turkey: Meydan.
- Perc, M., Ozer, M., & Hojnik, J. (2019). Social and juristic challenges of artificial intelligence. *Palgrave Communications*, 5, 61. | <https://doi.org/10.1057/s41599-019-0278-x>
- Pilz, M. (2017). *Vocational education and training in times of economic crisis: Lessons from around the World*. Manhattan, NY: Springer International Publishing.
- Sahlberg, P. (2007). *Secondary education in OECD countries: Common challenges, differing solutions*. Torino, Italy: European Training Foundation.
- Şencan, H. (2008). *Türkiye’de meslekî ve teknik eğitim: Sorunlar ve öneriler* [Vocational and technical education in Turkey: Problems and suggestions]. İstanbul, Turkey: Tavashlı Matbaacılık.
- The Organisation for Economic Co-operation and Development. (2010). *Learning for jobs. OECD reviews of vocational education and training: Options for China*. Paris, France: Author.

- The Organisation for Economic Co-operation and Development. (2014a). *OECD reviews of vocational education and training: Key messages and country summaries*. Paris, France: Author.
- The Organisation for Economic Co-operation and Development. (2014b). *A skills beyond school review of the Netherland*. Paris, France: Author.
- The Organisation for Economic Co-operation and Development. (2017). *Education policy outlook: Austria*. Paris, France: Author.
- The Organisation for Economic Co-operation and Development. (2018). *Skills for jobs*. Paris, France: Author.
- Türk Eğitim Derneği. (1983). *Türkiye’de meslek eğitimi ve sorunları. VI. Eğitim toplantısı* [Vocational training and problems in Turkey. VI. Training meeting]. Ankara, Turkey: Author.
- Vantuch, J., & Jelinkova, D. (2013). *Early leaving from vocational education and training in Slovakia*. Bratislava: SIOV/SNO. Retrieved from <http://www.refernet.sk/images/news/files/Early%20leaving%20from%20VET%20in%20Slovakia.pdf>
- Waltzer L., & Bire, M. (2014). *Early leaving from vocational education and training: Luxembourg*. Luxembourg, INFPC. Retrieved from <https://cms.refernet.lu/View/Document/early-leaving-school/en>
- World Bank. (1995). *Priorities and strategies for education: A World Bank sector review*. Washington, DC: Education and social policy department.
- World Bank. (2019). *The changing nature of work. World development report*. Washington, DC: International Bank for Reconstruction and Development.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi

INVITED REVIEW

Iran's Second Demographic Transition and Below- Replacement Fertility: Implications for Population Policies

Amir Erfani¹

Over the past two decades, the overall fertility rate in Iran, like most developed and some developing countries, has fallen drastically to a below-replacement level (under two children per woman is required to maintain a population), dropping from 2.0 children per women in 2000 (Erfani & McQuillan, 2008) to 1.8 in 2005 and then to 1.65 in 2011 and 2017 (Erfani, 2013; United Nations Population Division, 2017). The enduring low fertility rate can accelerate population aging and the declining labor force, with the prospect of severe consequences for economic development. Therefore, a thorough understanding of the determinants of low fertility is essential for adequate policy responses to this situation.

The emergence of low fertility rates in different regions of the world had initially been attributed to the occurrence of increases in the cost of childbearing for women in addition to economic uncertainty (Kohler, Billari, & Ortega, 2002; Mills, Blossfeld, & Klijzing, 2005) and recently to gender inequality in family gender-roles and decision-making (McDonald, 2000) and most importantly to the spread of individualism and the emergence of alternative family formations, which have been described as a second demographic transition (SDT; Lesthaeghe, 1995; van de Kaa, 1987) and are not very compatible with childbearing.

An SDT identifies cultural shifts from traditional familial values toward the individualization of moral norms and values; it occurred first in Europe (van de Kaa, 1987), then spread to North America (Lesthaeghe & Neidert, 2006) and next to Asia (Atoh, Kandiah, & Ivanov, 2004; Lesthaeghe, 2010, 2014). In fact, the emergence of

1 Correspondence to: Amir Erfani (Prof.), Department of Sociology & Anthropology, Nipissing University, North Bay, Ontario, Canada. E-mail: amire@nipissingu.ca ORCID: 0000-0001-8845-8574

To cite this article: Erfani, A. (2019). Iran's second demographic transition and below-replacement fertility: Implications for population policies. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2), 475-478. <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.0102>

individualistic norms places less value on marriage and the family unit and embraces alternate forms of family, including single parents, cohabitation, divorce, and childless families. Evidence from recent Iranian studies have documented the emergence of such cultural changes, including the growth of materialistic values and individualism (The Ministry of Culture and Islamic Guidance, 2001, 2003), increases in childless or one-child families (Khalajabadi & Kazemipour, 2011; Shojaei & Erfani, 2019), delayed marriage and family formation, increased divorce rates, lower marriage rates (Karimi, 2011), increased abortion rates (Erfani, 2016), increased premarital sex and cohabitation (Khalajabadi-Farahani & Cleland, 2015; Khalajabadi, Cleland, & Mehryar, 2011), and positive attitudes toward premarital dating and sexual encounters (Motamedi et al., 2016). Therefore, *individualism* is the basis for low fertility, as individuals give priority to their “well-being and self-expression” (Van de Kaa, 1987; Van de Kaa, 2001, p. 294); choose their own partners, desired forms of relationships, and number of children (Thornton, 2001); and make family and childbearing decisions based on their self-interests (Folbre, 2000). Consequently, if the Iranian government decides to employ any pronatalist measures to increase fertility in the country, it needs to bring into its calculations the recent cultural shifts toward individualistic values and norms, which affect individuals’ decisions to bear children.

To deal with persistent low fertility rates, governments usually adopt policies to reduce the socioeconomic burdens of low fertility. These policies can be efforts to reverse declining fertility or to adapt to low fertility trends (Teitelbaum & Winter, 1985). Pronatalist efforts include positive measures, such as raising economic incentives and lowering the costs of additional births, as well as negative measures that limit access to fertility control. Compared to inducing a fertility decline, however, increasing fertility through government intervention has been far more difficult and costly with minimal effects on raising fertility in many Western countries (Demeny, 1986); the application of negative measures in the past has resulted in temporary short-lived fertility increases along with a sharp rise in maternal morbidity and mortality related to unintended pregnancies that were terminated by unsafe abortions (Horga, Gerds, & Potts, 2013). A recent example of negative measures is the limiting of government-funded family-planning services in Iran, which has largely affected women of low socioeconomic status who have large numbers of children (Erfani, 2017); it has had a minimal effect on raising fertility because the publicly-funded contraceptive methods had only contributed to 7% of the country’s fertility decline (Erfani, 2015).

Because of the minimal success of pronatalist policies, many low-fertility nations have decided to adapt their age-related social services, such as health-care, social security, retirement, and education systems, to a low-fertility regime and aging-population structure by taking measures such as raising the retirement age; admitting immigrants; and adjusting the education, tax, and health systems. For different political

and economic reasons, Iran is not yet ready to apply any adaptive measures. Therefore, the government needs to move towards preparing the infrastructures required for adapting age-related social services to an emerging aging population while it plans to remove economic obstacles to marriage and childbearing among youths (e.g., reducing unemployment and living costs) and considers the recent cultural changes in marriage and family formations.

References/Kaynakça

- Atoh, M., Kandiah, V., & Ivanov, S. (2004). The second demographic transition in Asia? Comparative analysis of the low fertility situation in East and South-East Asian countries. *The Japanese Journal of Population*, 2(1), 42–75.
- Demeny, P. (1986). Pronatalist policies in low-fertility countries: Patterns, performance and prospects. In K. Davis, M. S. Bernstam, & R. Ricardo-Campbell (Eds.), *Below-replacement fertility in industrial societies: Causes, consequences, policies* (pp. 335–358). New York, NY: Cambridge University Press.
- Erfani, A. (2013). Fertility in Tehran city and Iran: Rates, trends and differentials. *Population Studies*, 1(1), 87–107.
- Erfani, A. (2015). Curbing family planning in Iran: An appraisal of Bill 446. *Journal of Family Planning and Reproductive Health Care*, 41(4), 317–318.
- Erfani, A. (2016). Levels, trends and correlates of abortion in Tehran, Iran: 2009-2014. *International Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 42(2), 93–101.
- Erfani, A. (2017). Curbing publicly-funded family planning services in Iran: Who is affected? *Journal of Family Planning and Reproductive Health Care*, 43(1), 37–43.
- Erfani A, & McQuillan, K. (2008). Rapid fertility decline in Iran: Analysis of intermediate variables. *Journal of Biosocial Science*, 40, 459–478.
- Folbre, N. (2000). Sleeping beauty awake: Feminism and fertility decline in the twentieth century. *Social Research*, 71(2), 343–356.
- Horga, M., Gerdtts, C., & Potts, M. (2013). The remarkable story of Romanian women's struggle to manage their fertility. *J Fam Plann Reprod Health Care*, 39, 2–4.
- Karimi, K. (2011). Trends of marriage and divorce rates in Iran: 1996-2006. In PSRC (Ed.), *Population, policy, and sustainable development* (pp. 39–63). Tehran, Iran: Population Studies and Research Center in Asia and the Pacific.
- Khalajabadi-Farahani, F., & Cleland, J. (2015). Perceived norms of premarital heterosexual relationships and sexuality among female college students in Tehran. *Culture, Health & Sexuality*, 17(3), 1–18.
- Khalajabadi-Farahani, F., Cleland, J., & Mehryar, A. H. (2011). Associations between family factors and premarital heterosexual relationships among female college students in Tehran. *International Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 37(1), 30–39.
- Khalajabadi-Farahani, F., & Kazempour, S. (2011). Trends of one-child families in Iran since 1996: Implications for population policy. Paper presented at the *UCL and Leverhulme Trust Conference on Human Population Growth and Global Carrying Capacity* in May 2011. London, UK. Retrieved from http://www.ucl.ac.uk/popfootprints/poster_presentations

- Kohler, H.-P., Billari, F. C., & Ortega, J. A. (2002). The emergence of the lowest low-fertility in Europe during the 1990s. *Population Development Review*, 28(4), 641–680.
- Lesthaeghe, R. (1995). The second demographic transition in Western countries: An interpretation. In K. O. Mason & A. M. Jensen (Eds.), *Gender and family change in industrialized countries* (pp. 17–62). New York, NY: Oxford University Press.
- Lesthaeghe, R. 2010. The unfolding story of the second demographic transition. *Population and Development Review*, 36(2), 211–251.
- Lesthaeghe, R. (2014). The second demographic transition: A concise overview of its development. Proceedings from the *National Academy of Sciences of the United States of America* (Vol. 111, no. 51, pp. 18112–18115).
- Lesthaeghe, R., & Neidert, L. (2006). The second demographic transition in the United States: Exception or textbook example? *Population and Development Review*, 32(4), 669–698.
- McDonald, P. (2000). Gender equity and theories of fertility transition. *Population and Development Review*, 26(3), 427–440.
- Mills, M., Blossfeld, H.-P., & Klijzing, E. (2005). Becoming an adult in uncertain times: A 14-country comparison of the losers of globalization. In H.-P. Blossfeld, E. Klijzing, M. Mills, & K. Kurz (Eds.), *Globalization, uncertainty and youth in society* (pp. 393–411). New York, NY: Routledge Advances in Sociology Series.
- Ministry of Culture and Islamic Guidance. (2001). *Values and attitudes of Iranians (Wave 1)*. Tehran, Iran: Ministry of Culture’s Office of the Survey of Values and Attitudes.
- Ministry of Culture and Islamic Guidance. (2003). *Values and attitudes of Iranians (Wave 2)*. Tehran, Iran: Ministry of Culture’s Office of the Survey of Values and Attitudes.
- Motamedi, M., Merghati-Khoei, E., Shahbazi, M., Rahimi-Naghani, S., Salehi, M., Karimi, M., ... Khalajabadi-Farahani, F. (2016). Paradoxical attitudes toward premarital dating and sexual encounters in Tehran, Iran: A cross-sectional study. *Reproductive Health*, 13(102), 1–10. <https://dx.doi.org/10.1186/s12978-016-0210-4>
- Shojaei, J., & Erfani, A. (in press). Single-child families in Iran: Trends and patterns. *Quarterly Journal of Social Sciences*. Advance Online Publication.
- Teitelbaum, M. S., & Winter, J. M. (1985). *The fear of population decline*. Cambridge, MA: Academic Press.
- Thornton, A. (2001). The development paradigm, reading history sideways, and family change. *Demography*, 38, 449–465.
- Van de Kaa, D. J. (1987). Europe’s second demographic transition. *Population Bulletin*, 42, 1–59.
- Van de Kaa, D. J. (2001). Postmodern fertility preferences: From changing value orientation to new behavior. In R. A. Bulatao & J. B. Casterline (Eds.), *Global fertility transition*. A supplement to *Population Development Review*, 27, 290–331.
- United Nations Population Division. (2017). *World population prospects: 2017 revision*. United Nations: New York, NY. Retrieved from <https://www.compassion.com/multimedia/world-population-prospects.pdf>

İstanbul Üniversitesi

Sosyoloji Dergisi

Yazarlara Notlar

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Sosyoloji Bölümü geleneklerinden beslenmekte ve bu kurumlarda oluşan birikimin yeni bakışla ve ürünlerle sürdürülmesini önemsemektedir. İlk sayısı 1917 yılında basılan ve Türkçedeki ilk sosyoloji dergisi olan *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, hâlihazırda yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanan hakemli akademik bir dergidir.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, sosyoloji alanında çalışan akademisyenlerin yanı sıra, antropoloji, istatistik, ekonomi, eğitim, tarih, siyaset bilimi, din bilimleri gibi diğer sosyal bilim alanlarında çalışan bilim adamlarının sosyolojik perspektiften hazırlanmış katkılarında da açıktır. Dergi ayrıca değerlendirme yazıları, konferans, sempozyum ve atölye raporlarına da yer vermekte; belli konulara ayrılmış özel sayılar da yayımlanmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi'nde makaleler Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde İngilizce geniş özetleriyle birlikte yayımlanmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi'nde yayına kabul edilmiş makaleler açık erişim olarak yayımlanmaktadır. Değerlendirilmek üzere sunulan başvurular 2015 yılından itibaren "iThenticate" intihal engelleme/analiz programında incelenerek akademik dürüstlük ve etik sağlanmaya çalışılmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi'nde;

- Sosyoloji alanı ile ilgili nicel, nitel araştırmalara, en son literatürü kapsamlı biçimde değerlendiren derlemelere, meta-analiz çalışmalarına, model önerilerine ve benzeri özgün yazılara yer verilir.
- Çalışmaların yöntembilim açısından yetkinlikleri kadar alana orijinal ve yeni katkı sunmaları da temel yayımlanma kriteridir.
- Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Yayımlanan yazılar, düşünsel planda *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*'ni bağlamaz.
- Yayımlanmış yazıların yayım hakları *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*'ne aittir.
- *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* ve yazar/ların ismi kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Dergiye gönderilecek yazılar;

- Derginin web sayfasında belirtilen yazım kurallarına uygun şekilde hazırlanmalıdır.
- Yüklenen tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması ve daha kolay kullanılmasını amacıyla 10 x 17 cm'lik alanı aşmaması gerekir. Bundan dolayı tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlarda daha küçük punto ve tek aralık kullanılabilir.
- İngilizce uzun özet de dâhil olmak üzere çalışmalar 35 sayfayı aşmamalıdır.
- Başvuruların Online Başvuru Yönergesi'ne uygun şekilde yazılması gerekir.

Gönderilen çalışmaların aşağıda koyu yazılan bölümleri içermesi gerekmektedir;

- *Türkçe Başlık Sayfası* (makale başlığını, yazar/lar'ın tam adlarını ve unvanlarını, çalıştıkları kurumlarını, adres, telefon, faks ve elektronik posta bilgilerini içermelidir)
- *Türkçe Öz* (150-200 kelime arası)
- *Anahtar Kelimeler* (5-8 kelime arası)
- *Ana Metin* (Nicel ve nitel çalışmalar giriş, yöntem, bulgular, tartışma bölümlerini içermelidir)

Yöntem kısmında ise eğer yeni bir model kullanılmışsa model alt bölümü ile mutlaka örneklem/çalışma grubu, veri toplama araçları ve işlem alt bölümleri bulunmalıdır. Derleme türü çalışmalar ise problemi ortaya koymalı, ilgili literatürü yetkin bir biçimde analiz etmeli, literatürdeki eksiklikler, boşluklar ve çelişkilerin üzerinde durmalı ve çözüm için atılması gereken adımlardan bahsetmelidir. Diğer çalışmalarda ise konunun türüne göre değişiklik yapılabilir, fakat bunun okuyucuyu sıca-cak ya da metinden faydalanmasını güçleştirecek detayda alt bölümler şeklinde olmamasına özen gösterilmelidir.

- Tablo, şekil, resim, grafik vb. metin içerisinde yer almalıdır.
- *Kaynakça* (Hem metin içinde hem de kaynakçada Amerikan Psikologlar Birliği (APA) tarafından yayımlanan Publication Manual of American Psychological Association adlı kitapta belirtilen yazım kuralları uygulanmalıdır).

Yayım Süreci Üzerine Notlar

- Yayımlanan yazıların içeriğinde ya da alıntılarında olabilecek çarpıtma, yanlış, telif hakkı ihlali, intihal vb. hususlardan yazar/yazarlar sorumludur.
- Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur. İlgili çalışmada, eğer etik onay alınması gereken durumlar söz konusu ise yazarların etik kurullardan ve kurullardan onay aldığı var sayılmaktadır.
- Hem metin içinde hem de kaynakçada *TDK Yazım Kılavuzu (Yazım Kılavuzu, 2009, Türk Dil Kurumu, Ankara)* veya www.tdk.gov.tr adresindeki online hali) yazım kuralları, akademik atıf ve gelenekler bağlamında ise *Publication Manual of American Psychological Association* [6. Baskı] esas alınır.

Istanbul University

Journal of Sociology

Notes for Contributors

Contributors submitting their work to *Istanbul University Journal of Sociology* should be informed that articles should include the following:

- Quantitative, qualitative, or mixed research methods,
- Comprehensive literature reviews, meta-analysis, or meta-synthesis,
- Model proposals, clinical experimental research model, or original writings of similar quality.

Istanbul University Journal of Sociology gives priority to current studies using advanced research and statistical methods and techniques. The Journal's main criteria for publication are original contribution to the field and competency in methodology.

Manuscripts are first assessed by the Editorial Board for purpose, topic, content, presentation style, and mechanics of writing. During this preliminary assessment, the Editorial Board guidelines are as follows:

- ✓ For Quantitative Research
 - Quantitative research based on a single variable or that mainly analyses frequency, percentage, difference, and correlational statistics is usually assessed in a preliminary assessment according to its contents. Quantitative research including multiple regressions, path and cluster analysis, or other advanced research and statistical methods is given priority.
- ✓ For Studies Developing a Measurement Tool
 - The authenticity, scope, quality of the group worked on, and efficiency of the reliability and validity of studies are taken into consideration to decide whether the measurement tool can be published independently.
 - The Editorial Board encourages contributors to send their manuscripts if the developed measurement tool is used in a study in which the findings are reported.
- ✓ For Experimental Research
 - Findings must be supported, detailed, and further elaborated on with qualitative data.
- ✓ For Qualitative Research
 - The reliability and validity studies and in-depth analysis of the data is of utmost importance.
- ✓ For Descriptive Studies
 - The journal aims to publish analytical studies identifying and proposing solutions to the key issues related to sociological issues. However, such studies should not resemble a book chapter based only on a literature review.
- ✓ Mixed Research Designs
 - Such studies have a higher likelihood of being published. Mixed research design studies should justify why and how the author adopted the research design used. Qualitative and quantitative sections are analyzed separately and are expected to meet the criterion described above.
- ✓ Please Note
 - The editors emphasize that *Istanbul University Journal of Sociology* articles should not include studies based on very frequently used measurement tools or on research topics that have been overly examined, unless they propose an innovative approach to the topic in question.
 - Manuscripts based on thesis-related research should include all data used in the thesis. *Istanbul University Journal of Sociology* does not publish any article including unethical practices such as sliding.
 - *Istanbul University Journal of Sociology* believes that the data collection process for original research should have been done in the last 5 years.

Authors of manuscripts that do not meet the general publication criteria or the criteria specified above will be notified of the decision along with the reasons for it and will not proceed to the referee review process.

Authors bear responsibility for the content of their published articles.

- Authors are assumed to have conformed to an ethical code of conduct during research. Ethical problems that may arise after publication are binding for authors only.
- *Istanbul University Journal of Sociology* is not responsible for the content and opinions expressed in the published articles and these do not necessarily reflect the opinions of the Istanbul University Department of Sociology, being the author entirely responsible for the scientific content in the paper. The publisher/editor of *Istanbul University Journal of Sociology* is not responsible for errors in the contents or any consequences arising from the use of information contained in it. The opinions expressed in the research papers/articles in this journal do not necessarily represent the views of the publisher/editor of the journal.
- Publishing rights of the manuscripts belong to the Istanbul University Department of Sociology.
- Articles may not be quoted without citing *Istanbul University Journal of Sociology* and the author(s).